

Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон
для довідок:
(061) 289-12-98

Факс: (061) 289-12-98

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2014

Запорізький національний університет
Запоріжжя 2014

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – №1. – 230 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 7 від 25.02.2014 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- Головний редактор** – Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор
- Заступник
головного редактора** – Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
- Відповідальний редактор** – Лютіков П.С., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Ануфрієв М. І. – доктор юридичних наук, доцент
- Бевзенко В. М. – доктор юридичних наук, доцент
- Биргеу М. М. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Молдова)
- Віхляєв М. Ю. – доктор юридичних наук, доцент
- Заєць А. П. – доктор юридичних наук, професор
- Долницький Б. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Польща)
- Дугенець О. С. – доктор юридичних наук, професор
(Російська Федерація)
- Ібрагімов С. І. – доктор юридичних наук
(Республіка Таджикистан)
- Комзюк А. Т. – доктор юридичних наук, професор
- Кузенко Л. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Кузьменко О. В. – доктор юридичних наук, професор
- Курило В. І. – доктор юридичних наук, професор
- Куц В. М. – кандидат юридичних наук, професор
- Лукашевич В. Г. – доктор юридичних наук, професор
- Манн Томас – доктор наук, професор (ФР Німеччина)
- Мельник Р. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
- Петков В. П. – доктор юридичних наук, професор
- Пирожкова Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Приймаченко Д. В. – доктор юридичних наук, доцент
- Сабадаш В. П. – кандидат юридичних наук, доцент
- Самойленко Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Сильченко М. В. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Білорусь)
- Сквірський І. О. – доктор юридичних наук, доцент
- Тихомиров О. Д. – доктор юридичних наук, професор
- Шевченко А. С. – доктор юридичних наук, професор
- Шишка Р. Б. – доктор юридичних наук, професор
- Ярмиш О. Н. – доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МОСЬОНДЗ С.О.

ЦІЛЬОВЕ ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ПЛАНУВАННЯ
У СФЕРІ НАУКИ В УКРАЇНІ 9

GANSENKO A.A.

FORMATION OF INDIVIDUAL LEGAL CULTURE: ASPECTS OF THE THEORY 13

ЛОШИЦЬКИЙ М.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ..... 19

БОЖИНОВА І.М.

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІВ..... 24

POLOVINKINA R.Y.

«RECEPTION» OF THE RUSSIAN SOVIET LEGISLATION IN THE REGULATION
OF INHERITANCE AT THE UKRAINIAN LANDS (1918-1919 YEARS) 31

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ZHURAVLYOVA G.S.

REALIZATION OF PRINCIPLE OF UNDISCRIMINATION ON INTERNATIONAL
AND NATIONAL LEVELS 36

ШЕВЧУК О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ САМОВРЯДНОГО КОНТРОЛЮ
В СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 39

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

SAMOYLENKO G.V.

FEATURES OF REGULATORY AND CONTRACTUAL REGULATION
OF LEGAL RELATIONS ON THE CARRIAGE OF PASSENGERS 47

ABRIKOSOV D.S.

LEGAL GROUNDS CIVIL LIABILITY OF THE CARRIER UNDER THE CONTRACT
OF TRANSPORTATION OF THE PASSENGER 53

NETESA E.G.

CONTRACT OF FREIGHT FORWARDING SERVICES: CIVIL NATURE AND ESSENCE 60

SUMKIN S.A.

MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF PASSENGER TRANSPORTATION:
CIVIL ASPECTS 67

РОЗДІЛ IV. ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

ГУЛАК О.В.

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ 73

ТИЩЕНКО Ю.В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ДІЙСНОСТІ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ..... 77

РОЖЕНЮК О.О.ГЕНЕЗИС ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ
ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ..... 82**РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО****КОЛОМОЕЦ Т.А.**УЧЕНЫЙ-АДМИНИСТРАТИВИСТ АЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ ЕВТИХИЕВ:
ЖИЗНЬ, ТРУДЫ, ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ (К 135-ЛЕТИЮ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)..... 88**ЛАВРИК Г.В.**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СПРИЯННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ ..... 92**LYUTIKOV P.S.**

THE LEGAL ENTITIES AND THEIR LEGAL AND ADMINISTRATIVE STATUS 97

SKVIRSKIY I.O.

ORGANIZATIONAL FORMS OF PUBLIC CONTROL: ESSENCE AND CONTENT 103

ЗАБРОДА Д.Г.

АДМІНІСТРАТИВНІ РЕГЛАМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ..... 109

MARTYNOV M.P.THE MAIN WAYS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FUNDAMENTALS
IMPROVEMENT OF THE LEGAL EDUCATION MANAGEMENT IN UKRAINE ..... 119**OMELYANCHUK S.V.**RETROSPECTIVE ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL ACTS
ON COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE ..... 125**ПАВЛЕНКО Н.Г.**

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ..... 131

САЛМАНОВА О.Ю.ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ РИБАЛЬСТВА ТА ОХОРОНИ РИБНИХ ЗАПАСІВ
ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ОХОРОНИ..... 134**ЧЕРНІЙ В.В.**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ
НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ..... 141**БАРДАКОВА Л.В.**

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 147

БОНДАРЕНКО Д.С.ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-
ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ..... 152**ФЕДОРЧАК І.В.**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 158

ФІЛПОВА Т.Л.

ПРОЦЕДУРА ВИЗНАЧЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР.....	163
---	-----

РОЗДІЛ VI. ТРУДОВЕ ПРАВО**СЬОМИЧ М.І.**

ПРАВОВА ПРИРОДА УЧАСТІ ПРАЦІВНИКІВ У ЛОКАЛЬНОМУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ.....	169
--	-----

**РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО****КАШКАРОВ А.А.**

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ О СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ С ПРЯМЫМ УМЫСЛОМ.....	175
---	-----

ПРАСОВ О.О.

ПРИПИНЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	183
--	-----

ШИЯН Д.С.

ПРОБЛЕМА ПРАВОВИХ ПІДСТАВ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	188
---	-----

ВОЛЯНЮК О.Д.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ВИХОВНИМИ КОЛОНІЯМИ.....	196
--	-----

ШМАРІН І.О.

ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕПОВАЗІ ДО СУДУ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	201
--	-----

**РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ****КАРПОВ Н.С., ЩЕРБА В.М.**

ВИКЛИК ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ.....	209
-----------------------------------	-----

УЗУНОВА О.В., КАЛЮГА К.В.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	215
---	-----

БОСАК О.О.

ПОНЯТТЯ «ІНШІ ОБСТАВИНИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ» ТА ЇХ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ШАХРАЙСТВА НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	219
---	-----

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ.....	226
---------------------------------------	-----

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У «ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ» (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”).....	228
---	-----

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HYSTORY OF STATE AND LAW

MOSONDZ S.O. _Toc384027535

TARGET PROGRAMMING AS THE MAIN FORM PLANNING IN SCIENCE IN UKRAINE 9

GANSENKO A.A.

FORMATION OF INDIVIDUAL LEGAL CULTURE: ASPECTS OF THE THEORY 13

LOSHYTSKYY M.V.

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE POLICE..... 19

BOZHYNNOVA I.M.

HISTORIOGRAPHY RESEARCH OF PROFESSIONAL LEGAL CULTURE OF JUDGES 24

POLOVINKINA R.Y.

«RECEPTION» OF THE RUSSIAN SOVIET LEGISLATION IN THE REGULATION
OF INHERITANCE AT THE UKRAINIAN LANDS (1918-1919 YEARS) 31

SECTION II. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

ZHURAVLYOVA G.S.

REALIZATION OF PRINCIPLE OF UNDISCRIMINATION ON INTERNATIONAL
AND NATIONAL LEVELS..... 36

SHEVCHUK O.M.

FEATURES OF THE ENJOYMENT AND EXERCISE SELF CONTROL
IN THE SPHERE OF TURNOVER OF NARCOTIC DRUGS..... 39

SECTION III. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDUR; FAMILY LAW

SAMOYLENKO G.V.

FEATURES OF REGULATORY AND CONTRACTUAL REGULATION
OF LEGAL RELATIONS ON THE CARRIAGE OF PASSENGERS..... 47

ABRIKOSOV D.S.

LEGAL GROUNDS CIVIL LIABILITY OF THE CARRIER UNDER
THE CONTRACT OF TRANSPORTATION OF THE PASSENGER 53

NETESA E.G.

CONTRACT OF FREIGHT FORWARDING SERVICES: CIVIL NATURE AND ESSENCE 60

SUMKIN S.A.

MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF PASSENGER TRANSPORTATION:
CIVIL ASPECTS 67

SECTION IV. ECONOMIC AND AGRARIAN LAW

GULAC O.V.

CONCERNING OF SEPARATE ASPECTS OF STANDARD REGULATION
OF ENSURING FIRE SAFETY OF THE WOODS IN UKRAINE 73

TYSHCHENKO Y.V.

SOME QUESTIONS IN RELATION TO REALITY OF CONTRACT OF DELIVERY 77

ROZHENYUK O.O.GENESIS STATE CONTROL OVER LAND USE AND PROTECTION
IN INDEPENDENT UKRAINE ..... 82**SECTION V. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW****KOLOMOETS T.A.**LEADING SCHOLAR OF ADMINISTRATIVE LAW ALEXANDER
FEDOROVICH EVTIKHIEV: LIFE, WORKS, BASIC SCIENTIFIC PRINCIPLES
(THE 135 TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH) ..... 88**LAVRYK H.V.**LEGAL REGULATION OF COOPERATION FUNCTIONING
IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL STANDARDS
FORMATION FOR ITS PROMOTION DEVELOPMENT ..... 92**LYUTIKOV P.S.**

THE LEGAL ENTITIES AND THEIR LEGAL AND ADMINISTRATIVE STATUS 97

SKVIRSKIY I.O.

ORGANIZATIONAL FORMS OF PUBLIC CONTROL: ESSENCE AND CONTENT 103

ZABRODA D.G.

ADMINISTRATIVNYE REGULATIONS AS A MEANS OF CORRUPTION PREVENTION 109

MARTYNOV M.P.THE MAIN WAYS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FUNDAMENTALS
IMPROVEMENT OF THE LEGAL EDUCATION MANAGEMENT IN UKRAINE ..... 119**OMELYANCHYK S.V.**RETROSPECTIVE ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL ACTS
ON COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE ..... 125**PAVLENKO N.G.**PROFESSORIAL RESPONSIBILITIES PARTICIPANTS
THE ADMINISTRATIVE PROCESS ..... 131**SALMANOVA O.YU.**BRINGING PEOPLE TO ADMINISTRATIVE LIABILITY
FOR VIOLATIONS OF FISHERIES AND FISHERY CONSERVATION
AS A MEANS TO IMPROVE THEIR HEALTH ..... 135**CHERNYEY V.V.**LEGAL BASIS OF SECURITY IN THE MARKET OF NON-BANK
FINANCIAL SERVICES IN UKRAINE ..... 141**BARDAKOVA L.V.**

EFFICIENCY OF CONTROL ACTION ON TRAFFICKING OF DRUGS 147

BONDARENKO D.S.TO THE ISSUE OF ADMINISTRATIVE LEGAL REGULATION
OF STATE-PRIVATE PARTNERSHIP ACCORDING TO LAWS OF UKRAINE ..... 152**FEDORCHAK I.V.**ADMINISTRATIVE AND LEGAL DESCRIPTION OF THE OBJECT
OF ADMINISTRATIVE VIOLATIONS IN THE FIELD OF LAND RELATIONS 158

FILIPOVA T.L.

PROCEDURE OF DEFINING MONOPOLISTIC (DOMINANT) POSITION OF BUSINESS AGENT ON THE MARKET AS A SPECIFIC KIND OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES	164
--	-----

SECTION VI. LABOUR LAW**SEMICH N.I.**

THE LEGAL NATURE OF EMPLOYEE PARTICIPATION IN THE LOCAL LEGAL REGULATION OF LABOR	169
--	-----

**SECTION VII. TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW****KASHKAROV O.O.**

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DECISION-MAKING ON COMMISSION OF CRIME WITH DIRECT INTENTION	175
---	-----

PRASOV A.A.

THE DISCONTINUATION OF RESTRICTION IN THE PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS BY PERSONS, CONVICTED TO IMPRISONMENT: SPECIAL QUESTIONS OF THE THEORY AND PRACTICE	183
--	-----

SHIYAN D.S.

THE PROBLEM OF DETERMINING THE LEGAL BASIS OF SENTENCING IN THE DEPRIVATION OF THE RIGHT TO OCCUPY CERTAIN POSITIONS OR ENGAGE IN CERTAIN ACTIVITIES	188
--	-----

VOLYANUYK O.D.

PENAL MEASURES FOR CRIME PREVENTION EDUCATIONAL COLONIES	196
--	-----

SHMARIN I.O.

THE EXPERIENCE OF CRIMINAL LEGAL COUNTER TO CONTEMPT OF COURT IN COUNTRIES OF ROMANO-GERMANIC LEGAL FAMILY: COMPARATIVE ANALYSIS	202
--	-----

**SECTION VIII. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY;
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY****KARPOV N.S., SCHERBA V.M.**

CALL JURORS	209
-------------------	-----

UZUNOVA O.V., KALIUGA K.V.

SEVERAL PROBLEMATIC ISSUES OF GRAPHOLOGICAL STUDIES UNDER MODERN CONDITIONS OF NEW PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE	215
---	-----

BOSAK O.A.

CONCEPT «OTHER CIRCUMSTANCES A CRIMINAL OFFENSE» AND WHEN MAKING DOKAZIVANIYA FRAUD AT THE RAILWAY	219
---	-----

INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS	226
--	-----

THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES")	228
--	-----

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 001.001.63: 378 (477)

ЦІЛЬОВЕ ПРОГРАМУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ НАУКИ В УКРАЇНІ

Мосьондз С.О., д.ю.н., доцент

Університет сучасних знань

Стаття присвячена визначенню та удосконаленню державного цільового програмування як основної форми планування у сфері науки на сучасному етапі розвитку світового співтовариства.

Ключові слова: форма, наука, сфера, цільове програмування, планування, регулювання, державна політика.

Mosondz S.A. ЦЕЛЕВОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ КАК ОСНОВНАЯ ФОРМА ПЛАНИРОВАНИЯ В СФЕРЕ НАУКИ В УКРАИНЕ / Университет современных знаний, Украина

Стаття посвящена определению и усовершенствованию государственного целевого программирования как основной формы планирования в сфере науки на современном этапе развития мирового содружества.

Ключевые слова: форма, наука, сфера, целевое программирование, планирование, регулирование, государственная политика.

Mosondz S.O. TARGET PROGRAMMING AS THE MAIN FORM PLANNING IN SCIENCE IN UKRAINE / University of modern knowledges, Ukraine

The article is devoted determination and improvement of the state target programming as a basic form of planning in the field of science on the modern stage of development of world concord.

At the present stage of development of Ukrainian society there is the lack of conceptual understanding of the meaning of public policy research, the mechanisms of its formation and implementation. Its goals, objectives, principles and priorities are not clarified either, and effective standards are not established. Because of the absence of clear strategic guidelines state activities in science has become unsystematic, uncoordinated and fragmented. Development programs are based on dubious hypotheses and inaccurate calculations, are pursuing contradictory unreasonable goals, and are breaking the determinants of science from the point of subjective evaluation.

The validity of state regulation, its focus, the reality and the effectiveness of the realization of state scientific policy of Ukraine depend on the quality of target programming in science.

Despite the great potential effectiveness of national target programs as a tool for public policy research, the lack of nomothetic united rules of formulation and approval of national target programs, which is evident in the content and legal status of existing programs relating to the areas of science, blasts their efficiency, effectiveness and value.

In our view, in 2015 and following years the state target programs will be formed only for urgent scientific, technical, industrial, economic and social problems that are found during the development of long-term and medium-term government forecasts of socio-economic development of Ukraine, which will closely bind the state target program with solution of key tasks of socio-economic development.

Considering the above mentioned, we conclude that the legal basis for target programming in science in Ukraine is today declarative, because there is no corresponding practical mechanism and appropriate strict measures of control over its implementation and enforcement. It is therefore advisable to amend the Law of Ukraine "On scientific and technical activity" in which the basic form of planning in the field of scientific and technical activity is to determine the development of national target programs aimed at solving the most important problems of science.

Key words: form, science, scope, targeted programming, planning, regulation, public policy.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства констатується факт відсутності концептуального уявлення про зміст державної наукової політики, про механізми її формування та реалізації. Не з'ясовані її цілі, завдання, принципи та пріоритети, не встановлені

критерії ефективності. За браком чітких стратегічних орієнтирів, державна діяльність у сфері науки набула безсистемного, неузгодженого та фрагментарного характеру. Програми розвитку науки ґрунтуються на сумнівних гіпотезах і недостовірних розрахунках, переслідують суперечливі необґрунтовані цілі, виходять з суб'єктивної оцінки детермінант науки.

Серед науково-теоретичних розробок розвитку науки, у тому числі її цільового програмування, слід виділити праці таких відомих науковців, як: В. Арутюнова, А. Безбородова, О. Ваганова, Г. Волкова, Л. Гохберга, Н. Гордєєвої, Д. Гвішіані, А. Гудкової, О. Динкіна, Г. Добрава, М. Згуровського, С. Здіорука, Г. Калитича, Д. Каркавіна, К. Коржавіна, В. Кременя, Б. Лебіна, Б. Маліцького, Л. Мінделі, С. Микулинського, Н. Панкратової, О. Поповича, К. Поппера, В. Расудовського, А. Соколова та ін.

Від якості ж цільового програмування у сфері науки залежать обґрунтованість державного регулювання, його цілеспрямованість, реальність, ефективність здійснення державної наукової політики України.

Державне цільове програмування – це алгоритм розробки комплексу взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки, сфер суспільного життя або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Узагальнюючи світовий досвід застосування програмно-цільового методу в практиці державного регулювання наукового й інноваційного розвитку в розвинутих країнах, можна виділити сім основних підходів:

- розроблення програм зі 100-відсотковим державним фінансуванням;
- реалізація програм, що припускають використання як державних, так і частково коштів інвесторів;
- створення вигідних економіко-правових умов для розвитку приватного сектору у визначених урядом напрямках;
- стимулювання конкуренції для інтенсивного розвитку пріоритетних галузей;
- сприяння взаємовигідному співробітництву між різними суб'єктами приватного і державного секторів;
- застосування інструментів державної фіскальної політики (пільгове оподаткування, субсидії тощо);
- формування інноваційної інфраструктури (створення інкубаторів, технологічних парків і центрів трансферу технологій) [1, 13].

Зазвичай, уряди зарубіжних країн використовують одразу декілька схем програмно-цільового регулювання наукового розвитку. Різними є лише обсяги державних коштів, які виділяються на ту або іншу форму підтримки, а також рівень участі держави у формуванні і реалізації цільових програм.

В Україні основною формою програмно-цільового управління науковою діяльністю залишаються державні цільові програми, спрямовані на реалізацію наукових проектів у пріоритетних для країни галузях наукового знання.

Державні цільові програми розробляються за сукупності таких умов, як:

- існування проблеми, розв'язання якої неможливе засобами територіального чи галузевого управління та потребує державної підтримки, координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- відповідність мети програми пріоритетним напрямкам державної політики;
- необхідність забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків технологічно пов'язаних галузей та виробництв;
- наявність реальної можливості ресурсного забезпечення виконання програми [2].

Слід зауважити, що при розробці цільових програм, до них нерідко включають заходи, які цілком можна реалізувати в рамках галузевого управління, але включення заходу до програм, на думку розробників, є додатковим аргументом на користь необхідності бюджетного фінансування заходу при формуванні бюджетних запитів та проектів держбюджету.

Систематичне недофінансування держпрограм свідчить про те, що реальна можливість їх ресурсного забезпечення не завжди враховується.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про державні цільові програми», програми, за спрямованістю, поділяються на: економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, національно-культурні, екологічні тощо. При цьому ми підтримуємо думку І.Г. Груби, який вважає за можливе державні цільові програми розподілити на три групи.

Перша група державних цільових програм направлена на створення надійної випереджаючої стратегічної основи прикладних досліджень, дослідно-конструкторських розробок, експериментальних моделей, а також резервного масиву новітніх технологій і щільних зразків інноваційної продукції вищого ступеня готовності.

Друга група державних цільових програм пов'язана із забезпеченням впровадження наукових розробок нового покоління, переходом до інноваційного типу відтворення, подоланням негативних тенденцій у розвитку інноваційної діяльності, оновленням виробничого потенціалу і досягненням на цій основі вищих темпів економічного зростання, необхідних для вирішення актуальних економічних завдань.

До третьої групи входять державні цільові програми, що використовують традиційні технології, які високо зарекомендували себе з погляду надійності та забезпечують ефективність виробництва. У рамках середньострокової програми соціально-економічного розвитку України, повинні бути вжиті заходи, направлені на підвищення ефективності реалізації державних цільових програм, забезпечення комплексності вирішення програмних завдань, тіснішого зв'язку науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і інвестиційних проектів, скорочення кількості програм [3, 60].

Далі потрібно зазначити, що практично всі державні цільові програми, які діють в науковій сфері, затверджені відповідно до Закону України «Про державні цільові програми». Можна вказати чотири головних причини для використання цільового програмування як інструменту державної політики.

Перша: цільове програмування надає більшої цілеспрямованості роботі урядових структур, уможливорює конкретну оцінку її дієвості.

Друга: за умов однорічного бюджетного циклу лише цільові програми, розраховані на кілька років, можуть слугувати засобами планування та здійснення завдань, розрахованих на триваліші терміни.

Третя: загальнодержавні цільові програми мають можливість об'єднувати національні, регіональні, місцеві, навіть недержавні ресурси, що важко забезпечити в рамках поточної бюджетної діяльності.

Четверта: конкретна цільова програма може виявитися незамінним інструментом, якщо уряд і суспільство стикаються зі складною, масштабною проблемою, яка вимагає значно більших зусиль і ресурсів, аніж це зазвичай виділяється для цієї галузі чи сфери діяльності [4, 23].

За останні роки прийнято чимало державних цільових програм, які стосуються розвитку наукової сфери. Наприклад, у межах бюджетних програм на 2012 рік виконувалося 110 цільових програм, з них 13 програм мали відношення до сфери науки. Серед них:

- Загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України на 2008-2012 роки (затверджена Законом України від 30 вересня 2008 р.);
- Державна програма проведення досліджень в Антарктиці на 2002-2010 роки (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2001 р. № 422-р);
- Державна науково-технічна програма «Образний комп'ютер» (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1652);

- Державна науково-технічна програма розвитку топографо-геодезичної діяльності та національного картографування на 2003-2010 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 37);
- Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2011 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 р. № 785);
- Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 р. № 1118);
- Державна цільова науково-технічна програма «Розроблення і освоєння мікроелектронних технологій, організація серійного випуску приладів і систем на їх основі» на 2008-2011 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1355);
- Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008-2012 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1155);
- Державна цільова науково-технічна програма розроблення і створення сенсорних наукоємних продуктів на 2008-2012 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1395);
- Державна цільова науково-технічна програма створення державної інтегрованої інформаційної системи забезпечення управління рухомими об'єктами (зв'язок, навігація, спостереження) (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. № 834);
- Державна цільова науково-технічна програма «Створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію протягом 2009-2012 років» (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 1317-р);
- Державна цільова науково-технічна програма впровадження і застосування грид-технологій на 2009-2013 роки (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 року № 331-р);
- Державна цільова науково-технічна програма «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010-2014 роки (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2009 р. № 1421-р).

Більшість наукових цільових програм розраховані на 3-4 роки, з орієнтовним обсягом фінансування – це означає, що конкретні обсяги фінансування мають визначитися в державних бюджетах на відповідний рік. Реальне фінансування часто виявляється меншим за орієнтовне, а інколи уже прийнята Урядом державна цільова програма не потрапляє до державного бюджету та її виконання має чекати наступного року.

У цільові програми доцільно включати не лише цифри з отримання «матеріального» результату, а й заходи з його комерціалізації, захвату та утримання відповідних «ніш» на світових ринках [5, 263].

Отже, попри велику потенційну ефективність державних цільових програм як інструменту державної наукової політики, брак узаконених єдиних правил формування і затвердження державних цільових програм, що прослідковується у змісті та правовому статусі існуючих програм, які стосуються сфери науки, підриває їхню ефективність, дієвість і значення.

На наш погляд, державні цільові програми до 2015 року і подальші роки формуватимуться тільки для вирішення нагальних науково-технічних, виробничих, економічних і соціальних проблем, що виявляються під час розробки довгострокового і середньострокового державних прогнозів соціально-економічного розвитку України, що дозволить найтіснішим чином пов'язати державні цільові програми з вирішенням ключових завдань соціально-економічного розвитку.

З урахуванням викладеного доходимо висновку, що правові основи цільового програмування у сфері науки в Україні є на сьогодні декларативними, оскільки немає відповідного його практичного механізму і відповідних жорстких заходів контролю за його дотриманням і виконанням. Тому доцільно внести зміни до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», у якому основною формою планування у сфері наукової та науково-технічної діяльності визначити розробку державних цільових програм, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем розвитку науки. При цьому, на рівні постанови Кабінету Міністрів України, затвердити Порядок оцінки ефективності наукових цільових програм, яким би визначалися: правила оцінювання проміжних та підсумкових результатів наукових цільових програм, їх окремих заходів; система вимірних програмних індикаторів (показників); методика відповідних розрахунків; правові наслідки оцінки ефективності наукових цільових програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куранда Т.К. Цільові програми в системі державного управління науково-технологічним розвитком / Т.К. Куранда, Н.І. Вавіліна // Науково-технічна інформація. – 2011. – № 2 (48). – С. 12-17.
2. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.04 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – Ст. 956.
3. Груба Г.І. Оптимальні стратегії реалізації інвестиційно-інноваційної політики / Г.І. Груба // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2008. – № 2. – С. 59-65.
4. Гриценко О.А. Державні цільові програми у галузі культури [Електронний ресурс] / О.А. Гриценко, В.В. Солодовник // Експериментальна веб-сторінка науковців українського центру культурних досліджень. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/zv_2005_3_14.php
5. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; пер. с англ. яз. – М. : Экономика, 1989. – 579 с.

УДК 34.001: 008

FORMATION OF INDIVIDUAL LEGAL CULTURE: ASPECTS OF THE THEORY

Gansenko A.A., candidate of law, associate professor

Zaporizhzhya national university

The article analyses the concept of the legal culture of the person. It indicates that the formation of the legal culture of the person is influenced by a row of objective and subjective factors such as the family education, the social personal environment, the nature of the activity, the mass media influence, the communicative experience with the agents of the authorities, the availability of the legal information, the social activities in the sector of the rights and freedoms' protection and other factors. It proves the necessity of creation the moral basis of the legal culture of the society and of the person, in connection with it there is a necessity of consulting philosophy and natural sciences. The article offers a version of the philosophical moral-legal theory of the environmental and inner world structure of the person, that can be a base of the formation of the legal culture of the person. Familiarization with the subject of the theory proposed below, its discussion in educational establishments will contribute to the formation of the legal orientation to keep rights and freedoms of the person followed, inadmissibility of signs of illegal behaviour. Categorical imperative, according to which "each person must be taken as the biggest value, that can't be used as a way of achieving one's own aims", must be formed in the legal conscience of the person. Besides, the conception pointed out gives to such a categorical imperative a scientific basis, confirmed by well-known laws of nature. The proposed theory doesn't agree with religious and moral convictions of representatives of the main world religions and can become one of the efficient instruments of the legal education.

Key words: the legal culture, the ideological basis, the legal education, rights of the person, legal values, the formation of orientation, conception, theory.

Ганзенко А.А. ФОРМИРОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ: АСПЕКТЫ ТЕОРИИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируется понятие правовой культуры личности. Указывается, что на формирование правовой культуры личности влияет ряд объективных и субъективных факторов, среди которых: воспитание в семье, социальное окружение личности, характер и род ее занятий, воздействие средств массовой информации, опыт общения с представителями государственной власти, доступность правовой информации, социальная активность личности в сфере защиты своих прав и свобод и другие факторы. Обосновывается необходимость создания морально-этической основы правовой культуры общества и личности, в связи с чем возникает необходимость обратиться к помощи философии и естественных наук. В статье предложен вариант философской морально-правовой теории устройства окружающего мира и внутреннего мира человека, который может быть положен в основу формирования правовой культуры личности. Ознакомление с содержанием предложенной концепции, ее обсуждение в учебных учреждениях будет способствовать формированию правовой установки граждан на соблюдение прав и свобод человека, недопустимость проявления противоправного поведения.

Ключевые слова: правовая культура, идеологическая основа, правовое воспитание, права человека, правовые ценности, формирование установки, концепция, теория.

Ганзенко О.О. ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: АСПЕКТИ ТЕОРІЇ / Запорізький національний університет, Україна

У статті аналізується поняття правової культури особи. Відзначається, що правова культура особи є системою правових переконань та позитивних правових установок, які знаходять своє вираження в готовності до повсякденної поведінки, повазі до прав і свобод інших людей, та здатності захистити свої права на основі достатніх правових знань та навичок. Формування високого рівня правової культури громадян є однією з найважливіших умов формування в Україні соціальної правової держави. Вказується, що на формування правової культури особи впливає ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких: виховання в родині, соціальне оточення особи, характер та рід її занять, вплив засобів масової інформації, досвід спілкування з представниками державної влади, доступність правової інформації, соціальна активність особи у сфері захисту своїх прав та інші фактори. Обґрунтовується необхідність створення морально-етичної основи правової культури суспільства і особи, у зв'язку з чим виникає необхідність звернутися за допомогою до філософії та природознавчих наук. Існуючі способи та методи правового виховання не здатні істотно вплинути на правову свідомість у зв'язку із перенасиченістю інформаційного поля та низьким рівнем довіри громадян до органів державної влади. У статті запропонований варіант філософської морально-правової теорії устрою навколишнього світу і внутрішнього світу людини, який може бути покладений в основу формування правової культури особи. Метою вказаної теорії є формування у особи переконання в тому, що кожна людина є найвищою цінністю і не може використовуватися як засіб досягнення певних цілей. Обґрунтовується положення про те, що моральні норми так само обов'язкові, як і закони природи, а порушення прав і свобод іншої людини неодмінно потягне за собою негативні наслідки для правопорушника. Ознайомлення зі змістом запропонованої концепції, її обговорення в навчальних закладах буде сприяти формуванню правової установки громадян на дотримання прав і свобод людини, неприпустимість прояву протиправної поведінки. Перспективність подальшого дослідження цієї теми не викликає сумнівів, адже формування правової культури особи є складним процесом, на який впливає значна кількість економічних, політичних, соціальних та інших факторів.

Ключові слова: правова культура, ідеологічна основа, правове виховання, права людини, правові цінності, формування установки, концепція, теорія.

Relevance of research. The formation of the social legal state is impossible in Ukraine without high level of the legal conscience and the legal culture of all the citizens. Different aspects of the formation of the legal culture were studied in the works of such scientists as V. Babkin, M. Baumov, S. Drobiazko, V. Kartashov, S. Maksimov, A. Meniuk, P. Rabinovich, V. Salnikov, A. Semitko, O. Skakun, V. Selivanov, U. Todyka and other famous researchers.

The legal culture of the person represents a system of the legal convictions and the positive legal orientations that are shown by conscious readiness for every day legal behavior, by respect of the law in general and respect of other persons' rights and freedoms, and by the capacity to protect rights on the base of the legal knowledge and skills [1-3]. The formation of the legal culture is influenced by a row of objective and subjective factors such as the family education, the social personal environment, the nature of the activity, the mass media influence, the communicative experience with the agents of the authorities, the availability of the legal information, the social activities in the sector of one's rights and freedoms' protection and other factors. The core of the personal legal culture is its ideological basis, its legal convictions, ideals, values set in the legal conscience.

In the Constitution of Ukraine there is a norm saying that any ideology can't be taken as obligatory [4]. That's why there is a mounting question of creation the moral basis of the legal culture of the society and of the person, in connection with it there is a necessity of consulting philosophy and natural sciences. A version of the philosophic moral-legal theory of the environmental and personal

inner world structure that can be a base of the formation of the legal culture of the person is described below.

The Ideological basis of the formation of the legal culture of the person. Many books and articles were written about the sense and the purpose of human life. One can easily get confused in the variety of theories and opinions and it is difficult to find the truth. Difficult terms, composite sentences give the impression of scientific character, but having read them we face unresolved issues, gaps in our knowledge and uncertainty again. The truth is not supposed to be cumbersome, it doesn't have to weary and leave uncertainty, it must be understandable to everyone.

Let's draw a picture of the Universe together, understandable and accessible, without difficult terms and unnecessary words.

To begin with, look around you, listen to the sounds, feel with your skin somebody's touch, taste something eatable, smell the scents. Now try to recollect the simple and indisputable truth from your school course of biology – your eyes, ears, nose, skin, tongue, coming in contact with the external matter, transmit signals to the brain. And there, inside our head, brain cells create picture in colour, sound, the sense of touch, smell and taste of an object. That is to say, when we hold an apple in our hands, smell it, we actually hold in our hands a part of our creative thinking, that occurs in the brain cells, inside our head.

So, the first thing to remember is that our brain creates objective reality, receiving only monotonous impulses-signals from sense organs. In other words everything we see, hear, feel – this is the thing, that is out of our body, our brain, our mind creates it all. Nobody argues that “outside”, out of body, the picture (colours, smells, sounds) is the same. But we see, feel exactly what our brain has “drawn” for us. This fact is indisputable and it was proved by numerous experiments.

But can the brain create a picture of objective reality without setting in contact with the external material world, without signals from sense organs. Of course, it can. Remember your dreams – sometimes they are difficult to distinguish from the reality. In our dreams we see, hear, feel. Many people will say that in the sleep the brain just endures things that it apprehend during wakefulness, but the main thing here is the fact itself – our brain, our mind can independently create absolutely objective reality, indistinguishable from a reality of an external material world.

Not less evidential proof of the ability of our brain to create absolutely real picture of the reality – are drug influenced hallucinations, in the state of delirium tremens and hallucinations of morbid people. It was experimentally proved that a person apprehends hallucination as a reality, sees non-existent objects, hears voices, perceives smells. That is and in this case as well, the brain itself creates the picture of reality.

One more evidence of the brain potential – is the hypnosis. Being in a state of hypnosis a person is in that illusory reality that the hypnotist has modeled for him. And the person believes in what is happening around, though, in fact the situation around him remains unchanged.

Of course, hypnosis and mental disorders are rare, but everybody has dreams – and their frequent reality is an undeniable fact. Thus, the brain ability to create absolutely factual reality without any contact with external matter on the basis of gained experience – is the undeniable fact.

There are few who haven't fly in the sleep, after all flight of a person without any devices contradicts one of the fundamental laws of nature – the law of gravitational attraction. Thus, the ability of our brain to create the illusion of absolute reality, which doesn't submit to the laws of physical nature, is the undisputable fact.

And now let's return to the outer matter that surrounds our body.

The law of the gravitational attraction is one of the fundamental laws of the physical nature. We all are adhered to the Earth by the force of gravitation. Each body and object has its weight and in order to get it off the Earth it is necessary to make an effort. Besides gravitation there is an electromagnetic attraction and body repulsion, gravitation forces at the level of atoms and molecules. It is possible to say that the whole our world, our nature and the Universe are based on the laws of gravitation and repulsion – atoms are combined into molecules, molecules are linked into organic compounds. Our bodies are combination of huge set of the corpuscles connected by gravitational force.

We live in the epoch of technological progress, but science still doesn't know the weight nature, it can't explain the inner nature of the attraction and the repulsion. Yes, there exist sound formulas and experimental verification of the described laws of the gravitational, electromagnetic attraction, but there is no explanation – why it happens this way – what attracts one object to another, smaller weight to bigger one, positive charge to the negative. After all, everything should have a mechanical basis, accurate and clear mechanism of action. Otherwise – search of the initial cause will be everlasting – corpuscles move the field (gravitational, electromagnetic), but what is the mechanism of this influence, why does the field of one particle tend to the field of another one or attracts it to itself? There is no explanation.

Now we can conclude that recognition of the existence of the chain images, in every scene of which one particle is getting closer to the other is the only way to explain gravitation and repulsion mechanisms. When energy moves upon this chain of images we, as spectators, have an illusion of an attraction of these particles. Exactly as, for example, in an old film – in each shot (fragment) a falling apple is represented closer and closer to a surface of the Earth and when the film tape moves through a projector beam, we see on the screen how the apple falls from a tree to the ground. But in fact, actually, there is no fall present – it is the illusion which we perceive as the reality.

Only in space area not the chain of images moves through the light ray, but light (energy) moves along the chain of images in every frame of which, our Earth is represented. In each following shot the picture is new and energy as if revives it, transforming it into reality which we perceive. That is, our future already exists in the space depth and energy goes to it with a velocity of light. The light overcomes distance in 300 000 kilometers in one second, the diameter of the Earth – is approximately 12 756 kilometers, that is energy, moving at a velocity of light (300 000 km/s) per a second, overcomes distance equal at about 24 diameters of the Earth, passes through 24 shots of the image chain and in every frame of which the Earth is reflected. 24 frames per second – is the speed of change of shots, images, which is necessary for perceiving the picture in dynamics and for the image not blinking – this is an indisputable fact.

Thus, we've got mathematical acknowledgement of our statement about the fact that our world – is the chain of images stretching through space and with energy flow moving along it, successively filling our Earth's three-dimensional frame-images. Energy revives recurrent instant of the human history filling another three-dimensional frame-images of our Earth. That is the flight of the time is literally a current of energy flux throughout the shots, fragments of the chain of images at the velocity of light from the infinity to the infinity of space.

Such statement allows to explain not only attraction and repulsion of particles and bodies, but reasonableness of nature as well.

Pay attention to indisputable facts attentively – nature is arranged as a perfectly thought-out model. Behaviour of many animals, insects couldn't be just the result of evolution, of complexification and emergence of new species. The simplest example is bees. The organization of their cellular cities couldn't arise simply with time flow. Bees have got the division of labor – honeybees, nurses-bees, bee guards and each of them has its own distinct functions. This is the modeled reasonable pattern of a community. Trillions of years of evolution could pass, but such a labor division couldn't appear due to species complexification and improvement. Bees couldn't invent such a rational organization of their community – their nervous system is primitive. This implies the conclusion that they act according to the accurately put program.

Not less vivid example is spiders and their ability of spinning webs for insect hunting. The web perfection, its reasonableness and accurate spider's actions is a thought-out way of hunting with adaptation which had to be created. A spider just like a bee can't think, it acts according to the accurately put program as well.

And there are thousands of such examples. Take nuptial animal and bird dances alone – they couldn't emerge by themselves – the order of their execution is also passed on in the form of instincts, accurate behavioural programs from generation to generation. The main thing is that these behavioural programs couldn't have an initial point – animals couldn't create and model them by themselves. That is, there exist two variants – either these programs were created by outer mind, i.e. by Lord, or they have been existing eternally and materialized one more time.

The chain of images puts everything to its places – organisms become more complicated in every following shot and we get the illusion of evolution. That is, evolution of nature, the development of flora and fauna was uncreatedly imprinted in the chain of images of our Earth. It is like a film about the life on the planet of Earth which nobody has ever filmed, it has always existed in space and energy has revived it, has filled its shots, has turned into that reality which we perceive.

Thus, our statement about the fact that our world is the chain of images stretching in space infinity explains two irresolvable puzzles at once – the nature of weight, gravitation and repulsion, and also rationale nature organization, a well thought-out animal behaviour and evolution of all living on the Earth.

And at last, the main thing is that the world around us is a three-dimensional chain of form-images, in every shot of which the earth is represented, including everything, even us in a particular moment of time. The energy sequentially fills the shots of the chain images of the Earth and in such a way time is flowing – the future becomes the reality, remaining shots become the past. But you do remember that everything we feel, hear, see is created by our brain, our mind. So every our “I” has its own chain of images. It is similar to external one, but it can include its own forms of images as in the case of hypnosis, during hallucinations or in the sleep.

Why there is its own chain of images for every person if we are in one three-dimensional chain of images of the Earth? It is because our life on the Earth is an instant moment as compared with our planet’s life. 70-100 years of human life is rather small interval in the chain of images the globe Universe. After passing away our soul leaves its body and levitates above the earth and the chain of images of every person is separated from the chain of images of the earth, getting independence from material bonds. The time is transient and the death of a physical body is inevitable, that’s why every has its own chain of images and having got the experience of living on the Earth, our mind gets into another world which is not connected with Earth’s matter. This release, separation from the Earth’s chain of images is like a sleep, so, the chain of images of our “I” starts living by its own scenario creating for us its own absolute reality.

Hence the logical conclusion, our “I” serving its biological (continuation of the species), social (work for the benefit of the society within definite profession, realization of its own social role) and spiritual role (the development of intellect, moral qualities, perception of the world as a whole) transforms into conscious, valid personality who is ready to live in its own chain of images, in its own world.

In other words, we learn to live, reflect, create, enjoy on the Earth. We all are adhered to one physical body and during our mortal life, in fact, we play one social part of a worker, a farmer, an engineer, a teacher, a manager, a doctor, a policeman, a homeless, an oligarch, an actor, a singer, a writer, a cleaner, a barman, a builder, a driver, a bureaucrat. But it’s just during your short life on the Earth within its chain of images. Out of earth connection, our “I” in its chain of images can play any social part, become any personality in any moment of human history, possess any property, any abilities and potentialities.

It’s all because out of other personalities and the matter of the earth chain of images ties, our mind will create desirable reality, it is like programmed dream, but everything will be absolutely real. Our “I” will be able to choose any scenario of reality development, it is like ordering future for yourself or like turning on the computer, we choose what film to watch, what game to play in, what music to listen to.

So, the content of eternal “I” life is pleasure – it is the transition from not having to possession, from ignorance to knowledge, from pain to pleasure, from hatred and indifference to love, from suffering to bliss. Only hungry man can really get pleasure from food, only after long separation meeting becomes extremely desirable and after privation and pain we realize joy of acquisition and happiness of pleasure more acute and deeper. Everyone during his life creates billions of starting points for the development of scenario of eternal “I” life.

Absolutely logical is the fact that our Earth’s chain of images has its own “I”, because all our seven billion persons play their role in one great play under the title The History of Mankind. We all get pleasure and suffer, lose and find love, dream and create, hate and destroy, invent and build. An accurate scenario is seen in all the variety of human’s life on the Earth – it is the development of civilization and breeding on the whole, creation of new personalities. Game and life itself is the main thing. Every day almost seven billion people live a unique day, play seven billion parts. Whom is this

play for? The answer is predictable – it is for eternal “I”, personalities who had their way on the Earth, formed their mind, intellect, worldview and had released from material bonds with Earth’s chain of images.

Religions of different countries call them God, Angels, Spirits but the sense doesn’t change. There is no need in proving the existence of the soul, it is obvious, in order to do this you’d better look around – your body’s feelings and everything that our mind creates around it, due to movement of “I” energy along individual chain of images. Advantage of eternal “I” is in the fact that, God’s personality covering all Earth’s chain of images, can be every of us for a while, it can embody in any person after that and develop, continue the play by own scenario. For the eternal personality reality is what we dream about.

That is, shots of the chain of images of the whole Earth are filled with eternal person’s energy which has our seven billion “I” at its disposal, all social roles, all our dreams and desires. The abilities of eternal personality are boundless; it chooses its scenario of life, any body form, any social role, any capabilities and possession by itself. All world’s wealth belongs to eternal “I”. The main thing – is our future. Space is endless and everyone will get huge three-dimensional chain of images, its planet and its humanity, boundless capabilities and abilities, power over the time, matter and space.

Imagine the possibility of becoming any person by your choice for a while, at any moment of mankind history. And, herewith, have unlimited abilities, perfect health, any property. It is like when the actor chooses definite part and plays it in the film or play, as if becoming another person. The difference is that eternal “I” entirely and completely embodies into one person out of billions of people on the Earth. There is no stage make-up, no director and operators, script writers and producers – everything is absolutely real. It can’t be described, independence of eternal “I” is boundless and the whole Earth and mankind belong to it.

The reality of such universe system is obvious and can’t be refuted because we can’t see or measure the chain of images from the side; we are its part, as if eye can’t see itself without mirror’s help. But it is enough to look at nature’s perfection, at our body; in order to understand that Gog is our whole world, our whole mother Earth and we, as his children, grow in his world, connected with each other and everyone plays his own part in his “film” about the humanity. As like children grow up and become parents, as we will get the right to freedom, our own world and eternity. It is impossible to imagine delight and happiness of human “I” which after living on the Earth becomes eternal person – it is too fine and fantastic.

The main thing is that we are all equal “I”, connected to each other by one planet, owing to the fact that we become rigorous persons, create or unique world and continue human generation. It is necessary to live behind despondency and depression, fear and uncertainty, indifference and hopelessness, living on the Earth – is the way to eternity, full of difficulties and pleasures. Everyone is not only the body endowed with mind, senses and feelings, every our “I” – is a new world, it is eternity.

It means that each person is the biggest value in the world. Love for another person isn’t a duty, it’s a natural state of mind, because all of us are actors of the same theatre, of the same cinema about humanity. Hurting another person causes equal suffers for the person who hurts. God isn’t an abstraction, He is the whole world and its laws, the commandments are as obligatory to keep as the laws of nature. Christianity, Islam, Buddhism, Judaism are the religions establishing objective truths. God has many faces, for each nation He has its own image. As well as here on the Earth each person and humanity in general need a leader, a teacher, a tutor, after physical death human soul need a spirit-guide. That’s why the fact that God exists is necessary and obvious. The same thing is about his antipode. The fight between good and evil, light and darkness, love and hate allow to feel the difference, to recognize the value of the life and its uniqueness. Each of us sooner or later will make the right choice, will become a Human.

This way, the ideological basis of the formation the legal culture of the person, described in the article can become one of the instruments of the legal education.

Familiarization with the subject of the theory proposed above, its discussion in educational establishments will contribute to the formation of the legal orientation to keep rights and freedoms of the person followed, inadmissibility of signs of illegal behaviour. Each person must be taken as the

biggest value, that can't be used as a way of achieving one's own aims. Besides, such a categorical imperative gets a scientific basis, confirmed by well-known laws of nature. The proposed theory doesn't agree with religious and moral convictions of representatives of the main world religions.

The potential of the scientific research of the subject is out of question, because the formation of the legal culture of the person is the most difficult process, that depends on a number of objective and subjective factors: historical, social, economical, political, mental and other ones. By the way the formation of the legal culture of the person is influenced by the processes of the globalization, that leads to the phenomenon of "multiculturalism", wiping borders between counties and national cultures. As a result people feel disappointed with a number of the legal ideals and values. In connection with it, searching for innovative, untraditional forms and ways of the formation of the legal culture is obvious. Both the conception proposed in the article and its author are ready for the constructive criticism and for searching for alternative ways of the legal education of the person.

REFERENCES

1. Drobiazko S.G. The Concept of the Legal Culture and the Main Directions of Rising its Level in the Conditions of the Formation of the Social Legal State and the Legal Civil Society / Drobiazko S.G. // Problems of the Formation and the Development of the Legal Culture of Belarusian Society : Materials from the 3-5 February 2005 Round Table Meeting – Minsk : MITSO, 2005. – P. 10-15.
2. Kartashov V.N. The Legal Culture : the Concept, the Structure, the Functions : monograph / V.N. Kartashov, M.G. Baumova. – Yaroslavl : Yaroslavl state university, 2008 – 200 p.
3. Maksimov S.I. The Legal Education as a Factor of the Formation of the National Legal Culture / S.I. Maksimov // Bulletin of the Jaroslav Mudry National Law Academy. – 2012. – №3 (13). – P. 117-119.
4. The Constitution of Ukraine 26.06.1996 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

УДК 321.12 (477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Лошицький М.В., к.ю.н., доцент

Національна академія внутрішніх справ

У статті викладаються сучасні концептуальні підходи до поліцейської діяльності держави як об'єкта адміністративно-правового регулювання і виділяються найбільш ефективні та дієві з них для застосування в правовій демократичній державі. На підставі аналізу концептуальних підходів формулюються характерні риси, яким повинна відповідати сучасна поліцейська діяльність. У статті дається визначення поліцейської діяльності, під якою слід розуміти охоронну діяльність держави, яка має своїм предметом охорону громадського порядку, а також існуючі блага, особисті та майнові права людини. Поліцейська діяльність має на меті охорону всіх форм громадського порядку і спрямована, у першу чергу, проти ексцесів у громадських місцях. Подальше вивчення концептуальних підходів до поліцейської діяльності держави сприятиме майбутньому розвитку наукового пошуку та обґрунтуванню оптимальної моделі поліції для конкретної держави, що, у свою чергу, зміцнить громадський порядок і ставлення населення до поліції.

Ключові слова: поліція, держава, поліцейська діяльність, об'єкт, адміністративне право, громадський порядок.

Лошицкий М.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИЦИИ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье излагаются современные концептуальные подходы к полицейской деятельности государства как объекта административно-правового регулирования и выделяются наиболее эффективные и действенные из них для применения в правовом демократическом государстве. На основании анализа концептуальных подходов формулируются характерные черты, которым должна отвечать

современная полицейская деятельность. В статье даётся определение полицейской деятельности, под которой следует понимать охранную деятельность государства, которая имеет своим предметом охрану общественного порядка, а также существующие блага, личные и имущественные права человека. Полицейская деятельность имеет целью охрану всех форм общественного порядка и направлена, в первую очередь, против эксцессов в общественных местах. Дальнейшее изучение концептуальных подходов к полицейской деятельности государства будет способствовать будущему развитию научного поиска и обоснованию оптимальной модели полиции для конкретного государства, что, в свою очередь, укрепит общественный порядок и отношение населения к полиции.

Ключевые слова: полиция, государство, полицейская деятельность, объект, административное право, общественный порядок.

Loshytskyu M.V. CONCEPTUAL APPROACHES TO THE POLICE / National academy of internal affairs, Ukraine

The article presents the current conceptual approaches to police activity of the state as an object of administrative and legal regulation and highlights the most efficient and effective use of them for a legal democratic state. Based on the analysis of the conceptual approaches the characteristics to be met by modern policing are formulated.

The article defines policing under which to understand the state security activity that has as its object the protection of public order, as well as existing benefits, personal and property rights. Policing aims to protect all forms of public order and directed primarily against excesses in public areas. Besides the apparatus of the State, whose main responsibilities are of the protection of public order and the rule of law in all states, is a universal tool of coercion and in most countries called "police".

The author offers basic concepts of policing in modern society. Crisis approach of police work is usually defined as a permanent repressive policing in which its employees are focused on maintaining order and the control of violence. Authoritarian police usually acts in authoritarian political systems, but may persist even after the transition to democracy. As a rule, the priority areas of police work are determined by the police or the government, despite the population's needs and preferences of citizens.

Community policing can be defined as the joint efforts of the police and the public, aimed at identifying the problems of crime and disorder and the involvement of all components of society to seek solutions to these problems. Problem-oriented policing involves collecting information about problems of the concrete area, unlike the investigation of a particular crime committed by a particular offender. A comprehensive approach to the problem-oriented activity requires a systematic identification of problems and their analysis, and after that intervention and follow-up evaluation go.

Having in mind the study completed the author has made such conclusions as the police should monitor changes in society and adapt working methods, critically assessing the possible impact of any changes in the light of human rights. For this it is necessary to monitor constantly the changes in society and their impact on the population's expectations regarding the activities of the police. Further study of conceptual approaches to police activity of the state will contribute to the future development of scientific research and justification of the optimal model of a police for a particular state, which, in turn, will strengthen public order and public attitudes towards the police.

Key words: police, state, state police activities, object, administrative law, public peace.

Як відомо, основним обов'язком держави є підтримання громадського порядку так, щоб громадяни могли повною мірою користуватися своїми правами і свободами та не відчували утисків своїх інтересів з боку влади. Зарубіжній практиці відомо безліч випадків, коли уряди іноземних держав виявилися нездатні виконати це зобов'язання і, більше того, сприяли відсутності порядку та безпеки, порушуючи права людини і не бажаючи їх захистити. У встановленні і підтримці правопорядку безпосередньо або опосередковано беруть участь майже всі державні органи. Цей процес забезпечується за рахунок складного взаємозв'язку різних відомств, причому поліція є далеко не єдиною структурою, що підтримує правопорядок. У зв'язку з цим представляють великий науковий і практичний інтерес конкретні завдання, що стоять перед поліцією у процесі забезпечення правопорядку і безпеки, а також методи, за допомогою яких органи поліції домагаються їхнього виконання.

Серед наукових робіт, які порушують питання поліцейської діяльності держави та її ефективності, можна виділити публікації таких відомих іноземних, російських та українських вчених-поліцейстів сучасності і минулого, як І.С. Андрієвський, К.С. Бельський, Ж. Ведель, В.М. Гессен, В.Ф. Дерюжинський, Є.В. Додін, В.В. Іванівський, Д.П. Калянов, В.М. Лешков, П.П. Михайленко, І.І. Мушкет, Ю.І. Римаренко, Ю.П. Соловей, Ю.Н. Стариков, І.Т. Тарасов, Г.А. Туманов, М.М. Шпилевський та ін. Роботи цих учених розкрили історію становлення і розвитку поліцейської функції в різних державах на тому чи іншому історичному етапі розвитку. На сьогодні ж цей напрям дослідження є актуальним у зв'язку з поліструктурністю адміністративного права та надання органам державної влади «сервісних» функцій. При цьому, як справедливо зазначає І.І. Мушкет, реалізація власне поліцейської функції держави

здійснюється в рамках відносин, що утворюють предмет галузей адміністративного права та адміністративної діяльності, тобто врегульованою нормами поліцейського (адміністративного) права виконавчо-розпорядчої діяльності державних структур, наділених відповідною владною компетенцією [1]. Таке положення наділяє поліцейську діяльність держави адміністративно-правовим змістом і вимагає її вивчення під кутом зору місця поліцейської діяльності в системі адміністративного права. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуальним видається виклад сучасних концептуальних підходів до поліцейської діяльності держави як об'єкта адміністративно-правового регулювання і виділення найбільш ефективних і дієвих з них для застосування в правовій демократичній державі.

Як відомо, поліцейська діяльність держави з'явилася у зв'язку з необхідністю постійно охороняти громадський порядок. Адже про цей порядок держава зобов'язана постійно дбати під страхом втрати свого авторитету в очах населення і навіть під загрозою власної ліквідації. Як зазначав В. Гумбольдт, говорячи про функції забезпечення внутрішньої безпеки і виділяючи такий вид державної діяльності, як поліцейська діяльність: «Необходимо заперещати или ограничивать те действия, последствия которых наносят ущерб правам других лиц, уменьшают их свободу или состояние, а также, которые могут с высокой вероятностью иметь такие последствия» [2, 110-111].

Так, охороняючи громадський порядок, забезпечуючи громадську, державну, екологічну й економічну безпеку, органи поліції здійснюють поліцейську діяльність в інтересах усіх. Якщо відокремити з названих об'єктів охорони «громадський порядок», то слід зазначити, що це такий об'єкт, охорона якого передбачає, з одного боку, захист прав і свобод усіх громадян, з іншого – певне обмеження в правах осіб, які вчиняють правопорушення. Про об'єднання охорони громадського порядку із захистом прав і свобод громадян правильно говорить сучасний французький правознавець Ф. Люшер: «Осуществление свобод должно сочетаться с охраной общественного порядка, собственно, предусматривает некоторое ограничение в пользовании этими правами» [3, 309].

З вищесказаного ми можемо зробити висновок, що поліцейська діяльність – це охоронна діяльність держави, яка має своїм предметом охорону громадського порядку, а також існуючі блага, особисті та майнові права людини. Поліцейська діяльність має на меті охорону всіх форм громадського порядку і спрямована, у першу чергу, проти ексцесів у громадських місцях. При цьому, апарат держави, на обов'язки якого лягає основний тягар з охорони громадського порядку та правопорядку у всіх державах, є універсальним інструментом примусу і в більшості країн називається «поліцією». Саме цей апарат, у першу чергу, охороняє громадський порядок, громадську безпеку, життя, здоров'я і майно громадян. З іншого боку, термін «поліція» є широким і компактним, таким, що об'єднує в одну систему всі наглядово-контрольні органи, які застосовують адміністративний примус і адміністративну юрисдикцію з метою охорони громадського порядку, тобто здійснюють поліцейську діяльність. І нарешті, термін «поліція» достатньо чітко відокремлює поліцейську діяльність від управлінської.

Поліцейська діяльність як наглядово-примусова діяльність з наведення порядку в громадських місцях – необхідний атрибут держави. На цю рису держави вказували і поліцейські XVIII-XIX століть, і адміністративісти XX століття. З цієї точки зору, будь-яка держава, якщо вона серйозно виконує свій обов'язок з охорони громадського порядку, виступає як наглядово-примусова організація, яка зобов'язана через поліцейські органи виконавчої влади захищати суспільство загалом і кожного громадянина зокрема від хуліганів, грабіжників, гвалтівників та інших правопорушників.

Коли мова йде про діяльність поліції, часто буває складно визначити причинно-наслідкові відносини. Дії поліції лише в обмеженій мірі впливають на показники злочинності, громадську безпеку, відсутність насильства у суспільстві. Вживаний при цьому концептуальний підхід до роботи поліції, тобто шляхи виконання поставлених цілей, тісно пов'язаний з філософією правління, а саме з тим, як держава веде себе по відношенню до людей. Крім того, шляхи виконання поліцією своїх функцій засновані на таких факторах, як історичне, культурне та економічне минуле країни, а також на очікуваннях громадськості. Діяльність поліції – безперервний і динамічний процес: різні ситуації вимагають різних методів роботи, зміни в суспільстві створюють необхідність застосовувати нові підходи. Для того, щоб поліція

здійснювала свою діяльність відповідно до існуючих умов, вона повинна бути поінформована про зміни в суспільстві, а також про те, як змінюються очікування населення.

Концептуальний підхід до діяльності поліції може поступово сформуватися більш-менш на основі знову впроваджуваних методів роботи. Крім того, він може бути свідомо обраний владою або керівництвом поліції для зміцнення суспільної довіри або, навпаки, для посилення контролю з боку держави. Відмінності між концептуальними підходами та методиками не завжди очевидні, оскільки вони схильні до взаємного впливу. В одній країні можуть співіснувати відразу кілька підходів, наприклад, якщо різні органи взяли за основу різні концепції. На прикладі різних підходів, застосовуваних у різних правових сім'ях, спробуємо виявити найбільшу ефективність поліцейської діяльності.

Кризовий підхід до роботи поліції зазвичай визначається як постійно репресивна діяльність поліції, за якої її співробітники зосереджені на підтримці порядку і контролі насильства. Цей принцип швидше характеризується відсутністю концепції, ніж є концептуальним підходом. Як правило, такий принцип роботи поліції зустрічається в країнах (іноді під час перехідного періоду) або в окремих регіонах, що зазнають розпаду або занепаду, над якими держава ризикує втратити контроль. Не дивно, що увага при цьому зосереджена на проблемах короткострокового значення і виживанні державної системи. У таких випадках ігноруються вимоги Європейського кодексу поліцейської етики про те, що поліція повинна представляти громадськість, якій служить, нести перед нею відповідальність і бути їй підвітною, причому поліція є органом, швидше орієнтованим на застосування сили, ніж на надання послуг. Крім того, використовувана у зв'язку з цим термінологія відображає не цивільні, а військові принципи.

Авторитарна поліція, як правило, діє в умовах авторитарних політичних систем, але може зберігатися і після переходу до демократії. Як правило, пріоритетні напрями роботи поліції визначає сама поліція чи уряд, незважаючи на потреби населення і переваги громадян. При цьому поліція схильна діяти в односторонньому порядку і чинити так, як вважає за потрібне. Її увагу частіше зосереджено на контролі за населенням, а не на розвитку партнерських відносин з ним. Авторитарна поліція незмінно пов'язана з централізованою системою, яка позбавляє рядових співробітників можливості вирішувати, чим займатися в робочий час, а керівників місцевих органів поліції – можливості розпоряджатися ресурсами.

Поліцію на службі суспільства можна визначити як спільні зусилля поліції та населення, спрямовані на виявлення проблем злочинності, порушення порядку та залучення всіх складових суспільства до пошуків вирішення цих проблем. В основі цього визначення лежить припущення про те, що поліція не може поодиноці контролювати злочинність і стежити за порядком, а потребує підтримки суспільства в справі забезпечення безпеки. Цілі поліції на службі суспільства включають попередження та розкриття злочинів, зниження страху перед злочинністю і зміцнення взаємин поліції і населення. Ці цілі досягаються за рахунок трьох заходів: 1) взаємодія з населенням (обговорення з населенням пріоритетних і стратегічних напрямів роботи; мобілізація зусиль з надання активної допомоги населенню); 2) вирішення проблем (акцент на запобігання злочинів, а не на їх розкриття, дослідження причин звернення громадян в поліцію і прагнення усунути фактори, що викликають проблеми, а не їх прояв); 3) реформа організації діяльності (децентралізація структур субординації і процесів прийняття рішень, у тому числі рішень про використання ресурсів, розвиток тісної співпраці з іншими сторонами у забезпеченні безпеки населення). В основу діяльності поліції на службі суспільства покладена ідея про зміцнення партнерства з метою вирішення проблем. Партнерські відносини можна розвивати різними шляхами залежно від цілей. Найпростішим способом зміцнення взаємин поліції та населення є зняття напруженості. Більш прогресивним у цьому сенсі стане побудова відносин з населенням, спрямованих на контроль злочинності. Щаблем вище стоїть заохочення участі та співпраці громадськості у справі попередження злочинів та покращення якості послуг поліції. І, нарешті, найпередовішим методом є встановлення стратегічних партнерських зв'язків поліції з населенням, при яких їх спільна робота спрямована на викорінення злочинності в житлових районах і створення гідного рівня життя, причому поліція і населення поділяють повноваження з прийняття рішень. Нерідко ідея поліції на службі суспільства передбачає максимально широке охоплення діяльності в тому сенсі, що на неї лягає набагато більша відповідальність, ніж просто боротьба зі злочинністю.

Дійсно, від поліції чекають підтримки благополуччя спільноти загалом, а також гідної якості життя його представників. На жаль, така концепція часто використовується некоректно, що веде до втрати її цінності і значення. Практично всі види діяльності поліції, що передбачають будь-які контакти з представниками населення, були підведені під поняття поліції на службі суспільства. Незважаючи на це (або завдяки цьому), вона стала провідним концептуальним підходом до роботи поліції нашого часу.

Проблемно-орієнтована діяльність поліції передбачає збір інформації про проблеми певного району, на відміну від розслідування конкретного злочину, вчиненого конкретним правопорушником. Повноцінний підхід до ПОД вимагає систематичного виявлення проблем та їх аналізу, за яким має піти необхідне втручання в їх вирішення та подальша оцінка. ПОД вимагає довгострокового ініціативного підходу, а не просто реакції на ситуацію. Проблемно-орієнтований підхід до діяльності поліції був вперше розроблений у 1980-х роках як новий метод роботи. Результатом його впровадження стало кардинальне зрушення в мисленні від правопорушника до проблеми загалом, і, отже, виникнення нового концептуального підходу до діяльності поліції. ПОД розвинулася з концепції поліції на службі суспільства. Суть ПОД полягає в ефективності, а її успіх залежить від вміння влади і поліції організувати ресурси так, щоб отримати оптимальну віддачу і принести користь громадянам.

Очевидно, що вищенаведені підходи до роботи поліції на практиці розмежовані не настільки чітко, як нами було описано. Робота деяких органів поліції має риси кризового підходу, навіть якщо країни, у яких вони діють, не перебувають у стані кризи. У багатьох проглядаються риси авторитарного підходу. Примітно, що безліч поліцейських органів прийняли у вживання термінологію «поліції на службі суспільства», хоча насправді не впровадили цей концептуальний підхід на належному рівні. Мабуть, концепції поліції на службі суспільства вдалося завоювати популярність такими темпами, швидше за все, з причини впливу іноземних експертів і консультантів, а також міжнародного фінансування.

Враховуючи вищевикладене, можна говорити про існування двох ємних позицій, що лежать в основі концептуальних підходів до роботи поліції. Одна з них полягає в тому, що поліція є інструментом державного контролю. При цьому передбачається, що належний контроль з боку держави над своїми територіями забезпечує дотримання закону і порядку та гарантує безпеку більшості людей, які підпадають під його юрисдикцію. Ця позиція сили або позиція вертикалі чітко простежується в авторитарному стилі роботи поліції. З іншої точки зору, поліція обслуговує населення за місцем проживання. Ця позиція обслуговування або позиція горизонталі простежується в концепції поліції на службі суспільства і її похідних – проблемно-орієнтованому підході.

Для визначення концептуального підходу необхідно з'ясувати, перш за все, як поліція здійснює свою діяльність на даний момент, і як це стосується питань прав людини. Отже, необхідно домагатися того, щоб поліція:

- несла відповідальність перед населенням, якому служить, і реагувала на його потреби;
- представляла склад населення, якому служить, і проявляла чуйність до потреб вразливих груп з числа цього населення;
- поєднувала ефективність і законність у процесі своєї діяльності;
- забезпечувала належне виконання всіх трьох функцій поліції;
- діяла відповідно до законодавчих норм, у тому числі, відповідно до норм міжнародного права в галузі прав людини.

Поліції слід відстежувати зміни в суспільстві і адаптувати методи роботи, критично оцінюючи можливі наслідки будь-яких змін у світлі дотримання прав людини. Для цього необхідно постійно спостерігати за змінами в суспільстві та їх впливом на очікування населення щодо діяльності поліції. Подальше вивчення концептуальних підходів до поліцейської діяльності держави сприятиме майбутньому науковому пошуку та обґрунтуванню оптимальної моделі поліції для конкретної держави, що, у свою чергу, зміцнить громадський порядок і ставлення населення до поліції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мушкет И.И. Генезис "полицейского права" в контексте эволюции правовой системы России : историко-теоретический анализ : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук [Электронный ресурс] / И.И. Мушкет. – С.-Пб., 2003. – 58 с. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1219221> (дата обращения 25.09.2013).
2. Гумбольдт В. О пределах государственной деятельности / В. фон. Гумбольдт. – М. : Социум, Три квадрата, 2003. – 200 с.
3. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности / Франсуа Люшер ; [пер. с фр. С.В. Боботова, Д.И. Васильева]. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 384 с.

УДК [347.962: 008]: 930.2

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІВ

Божинова І.М., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена аналізу процесу дослідження професійної культури суддів в історичному аспекті. Розглянуто еволюцію теоретико-правових поглядів на правову культуру суддів в умовах трансформації суспільства. Здійснено теоретичний аналіз процесу дослідження та подальшого розвитку професійної правової культури суддів.

Ключові слова: правова культура, професійна правова культура, суддя, діяльність.

Божинова И.М. ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СУДЕЙ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена анализу процесса исследования профессиональной культуры судей в историческом аспекте. Рассмотрена эволюция теоретико-правовых взглядов на правовую культуру судей в условиях трансформации общества. Осуществлен теоретический анализ процесса исследования и дальнейшего развития профессиональной правовой культуры судей.

Ключевые слова: правовая культура, профессиональная правовая культура, судья, деятельность.

Bozhynova I.M. HISTORIOGRAPHY RESEARCH OF PROFESSIONAL LEGAL CULTURE OF JUDGES / Zaporizhia national university, Ukraine

The article describes that legal culture is one of the categories of human values and belongs to the inalienable attributes of legal and democratic state, whose primary purpose is to maximize the protection of human rights. This legal culture is an important factor that contributes to the formation of the legal system of state and civil society. Professional legal culture is a form of legal culture of society inherent in the community of people professionally engaged in legal activities and requires special education and practical training. The judges, as representatives of legal profession, have their own peculiarities of professional legal culture formation. In this regard, the role and importance of professional legal culture of the judges is increasing.

The article aims to present a theoretical analysis of the historical research process of professional legal culture of the judges and theoretical investigation of the evolution of legal views on this concept. The article highlights the basic research, views and historical aspects that influenced the formation of legal culture of judges.

The article describes the basic views of scientists on the concepts of "legal culture" and "professional legal culture". The article analyses the definitions of "legal culture" by A. Vengerov and O. Skakun. Much attention is given to views of ancient philosophers, scientists of the Middle Ages, Renaissance and Modern Time, such as Platon, Aristotle, Seneca, Thomas Aquinas, Jean Bodin, Hobbes, John Locke, Spinoza, Charles Montesquieu, J-J. Rousseau and others. They made a significant contribution to the theory of legal law, human rights and freedoms, the ratio of law and state.

Special attention is given to the opinion of domestic scientists, as P. Yurkevich, B. Kistyakivsky, I. Vishensky, P. Orlik, M. Kozachynskiy, Ya. Kozelskiy, F. Prokopovych, G. Skovoroda, who devoted a significant role to legal state, rules of law, as well as the ideas of legal culture, social justice, democracy, had the essential importance for rebirth and development of Ukrainian political and legal thoughts.

The article describes the research of legal culture during the Soviet Union period, when attention was paid to subjective psychological characteristics: knowledge of laws, awareness of the content and direction of laws

and regulations and their respect, justice and equity. These years are noted by the observation of extreme ideological legal culture.

The article provides a detailed analysis of legal culture research in independent Ukraine carried out by the following scientists: V. Babkin, O. Zaychuk, N. Onishchenko, P. Bilenchuk, S. Slyvka, Yu. Shemshuchenko, V. Lemak, V. Kopyeychikov, Yu. Todyka and others. They have made a major contribution to the study of legal culture, justice and professional legal culture of judges in general. They have determined that the professional culture of the judge is intended to delimit the spread of moral standards in judicial activity, have reproduced human values, Ukrainian traditions and customs, have theoretically justified their necessity, nature and specific manifestations in practice, have reflected the standards of conduct for judges, giving a critical analysis, have contributed to the principles of behavior and professional ethics.

Finally the article formulated six periods of historiography research of professional culture of judges: ancient, medieval, of modern times, of XIX-XX century, in the soviet period and period of Ukraine's independence. They explain the evolution of scientific opinions on legal culture and professional legal culture of judges.

In conclusion it was determined that professional legal culture of judges incorporates all the knowledge, skills and abilities that have been formed over the long period, undergone many changes and resulted in current views and perspectives. These studies provide a basis for further investigation of this phenomenon. Currently, there is still a problem of determining the professional culture of a legal sphere employee generally, because it is often confused with the categories of legal or professional ethics.

Key words: legal culture, professional legal culture, judge, activities.

Трансформація сучасного українського суспільства передбачає зміну соціальної ролі судової влади та радикальне оновлення сфери судочинства, впровадження в національну судову практику міжнародних стандартів прав людини. Правова культура є однією із категорій загальнолюдських цінностей і належить до невід'ємних ознак правової, демократичної держави, основним призначенням якої є забезпечення максимального здійснення, охорони та захисту прав людини. Саме правова культура є найважливішим чинником, що сприяє становленню правової системи держави і розбудови громадянського суспільства.

Професійна правова культура – це одна з форм правової культури суспільства, притаманна спільноті людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, і яка потребує наявності фахової освіти і практичної підготовки [1, 73]. Судді, як представники юридичної професії, мають свої особливості формування рівня професійної правової культури.

У зв'язку з цим зростає роль і значення професійної правової культури суддів в умовах, коли змінюються соціальні цінності, умови діяльності та норми поведінки людей. Все це вимагає ефективного нормативно-правового впорядкування процесів суспільного розвитку. Це можливе у разі підвищення ролі та значення правової культури не лише органів судової влади, а і всього суспільства, посилення впливу її цінностей на унормування суспільних відносин.

Вирішення завдань сучасного державно-правового розвитку неможливе без урахування науково-практичного досвіду в історичному аспекті, а особливо це стосується ролі правових поглядів на становлення сучасної професійної правової культури. У такому разі, для кращого орієнтування в сучасних умовах та уникнення помилок у майбутньому, необхідним є аналіз історіографії дослідження такого поняття, як «правова культура» і «професійна правова культура суддів», як одна з її складових.

Аналіз наукової літератури по цій темі свідчить про те, що, незважаючи на її важливість і обшир, глибина цих досліджень є недостатніми. Саме тому важливо висвітлити основні дослідження, погляди та історичні аспекти, які вплинули на формування правової культури суддів.

Метою статті є теоретичний аналіз процесу історіографії дослідження професійної правової культури суддів, у зв'язку з чим необхідно дослідити еволюцію теоретико-правових поглядів на це поняття.

Термін «правова культура» загалом увійшов до юридичної літератури порівняно недавно, але за цей час про правову культуру написано велику кількість наукових праць. Проблеми формування правової культури досліджували М. Алексєєв, В. Бабкін, В. Головченко, В. Костюк, В. Оксамитний, М. Орзих, М. Подберезький, П. Рабинович, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, Н. Ткачова, М. Цвік, М. Щербань та багато інших.

Питання визначення змісту правової культури є досить дискусійним, адже немає єдиного підходу до його розуміння. Юридична енциклопедія визначає, що правова культура – це

складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності і правопорядку [2, 475]. Але це визначення не є достатньо точним, адже існує багато інших підходів до висвітлення цього поняття.

Більш точним є визначення А.Б. Венгерова, який зазначив, що правова культура – більш висока і об'ємна форма правосвідомості [3, 308]. Таке трактування правової культури стосується лише сфери ідеального, ігнорує діяльність і результати діяльності суб'єктів, що володіють правосвідомістю. Іншими словами, правосвідомість – це лише один із елементів правової культури, одна з її характеристик.

Існує також точка зору українських вчених, які вважають, що правова культура не зводиться лише до правосвідомості громадян суспільства. Вона має бути визначена як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто, панування в суспільному житті правових принципів справедливості й гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності [4, 26].

Найбільш вдалим, на мою думку, є визначення О.Ф. Скакун, яка зазначає, що правова культура – різновид і невід'ємна частина загальної культури, що становить систему духовних і матеріальних цінностей у правовій сфері, збережених, накопичених та розвинених суспільством завдяки постійному вдосконаленню заходів інформаційного, просвітницько-освітнього характеру з урахуванням загальнолюдських правових цінностей [5, 108], а професійна правова культура – це правова культура тієї спільноти людей, яка професійно займається юридичною практичною діяльністю і потребує, крім юридичної освіти, ще й глибоких конкретно-фахових знань, умінь, навичок [5, 114]. Тому судді, як учасники такої юридичної діяльності, мають володіти не лише професійними навичками і правовою культурою, а й оволодіти деонтологічними засадами професіоналізму: психологічною, моральною, політичною, етичною, естетичною та іншими культурами, що у своїй сукупності і становлять «професійну правову культуру судді».

Для аналізу історіографії дослідження поняття професійної правової культури суддів слід зазначити, що його зміст має глибинні витoki.

Перші спроби рефлексії близьких до поняття професійної правової і моральної культури суддів явищ самовдосконалення, саморегуляції і самообмеження особистості були зроблені ще в античній філософії у вченнях Платона, Арістотеля і Сенеки. Зокрема Платон пропагує боротьбу людини зі злом у собі шляхом морального самовдосконалення і ствердження істинної доброчесності [6, 274]. Вагому роль відіграє вчення Арістотеля про золоту середину або доцільність, поміркованість, тобто ті засади, які є важливими принципами саморегуляції. Також філософ стверджував, що суддями можуть бути громадяни віком старше тридцяти років, до того ж за умови, що вони не є державними боржниками і не позбавлені громадянської честі [7, 92]. Сенека досліджує прийоми і методи самообмеження та постійного самовдосконалення: уникає заздрості, ненависті, зневаги, йти шляхом мудрості [6, 274]. Отже, вже на той час очевидним було те, що суддя мав володіти особливими якостями, мати значний життєвий досвід, постійно вдосконалювати свої знання, а також відповідати моральним засадам суспільства.

Погляди античних мислителів послідовно розвивали вчені середньовіччя, епохи Відродження, нового часу та сучасності. Зокрема, великий внесок зробили такі мислителі, як Ф. Аквінський, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо. Вони зробили вагомий внесок у вчення про правову державу, права і свободи людини, співвідношення держави і права.

Потужний поштовх у розвиток ціннісного змісту правової культури, її теоретико-методологічної основи здійснили представники німецької класичної філософії: І Кант, Г. Гегель, Й. Фіхте. Вони розглядали значення цінностей у нормативній та регулятивній характеристиці суспільства [8, 2]. Зокрема, І. Кант вивів закон категоричного імперативу за яким принцип моралі і права тотожні, хоча і набувають різного виразу: мораль – це сфера внутрішніх мотивів особистості, а право – сфера практичних дій відповідно до зовнішніх стандартів, встановлених законом. Вихідним пунктом такого обґрунтування є уявлення про

особистість, принципово здатну стати морально автономним індивідом. Вчення ж Гегеля підкреслює деонтологічну природу права, він розкриває право як переродження духовної, інтелектуально-вольової діяльності, а мораль – як зрілість духу особистості [6, 274]. Отже, вчені підіймають питання самовдосконалення особи судді.

У XIX-XX ст. теоретико-правові дослідження правової культури набули широкого розвитку. Спадщина правових учень помітно поповнювалася новими ідеями і підходами, розробкою цілого ряду нових концепцій. Наприклад у концепції відродженого природного права, яка складається з декількох течій, поняття правової культури розглядалось по різному. Концепція неокантіанства Г. Когена, Г. Радбруха, Р. Штамлера та інших, у якій право є апіорною категорією, стверджує, що її не можна вивести з досвіду. Розвиток права визначає поступ суспільства, а не навпаки. Право розділяється на справедливе і несправдливе. Справедливість у праві відносна, бо зміст його змінюється у часі: справедливе раніше, тепер може вважатися несправдливим. Право – найголовніша форма упорядкування спільного життя людей [8, 2-3]. Отже, від суддів залежало відповідне забезпечення механізму правового регулювання, справедливе застосування права.

Екзистенціалісти, зокрема Ж.-П. Сартр, М. Хайдегер, К. Ясперс та інші, вважали право екзистенційним явищем, відмінним від закону. Право замінюється вільними правилами індивідуально-ситуативного характеру, це безперервний ланцюг окремих правових ситуацій. Воно складається з вірного, екзистенціального вирішення правових конфліктів. Відкидається ідея правового закону, стверджується екзистенційна свобода [8, 3]. Тобто, свобода визнається основною формою пошуку правових рішень.

Отже, праці цих вчених зробили великий внесок у розвиток правової думки. Вони прагнули до виявлення таких універсалій як свобода, право, справедливість у соціальній поведінці, зумовлювали побудову механізму суспільного розвитку як цілісної системи, висвітлювали взаємозв'язок права і моральності, свободи й відповідальності, загальносуспільних та індивідуальних потреб тощо. Отже, створювалося теоретико-правове підґрунтя для визначення різних понять правової культури та її функціональної різноманітності, у тому числі формувалися погляди на правову культуру професійних груп, визначалися моральні якості, яким повинні були відповідати судді.

Нові можливості для переосмислення професійної правової культури з питань самовдосконалення особи судді зробив у своїх працях Г. Радбрух. Він зазначав, що основні вимоги, які висуваються перед суддею – це законність, прагнення до справедливості та правова певність (стабільність) [9, 84]. Суддя має посилатися не на закон і на обґрунтовану на ньому практику, а на права людини, що стоять вище писаного права. Цим самим Радбрух засуджував суддів, які виносили законні вироки, але вони були несумісні з людяністю [9, 87]. Тому він наголошував, що професійний суддя має бути справедливим і не здійснювати судочинство лише під тиском правителів та закону: «Спосіб мислення судді повинен бути спрямований на досягнення справедливості будь-якою ціною, навіть ціною життя...» [9, 93]. Відтак, в ідеї права Радбруха справедливості визначається провідна роль у порівнянні з правопевністю та доцільністю.

Якщо розглядати наш вітчизняний досвід дослідження формування професійної культури суддів, то великого значення цьому почали надавати за часів Київської Русі, коли судова влада відділилася від княжої. Судді повинні були мати достатній рівень знань, а судовий процес мав бути відкритим і гласним. Також за часів існування Запорізької Січі судді у своїх рішеннях керувалися нормами українського звичаєвого права і традиціями судової практики Козацької держави [10].

Дослідженню пам'яток правової культури Київської держави присвячені численні праці російських і західних вчених. Великий внесок у концептуальну скарбницю досліджень найдавніших пам'яток киево-руської правової культури зробили українські історики права і юристи. Вони не лише ввели до обігу науково обґрунтовані тексти пам'яток, а й розв'язали ряд важливих спеціальних питань з української правової культури.

Окремі проблеми, пов'язані з професійною культурою судді, привертала увагу українських філософів П. Юркевича і Б. Кістяківського. Зокрема П. Юркевич підкреслював значення емоційних елементів, тому суддя у своїй роботі, на його думку, має керуватися внутрішніми

переконаннями [6, 274]. Б. Кістяківський значну роль приділяв правовій державі, а також ідеям правової культури, суспільної правосвідомості, народовладдя, що мали неабияке значення для відродження і розвитку української політико-правової думки. Суддя мав керуватися загальними правилами та правовими нормами, а його дії мали бути скеровані відповідними законами, узгодженими з конституційним принципом [11].

У СРСР питання формування культури особистості загалом і моральної та професійної культури судді зокрема, були предметом дослідження у 70-80-ті роки минулого століття і визначалися на основі традиційного для радянської науки праворозуміння. Цими дослідженнями займалися такі вчені: О. Аграновська, Л. Ароцкер, Ю. Грошевий, Л. Кокорев, Н. Радутна, М. Строгович та ін.

При визначенні поняття правової культури, увага акцентувалася на суб'єктивно-психологічних характеристиках: знанні законодавства, усвідомленні змісту і спрямованості законів та підзаконних актів, формуванні поваги до них, законності та справедливості. Під правовою культурою розуміли систему матеріалізованих та ідеальних культурних елементів, що відносяться до сфери дії права, їх відображення в свідомості і поведінці людей [12, 136]. Такі визначення ґрунтувались на марксистсько-ленінській ідеології і виходили з принципів партійності, класовості та трактуванні права як волі панівного класу. Отже, спостерігалася крайня ідеологізація правової культури.

Побічно чи більш системно питання формування і вдосконалення моральної та професійної культури судді стають предметом філософсько-правової рефлексії у філософських працях С. Алексєєва, В. Бачиніна, І. Грязіна, Д. Керімова, С. Максимова, В. Нерсесянца, А. Овчіннікова та ін.; правознавчих – А. Барака, І. Бенедика, В. Горшеньова, І. Марочкіна, Л. Москвич, О. Петришина, Л. Халдєєва та ін.; з етичних проблем правознавства – Г. Ветрової, Г. Гребенькова, А. Жеребцова, Ю. Закомлістова, О. Коблікова, В. Лозового, Д. Фіолєвського та ін.

У працях зазначених дослідників розглядаються окремі аспекти та елементи професійної культури суддів. Зазначається, що для здійснення ефективного правосуддя необхідні особливі знання, вміння та навички. Однак, у той же час, ґрунтовного предметно-змістовного дослідження цього феномену не здійснювалося.

Однією із ґрунтовних праць у 90-х років ХХ ст. щодо аналізу поняття правової культури, є дослідження відомого радянського вченого В. Сальнікова. Правову культуру він розуміє як «особливе соціальне явище, яке може бути сприйняте як якісний правовий стан особистості і суспільства, що підлягає структуруванню за різними критеріями» [13, 14].

Також вагомий внесок у розвиток змісту правової культури зробили українські вчені, такі, як: І. Вишенський, П. Орлик, М. Козачинський, Я. Козельський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода та ін. Їхні праці щодо побудови держави та становлення в ній влади, ґрунтувались на ідеях природного права, рівності всіх перед законом, громадянського договору та взаємної відповідальності влади і громадян за виконання договору [8, 4].

У часи незалежної України починається новий етап дослідження правової культури. Дослідженням правової культури, як важливого елементу правової системи і як чинника, що впливає на становлення та розвиток державності загалом, здійснювали вчені-правознавці, зокрема: В.Д. Бабкін, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, І.В. Осика, Є.В. Назаренко, М.І. Матузов, В.М. Селіванов, Ю.М. Тодика, Ю.С. Шемшученко, В.Д. Шишкін та ін. Поняття професійної правової культури тісно пов'язане з такими поняттями, як правосвідомість, правова поведінка, правове виховання, які в різний час досліджували науковці П.Д. Біленчук, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, В.М. Кудрявцев, Г.О. Мурашин, С.С. Сливка та ін. Вивченням професійної правової культури займалися такі науковці: І.П. Зеленко, О.А. Менюк, Є.І. Федик, С.І. Головченко та ін.

Зокрема, академік Ю. С. Шемшученко зазначав у своїх дослідженнях: «Право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими між собою категоріями. Це зумовлено тим, що право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю. Цей зв'язок і взаємодія простежуються по багатьох напрямках» [14, 4]. В. В. Копейчиков правову культуру визначав як систему правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого

суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [15, 277]. Також інший сучасний теоретик права, доктор юридичних наук, професор В.В. Лемак стверджує, що правова культура за своїм змістом виступає свого роду юридичним багатством, яке виражається в досягнутому рівні регулятивних властивостей права, нагромаджених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, котрі належать до духовної культури, до правового прогресу [16, 217-218].

П.Д. Біленчук і С.С. Сливка зазначали, що професійна культура судді має включати у себе такі категорії: професійна орієнтація, професійне самоутвердження, професійна майстерність, талант, соціальні почуття, професіоналізм, продуктивна діяльність та ін. Професійна майстерність судді складається із високого рівня теоретичної підготовленості, продуктивної діяльності і таланту; високих моральних якостей та його вихованості, коректності, розвинутих соціальних почуттів [17, 72].

Отже, українські вчені зробили великий внесок у дослідження правової культури, правосвідомості і професійної правової культури суддів взагалі. Вони визначили, що професійна культура судді покликана визначати межі поширення моральних норм на діяльність суддів, відтворювати загальнолюдські цінності, українські традиції та звичаї, теоретично обґрунтовувати їхню необхідність, сутність та специфіку проявів на практиці, відображати норми поведінки суддів, давати їй критично-ціннісний аналіз, сприяти вибору тих чи інших правил взаємостосунків та принципів професійної моралі.

Аналіз історії вітчизняного судочинства показує, що становлення професійної культури судді на різних етапах історичного розвитку було пов'язане з рівнем моральної і правової культури конкретного суспільства. Характер спрямованості світогляду, соціально-психологічних настанов діяльності суддів визначався типовими принципами, характерними для окремої епохи. Рівень особистісного професійного потенціалу поступово зростав від низького (суддя Київської Русі, Галицько-Волинського князівства) до належного (суддя Запорозької Січі) і досить високого (суддя СРСР 70-80-х рр. ХХ ст.).

Також, можна сказати, що зі зміною історичних епох трансформуються світоглядні орієнтири суддів, їхній правовий менталітет, морально-професійна (правова) свідомість: від ранньофеодальних класових уявлень про цінності судді Х ст. до задекларованих демократичних ідеалів судді ХХ-ХХІ ст.

Тому, можна сформулювати періодизацію історіографії дослідження професійної культури суддів:

1 етап – античний (вчення Платона, Арістотеля, Сенеки). Відбулися перші спроби дослідження близьких до правової культури явищ самовдосконалення, саморегуляції і самообмеження особистості, сформовані основні вимоги до посади судді.

2 етап – середньовіччя (Ф. Аквінський, Р. Бекон, В. Оккам та ін.). Вчені послідовно розвивали дослідження античних мислителів, зробили вагомий внесок у вчення про правову державу, права і свободи людини, співвідношення держави і права.

3 етап – новий час (Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, Й. Фіхте та ін.). Підіймаються питання самовдосконалення особи судді, уявлення про особистість, принципово здатну стати морально автономним індивідом, підкреслюється деонтологічна природа права.

4 етап – ХІХ ст. – поч. ХХ ст. (Г. Коген, Г. Радбрух, Р. Штаммлер, Ж-П. Сартр, М. Хайдегер, К. Ясперс, Г. Радбрух, П. Юркевич, Б. Кістяківський та ін.). Характеризується розробкою нових концепцій права, відкидається ідея правового закону, стверджується екзистенційна свобода. Від суддів залежить відповідне забезпечення механізму правового регулювання, справедливе застосування права. Суддя має посилатися не на закон і на обґрунтовану на ньому практику, а на права людини, що стоять вище писаного права. Але інші вчені вважали, що суддя має керуватися загальними правилами та правовими нормами, а його дії мають бути скеровані відповідними законами, узгодженими з конституційним принципом.

5 етап – радянський період (О. Аграновська, С. Алексеев, В. Сальніков, В. Горшеньов, І. Марочкін та ін.). Характеризується марксистсько-ленінською ідеологією, акцентується увага

на знанні законодавства суддями, усвідомленні змісту і спрямованості законів та підзаконних актів, формуванні поваги до них, законності та справедливості.

6 етап – з моменту проголошення Україною незалежності – до наших днів (В. Бабкін, О. Зайчук, Н. Оніщенко, П. Біленчук, С. Сливка, Ю. Шемшученко, В. Лемак, В. Копейчиков, Ю. Тодика та ін.) Сформульовано основні вимоги до професійної культури суддів, зокрема: професіоналізм, високі моральні норми, дотримання загальнолюдських цінностей, законів, розвинуті соціальні почуття та інше.

Отже, проаналізувавши історіографію дослідження професійної правової культури судді, можна сказати, що вона об'єднує у собі усі знання, навички та вміння, які формувалися протягом тривалого часу, перенесли багато змін та вилились у сучасні погляди та бачення. Ці дослідження дають підґрунтя для подальшого вивчення цього феномену. Наразі ще існує проблема щодо визначення професійної культури працівника юридичної сфери взагалі, тому що її часто змішують з категоріями юридичної деонтології чи професійної етики. Сучасні науковці мають широкий спектр завдань, що полягають у дослідженні змісту, сутності та структури професійної культури суддів та вирішенні низки організаційно-правових питань, пов'язаних з подоланням суперечностей і проблем у реформуванні судової системи в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чалчинський І. Проблеми становлення професійної правової культури в Україні / І. Чалчинський // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4 (16). – С. 73-79.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. Ю.С. Шемшученко та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П-С. – 2003. – 670 с.
3. Венгерова А.Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов / А.Б. Венгерова. – М. : Новый Юрист, 1998. – 624 с.
4. Третьяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Третьяк // Право України. – 2005. – № 4. – С. 26-28.
5. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. – 4-те вид., допов. і переробл. / О.Ф. Скакун. – К. : Алерта, 2013. – 524 с.
6. Меліхова Ю.А. Філософське, філософсько-правове та етичне осмислення феномену моральної і професійної культури судді: огляд джерел / Ю.А. Меліхова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2010. – № 5. – С. 273-275.
7. Прикладна етика : навч. посіб. / [Т.Г. Аболіна, В.Г. Нападиста, О.Д. Рихліцька та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 392 с.
8. Власенко В.П. Генезис поняття «правова культура» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених / В.П. Власенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – №4(9). – С. 1-7.
9. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право / Г. Радбрух // Проблеми філософії права. – 2010. – № 2. – С. 83-94.
10. Тараненко О.М. Право і законодавство Київської Русі [Електронний ресурс] / О.М. Тараненко // Історія української культури. – 2001. – № 1. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/istkult/ikult08.htm>.
11. Ідеї Б. Кістяківського про правову державу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/12670/>.
12. Аграновская Е.В. Личность и правовая культура / Е.В. Аграновская. – М. : Наука, 1982. – 530 с.
13. Сальников В.П. Правовая культура : теоретико-методологический аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В.П. Сальников. – СПб., 1990. – 35 с.
14. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади взаємодії права і культури / Ю.С. Шемшученко // Право та культура : теорія і практика. – 1997. – № 1. – С. 4-5.

15. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права / В.В. Копейчиков. – К. : Юрінком, 2004. – 567 с.
16. Лемак В.В. Загальна теорія держави і права / В.В. Лемак. – Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2003. – 358 с.
17. Біленчук П.Д. Правова деонтологія / П.Д. Біленчук, С.С. Сливка. – К. : Атіка, 1999. – 320 с.

УДК 347. 65 (470+477) «1918/1919»

«RECEPTION» OF THE RUSSIAN SOVIET LEGISLATION IN THE REGULATION OF INHERITANCE AT THE UKRAINIAN LANDS (1918-1919 YEARS)

Polovinkina R.Y., assistant

Zaporizhzhya national university

The main context of this article is historical and legal analysis of the provisions of inheritance at the Ukrainian lands (1918-1919 gg.). The author of this article on the basis of historical study made an independent conclusion about the «reception» of the Russian legislation on inheritance property in Ukrainian law in the aforementioned period.

Key words: the right to inheritance, the testator, a will, the share of compulsory heir, testamentary disposition.

Половинкіна Р.Ю. «РЕЦЕПЦІЯ» РОСІЙСЬКОГО СОВЕТСЬКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ РЕГУЛІРОВАНИЯ НАСЛЕДСТВА НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ (1918-1919 ГОДА) / Запорізький національний університет, Україна

Стаття посвячена історико-правовому аналізу положень о наслідуванні на території українських земель (1918-1919 гг.). На основі проведеного історического дослідження автор статті пропонує самостійні висновки о «рецепції» російського наслідственного законодавства українським правом в вищеуказаний період.

Ключевые слова: право на наследство, завещатель, завещание, обязательная доля, наследник, завещательное распоряжение.

Половинкіна Р.Ю. «РЕЦЕПЦІЯ» РОСІЙСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕГУЛІВАННЯ СПАДКУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1918-1919 РОКИ) / Запорізький національний університет, Україна

Стаття присвячена історико-правовому аналізу положень про спадкування на території українських земель (1918-1919 рр.). На основі проведеного аналізу автор статті пропонує самостійні висновки про «рецепцію» російського спадкового законодавства українським правом у вищевказаний період.

У статті надається комплексний аналіз декретів, що регулюють право приватної власності та питання спадкування радянського уряду у вищезазначений період.

Автор розкриває історію прийняття Декрету ВЦВК РРФСР «Про відміну спадкування», а також аналізує погляди сучасників на правову природу вищезазначеного нормативно-правового акту. У науковій статті було проведено дослідження інструкції, яка визначає застосування вищезазначеного декрету.

Актуальність дослідження історико-правових питань спадкування зумовлена зростаючим значенням приватної власності громадян і порядку її спадкування, необхідністю розроблення правового механізму, який належним чином міг би захистити права й інтереси громадян України. Огляд історії розвитку спадкового права має важливе не тільки наукове, але й практичне значення, оскільки дозволяє простежити на конкретному матеріалі складні процеси становлення та розвитку основних рис та інститутів спадкового права й можливість сприйняття кращих історико-правових конструкцій у цивільному законодавстві України.

Метою статті є аналіз норм спадкування на території українських земель у 1918-1919 роках, розкриття протиріччя становлення радянського спадкового права під час прийняття відповідних декретів, виявлення тенденцій розвитку спадкового права того часу та їх вплив на формування спадково-правових відносин.

Ключові слова: право на спадщину, заповідач, заповіт, обов'язкова частка, спадкоємець, заповідальне розпорядження.

There are many legal acts today in Ukraine which are affecting property interests of citizens, not the exception, and it became a question of succession. However, the problem of regulatory consolidation

genetic relationship is still valid. Chapter 6 of the Civil Code of Ukraine, in 2004, dedicated to the succession law, but in practice there are many questions about the practice of these provisions. To implement inheritance rights as the decedent and the heirs, there are notaries public and private notaries, who are led by the laws of Ukraine and subordinate regulatory acts. Some provisions of legal acts were adopted from the Soviet decrees, such as Agenda notarial acts notaries of Ukraine, approved by the Ministry of Justice of Ukraine.

The relevance of the study of historical and legal issues of inheritance caused by the growing importance of private property and public order of succession, the need to develop a legal mechanism that would adequately protect the rights and interests of citizens of Ukraine. Review the history of succession is essential not only scientific but also of practical importance, as it allows to trace the particular material complex processes of formation and development of the basic features and institutions of succession and the possibility of perception of the best historical and legal structures in civil legislation of Ukraine.

The subject of inheritance law is a part of many scientific works in law, especially in Soviet period, which are presented by such authors as B.S. Antimonova, I.N. Asimov, S.N. Bratus, M.N. Boguslavskiy, N.V. Gordon, K.A. Grave, D.C. Joffe, T.P. Kovalenko, A. Nyemkova V.I. Serebrovsky, R.Y. Halfinoyi and others. There are number of modernspecialists in this area – V.V. Vasil'chenko, O. Zeri, I.V. Zhylinkovoyi, Z. Romovska, N.A. Saniahmetovoyi, S.J. Furs, A.I. Kharitonov and others.

We can say that study of inheritance law is still important subject for today. The proof of this thesis is series of PhD works by O. Zaika «Formation and development of inheritance law in Ukraine» (2007), O. Nonlinear «Evolution of succession in Ukraine: historical and legal aspects» (2010). This works are related to the history of succession in the Soviet period, but the «reception» of the Russian Soviet legislation on regulation of inheritance in the Ukrainian lands (1918-1919 years) not been sufficiently studied, what determines the relevance of this research.

The purpose of this article is to analyze the rules of succession in the Ukrainian lands in the 1918-1919 years, the disclosure of conflicts of becoming a Soviet inheritance law in the appropriate decrees, identifying trends in the inheritance law of that time and their impact on the hereditary relations.

Pre-revolutionary law recognized only kind of property rights – the right to private property, which included the concept of property in one of the instruments and means of production, including land ownership landowners, and private ownership of the means of production of small producers (farmers – middle peasants, artisans and craftsmen) and the right of citizens to private property in the means of consumption. The October Revolution of 1917 brought change in the order. By the night of Oct. 26 (Nov. 8) 1917 Second Congress of Soviets adopted a decree on the ground that immediately without any ransom canceled landlord ownership of land. According to the peasant order, the SRs compiled on the basis of 242 local peasant orders, all the land – state, unit, monastery, church, possessional, mayoratni, private, public, peasants, etc, were announced the national heritage and acted "in the use of workers". All the earth came into public land fund. Land use rights granted to all citizens who want to handle it by their labor, hired labor is not allowed. Land use was egalitarian, that the land was distributed among the workers, the so-called «labor» or «consumer» norm.

Ukrainian Bolshevik's government entirely dependent of Moscow and did not try to pursue an independent policy. In the government declaration of 25 January 1919 year proclaimed the need of unification of the RSFSR USSR on the basis of a socialist federation and bring «socialist revolution to the end».

6-10 March 1919 held the third Congress of Soviets, which adopted the first Constitution of the USSR, which was develop on the basis of the constitutional model of the RSFSR, which included «the transition from socialism to bourgeois society...». This basic law was placed «Declaration of the rights and duties of Working and Exploited People of Ukraine» and other constitutional articles [2, 242].

On the subordinates lands in Ukraine, according to the Third Congress of Soviets, introduced a policy of «war communism» is established a state monopoly on the procurement of grain and other food products. To make a food dictatorship created committees of poor peasants, formed for requisition of forced grain requisitions.

Since the Soviet government was guided by the same principles of Russian at enforcing «policy of war communism» throughout its borders Ukraine, there was a «reception» of legislation, which has operated in the territory of the RSFSR.

February 19, 1918 the Central Executive Committee of the RSFSR decree was adopted – «About the socialization of the land» in Article 1, which stated that «any ownership of land, minerals, water, forests and the living forces of nature within the Russian Socialist Federal Soviet Republic abolished forever» and land use goes into the whole working people.

Later was adopt III Congress of Soviets of Workers', Peasants ' and Soldiers' Deputies «Declaration of Rights of Working and Exploited People» as the socialization of land declared: «In the exercise of socialization earth – read it – private ownership of land is abolished, and all the land is declared national property and transmitted to workers without any ransom, based on egalitarian land».

Number of scientists proclaimed that «socialization» was essentially a «proletarian nationalization» of land as private land ownership was abolished: «The abolition of private ownership of land, the exclusion of land from private sales, prohibition of private land transactions: sale, lease, donation, inheritance, etc» (Note 3 to c. decree 39 on the socialization of land), the provision for use only by the state were the main elements of state ownership of ground.

Later the Soviet Government turned to the nationalization of whole branches of production (Sugar industry was nationalized by the Decree of the Sovnarkom (Council of People's Commissars) of the RSFSR in 1918, the 2nd of May, petroleum industry was done by the Decree in 1918, the 20th of July). In 1918, the 28th of June the biggest manufacturing firms of all industries were nationalized by the Decree. But all enterprises of some industries were done. The nationalization was in banking area (On December 14, 1917 the Sovnarkom issued the decree of the banking nationalization) all banking shares were canceled and payments of dividends were stopped.

T.E. Novitsky indicates that the aspiration of the legislator in the first year of Soviet power to limit the sources of private property rights gave rise to the decree of the Central Executive Committee RSRFR on April 27 1918 «On the abolition of rights of inheritance».

Complete abolition of inheritance both in law and in willed to the disappearance of inheritance law – an important part of civil law [3, 19].

In the USSR Council of People's Commissars issued two decrees on the abolition of inheritance: the 1st one was on March 11, 1919, the second one – on March 21, 1919.

In particular, Art.1 of the decree of the Council of People's Commissars of USSR «On the abolition of rights of inheritance» (in 1919, 11th of March), declared that the inheritance right as by law and by will for all property, which is located on the territory of the USSR, regardless of the nationality of the heirs, is repealed. At the same time, in a footnote to this article, it was noted that the effect of Article does not apply to cases where the estate is less than 10 000 Karbovanets in gold.

According to Art.2 of the decree disabled relatives of the testator in a straight ascending line, and full under-age siblings and spouses were attached to a preferential right to the 1st of July in 1919 or the publication of the Regulations on social security when it comes to the 1st of July in 1919, to get hold of estate of the deceased is not above the subsistence level, provided that such persons are in need (decree of the Sovnarkom USSR on June 14, 1919 the term was extended to January 1, 1920). The notes 1 and 2 of this article stated that the illegitimate relationship equal to marriage, adopted, named children, and their descendants were treated as family by descent [4, 268].

Thus, inheritance of property, not to exceed 10 000 gold Karbovanets was stored and passed directly to heirs.

Inheritance in property which exceed 10 000 gold Karbovanets repealed and changed maintenance issue (besides the only well-defined entities) of the decedent's estate within not more than a living wage. One minor difference was that the Ukrainian decree did not decide the fate of property which exceed 10 000 gold Karbovanets. Clarification of this situation has been given a new decree "On the Abolition of inheritance " of 21 March 1919, which stated that the property that is less than 10 000 gold Karbovanets passes for use of the spouse survived the decedent, children, full and half siblings and parents if they are disabled and needy [5, 304-305].

The second decree «On the Abolition of inheritance» of 21 March 1919, which is a supplement to the first one, is assumed that if all the estate does not exceed 10 000 gold Karbovanets, it goes to the use of the spouse survived the decedent and children, full and half siblings, parents' dead, if they are unable to work and need help (Art.1). These people did not have title to the property remaining after the death of the testator (Art.2) and the procedure for use of the property was determined special instruction designed People's Commissariat for Justice, People's Commissariat for Finance and People's Commissariat Social Security (Art.3).

Statements disabled relatives (referred to in Art. 2 of the decree and who needed help) to provide maintenance of the estate of the deceased were submitted to the Department of Social Welfare appropriate, which determined the size and shape retention of the decedent's estate.

The closest considered the next generation (including illegitimate, adopted children, adoptee and their descendants), and finally, brothers and sisters (claim 19) [5, 305].

Family relations are regulated by the Decree of the RSFSR «On marriage, children and books about doing acts of state» of 20 December in 1917, and subsequently the Code of Laws of acts of civil status, marriage, family and the organizing committee of the RSFSR Law 1918 in Art.52 which stated that «only a civil (secular) marriage registered in the department of vital records, creates rights and duties of marriage...» in a footnote to this article stated that the marriages to the publication of new revolutionary laws were treated to registered marriages. The Code of 1918 was recipiented by all the other Soviet republics [6, 102].

For the practical application of the decree by the People's Commissariat of Justice was developed and approved August 6, 1920 – Special Instructions «On the application of the decree on the abolition of inheritance». In paragraph 10 of the Regulations provided that for every death subdivisions of civil status shall notify the local council of deputies at the last place of residence of the deceased, and the Council of Deputies, having received such a message, takes custody of the property of the deceased and spends description (p.13) [5, 307].

As published in the «Vesti» VTsIK August 6, 1920 – How the People's Commissariat of Justice «on the application of the prohibition on the abolition of inheritance» stated that «the size and shape of the subordinate issuing maintenance of a decedent's estate is determined by the Department of Social Welfare in the city or county Council of deputies. If the property is left is not enough to provide maintenance to all the relatives who remained, the priority is given to more needy, and above all provided the closest (including extramarital named children, and then their descendants)». Next in order of relationship were: one of the couple, who is alive, their descendants, and finally, his brothers and sisters (p.19) [7, 90].

The author believes that the rules of the Decree «On the contrast inheritance» does not abolish inheritance, because inheritance is defined – transfer of property of the deceased to his heirs, and as we can see, there was a transfer of property within the prescribed amount of the property and to a certain audience. Difficult don't agree with the opinion of B.S. Antimonov and K.A. Grave as Social Security to establish a state in the presence of the fact of needs and disability, and the death of the testator is not required. If we look at the names of the decree, it really inheritance was abolished, but the transfer of property of the deceased to his relatives remained, which, in turn, inherit, therefore, was completely eliminated only inheritance by will. Given that private property is not recognized, respectively, and the Institute of succession was changed. The right of inheritance was conditional, since ownership is not legally formulated, but in fact remained, and was associated with the right management.

T.E. Novitsky considers it appropriate to note that the legislation of the USSR was a lot to do with the law of the RSFSR, and it is quite natural. Proven reception in Ukraine norms of Russian law, which once again affirms the decree on the abolition of inheritance in Ukraine. March 11, 1919 was passed the first decree. He spoke directly to the transition in ownership heirs of property which does not exceed the estimated 10 000 gold Karbovanets. However, a month later, on 21 March of 1919, another decree removed all transition to the heirs of ownership: no property evaluation it became the property of the USSR. Hence, Ukrainian lawmakers corrected his decree of inheritance like Russian one [3, 23-24].

Historical analysis of the inheritance enables researchers and practicing figures in law provide for solutions to critical problems associated with the development of new facilities and ownership, as the Soviet inheritance law is the continuation of modern Ukrainian succession. The conclusions and

recommendations made in these articles may be used in the studied course «History of State and Law of Ukraine» and the special course «Inheritance Law of Ukraine».

REFERENCES

1. Rubanik V.E. Property in the history of Russian and Ukrainian legal systems : general and special / V.E. Rubanik. – Kharkov : Consum, 2004. – 456 p.
2. History of Ukraine : Manual / Tyomka G.D. Tupchienko L.S. – Kiev : Publishing House «Academy», 2002. – 480 p.
3. Novytskaya T.E. Civil Code of the RSFSR in 1922 year / Tatyana Evgenevna Novytskaya. – M. : Mirror, 2001. – 224 p.
4. Collection of Laws and Decrees of the Workers ‘and Peasants’ Government of Ukraine. – 1919. – № 24. – P. 268.
5. Nelin O.I. Evolution of inheritance rights in Ukraine (historical and legal aspects) / Oleksandr Ivanovych Nelin. – K : VPZ «Kyiv University», 2009. – 356 p.
6. Sverdlov G.M. Development of the Soviet family law (main points) / G.M. Sverdlov // Soviet State and Law. – 1947. – № 10. – P. 98-112.
7. Shahrachuk I.A. Inheritance right of Ukraine (retrospective analysis) / I.A. Shahrachuk. – Dnipropetrovsk : Dnipropetrovsk national university, 2000. – 224 p.

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14 (100+477)

REALIZATION OF PRINCIPLE OF UNDISCRIMINATION ON INTERNATIONAL AND NATIONAL LEVELS

Zhuravlyova G.S., candidate of law, associate professor

Zaporizhzhya national university

In the article the general approaches to understanding the principle of non-discrimination and identification of priority activities of international and domestic nature for its implementation.

Key words: principle, discrimination, international law, constitutional law.

Журавлева А.С. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА НЕДИСКРИМИНАЦИИ НА МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЯХ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье предложены общие подходы к пониманию принципа недискриминации и определению первоочередных мероприятий международного и внутригосударственного характера для его реализации.

Ключевые слова: принцип, дискриминация, международное право, конституционное право.

Журавльова Г.С. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ / Запорізький національний університет, Україна

Дискримінація може приймати різні форми: від образ і нападів до позбавлення елементарних благ, послуг та інших прав. Жертв дискримінації можуть утискати під час працевлаштування або обмежувати їм доступ до освіти, житла й необхідної медичної допомоги. Дискриміновані групи також можуть позбавлятися права брати участь у суспільному житті, вільно створювати об'єднання, сповідувати свою віру або зберігати свої культурні особливості. Дискримінація може бути присутньою як у приватному, так і в державному секторі. Як правило, вона є всепронизуючим явищем, що охоплює суспільні структури, інститути, соціальні відносини й погляди. У результаті жертви дискримінації часто потрапляють у замкнуте коло ізоляції, нерівноправності й упереджень, що породжує нову дискримінацію.

Принцип недискримінації не вичерпується заборонаю актів дискримінації, але й припускає вжиття державами активних дій щодо здійснення адміністративних, судових і виховних заходів щодо боротьби з дискримінацією, а також передбачає чітке визначення прав, які за жодних умов не можуть бути обмежені, а також підстав для законного обмеження прав людини.

Поліпшенню дотримання державами міжнародних угод, спрямованих на ліквідацію дискримінації, може сприяти також підвищення ефективності діяльності договірних органів і посилення їхнього мандата. Практика Європейського Суду з прав людини доводить, що цього можна домогтися тільки наділенням договірних органів повноваженнями ухвалювати обов'язкові рішення і здійснювати контроль за їхнім виконанням, а також дією органів на постійній, а не сесійній основі. Для зниження фінансових витрат можна було б створити один орган (замість декількох автономних органів), у рамках якого б діяли спеціалізовані відділи. Звичайно, треба розуміти, що це питання не найближчої перспективи, у першу чергу, через небажання держав обмежувати свій суверенітет.

Найнебезпечніші види дискримінації, такі як геноцид, апартеїд, расова дискримінація, депортація або насильницьке переміщення населення й інші грубі порушення прав людини, є міжнародними злочинами або кримінальними злочинами міжнародного характеру, які тягнуть за собою міжнародно-правову відповідальність держав і міжнародну кримінальну відповідальність фізичних осіб. Притягнення винних осіб до відповідальності за злочини є дієвим заходом у боротьбі з дискримінацією. Можна з увевненістю сказати, що створений Міжнародний кримінальний суд, що відповідно до Статуту має юрисдикцію відносно злочину геноциду й злочинів проти людяності, сприятиме подальшому викорінюванню грубих проявів дискримінації. Держава, що порушує права людини або ж допускає такі порушення на своїй території, повинна нести відповідальність перед жертвами порушення міжнародно визнаних прав людини в формі повного й справедливого відшкодування збитку, а міжнародні органи повинні приділяти увагу цьому питанню й контролювати його здійснення.

Важливим кроком у боротьбі з будь-яким видом дискримінації на внутрішньодержавному рівні є її законодавча заборона. Закріплення такої норми в конституції робить її обов'язковою для органів влади й кожного члена суспільства, сприяє формуванню суспільної думки щодо неприпустимості

дискримінації. Ефективність такої норми підсилюється конкретизацією її в інших нормативно-правових актах. Заборона дискримінації повинна носити всеосяжний характер, тобто поширюватися на всі сфери, регульовані правом, а не на окремі відносини. Важливо передбачити відповідальність за дискримінацію в кримінальному й цивільному законодавстві, повне відшкодування збитку.

У статті запропоновано загальні підходи до розуміння принципу недискримінації та визначення першочергових заходів міжнародного та внутрішньодержавного характеру для його реалізації.

Ключові слова: принцип, дискримінація, міжнародне право, конституційне право.

Discrimination – one of the most serious and widespread human rights violations in the world today. Millions of people continue to suffer from isolation, poverty, ill-treatment and even violence only because of what they believe or who they are or what they believe. Equal treatment for all – not, just a matter of common sense and ordinary courtesy.

Discrimination can take many forms, from insults and assaults to the deprivation of basic goods, services and other rights. Victims of discrimination may infringe upon during employment or limit their access to education, shelter and necessary medical care. Disadvantaged groups can also get rid of the right to participate in public life, to freely form associations, to practice their faith or maintain their cultural characteristics. Discrimination can be present in both the private and public sector. Typically it is a phenomenon, encompassing social structures, institutions, social relations and attitudes. As a result, victims of discrimination are often caught in a vicious circle of exclusion, inequality and prejudice that creates a new discrimination.

International legal regulation of human rights is now fairly complete, but there are still gaps in the regulation of the rights of certain categories of people experiencing today the worst forms of discrimination. A major shortcoming of the international legal system is also no single universal international act aimed at eliminating all forms of discrimination.

Some aspects of discrimination in light of the implementation of the basic principles of law, the rights and freedoms of man and citizen and state legal foundations of international law considered in famous Russian and Ukrainian lawyers: S.S. Alekseeva, B.D. Babaev, M.I. Eytina, V.M. Baranov, P. Baranova, A.M. Vasiliev, M.A. Vlasenko, V.B. Isakov, V. Kartashov, V.J. Kikot, T.K. Kerimov, U.V. Lazarev, K.B. Levchenko, A. Malko, M.I. Matuzova, V. Velvet, U.D. Perevalova, A.S. Piholkyna, S.B. Poleninoy, T.N. Radko, R.A. Romashova, V.P. Box, I.N. Senyakina, V.M. Sinyukov, M.N. Tarasova, Y. Tikhomirov, V.A. Tolstyka, T.I. Habriyevoy, A.F. Cherdantseva, B.S. Yebzeyeva A.I. Ykimova, and more. However, a large amount of international legal acts, directly or indirectly, to the problems of discrimination, and the presence of contradictions in the interpretation of rules specific to non-discrimination, require more detailed investigation of this issue.

The purpose of this paper is to develop common approaches to the understanding of the principle of non-discrimination and identifying priority activities of international and domestic nature for its implementation.

The principle of non-discrimination is not limited to the prohibition of acts of discrimination, but also requires states to take action to implement administrative, judicial and educational measures to combat discrimination, and provides a clear definition of rights that, under no circumstances may not be limited, and for legal reasons restriction of human rights.

Improved observance of international treaties aimed at eliminating discrimination, may contribute to enhancing the effectiveness of the treaty bodies and enhance their mandate. European Court of Human Rights shows that this can be achieved only through the giving of contractual authority to make binding decisions and to monitor their implementation and effect of a permanent non-session basis. To reduce the financial costs could be a single body (instead of several autonomous bodies), within which to operate specialized departments. Of course, we must understand that it is not the short term, primarily due to the reluctance of states to limit their sovereignty.

The most dangerous types of discrimination, such as genocide, apartheid, racial discrimination, deportation or forcible transfer of population and other gross violations of human rights are international crimes or criminal offenses of international character, which entails the international responsibility of States and the international criminal responsibility of individuals. Bringing perpetrators to justice for crimes is an effective measure to combat discrimination. It's safe to say that established the International Criminal Court, in accordance with the Charter has jurisdiction over the crime of genocide and crimes against humanity, will further eradication of gross discrimination. State

that violates human rights or permits such violations within its territory, shall be liable to the victims of violations of international human rights in the form of full and fair compensation, and international agencies should pay attention to this issue and to monitor its implementation.

Often the negative effects of rejection and discriminated groups persist long after the official introduction of the ban on discrimination; especially discrimination wore a long-term and large-scale nature. To effectively fight against discrimination deeply embedded in social relations and institutional nature acquired can take numerous measures aimed at the speedy achievement of equal treatment for discriminated groups in different areas. Such measures may include additional material and financial assistance to members of discriminated groups, and support in the field of vocational education, which will facilitate their access to goods and services reserved jobs and provide them equal treatment.

International law clearly requires states to use special (special) measures in cases and at that time, when they are objectively justified., Special and concrete measures in the social, economic, cultural and other fields in order to ensure the desired development and protection of certain racial groups or individuals belonging to them, in order to ensure their full and equal use of human rights and fundamental freedoms. Such measures are in any case should not lead to a result of maintaining unequal or special rights for different racial groups after achieving the purpose for which they were established [1].

Providing judicial and (or) other appropriate mechanisms possibility to impose on public authorities and private persons obligation to implement temporary special measures also facilitates compliance by its commitment to effectively ensure the right to freedom from discrimination. According to the European Commission against Racism and Intolerance, the law "should provide an opportunity to ask for the duty of that prevented acts of discrimination, to develop and implement an action plan to combat this phenomenon" because "this approach is effective means to change the style and methods of work organization in the long term" [2].

Ukraine is a party to the Protocol number 12 of the European Convention on Human Rights (general prohibition of discrimination), and a number of other international instruments relating to the fight against racism and racial discrimination. However, Ukraine has not yet acceded to the Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level and the International Convention on the Protection of the Rights of Migrant Workers and Members of Their Families.

An important step in the fight against any kind of discrimination on the domestic level is its legal prohibition. Fixing such a rule in the constitution makes it mandatory for government and every member of society, contributes to public opinion concerning the inadmissibility of discrimination. The effectiveness of such a rule is reinforced in the specification of other legal acts. The prohibition of discrimination should be of a comprehensive nature, which applies to all sectors, adjustable right and not to individual relationships. It is important to establish liability for discrimination in the criminal and civil law, the total compensation.

As the K.B. Levchenko, narrowing it turns out that discrimination is recognized only to the acts or omissions while in international law, discrimination is defined without specifying these manifestations, as well as any distinction, exclusion or restriction made on certain grounds, which are aimed at weakening or nullifying recognition, enjoyment or exercise by a person or group of persons, rights in any area. So, for example, it is difficult to prove that the expression or gesture within the definition of the action. And domestic legal practice already knows such examples. As a result – discriminatory within the meaning of expressions are not recognized by this law discriminatory because it does not recognize the action. It is also difficult to prove the "validity" images [3, 26].

Discrimination cannot be eradicated solely by legislative measures. The basic premise – raising – the general level of welfare states. To protect vulnerable groups need to take positive action. The experience of some countries shows that the benefit is the creation of special bodies involved in the fight against discrimination, which have the power to make legally binding decisions, stand by the victims of discrimination in the judiciary, legislative initiatives offer. States should take all necessary measures to attract people who do acts of discrimination accountable through a fair trial. As is often the cause of discrimination is a different kind of prejudice, they must fight school activities, education, strengthening the spirit of tolerance and respect for all people struggle with ideas that incite hatred and enmity.

Summing up, we can reach the following conclusions. Question elimination of discrimination is the subject of close attention in both international and national law. There is a large amount of international legal acts, directly or indirectly related to the problems of discrimination. However, the rules specific to non-discrimination, are too general, and sometimes are in conflict with each other, which, in our view, significantly reduces their effectiveness. Increasing efficiency is the principle of non-discrimination, as it seems, is to achieve by specifying its content, taking into account the general approaches to understanding produced legal practice in foreign countries.

REFERENCES

1. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination : From 12/21/1965 [Electronic resource]. – Mode access : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105
2. National Legislation to struggle with racism and discrimination: Recommendations number 7 Euro commission to struggle with racism from 13.12.2002 g [Electronic resource]. – Mode access : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/REC7-2003-8-RUS.pdf
3. Levchenko K.B. Legal analysis of the draft law "On the Prevention and Combating Discrimination in Ukraine" / K.B. Levchenko // Administrative law and process. – № 1 (1). – 2012. – P. 25-32.

УДК 342.951

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ САМОВРЯДНОГО КОНТРОЛЮ В СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Шевчук О.М., к.ю.н., асистент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено висвітленням особливостей здійснення та реалізації самоврядного контролю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Указано поняття, деталізовано та охарактеризовано види, суб'єкти та зміст самоврядного контролю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Ключові слова: самоврядний контроль, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Шевчук А.М. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ САМОУПРАВЛЯЮЩЕГО КОНТРОЛЯ В СФЕРЕ ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

Статья посвящена освещению особенностей осуществления и реализации самоуправляющегося контроля в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. Указано понятие, детализированы и охарактеризованы виды, субъекты и содержание самоуправляющегося контроля в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Ключевые слова: самоуправляемый контроль, оборот наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Shevchuk O.M. FEATURES OF THE ENJOYMENT AND EXERCISE SELF CONTROL IN THE SPHERE OF TURNOVER OF NARCOTIC DRUGS / National law university named after Yaroslav the Wise, Kharkov, Ukraine

The local authorities with specific functions of control over observance of legislation in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. The implementation of village, settlement and city councils and their Executive bodies of control functions in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in the current legislation, has called self control.

The study of the problems of the governmental control in the sphere of turnover of narcotic drugs today are almost absent that, in its turn determine the topicality of the selected scientific search of this study. Noting that the control is the ability to observe, test, detailed analysis of specific situations and phenomena with the possibility of interference in the activities of the controlled object has the purpose of observance of legality

and discipline, identify deviations from established norms, prevent violations, and bring those responsible to justice.

In Ukraine recognizes and guarantees local self-government (article 7), and Art.5 of the Constitution of Ukraine stipulates that the people exercise their power directly and through bodies of state power and bodies of local self-government. In the Main Law of Ukraine stipulates that local self-government is the right of a territorial community-residents of a village or a voluntary Association into a village community, residents of several villages, towns and cities independently resolve issues of local significance within the Constitution and laws of Ukraine.

The local government is exercised by territorial communities in villages, settlements, cities, both directly and through the village, settlement, city councils and their Executive bodies, as well as through regional and district councils that represent common interests of territorial communities of villages, settlements, cities.

The system of local self-government includes: territorial community; village, settlement, city Council, village, settlement, city Chairman; Executive bodies of village, settlement, city Council, district and regional councils that represent common interests of territorial communities of villages, settlements, cities; the population self-organization bodies.

Given the above, you can specify that the supervision by local authorities in the sphere of turnover of narcotic drugs, shall be constructed in accordance with the structure of such bodies and include: 1) control of the territorial communities, 2) control of the representative bodies of local self-government; 3) control from the side of village, settlement, city head, 4) control of the Executive bodies of respective councils, 5) control of the organs of population self-organization. Self control in the sphere of turnover of narcotic drugs is as collective entities - councils, their Executive committees, standing committees of the boards, audit committees, house, street, quarter and other collective bodies of self-organization of population and individual subjects, which include: to local councils of deputies, the Chairman of the Board, Secretary of the Council, chairmen of the Executive committees, heads of divisions, departments and other Executive bodies of the Council, chairmen of commissions and leaders of parliamentary factions.

The function of control in the sphere of turnover of narcotic drugs are also characterized by district and regional councils as bodies of local self-government, intended to represent common interests of territorial communities of villages, settlements and cities within the authority defined by the Constitution and laws of Ukraine, and the authority delegated village, settlement, city councils.

Considering the above it is advisable to select the following features of the governmental control in the sphere of turnover of narcotic means: 1) the subjects of such control is the local community, the councils of different levels and their heads; the Executive bodies of councils; the population self-organization bodies, 2) implementing control authorities, local authorities interfere with functional activities of interest such control, 3) local authorities shall exercise control over compliance by the bodies of legality located within their jurisdiction, the acceptable level of risk for the population, 4) local governments perform their own (self-governing) and delegated oversight powers, the list of which is determined by the current legislation and the last of them is characteristic of public authorities, 5) management decisions of normative nature, including those, which have implemented the control powers of the councils and their Executive committees are mandatory for all located on the corresponding territory's Executive authorities, unions of citizens, enterprises, institutions and organizations, officials and citizens, permanently or temporarily residing in the respective territory.

Key words: selfguided control, turn of narcotic facilities, psikhotropnykh matters and prekursorov.

Органи місцевого самоврядування наділені певними функціями здійснення контролю за додержанням законодавства в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Здійснення сільськими, селищними та міськими радами, а також їх виконавчими органами контрольних функцій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у чинному законодавстві одержало назву самоврядного контролю.

Загальним питанням дослідження контролю присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, В.Я. Настюка, В.М. Гарашука та ін. Питанням місцевого самоврядування приділяли увагу такі вчені, як В.С. Куйбіда [1], А.М. Колодій [2], С.В. Лихачов [3], О.М. Алтуніна [4], І.С. Щебетун [5], В.І. Борденюк [6], Ю.М. Кириченко [7], Л.А. Сидорчук [8] та ін. Проте дослідження проблем самоврядного контролю в сфері обігу наркотичних засобів на сьогодні майже відсутні, що, в свою чергу, визначає актуальність теми обраного наукового пошуку даного дослідження.

Мета даного дослідження – визначення сутнісного розуміння та особливостей самоврядного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. (У подальшому, якщо інше спеціально не застережено, вживається один термін “наркотичні засоби”, що означає сукупність – наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори. Це стосується і назви статті).

Спочатку розглянемо поняття контроль. Ще декілька століть тому термін «контроль» уже використовувався і походить він від латинського «*contra rotulus*», з якого було утворено французьке слово «*contrôle*», яке означає співставлення або протиставлення [9, 42]. На думку В.М. Гарашука, «контроль» слід тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку кого-небудь [10, 8]. В адміністративній науці контроль – це «відслідковування стану справ на підконтрольному об'єкті, що забезпечує систематичну перевірку виконання законів, нормативних актів, додержання дисципліни та правопорядку та виявляється у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних об'єктів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні та скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів» [11, 251].

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що контроль – це здатність спостерігати, перевіряти, детально аналізувати певні ситуації та явища із можливістю втручання в діяльність підконтрольного об'єкту, що має на меті дотримання законності та дисципліни, виявлення відхилень від встановлених норм, запобігання правопорушень, а також із можливістю притягнення винних до відповідальності.

В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст.7), а ст.5 Конституції України визначено, що народ здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В Основному Законі України встановлено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду, жителів кількох сіл, селища та міста самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [12]. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 26 березня 2002 року у справі № 6 Нрп/2002 визначив політико-правову природу органів місцевого самоврядування, які не є органами державної влади, а є представницькими органами, через які здійснюється право територіальної громади самостійно вирішувати не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення, тобто такі, які пов'язані передусім з життєдіяльністю територіальних громад і перелік яких визначено у Конституції і законах України [13].

З аналізу вказаних конституційних положень вбачається, що органи місцевого самоврядування, здійснюючи владу і самостійно вирішуючи питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції, та приймаючи рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Такі ж положення закріплені в статті 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка встановлює, що головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначаються конституцією або законом; органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу; повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними [14]. Слід погодитись з думкою О.М. Музичука, що необхідною умовою реалізації органами місцевого самоврядування самоврядної та представницької функцій є наявність у них контрольних повноважень, які спрямовані на захист прав та законних інтересів громадян-членів певної територіальної громади. Така діяльність становить основу контрольної функції цих органів, які й створено саме з метою вирішення питань місцевого значення [15, 260].

У науковій літературі органи місцевого самоврядування називаються представницькими або самоврядними [16, 66]. Вкажімо, що місцеве самоврядування – «гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» (ст.2) [17].

Термін «органи місцевого самоврядування» в законодавстві не визначено. Серед науковців існують різні точки зору на дане поняття. Так, О.Д. Лазор визначає, що під органами місцевого самоврядування розуміють виборні та інші органи, що уповноважені на вирішення питань місцевого значення, які відповідно до законодавства не належать до системи органів державної влади [18, 13-14]. В.В. Кравченко та М.В. Пітцик розуміють під органом місцевого

самоврядування «організаційно самостійний елемент системи місцевого самоврядування, що утримується за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування, районних, обласних бюджетів і являє собою колектив громадян України – депутатів місцевої ради або службовців органів місцевого самоврядування, – заснований у встановленому законом порядку для виконання завдань та функцій місцевого самоврядування, наділений з цією метою відповідними владними повноваженнями, які реалізуються у визначених законом правових та організаційних формах в інтересах відповідної територіальної громади (територіальних громад)» [19, 192-193]. На думку Н.В. Камінської, орган місцевого самоврядування в організаційно-структурному аспекті – це структурно-організовані колективи службовців або одного службовця, що наділяються владою у системі місцевого самоврядування для реалізації владних рішень. Це виборні й інші органи, наділені повноваженнями на вирішення питань місцевого значення і не входять до системи органів державної влади [20, 166]. Я.В. Журавель розуміє під «органом місцевого самоврядування – це орган публічної влади, який відповідно до закону від імені і в інтересах територіальної громади під власну відповідальність здійснює управління справами місцевого значення в межах Конституції і законів України» [21, 63]. На нашу думку, органом місцевого самоврядування є виборні та інші органи, що уповноважені та наділені владними повноваженнями на вирішення від імені і в інтересах територіальної громади питань місцевого значення відповідно до законів України в межах Конституції, утримується за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування, районних, обласних бюджетів і не входять до системи органів державної влади та здійснюють управління в цій сфері під власну відповідальність.

Вкажімо, що контрольні повноваження місцевого самоврядування, які і будь-які інші його функції, здійснюється через органи місцевого самоврядування [22, 416]. Контрольні повноваження органів місцевого самоврядування у переважній більшості наукових праць, присвячених проблематиці контролю розглядаються по-різному. Так, С.І. Спільник розглядає як різновид соціального контролю [23, 3], О.М. Музичук об'єднує в собі усі види контролю в суспільстві (державний, міжнародний, недержавний) та їх різновиди (контроль у сфері державного управління, контроль за діяльністю правоохоронних органів, тощо) [12, 258], О.М. Тараненко відносить до державного контролю [24, 164], С.Г. Стеценко відносить до громадського контролю [25, 208]. В.С. Шестак вважає, що контроль суб'єктів місцевого самоврядування вважається самостійним видом контролю в Україні, існування якого пов'язується з прийняттям Конституції України. Один із її розділів присвячений місцевому самоврядуванню, його спеціальним суб'єктам, наявність яких в Україні є об'єктивною передумовою існування відповідного виду контролю [26, 87]. В.Б. Авер'янов контроль у сфері місцевого самоврядування розглядав як одну із основних сторін соціального призначення відповідних органів місцевого самоврядування і як функція, і як елемент управління, об'єктивно властивий всім органам місцевого самоврядування, оскільки вся їх діяльність (як і діяльність органів виконавчої влади) за своїм змістом є управлінською, що передбачає прийняття управлінських рішень, організацію їх виконання та контроль за їх виконанням. З цих позицій можна говорити, що органи місцевого самоврядування виступають у межах своїх повноважень повноцінними суб'єктами контролю [27, 469].

Для розкриття сутності самоврядного контролю в сфері обігу наркотичних засобів доцільно провести характеристику законодавства, що регламентує державний контроль у сфері обігу наркотичних засобів. Так, міжнародне антинаркотичне законодавство складається з трьох основних конвенцій ООН про контроль над наркотиками: а) Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р. (далі – Єдина конвенція 1961р.) [28]; б) Конвенція про психотропні речовини 1971 р. (далі – Конвенція 1971 р.) [29]; в) Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. (далі – Конвенція 1988 р.) [30].

Так, згідно зі ст.2 Єдиної конвенції 1961 р. заходам контролю підлягають наркотичні засоби залежно від того списку, в який вони включені (Список I, II, III або Список IV). Подібні положення стосовно психотропних речовин містить ст.2 Конвенції 1971 р.

Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95–ВР встановлено порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів [31]. Цей Закон визначає поняття «обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів» – це види діяльності з культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення / вивезення, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, включених до Переліку (ст.1). Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 затверджено перелік наркотичних засобів [32]. Зазначимо, що Перелік – це згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, які включені до таблиць I-IV, згідно із законодавством України та міжнародними договорами України (ст.2) [31]. Також Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [32] визначено систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів та зловживання ними, а також права і обов'язки юридичних осіб і громадян у зв'язку із застосуванням цього Закону.

Отже, наркотичні засоби вилучені з вільного обігу або істотно обмежені в ньому, над ними встановлений міжнародно-правовий контроль і внутрішньодержавний, і ніякий засіб не може бути віднесено до наркотичних без зазначення його в Переліку, що підлягають контролю в Україні відповідно: 1) таблиця I (Список 1, 2, 3); 2) Таблиця II (Список 1, 2); 3) Таблиця III (Список 1, 2); 4) Таблиця IV (Список 1, 2) (ст.2) [14].

Зазначимо, що місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст (ст.2). Система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення (ст.5) [17].

Враховуючи вищенаведене, можна вказати, що контроль з боку органів місцевого самоврядування в сфері обігу наркотичних засобів, будується відповідно до структури таких органів та включає: 1) контроль з боку територіальних громад; 2) контроль з боку представницьких органів місцевого самоврядування; 3) контроль з боку сільського, селищного, міського голови; 4) контроль з боку виконавчих органів відповідних рад; 5) контроль з боку органів самоорганізації населення.

Контроль, що здійснюється у системі місцевого самоврядування, являє собою систему організаційних дій, спрямованих на забезпечення функціонування розташованих на відповідній території органів, в тому числі, і виконавчої влади, підприємств, установ та організацій вимогам, встановленим законодавством України, в тому числі, і рішенням органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, на затвердження планів заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки схвалено рішення міських рад, так Рішеннями Київської міської ради у 2004 році затверджено Концепцію дій щодо алкоголю та наркотиків у місті Києві [28], у 2009 році – міську комплексну програму протидії зловживанню алкоголем та розповсюдженню наркотиків на 2009-2013 роки [29].

Щодо контрольних повноважень, то ст.48 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», присвячена регламентації тимчасових контрольних комісій ради, та ст.72 цього Закону, визначає підзвітність і підконтрольність місцевих державних адміністрацій районним, обласним радам з питань виконання місцевими державними адміністраціями делегованих їм відповідними районними, обласними радами повноважень. У ст.38 зазначеного нормативно-правового акту, щодо відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать повноваження щодо забезпечення вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян, здійснення контролю за станом цієї роботи на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності. При цьому, ці повноваження віднесені до делегованих, тобто таких, що надані від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування законом [17].

Зміст контрольних повноважень сільських, селищних, міських рад, відображений насамперед у ст.26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з якою відповідні ради на

своїх пленарних засіданнях: 1) заслуховують звіти сільського, селищного, міського голови про діяльність виконавчих органів ради; 2) звіти постійних комісій, керівників виконавчих органів ради та посадових осіб, яких вони призначають або затверджують; 3) розглядають запити депутатів та приймають по них рішення; 4) скасовують акти виконавчих органів ради, які не відповідають Конституції чи законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень, тощо [17].

Самоврядний контроль в сфері обігу наркотичних засобів здійснюється як колективними суб'єктами – радами, їхніми виконавчими комітетами, постійними комісіями рад, контрольними комісіями, будинковими, вуличними, квартальними та іншими колективними органами самоорганізації населення, так і індивідуальними суб'єктами, до яких можна віднести: депутатів місцевих рад, голову ради, секретаря ради, голів виконавчих комітетів, керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, голів комісій та керівників депутатських фракцій.

Функція контролю в сфері обігу наркотичних засобів властива також районним та обласним радам як органам місцевого самоврядування, покликаним представляти спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

З урахуванням викладеного доцільно вирізнити такі особливості самоврядного контролю у сфері обігу наркотичних засобів: 1) суб'єктами такого контролю є територіальна громада, ради різного рівня та їхні голови; виконавчі органи таких рад; органи самоорганізації населення; 2) реалізуючи контрольні повноваження, органи місцевого самоврядування втручаються у функціональну діяльність об'єктів такого контролю; 3) органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за дотриманням органами законності розташованих на підвідомчій їм території, прийнятного рівня небезпеки для населення; 4) органи місцевого самоврядування виконують як власні (самоврядні), так і делеговані контрольні повноваження, перелік яких визначено чинним законодавством, а останні з них характерні для органів державної влади; 5) управлінські рішення нормативного характеру, зокрема й ті, в яких реалізуються контрольні повноваження рад та їхніх виконавчих комітетів, є обов'язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами, що постійно або тимчасово проживають на відповідній території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куйбіда В.С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : моногр. / В.С. Куйбіда. – К. : МАУП, 2004. – 432 с.
2. Колодій А.М. Державне будівництво і місцеве самоврядування : навч. посіб. / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Юрін. Інтер, 2001. – 304 с.
3. Лихачов С.В. Щодо функцій органів місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Лихачов // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 272-276. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10lcvcvu.pdf>
4. Алтуніна О.М. Сутність та види функцій органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / О.М. Алтуніна // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 8-13. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09aomomc.pdf>
5. Щebetун І.С. Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. / І.С. Щebetун // Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 17 с.
6. Борденюк В.І. Сільський, селищний, міський голова у механізмі здійснення місцевого самоврядування : конституційно-правові аспекти / В.І. Борденюк // Право України. – 2011. – № 2. – С. 208-216.
7. Кириченко Ю.М. Система місцевого самоврядування України : теоретичне визначення поняття та основних елементів / Ю.М. Кириченко // Наше право. – 2010. – № 2. – Ч. 2. – С. 30-36.

8. Сидорчук Л.А. Правова природа місцевого самоврядування України на сучасному етапі / Л.А. Сидорчук // Наше право. – 2010. – № 4. – Ч. 2. – С. 32-39.
9. Философская энциклопедия [Текст] / под ред. Ф.В. Константинова. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – Т. 2. – 592 с.
10. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні [Текст] : [навч. посіб.] / В.М. Гаращук. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – 55 с.
11. Адміністративне право України [Текст] : [підруч.] / під ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2012. – 624 с.
12. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
13. Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2002 року № 6Нрп/2002 у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 28 Закону України "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів" (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис... докт.юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Олександр Миколайович Музичук. – Х., 2010. – 481 с.
16. Мурза В.В. Сутність і значення самоврядного нагляду в державі / В.В. Мурза // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 65-69.
17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон від 21.05.1997р. № 280/97-ВР // ВВРУ. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
18. Лазор О.Д. Основи місцевого самоврядування : навч. посібн. / О.Д. Лазор. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 432 с.
19. Кравченко В.В. Муніципальне право України : навч. посіб. / В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. – К. : Атіка, 2003. – 672 с.
20. Камінська Н.В. Місьцеве самоврядування : теоретико історичний і порівняльно-правовий аналіз : [навч. посіб.] / Н.В. Камінська. – К. : КНТ, 2010. – 232 с.
21. Журавель Я.В. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ярослав Володимирович Журавель. – К., 2007. – 227 с.
22. Присяжнюк А.Й. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти контролю у сфері виконавчої влади / А.Й. Присяжнюк // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 414-425.
23. Спільник С.І. Соціальний контроль як чинник розвитку суспільства : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С.І. Спільник ; Зап. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 16 с.
24. Тараненко О.М. Забезпечення законності в діяльності митних органів : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Олександр Миколайович Тараненко. – О., 2006. – 203 с.
25. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посібн. / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2009. – 624 с.
26. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Валентин Сергійович Шестак. – Х., 2002. – 195 с.

27. Виконавча влада і адміністративне право / [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
28. Единая конвенция о наркотических средствах от 30.03.1961 г. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_177
29. Конвенция о психотропных веществах от 21.02.1971 г. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_176
30. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_096
31. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95–ВР // ВВРУ. – 1995. – № 10. – Ст. 60.
32. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770 // ОВУ. – 2000. – № 19. – Ст. 789.
33. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95–ВР // ВВРУ. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
34. Про затвердження Міської комплексної програми протидії зловживанню алкоголем та розповсюдженню наркотиків у місті Києві на 2009-2013 роки : Рішення Київської міської ради від 9.07.2009 р. № 769/1825 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmr.ligazakon.ua>
35. Про затвердження Концепції дій щодо алкоголю та наркотиків у місті Києві : Рішення Київської міської ради від 15.07.2004 р. № 374/1784 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmr.gov.ua>

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.763 – 057.68: 346.57

FEATURES OF REGULATORY AND CONTRACTUAL REGULATION OF LEGAL RELATIONS ON THE CARRIAGE OF PASSENGERS

Samoylenko G.V., candidate of law, associate professor

Zaporizhzhya national university

The topic of the article is devoted to the analysis of standard and contractual regulation of legal relationships of passenger's transportation, their ratio, role and importance in the mechanism of legal regulation of the studied relationships. The topicality of the article is conditioned on the low level of their standard regulation and the priority of the fulfillment of contract's freedom principle, and therefore the prevalence of contractual regulation of legal relationships of passenger's transportation.

By the author's opinion, the specificity of the studied legal relationships and their legal regulation makes a conflict that results into non-classical fulfillment of contract's freedom principles and equality of members of civil relationships. So, a passenger is a weak side with no possibility to influence the creation of contract's conditions in the transportation contract (which is a public contract about affiliation). It involves the necessity to use imperatives, contributing restrictions to fulfillment of subjective civil rights (as a rule, carrier's ones) and thereby balancing direct authorities of sides.

Key words: contract, contract regulation, regulation, passenger carrier, limitations of subjective rights, the principle of freedom of contract, the principle of equality.

Самойленко Г.В. ОСОБЕННОСТИ НОРМАТИВНОГО И ДОГОВОРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ ПО ПЕРЕВОЗКЕ ПАССАЖИРА / Запорожский национальный университет, Украина

Тема статьи посвящена анализу нормативного и договорного регулирования правоотношений по перевозке пассажира, их соотношения, роли и значения в механизме правового регулирования исследуемых отношений. Актуальность статьи обусловлена слабым уровнем их нормативного регулирования и приоритетностью реализации принципа свободы договора, а следовательно, преобладанием договорного регулирования правоотношений по перевозке пассажира.

По мнению автора, специфика исследуемых правоотношений и их правового регулирования приводит к определенной коллизии, в результате чего реализация принципов свободы договора и равенства участников гражданских отношений не являются классическими. Так, пассажир в договоре перевозки (который является публичным договором о присоединении) является слабой стороной, лишенной возможности влиять на формирование условий договора. Это влечет за собой необходимость применения императивов, вносящих ограничения в реализацию субъективных гражданских прав (как правило, перевозчика), и, тем самым, балансирующих правомочия сторон.

Ключевые слова: договор, договорное регулирование, нормативное регулирование, пассажир, перевозчик, ограничения субъективных прав, принцип свободы договора, принцип равенства.

Самойленко Г.В. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО І ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА / Запорізький національний університет, Україна

Тема статті присвячена аналізу нормативного та договірної регулювання правовідносин з перевезення пасажирів, їх співвідношення, ролі і значення в механізмі правового регулювання досліджуваних відносин. Актуальність статті зумовлена слабким рівнем їх нормативного регулювання та пріоритетністю реалізації принципу свободи договору, а отже, переважанням договірної регулювання правовідносин з перевезення пасажирів.

Автор виходить з необхідності переосмислення цінності благ, пріоритетності особистих немайнових прав фізичної особи. Серед них – право людини на свободу пересування.

Характерним для перевезень пасажирів стало те, що вони виникають у зв'язку з реалізацією права людини на свободу пересування (ст.33 Конституції України, ст.313 ЦК України). Саме ця обставина лежить в основі розмежування договору перевезення пасажирів від договору перевезення вантажу, а, відповідно, і спрямованість правового регулювання відповідних правовідносин (критерій – охоронювані законом блага – об'єкти цивільних правовідносин).

Зазначене зумовлює різні підходи до встановлення правового режиму вказаних благ та механізмів їх правового регулювання. Приміром, при перевезенні пасажирів в основі правового регулювання

правовідносин лежить право фізичної особи на свободу пересування, її життя, здоров'я, безпека. При перевезенні вантажу – його цілісність. Цінність охоронюваних благ теж дає підстави стверджувати про пріоритетність особистих немайнових благ людини, оскільки останні є невідновлюваними (померла особа не оживає; здоров'я особи хоч і має здатність до певного відновлення, але не в повній мірі). Натомість майнове право однозначно має компенсаційно-відновлювальних характер.

В умовах технологічно трансформованого суспільства люди стали свого роду заручниками транспортної системи. Людина, яка входить до транспортного засобу загального користування, не має можливості впливати на хід транспортування, а отже, бути стовідсотково убезпечена від ризиків, що гіпотетично супроводжують процес транспортування, тим більше, що діяльність, пов'язана з управлінням транспорту, визнана законодавцем джерелом підвищеної безпеки.

Автор пропонує внести в дефініцію договору перевезення пасажирів категорію «безпеки», як категорію, яка, з одного боку, є посиленням обов'язком перевізника, з іншого – підкреслює специфіку договору.

На думку автора, специфіка досліджуваних правовідносин та їх правового регулювання, привносить певну колізію, у результаті чого реалізація принципу свободи договору та принципу рівності учасників цивільних відносин не є класичними, оскільки пасажир у договорі перевезення (який є публічним договором про приєднання) є слабкою стороною, позбавленою можливості впливати на формування умов договору. Це спричиняє необхідність застосування імперативів, що вносять обмеження в реалізацію суб'єктивних цивільних прав (як правило, перевізника), і тим самим, збалансують правомочності сторін.

Ключові слова: договір, договірне регулювання, нормативне регулювання, пасажир, перевізник, обмеження суб'єктивних прав, принцип свободи договору, принцип рівності.

The statement of the problem. Transportation area in general and passenger transportation in particular is little explored in science and poorly regulated in positive law. Though life is dictating its terms. Transportation of passengers is fulfilled everywhere and at all times. They are massive. Infringements of passenger's rights are also massive. It requires analysis of the existing level of legal regulation of legal relationships of passenger's transportation and working out of scientific approaches to the mechanism of legal regulation of passenger's transportation. The purpose of the latter is to provide a high level of fulfillment of subjective civil rights mechanism, create guarantees of violations' prevention of passengers' rights, especially as the latter are recognized as carriers of secured private moral rights of physical individuals.

Working out an effective mechanism of legal regulation of legal relationships (and for passengers' transportation in particular) is impossible without their deep scientific understanding and analysis of legal and contractual regulation.

Of course, the researches in the passengers' transportation area were held, but currently there is no single concept focused on the legal regulation of passengers' transportation.

We should name some works of scientists-specialists in civil law, whose researches are concerned to the chosen topic.

In Ukraine there is A.M. Nechipurenko «Civil-law regulation of taxi transportations» (2008), A.A. Minchenko «Contract of passenger and luggage transportation by railway transport in Ukraine» (2011).

We should name such works in the Russian Federation as Ahundov Rasim Adil Oglu «Legal regulation of passengers' transportation by motor transport in the Russian Federation» (2005), L.V. Zarapina «Legal regulation of passengers' transportation by motor transport in the long-distance communications» (2005), M.A. Sergeeva «Civil-legal liability of the carrier according to a contract of passengers' sea transportation» (2007), S.Y. Gurzhiy «Legal regulation of transportation by city public passenger motor transport» (2007), S.E. Heygetova «Legal regulation of passengers' transportation by motor transport» (2007), A.S. Pozdnjakova «Realization of the right to entrepreneur business, which is connected with passengers' transportation by motor transport» (2008), A.A. Shchurova «Air carrier's liability for damage to life and health of the passenger during the international transportation» (2009), V.V. Mosashvili «Stipulation of international air transportation of passenger and luggage: concept, peculiarities, system of legal regulation» (2011), A.V. Vygodyansky «Civil-law contract regulation of air transportation of cargo and passengers» (2011), T.S. Kozlova «Legal regulation of liability for damage to life and health of the passenger during the international air transportation» (2011), V.V. Machina «Contract of passenger's air transportation» (2012), A.S. Kasatkina «Contract of passenger and luggage transportation in international private law» (2013).

Despite the present mass of studies, concerning different areas of fulfillment of passenger's transportation by any means of transport, it should be noticed that nowadays there is no legal algorithm of legal regulation's generalization and without it all attempts to regulate relationships concerning peculiarities of passenger's transportation by some means of transport have no common civil approach, which is based on essence of legal relationships of passengers transportation and common approaches to regulation of studied legal relationships and creation of common providing mechanism of fulfillment of subjective moral person's right to freedom of travel.

So, as it was mentioned, topic of contractual regulation of passenger's transportation is relevant and poorly studied and is concerned to person's right to travel, government's taken upon itself obligation to provide it, neutralize or minimize the negative consequences of passengers' transportation, efficiently organize passenger flows. Quintessence is right to transportation and provision of his safety, convenience and comfort. Of course, the mentioned provision is a sphere of standard regulation. Therefore, the subject of research is standard and contractual regulation of legal relationships of passengers' transportation and their correlation, the place in the mechanism of legal regulation.

The topic of contractual regulation of passengers' transportation is important enough and that is conditioned by several factors. Among them are traditions of transport sector, which, ironically, came from the times of Tsarist Russia. Orientation of socialist Soviet Union on economy plans' implementation brought about its changes to the specifics of legal regulation of passengers' transportation. In 2003 the new Civil Code of Ukraine was adopted and it is focused on the regulation of social relationships on the principles of private law. Nevertheless, chapter 64 of the Civil Code of Ukraine provides a general definition of certain types of transportation and references to civil liability for any failure or breach of contract, which must be concretized in transport charters and codes. Unfortunately, the latter contains neither reason nor forms of liability.

Both in law and in doctrine there is no concept of orientation of legal regulation of passengers' transportation.

The result is obvious, there are frequent violations of the rights of passengers, lack of a mechanism of guardeness and protection of their rights. It is unacceptable in terms of building of a democratic legal state.

Lets also define some factors affecting the regulation of legal relationships of passengers' transportation.

Firstly, re-orientation of direction of legal regulation of civil relationships has taken place. With the adoption of the Civil Code of Ukraine in 2003 and the introduction of Book 2 of the Civil Code (the moral rights of the individual) the theory of orientation at person becomes dominant in the civil law. It is based on the precepts of the Constitution, according to which the individual and his rights are recognized as the highest social value.

In particular, it conditions the necessity of new private legal understanding of the essence of public relationships for passengers' transportation and creation of the mechanism, which is capable to ensure the implementation of person's rights, who wants to move in space.

Secondly, it is characteristic exactly for passengers' transportations that they appear towards the implementation of person's rights to travel (Article 33 of the Constitution, Art.313 of the Civil Code of Ukraine) [1]. This is the very thing by which the difference between the contract of passenger's transportation and the contract of cargo's transportation should be justified, and therefore, the direction of legal regulation of corresponding legal relationships (the criterion is legally protected goods).

It should be mentioned that we mean here the object of civil legal relationship that is material or private non-material good, which is the reason for legal relationship's origin [2, 103]. According to this criterion the division into two types of relationships – property and private moral – is done.

We have already studied the object of legal relationship of passenger's transportation – it is a personal moral good of physical person, which is expressed in its right to freedom of travel. It concludes that the essence of legal relationship of passenger's transportation is private moral, which implements the abovementioned right of physical person.

On the contrary, during cargo's transportation the need of a person (physical or legal) to transportation of property or other material values in area is satisfied and therefore legal relationships of cargo's transportation are proprietary.

The abovementioned leads to different approaches of establishing of legal regime of the indicated goods and mechanisms of their legal regulation. For example, during passenger's transportation

at the heart of the legal regulation of legal relationships is person's right to freedom of travel, its life, health and safety. And during cargo's transportation it is its integrity. The value of protected goods also allows to assert the priority of private moral goods of a person as the latter are non-renewable (the deceased can't come to life, person's health can renew only to a certain level). Instead, the property right has clearly compensatory renewable character.

In other words, the value of the protected rights leads to the need to work out guarantees for them, increased requirements, including those expressed in subjective mutual legal obligations set out in the regulations and contracts.

Thirdly, during passengers' transportations there are some risks (for their health and life, we don't consider business risks in this aspect), which aren't thoroughly studied in civil law, hence risks and safety of civil rights' fulfillment require research, understanding and regulations.

Author proposes to add the category of 'safety' into the definition of passenger's transportation contract, this category on one hand states the carrier's liability to organize safe transportation of passenger in space, and on the other hand it emphasizes the peculiarity of this contract as the one that fulfills private moral person's right and, therefore, requires special measures from the carrier – the obligated side of the contract. Such measures are to minimize risks to life and health of a passenger, as well as to provide comfortable fulfillment of person's right to travel.

Fourthly, there is a transformation of society. People have become a sort of hostages of the transport system. A person entering a public transport vehicle, can't influence the course of transportation, which is fulfillment of passengers' transportation contract, entrusting with his and sometimes his children's lives and health, categories which are recognized as the most valuable ones, to the transport system – the carrier. Examples are more than convincing – passenger bus accident happened because of the driver watching a movie on a laptop, which was on the next seat [3].

Fifthly, the abovementioned arguments give reasons to new approaches to the analysis of the legal status of the passenger. It is already not just a person having a set of rights and obligations on the contract, it is a person who uses passengers' transportation contract as a tool of fulfillment of person's right to travel.

Sixthly, legal status of juveniles and minors as passengers is not clearly defined (as well as their parents one, who sign contracts within legal representation of their children).

Seventhly, the essence of passengers' transportation contract isn't finally defined. Very often passengers buy several tickets or all seats in the compartment (for railway transportations). The question is: is there a spaciousness rent of transport vehicle part, as during charter (affreightment) or delivery of passengers to the destination? Is there a passengers' transportation contract (sui generis), or does it consist of several other independent contracts (rent, storage etc.), presenting by itself a mixed or complex contract?

The answer to these questions has a scientifically applied nature, as a proper understanding of the essence of a regulated legal relationships ensures the correct application of all contractual constructions, funds of standard regulations of legal relationships.

Eighthly, limited liability of the carrier needs studies and argumentation. Formally, art.922 of the Civil Code of Ukraine provides carrier's liability for delay of passenger's departure and violation of his delivery term to destination. Penalty is determined in the amount established by agreement of sides, transport codes (statutes). Unfortunately, the latter contain neither the amount of such penalties, nor the mechanism of their calculation and penalty. This indication is established in favor of carriers and caused supposedly by programmed lack of carrier's funds, and their penalty can negatively influence the stability of the transport system. Civil liability insurance solves this problem successfully.

Today's exception is passengers' air transportation, where the limits of carrier's liability for flight cancellation or passenger's delivery delay are standardly stipulated.

Author puts forward position on the need to establish civil liability on passengers' transportation contract relatively to the carrier by law, that will help to regulate studied legal relationships and provide fulfillment of civil rights compensatory principle, protection of passengers' rights.

Ninthly, the mentioned factors give dialectical idea of the essence of legal relationships of passengers' transportation and some peculiarities of their legal regulation.

Let us return to the direct subject of our study, which is the ratio of standard and contractual regulation of legal relationships of passengers' transportation.

The researches of the given question witness different approaches to its solution in different historical periods. Thus, Khalfina R.O. notes that since pre-war years to the mid 50s the norms of administrative law dominated. During a long period of time relationships between sides were regulated mainly by individual administrative acts. Decision of the Council of Ministers on 21th April 1949 established the obligation of contracts' signing and showed important drawbacks of production and distribution, which were connected to disdain of civil-law means of influence. Further development strengthened civil-law methods to regulate these relationships. However, overly detailed regulation of relationships by means of administrative law prevented the usage of means of civil-law regulation. Over detailed stipulation of basic conditions in administrative acts, defining rights and obligations of sides, prevented the effective usage of contractual forms of relationships.

The gradual increase of the role of civil rights norms, regulating given relationships, had a great positive meaning as it promoted more than full taking into account of society's needs in the process of production planning and distribution, rational usage of resources, development of the initiative of sides [4, 267].

In the 90 s in civil law the position towards a great role of contract in regulations of public relationships began to dominate and the principle of freedom of contract has been included in the basic provisions of the Civil Code of Ukraine on the regulation of civil relationships.

The regulatory role of contract brings it to the law and statutory acts. Contract terms as formal rules are different from the formal disposition of the law by two fundamental peculiarities. The first deals with the origin of behaviour rules: contract expresses the individualized will of sides, and the legal act expresses the will of the body that issued it. The second defines the action limits of any behaviour rule.

Contract is directly designed to regulate the personified behaviour of its sides only, for those who are not its sides, it can create rights, but not obligations [5, 49]. Legal or any other statutory act creates a general for all rule (it also determines any restriction of will expression of people's circle, who are engaged with this legal deed). These peculiarities distinguish civil-legal contract. Contract shows peculiarities (public contracts), and there is no distinction that separates it from statutory act, it is erased, and the main role is given to sides' will [6, 183].

On the basis of the abovementioned K.I. Zaboyev identified the contract as a universal category of social life and economic relationships, it is a free regulator, at that contractual regulation is a so called natural self-regulator of society and economy [7, 21]. Contract serves as an ideal way of formalization, modeling shape of permissive activity of civil circulation's members.

Yarotskiy V.L., studying the role of contract in the mechanism of legal regulation of civil relationships, drew attention to the following. Public-legal impact on social relationships is conditioned by properties of law, providing the fulfillment of state's functions. The structure of private-law sphere is characterized by a combination, in the context of unified regulatory system, of normative organization of civil relationships and their self-organization (self-regulation) [8, 119].

As we have already mentioned, the position of priority of dispositional regulation of civil legal relationships dominate in civil law. So, Pogribnoy S.A. expresses the position that state legal regulation of contractual relationships is possible and necessary only in that case when contract's sides don't want or can't regulate their relationships by themselves or when their independent regulation of their relationships contradicts interests, which must be protected by public power [9, 27].

However, A. Oleinik expresses a position on the priority of legal standard that secures model of person's possible behaviour (its subjective rights). The fulfillment of legal standards is provided by

legal relationships [10, 150]. He also mentioned that fulfillment of subjective rights and freedoms is a form of their being and its function is to shift social goods, which are fixed by norms of objective law as their possible and actual usage by a certain person to satisfy his goods. Moreover, he mentioned the difference between the mechanism of legal regulation of legal relationships and the fulfillment mechanism of the subjective rights by the criterion of their functional purpose [10, 151].

Article 11 of the Civil Code of Ukraine stipulates that the basis of civil rights' and obligations' origin are contracts and other deals. In this case it is about the basis of legal relationships' origin, which structural element is subjects' rights and obligations.

In other words, the basis of the legal relationships' origin is the contract (except laws, deals, etc.).

As the R.O. Khalfina mentioned, in 1948 M.M. Agarkov classified legal actions as legal facts (legal relationships' origin), which put in action a legal norm. He refers contracts to them [4, 290].

At the same time, she points out that during the lifetime of the contract relationship, the contract is the criterion of the legality of the sides' behaviour in legal relationship and its model should correspond to sides behaviour. Thus, contract doesn't only provide a basis for the application of any law's standard to this legal relationship, for its origin and development, but also directly regulates the sides' behaviour, defines rights and obligations of participants of legal relationship, which is made by them. This follows from the nature of contract as sides' agreement, as an act of their will. By their agreement the members, in accordance to standards of objective law take on responsibilities and acquire rights. Contract has a direct impact on the formation of the model of legal relationship right up to its stopping [4, 302].

It should be noted that legal relationships of passengers' transportation have their peculiarities. Firstly, they fulfill person's right to freedom of travel. Secondly, the contract of passengers' transportation is a permissive formalizator of legal relationships, and passengers' transportation by public transport is their bigger part. This very specificity of relationships conditions the specificity of the contract, it is a public agreement of joining, that restricts the rights of passengers and maximizes freedom of contract for the carrier, which violates the principle of equality of the sides in the civil law.

On one hand, it indicates the inability to regulate legal relationships of passengers' transportation by permissive basis only (contractual regulation, which seems to be autonomous is executed in the limits regulated by the state power [11, 107]), and on the other hand, it requires standard restrictions, including the limitations of the principles of contract freedom, which are directed at the provision of public interests and also the interests of the weaker side of the joining public contract, that is the passenger. These restrictions create additional guarantees to fulfill his private moral rights of the passenger, in particular, these rights are the right to life, health, freedom of travel.

REFERENCES

1. Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 // Bulletin of the Supreme Council of Ukraine. – 2003. – № 40-44. – St. 356.
2. Civil Law of Ukraine : in 2 volumes / Society Ed. E.A. Kharitonov, N.Y. Golubeva. – Volume 1 : textbook. – H. : TOV "Odyssey", 2010. – 832 p.
3. There is a big accident near Zaporozhye – bus crash with Czech and Ukrainian tourists on its board : there are victims [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ukr.net/news/pod_zaporozhe_krupnoe_dtp_razbilsja_avtobus_s_cheshskim_i_i_ukrainskimi_turistami_est_zhertvy-16530063-1.html
4. Khalfina R.O. General theory of the relationship / R.O. Khalfina. – M. : Legal Books, 1974. – 348 p.
5. Civil legal regulation of passengers' transportation by taxi : monograph / A. Nechypurenko, S. Reznichenko, G. Samojlenko. – Odessa : ODUVS, 2010. – 188 p.
6. Tikhomirov A. Public Law / Yuri Alexandrovich Tikhomirov. – M. : BEC, 1995. – 486 p.
7. Zaboev K.I. Legal and philosophical aspects of a civil contract / Konstantin Zaboev. – St. Petersburg : Legal Center Press, 2003. – 278 p.

8. Yarotskiy V.L. Standard-organizational and self-organizational basis for the legal regulation of civil relationships / V.L. Yarotskiy // Problems of Law. – 2009. – № 100. – P. 114-122.
9. Pogribnoy S.A. Mechanism and principles of the regulation of contractual relationships in the Civil Law of Ukraine : monograph / S.A. Pogribnoy. – K. : legal unity, 2009. – 304 p.
10. Oleinik A. Constitutional and legal mechanism of provision of basic freedoms and civil rights of the citizen in Ukraine : monograph / A. Oleinik. – K. : Alert, CST, textbooks Center, 2008. – 472 p.
11. Sibilev M. Civil legal contract in the mechanism of legal regulation of social relationships in the sphere of private law / M. Sibilev // Legal Gazette. – 2002. – № 3. – P. 107.

УДК 347.763 – 057.68: 347.447.52

LEGAL GROUNDS CIVIL LIABILITY OF THE CARRIER UNDER THE CONTRACT OF TRANSPORTATION OF THE PASSENGER

Abrikosov D.S., researcher

Zaporizhzhya national university

The topic of the article is devoted to topical issues of civil liability of the carrier under the contract of the carriage of passengers. The urgency is due to several factors, including irresponsible violations passengers rights on the part of carriers that caused deficiencies and gaps of positive law and special traditions of transport, which contain a limited civil liability carriers.

Despite the existence of fundamental research Kanzafarova I.S. "Theoretical foundations of civil liability in Ukraine" theory of civil law continue discussion about essence of civil liability as such (contract and tort) essentially contractual liability as a consequence of an obligation or a separate accessory obligation which has perform the debtor. Its requires careful, researches of civil liability of carriers for breach of contract of the carriage the passenger in the context of transportation the different types of transport, as the latter has its own characteristics, due to the technological specifics of different types of transport and the level of regulatory carriage of passengers by different types of transport.

Key words: contract, passenger transportation, civil liability, illegal behavior, blame, necessary causation, compensation, damages, moral damages.

Абрикосов Д.С. ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ПО ДОГОВОРУ ПЕРЕВОЗКИ ПАССАЖИРА / Запорожский национальный университет, Украина

Тема статьи посвящена актуальным вопросам гражданско-правовой ответственности перевозчика по договору перевозки пассажира. Актуальность обусловлена рядом факторов, среди которых безответственные со стороны перевозчиков нарушения прав пассажиров, что, в свою очередь, обусловлено недостатками и пробелами позитивного права и особыми традициями транспортной сферы, содержащими ограничение гражданско-правовой ответственности перевозчиков.

Несмотря на наличие фундаментального исследования Канзафарова И.С. «Теоретические основы гражданско-правовой ответственности в Украине», в теории гражданского права продолжают дискуссии относительно сущности гражданско-правовой ответственности как таковой (договорной и деликтной), сущности договорной ответственности как следствия невыполнения обязательства или отдельного акцессорного обязательства, которое должен выполнить должник. Требуется тщательного исследования гражданско-правовой ответственности перевозчиков за нарушение условий договора перевозки пассажира в разрезе перевозки отдельными видами транспорта, поскольку последняя имеет свои особенности, обусловленные технологической спецификой различных видов транспорта и уровнем нормативного регулирования перевозок пассажиров различными видами транспорта.

Ключевые слова: договор, перевозки пассажира, гражданско-правовая ответственность, противоправное поведение, вина, необходимая причинная связь, компенсация, возмещение, ущерб, моральный вред.

Абрикосов Д.С. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКА ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА / Запорізький національний університет, Україна

Тема статті присвячена актуальним питанням цивільно-правової відповідальності перевізника за договором перевезення пасажирів. Актуальність зумовлена рядом факторів, серед яких безвідповідальне з боку перевізників порушення прав пасажирів, що зумовлене недоліками та

прогалинами позитивного права та особливими традиціями транспортної сфери, які містять обмежену цивільно-правову відповідальність перевізників.

Не дивлячись на наявність фундаментального дослідження Канзафарової І.С. «Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні», у теорії цивільного права тривають дискусії щодо сутності цивільно-правової відповідальності як такої (договірної та позадоговірної); щодо сутності договірної відповідальності як наслідку невиконання зобов'язання чи окремого акцесорного зобов'язання, яке має виконати боржник; її підстав, зокрема цивільно-правова відповідальність перевізників за порушення умов договору перевезення пасажирів в розрізі перевезення окремими видами транспорту, оскільки остання має свої особливості, зумовлені технологічною специфікою різних видів транспорту та рівнем нормативного регулювання перевезень пасажирів різними видами транспорту.

Автор дає визначення цивільно-правової відповідальності як охоронного, додаткового (акцесорного) зобов'язання (правовідношення), що виникає внаслідок порушення правової норми (закріпленої в актах цивільного законодавства чи договорі), змістом якого є обов'язок порушника через застосування системи цивільно-правових засобів впливу на нього (його поведінку) відновити матеріальний стан потерпілої внаслідок правопорушення особи, або компенсувати завдані їй збитки.

Можна констатувати, що наразі досить часто мають місце порушення прав пасажирів перевізниками. При цьому компенсаторна функція цивільного права, що повинна мати прояв у цивільно-правовій відповідальності, де-факто не діє. Попри наявне нормативне регулювання перевезень пасажирів, формалізоване в Правилах перевезень пасажирів різними видами транспорту, механізм правового регулювання досліджуваних правовідносин є неефективним.

Транспортні статuti та кодекси, правила перевезень пасажирів окремими видами транспорту не містять підстав, розмірів та меж відповідальності перевізника. У кращому випадку, за скасування рейсу пасажирів буде повернуто вартість квитка. За втрату чи пошкодження багажу відшкодовується його оголошена чи дійсна вартість.

Виняток склали новий Повітряний Кодекс України від 19 травня 2011 р. [1] та Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30.11.2012 р. [2], які були прийняті відповідно до вимог Регламенту (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року «Про запровадження загальних правил компенсації та допомоги пасажирів у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів» [3], Монреальської конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень 1999 року [4]. Вони закріпили підстави, розміри та межі цивільно-правової відповідальності перевізника перед пасажиром.

На переконання автора, підставою для відповідальності за порушення умов договору з перевезення пасажирів слід визнати склад правопорушення, який полягає в невиконанні або неналежному виконанні договірних зобов'язань (відміна рейсу, неподання транспортного засобу, запізнення відправлення транспортного засобу чи його прибуття до пункту призначення, невиконання умов щодо безпеки та комфортності перевезення, завдання шкоди життю та здоров'ю пасажирів).

Автор підтримує позицію щодо недопустимості встановлення обмеженої відповідальності перевізника за договором перевезення пасажирів, оскільки це спричиняє невиправдане послаблення відновлювальної функції цивільно-правової відповідальності, порушення принципу рівності сторін (ставить у беззахисне положення пасажирів) і принципу справедливості як основних принципів цивільного права.

Ключові слова: договір, перевезення пасажирів, цивільно-правова відповідальність, протиправна поведінка, вина, необхідний причинний зв'язок, компенсація, відшкодування, збитки, моральна шкода.

Background is due the growing role of contracts to regulate civil relations, and relations of passengers in particular. However, analysis of civil cases decided by the courts of Ukraine indicates exaggeration of the role of self-regulation of contractual relations with separate types passenger vehicles. It can be noted that at present often have been the violation of the rights of passengers by carriers. Thus the compensatory function of civil law, which must be a manifestation of civil liability, doesn't work. Despite existing regulation carriage of passengers, formalized in the Rules of passenger different types of transport, the mechanism of regulation of legal subjects is ineffective.

This preliminary conclusion is due to the inefficiency of the structural element of the mechanism and regulation, namely the protection of violated civil rights and interests. Thus performance of subjective rights depends on the efficiency of their protection in case of violation.

Most of these Regulations contains neither the size nor reason, nor the limits of civil liability, or the mechanism of its imposition.

This requires the study and analysis of positive law, which carried the legal regulation of transport of passengers, research and intelligence relationships with passengers.

Should be noted that researching on civil liability studied such scientists as: M.M. Agarkov, O.C. Joffe, S.S. Alekseev, A.O. Sobchak, R.O. Halfina, D.V. Bobrova, T.V. Bodnar, V.I. Borisova, M.I. Braginsky, S.M. Bratus, V.V. Vitryansky, V.P. Griбанov, O.V. Dzera, I.V. Zhylinkova, V.M. Kossack, I.S. Kanzafarova, N.S. Kuznetsova, V.V. Lutz, R.A. Maidanyk, N.O. Saniahmetova, M.M. Sibilov, I.V. Spasibo-Fateev, R.O. Stefanchuk, E.O. Haritonov, A.I. Kharitonova, J.M. Shevchenko et al.

Special studies of civil liability in Ukraine are not available currently. Some refinement are in the writings Nechypurenko O.M "Civil legal regulation Carriage Taxi" (2008) [5] A.O. Minchenko "The contract of carriage passengers and luggage by rail in Ukraine" (2011) [6].

Paryshkura V. is notes that the main obligations of the state is to affirm and ensure human rights and freedoms. The implementation of this institute is done including through institution of civil liability [7, 66].

The lack of unity among the scientists of civil law on the legal nature of civil liability and civil liability for failure to perform or improper performance of the contract of carriage passenger a particular mode of transport makes the need to apply primarily to general theoretical and general provisions of civil law.

At one time Halfina R.O. said that using legal standard that establishes responsibilities have an impact on the motivation of behavior through prevention of the relationship [8, 56]. There are differences between the rules that establish liability for violation of obligations. Arise in making lawful acts and regulations which establish liability for damage. She said that in the first case, the legal relationship existing between the parties to the contract (obligation), in another connection occurs only after damage, and in addition does not exist [8, 60].

This statement makes sense, especially when establishing specific separation of civil liability for contractual and non-contractual (damage). However, for example, the contract of carriage passenger damage caused to the life or health of the latter is recovered under the provisions of Chapter 82 of the Central Committee of Ukraine (damages), which implies that the non-contractual liability may arise during the execution of a contract.

A.B. Hrynyak analyzing the contractual responsibilities of contract obligations defined the latter as a kind of civil liability. The last, in his opinion, should maintain its value decisive factor in preventive legal impact on the behavior of its sides [9]. The same role in liabilities for passengers.

Analysis scientist's works in the area of civil law, which engaged in the research of civil liability, indicates that currently there are different approaches to understanding essence. This requires the expression of the author's position on this issue.

E.O. Kharitonov said that quite often civil liability is defined as the obligation that existed previously (scripting contractual obligations), or first emerged as a result of the offense, and executed under coercion [10, 467; 11, 103].

There is classic definition, according to which civil liability is a form of state coercion, which consists of collecting property infringer Court of sanctions to impose on his property unfavorable consequences of his behavior and aim at restoring the economic status of the injured person [12, 431].

O.A. Pushkin of his time pointed out debatability of the problems of determining essence of civil liability. He disagreed with the position of SN Bratus, who claimed that civil liability for violation of the obligation includes all coercive means of influencing the debtor, including those that encouraged it to the real performance of the obligation. The voluntary fulfillment obligation that may be imposed by a court for an offense is not a liability [11, 43].

In confirmation of his arguments Pushkin O.A pointed out that firstly, in this sense responsibility loses its specific signs, and secondly, civil liability for obligations must always compensatory, and therefore can be implemented without affecting jurisdictional bodies, because of the possibility of coercion and only awareness violator of his misconduct [13, 415].

However, in Ukraine among scientists of civil law expressed a new position regarding the nature of civil liability. For example, V.D. Primak believes that the responsibility is additional or new, unfulfilled obligation on the debtor's obligation, through its property to restore the broken property status of the creditor (the victim) or compensate moral damage the last [14, 47].

In the opinion of Shyshka R.B., civil liability for violations of the obligations arises from the contract escalation accessory obligation as a result of violations of contractual obligations in civil liability.

In other words, voluntary compliance violator statutory or contract obligations accessory is not civil liability because there is no state coercion (which is based on a court decision on a particular dispute).

R.B. Shyshka explained his position. "Tort has a specific composition (*corpus delictate civiler*), which is currently shared by tort violations of obligations as well as to civil liability as an obligation of the offender to feel the negative consequences or personal property provided for by law and / or contract. This leads to a number of inconveniences in theoretical understanding of these categories and more practice. There are publications where all these categories are mixed and voluntary compliance accessory obligation that arose from the offense, shall be construed as civil liability. With that disagree categorically because legal responsibility for its substance is applied to the offenders penalties provided by law that are provided to enforce the state and is the legal relationship between the state and its agencies and the offender, in respect of which legal sanctions are applied [15, 105].

To uncertainty serves incompleteness as the positive effects of regulation offenses in chapters 51 and especially 82 CC of Ukraine. The first three articles of Chapter 51 starting CC, including art. 611, not mentioned anywhere as a result of such prosecution. It seems that all the Art. 611 CC of Ukraine consequences themselves as civil liability is regulated separately. But this is not so: they are accessorial obligations and failure this obligation grows in the civil sanction. While some of them are not by their nature, including a change of contract, termination liability as a result of unilateral waiver of liability if it is established by contract or law, or termination of the contract. They apply only to contract and regulated at the level of the consequences of breach of contractual obligations. There are cannot to be common to all obligations consequently» [16, 512].

In other words, in civil law at the legislative level, there is a paradox. Civil Code of Ukraine does not contain a definition or civil legal relationship, or civil liability. I. Zhylinkova noted that despite scientific applications category relationship, it is used in the Civil Code of Ukraine twice – in determining liability (Part 1 of Art.509 CC of Ukraine) and representation (Part 1 of Art.237 CC of Ukraine). However, in Book 1 of the CC are three components of this relationship: persons, objects of civil rights, civil rights and obligations [17, 11]. However art.11 CC of Ukraine affirms that the grounds of civil rights and obligations are contracts and other legal documents. In theory of civil law they are the bases of civil legal relations, the contents of which are components of rights and obligations.

As rightly observed Shyshka R.B. from civil liability is stored this situation. Chapter 51 Civil Code of Ukraine does not define civil liability, while at the same time her art. 611 CC of consolidating the legal consequences of violations of the obligation (including contractual), among others, provides for the payment of liquidated damages and damages for losses sustained, that the theory of civil law recognized forms of realization of civil liability.

A.B. Hrynyak in his study found that currently exists in the doctrine of the four views on the concept of civil liability, namely 1) as a sanction for the offense [18, 8; 19, 8]; 2) as a security relationship, the elements of which are the appropriate subjects, objects and content of [20, 19; 21, 111]; 3) civil liability determined by the category "duty» [14, 47]; 4) as a system of civil remedies [22, 100].

In these points of view, we believe that perceived characteristics of civil liability as an integrated legal phenomenon, which has its own characteristics, role and importance in the legal regulation of relations. That is, these positions do not contradict but complement manifestations of civil (including contractual) liability.

In other words, civil responsibility contains all of these characteristics. E.O. Kharitonov agreeing with the understanding of civil liability as a duty, said his features, as opposed to the usual obligation prescribed by law or contract, obligation, responsibility rests with the offender contract. That's why it is formulated by the relevant legal regulations or in the contract – to those of its paragraphs, which provides the consequences of failure or improper fulfillment of contractual obligations [10, 468].

In concise form specified provides a reasonable grounds for determining civil liability as security, additional (accessory) commitment (relationship) resulting from the breach of legal provisions (fixed in acts of civil law or contract) whose content is the responsibility of the offender through the use of

civil remedies influence on him (his behavior) to restore the financial status of the injured person as a result of the offense, or to compensate for damage caused to her.

In the theory of civil law are two main types of civil liability – contractual and non-contractual (from harm). The dissertation I.S. Kanzafarova substantiated that this division into species is of no use, however, is the correct application of the category "legal mode". On this basis, it offered to distinguishing legal and contractual regimes of civil liability. In turn, the legal regime can be general and special. The overall legal regime is valid for all cases of liability other than those for which there are special modes. The general legal regime of civil liability can be divided into: 1) the mode of liability for breach of contractual obligations, 2) mode of liability for damage or property damage, 3) mode of liability for damage or non-pecuniary (moral) damages. Special legal regime is established when the legislators, for whatever reasons, excludes certain cases the responsibility of the application of the general regime. The purpose of the special legal regime may or may limit the liability, or the establishment of a special procedure of imposing conditions, or a combination of these factors [23, 20].

Regarding the liability of the carrier under the contract of carriage of passengers in the research stated that it is limited repeatedly. Of course, the legislation provides for the possibility, in accordance with the principle of freedom of contract, establishing bases and limits of liability under the contract by the parties independently investigated, which is an act of self-control exercised within the limits set by law.

However, due to the specifics of the contract passenger transportation by different modes of transport (road, rail, air, sea, river), except passenger cab (which may be a manifestation of the principle of discretionary at the conclusion of the contract of carriage passenger), the latter is not possible because the passenger transport common use makes regulation of the relations of the public treaty of Accession which passengers (as a side agreement) prevented influence the contract terms.

The legislator instead of resort to the regulatory stabilization (create guarantees the right to freedom of movement of passenger), uses a special mode of responsibility of the carrier (the limited liability).

According I.S. Kanzafarova consolidation of the civil legislation of Ukraine limited liability individual subjects of civil rights leads unjustifiable weakening of Renewable function of civil liability, breach of the principle of equality of arms and the principle of justice as the basic principles of civil law [23, 9].

Besides, the general provisions on civil liability established by chapter 51 of the CC of Ukraine, do not address the possibility of regulatory constraints. De facto, it introduced the head of the Central Committee of Ukraine 64 (Transportation), the analysis of which will be done later. Instead, Art.400 of the Civil Code stipulates that in certain types of liabilities for obligations associated with certain activities may be restricted by law entitled to full compensation (limited liability).

The peculiarity of civil liability for violating the conditions the contract of carriage the passenger is to have an exclusive list of violations of the contract, which comes under the responsibility of the carrier. Thus, the Central Committee of Ukraine in Chapter 64 of the Central Committee of Ukraine (Transportation) provided: carrier liability for the failure of the vehicle (Art.921 CC), the carrier's liability for passenger delay and deadlines for bringing passengers to the destination (Art.922 CC), the carrier's liability for damage caused injury, other impairment of health or death of passenger (Art.928 CC of Ukraine).

The analysis relevant articles of the Civil Code (Art.919, 921, 922) notes that most penalties in the CC is not installed. In articles provided that liability is established agreement of the parties, transport charters and codes. In public contracts, that are the contract of carriage passenger public transport, this "agreement" is not possible.

Transport charters and codes, and other regulations, including the Charter of road transport Ukrainian SSR 1969 [24]. Rules for road passenger transport services on February 18, 1997 [25]; Charter railways of Ukraine dated April 6, 1998 [26], Rules passenger, baggage, freight and mail by railway transport of Ukraine from 27.12.2006 [27] does not contain the grounds and limits size of the carrier's liability. In the best cases, in case of flight cancellation, passengers will be refunded the ticket price. For loss or damage to baggage or refunded announced its real value, or the amount of real damage.

Air Code of Ukraine of May 19, 2011 [1], Rules of Air Carriage of Passengers and Luggage by 30/11/2012 [2] adopted in accordance with Regulation (EC) of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004 "On introduction of common rules compensation and assistance to

passengers in the event of denied boarding and cancellation or long delay of flights" [3], Montreal Convention for the Unification of certain Rules Relating to international Carriage by Air 1999 [4], in contrast to other acts which regulate the carriage of passengers by other modes of transport, fixed the grounds, dimensions and boundaries of the civil liability of the carrier to the passenger.

Thus, according to Chapter 4 of the Rules XXVII air transportation of passengers and baggage Ukraine, the carrier cannot exclude or limit its liability for damage caused to the life or health of the passenger the amount of \$ 113,100 SDR per passenger (1 SDR = 0,42 EUR).

The carrier's liability for damages due to delay is limited to 4694 SDRs per passenger with respect to (luggage – 1131 SDRs).

If passengers denied boarding against their will, the carrier must pay compensation of 250 euros – for flights up to 1,500 km, € 400 – from 1500 to 3500 km, 600 euros – more than 3500 km.

M.O. Sergeeva [28, 5] noted that the relationship of the maritime transportation of passengers, in addition to the National Legislation, regulated by international treaties and conventions including the Athens Convention on the carriage by sea of passengers and their luggage 1974 (Ukraine joined in 1994) and the Convention on limitation of liability for maritime claims 1976.

However, on the domestic transportation in Ukraine, there are rules of national law.

Despite these breakthrough to establish size and extent of liability of carriers under the contract of carriage of passengers by air, the last remains limited, due to traditions transport the protection of the state transportation system. Such restrictions are unjustified in the present conditions, when the means of civil law allow otherwise (and not because of restrictions on the rights of passengers) to ensure stability of the economic activity and transport activity and not to break civil law principles of equality, justice, and his compensatory regenerative function.

Previously, we determined that the negotiated civil liability is a contractual obligation accessory (relationship), which has the same mechanism of regulation (composed of the same basic elements – a legal provision, the legal fact relationship).

Contractual liability participant's contractual relationships arising under specified grounds and conditions.

In the civil law doctrine has long been a dominant position on recognition basis of civil liability in tort composition.

According to B.S. Antymonov, negotiated liability has several grounds: the existence of contractual obligation that meets the requirements of the law and violation of the obligation, that default or inadequate execution [29, 29].

This position is supported by E.A. Kharitonov, who noted that liability for violation of obligations is incurred for committing the tort, which acts as unlawful behavior [10, 475].

A.B. Hrynyak noted and supported the position of V.V. Luts that the legal basis of civil liability are law, in fact – the composition of tort [30, 86]. And we it supported.

The specified provides sufficient grounds for determining civil liability as security, additional (accessory) commitment (relationship) arising from violation of legal law rules (fixed in acts of civil law or contract) whose content is the responsibility of the offender through the use of civil remedies influence on him (his behavior) restore the financial status of the injured person as a result of the offense, or to compensate for damage caused to her.

We support the position I.S. Kanzafarova regarding the inadmissibility of establishing a limited liability individual subjects of civil law (in this case – the carriers) as this leads unjustifiable weakening regenerative function of civil liability, breach of the principle of equality of arms and the principle of justice as the basic principles of civil law.

The basis for liability for breach of contract of carriage of passengers should admit the offense, which is the non-performance or improper performance of contractual obligations (flight cancellation, failure of vehicle, delay sending the vehicle or its arrival at the destination, default conditions for security and Superior transportation, damage to life and health of passengers).

REFERENCES

1. Air Code of Ukraine of May 19, 2011 // Bulletin of the Supreme Council of Ukraine. – 2011. – № 48-49. – St. 536.
2. Rules of Air Carriage of Passengers and Luggage : Approved by the Ministry of Infrastructure of Ukraine № 735 of 30/11/2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12/paran17#n17>
3. On the introduction of common rules for compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and cancellation or long delay of flights : Regulation (EC) of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004 № 261 /2004 [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_912
4. Montreal Convention for the Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air 1999 [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_594/page
5. Nechypurenko O.M. Civil legal regulation of transport taxi : dissertation for the degree of candidate of juridical sciences : specialty 12.00.03 «Civil rights and civil litigation, family law, private international law» / O.M. Nechypurenko. – O., 2008. – 20 p.
6. Minchenko A.A. The contract of carriage of passengers and luggage by rail in Ukraine : dissertation for the degree of candidate of juridical sciences : specialty 12.00.03 «Civil rights and civil litigation, family law, private international law» / A. Minchenko. – K., 2011. – 22 p.
7. Paryshkura V. Problematic aspects of civil liability without fault / V. Paryshkura // Bulletin of the High Council of Justice. – 2010. – № 2. – P. 66-74.
8. Khalfina R.O. General theory of the relationship / R.O. Khalfina. – M. : Legal Books, 1974. – 348 p.
9. Hrynyak A.B. Contractual liability as a form of civil liability of the parties to the contract obligations [Electronic resource] / A.B. Hrynyak. – Mode of access : http://archive.mdct.ru/portal/Soc_Gum/Ppip/2013_12/index.htm
10. Civil Law of Ukraine : In 2 vols. – Volume 1 : Tutorial / Ed. E.O. Kharitonov, N.U. Golubeva. – H. : LLC "Odyssey", 2010. – 832 p.
11. Bratus S.N. Legal liability and legality / S.N. Bratus. – M. : Legal Books, 1976. – 214 p.
12. Civil law : In 2m. Volume 1 : Tutorial / Ed. E.A. Sukhanov. – M. : Publishing BECK, 1998. – 816 p.
13. Civil Law of Ukraine [Textbook for Universities of the Interior Ministry of Ukraine] : in 2 parts. Part 1 / A.A. Pushkin, V.M. Samoilenko, R.B. Shyshka et al. ; Under. Ed. A.A. Pushkin, V.M. Samoilenko. – H. : Univ ext. Affairs, "Base", 1996. – 440 p.
14. Primak V.D. Civil liability of legal persons. Dis. Candidate... Legal. sciences. Speciality 12.00.03 / V.D. Primak. – Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law. V.M. Koretsky. – 2005. – 209 p.
15. Shemshuchenko J.S. Responsibility Law / J.S. Shemshuchenko // Great Encyclopedic Dictionary of Law / ed. Acad. NAS of Ukraine J. Shemshuchenko. – K. : LLC "Publishing" Legal Opinion", 2007. – S. 105.
16. Shyshka R.B. Civil liability and tort liability [Electronic resource] / R. Shyshka // Law and Management. – 2011. – № 1. – S. 512-522. – Mode of access : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/in...>
17. Zhylinkova I. Complex civil relationship : concepts, structure, signs / I. Zhylinkova // Right Ukraine. – 2010. – № 12. – P. 11-17.
18. Ioffe O.S. Contractual right / O.S. Ioffe. – M. : Legal Books, 1975. – 880 p.

19. Verhovets A.A. Civil liability for breach of contract [Text] : author thesis.... candidate legal sciences : 12.00.03 / Verhovets Anatoly. – National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law. V.M. Koretsky. – K., 2010. – 16 p.
20. Malein N.S. Property responsibility in economic relations [Text] / N.S. Malein. – Moscow : Nauka, 1968. – 207 p.
21. Bazylev B.T. About the Institute of legal liability / B.T. Bazylev // Soviet State and Law. – 1975. – № 11. – S. 110-115.
22. Kanzafarova I.S. The theoretical basis of civil liability in Ukraine [Text] : thesis Doctor of Law : 12.00.03 / Kanzafarova I.S. – National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law. V.M. Koretsky. – K., 2007. – 453 p.
23. Kanzafarova I.S. Contractual liability of legal persons in commercial circulation [Text] : thesis dissertation of the candidate of legal sciences : 12.00.03 / Kanzafarova I.S., Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine. – K., 1999. – 16 p.
24. Charter Road Transport USSR, approved by the Council of Ministers of USSR June 27, 1969 № 401 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
25. On approval of rules of providing passenger road transport : Cabinet of Ministers of Ukraine on February 18, 1997 № 176 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/176-97-%D0%BF/print1390136365065968>
26. Charter railways of Ukraine, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 6, 1998 № 457 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF/parao320#o320>
27. On approval of the Rules of the carriage of passengers, baggage, freight and mail by rail Ukraine : Ministry of Transport of Ukraine № 1196 dated 27.12.2006 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07>
28. Sergeeva M.A. Civil liability of the carrier under the contract of carriage by sea of passengers : thesis dissertation of the candidate of legal sciences : 12.00.03 / M.A. Sergeeva. – M., 2007. – 24 p.
29. Antimonov B.S. Grounds of contractual liability socialist organizations [Text] / B.S. Antimonov. – M. : Legal. lit., 1962. – 176 p.
30. Lutz V.V. Contracts in business [Text] : teach. manual / V.V. Lutz ; Carpathian Univ them. Stefanik. – K. : Inter Yurinkom, 1999. – 560 p.

УДК 347.763: 347.113 (477)

CONTRACT OF FREIGHT FORWARDING SERVICES: CIVIL NATURE AND ESSENCE

Netesa E.G., postgraduate

Zaporizhzhya national university

The article investigates relationships freight forwarding services and control of contractual construction. The author comes from a position that the basis for the legal regulation of relations is a specific type of relationship. According to the author, as the subject of civil law in recent times introduced rightly, except property and personal non-property relations, organizational relationship, in determining the legal nature and essence of the contract freight forwarding services should pay attention to the last.

Contract of freight forwarding services is an independent civil contract (*sui generis*), fixed in a separate chapter of the Civil Code of Ukraine, because it has its own unique thing to him – execution or arranging certain legal services in it and / or the actual nature associated with shipping. In the transport process, it has an auxiliary character, since it contributes to the goal of a contract of carriage.

Key words: freight, forwarding, transport, transport forwarding, contract, legal relationship, obligations, commission, assignment.

Нетеса Е.Г. ДОГОВОР ТРАНСПОРТНОГО ЭКСПЕДИРОВАНИЯ: ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И СУЩНОСТЬ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию правоотношений транспортного экспедирования и регулирующей их договорной конструкции. Автор исходит из позиции, что в основе правового регулирования правоотношений лежит определенный тип правоотношения.

По мнению автора, в основе транспортной экспедиции лежат организационно-представительские правоотношения, поскольку содержание правоотношений транспортного экспедирования составляют действия по выполнению или организации выполнения определенных в договоре услуг, связанных с перевозкой груза. Следовательно, исследуемые правоотношения урегулированы организационным договором, направленным на организацию возникновения и (или) выполнения другого обязательственного правоотношения.

Договор транспортного экспедирования является самостоятельным гражданским договором (*sui generis*), закрепленным отдельной главой ГК Украины, поскольку имеет свой, присущий только ему предмет – выполнение или организация выполнения определенных в нем услуг юридического и / или фактического характера, связанных с перевозкой груза. В транспортном процессе он имеет вспомогательный характер, поскольку способствует достижению цели договора перевозки груза.

Ключевые слова: груз, экспедирование, транспорт, транспортное экспедирование, договор, правоотношения, обязательства, комиссия, поручение.

Нетеса К.Г. ДОГОВІР ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ / Запорізький національний університет, Україна

Стаття присвячена дослідженню правовідносин транспортного експедирування та регулюючої їх договірної конструкції. Автор виходить з позиції, що в основі правового регулювання правовідносин лежить певний тип правовідносин. На думку автора, оскільки в предмет цивільного права останнім часом цілком обґрунтовано введено, окрім майнових та особистих немайнових правовідносин, організаційні правовідносини, при встановленні правової природи та сутності договору транспортного експедирування варто звернути на останні увагу.

Зміст правовідносин транспортного експедирування складають дії з виконання або організації виконання визначених у договорі послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу. Зі змісту випливає, що досліджувані правовідносини не є особистими немайновими, оскільки вони не стосуються особистих немайнових прав (благ). Майновими вони теж є опосередковано і лише в частині розуміння споживчої вартості перевезення через цінність її для вантажовласника. Тому автор доходить висновку, що в основі транспортного експедирування, крім інших, лежать відносини організаційного характеру. Відтак, договір, який регулює цю групу правовідносин, теж варто визнати організаційним.

Автором підтримана позиція, що організаційні договори завжди направлені на організацію виникнення і (або) виконання іншого зобов'язального правовідносиння. Організаційний договір може бути направлений як на організацію разових зобов'язань, так і договорів, які будуть повторюватися протягом тривалого часу. Він може організовувати як майнові, так і особисті немайнові правовідносини. Організаційні договори породжують самостійні зобов'язання з немайновим змістом.

Разом з тим, договір транспортного експедирування належить до представницьких правочинів, у якому представницький елемент характеризується створенням правових зв'язків між клієнтом і третіми особами за допомогою надання послуг юридичного та/або фактичного характеру представником (експедитором), який діє від свого імені чи від імені клієнта та за рахунок останнього.

На підставі наведеного, автор робить висновок щодо правової природи та сутності договору транспортного експедирування. Договір транспортного експедирування є самостійним цивільним договором (*sui generis*), закріпленим окремою главою ЦК України, оскільки має свій, властивий лише йому предмет – виконання або організація виконання визначених у ньому послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу. У транспортному процесі він має допоміжний характер, оскільки сприяє досягненню мети договору перевезення вантажу.

В основі договору транспортного експедирування лежать організаційні правовідносини, змістом яких є організація та забезпечення виконання перевезення вантажу та представницькі, які створюють правові зв'язки між клієнтом і третіми особами за допомогою надання послуг юридичного та/або фактичного характеру. Тому досліджуваний договір варто визнати організаційним представницьким (чи посередницьким) договором.

Разом з тим, автор, ґрунтуючись на позиції Морозова С.Ю., доходить висновку, що не існує у відриві від майнових чи особистих немайнових «організаційних» правових інститутів «самих по собі», вони завжди є пов'язаними. Саме це підкреслює виражену раніше точку зору автора, що договір транспортного експедирування є допоміжним транспортним договором, пов'язаним з договором перевезення вантажу, без якого він не має сенсу.

Ключові слова: вантаж, експедирування, транспорт, транспортне експедирування, договір, правовідносиння, зобов'язання, комісія, доручення.

The global economic crisis requires a new approach to solving the economic issues, and to rethink the specific direction of the global economy, to rethink national economy and regulation of relations in the sphere of economic activity.

Significant role in the transport arteries of the economy plays freight forwarding services. Unfortunately, the researchers did not pay enough attention to the research contract of freight forwarding, not for regulation relations. Establish an adequate mechanism for regulation of legal relations is directly dependent on understanding the essence the regulated relations.

Therefore, we will explore the legal nature and essence of the relationship freight forwarding of services and contract structures that they regulate.

To achieve the stated goal of the article delivered for the following tasks:

- To explore the nature of relationships freight forwarding services;
- To research the legal nature and essence of the contractual design freight forwarding services;
- To research the legal nature of the obligations arising under the contract of freight forwarding services;
- To analyze the positive law, this regulates freight forwarding services and makes proposals for the improvement of the regulation of freight forwarding.

Agreements and separate the contractual structures, including the contract of freight forwarding services in the legal literature are given some attention. Among scientists should be noted: O.S. Joffe, S.S. Alekseev, A.O. Sobchak, R.O. Halfina, O.O. Krasavchykov, E.V. Bogdanov, D.V. Bobrova, V.S. Borisova, M.I. Braginsky, S.M. Bratus, V.V. Vitryansky, O.V. DZera, V.M. Kossack, N.S. Kuznetsova, V.V. Lutz, R.A. Maidanyk, N.O. Saniahmetova, M.M. Sibilov, I.V. Spasibo-Fateeva, E.O. Haritonov, Y.M. Shevchenko, R.B. Shyshka, E.O. Michurin, L.K. Weretelnyk, S.V. Ryeznicenko et al.

In 2008 defended PhD thesis Kuzhko O.S. «The contract freight forwarding services», but it attention devoted exclusively contractual structures apart from the actual relationships that are not in favor of the formation of an effective mechanism of legal regulation freight forwarding services.

Therefore, among other tasks, we set the goal to explore the legal nature and essence of the contract of freight forwarding services as part of the mechanism of legal regulation of the relationship.

According to the traditional understanding of the structure of society and its structure, it has its economic base and superstructure. They are interconnected phenomena that are in dialectical relation. This connection is not stable.

As the S.S. Alekseev, the legal system as a social formation feel the impact of political, social and economic contradictions of objective and subjective. But the development of its own determined dialectical contradictions [1, 241].

Of course, in the regulation of civil legal dynamics are not as steep as the most economic relations. Contracting structures for the most part are established since Roman times. Those contracts that have found their formalization, called nominal. They are in one form or another had survived.

Scientific and technical progress requires them to apply to relations connected with things or technology previously unknown to mankind. These relationships require its adequate solution, resulting in either existing contractual structures used to the new relationship, or create new, can provide the necessary level of regulation.

A similar situation occurred and for relations, which is mediated by the activity of the cargo. This is of freight forwarding.

For example the Central Committee of the Ukrainian SSR in 1963 contained a chapter 30 – Transportation of which is not supposed to regulate freight forwarding services. It was not fixed and the other heads of the Central Committee. Only the Central Committee of the Ukraine in 2003 secured a separate chapter 65 obligations from the contract of freight forwarding.

Relationship freight forwarding services occurred and before the introduction of appropriate contractual structure to the Central Committee of Ukraine. However, without appropriate regulatory

consolidation it was mixed as containing elements of other contracts. In accordance with the applicable rules and apply the treaties, the elements of which it covers. A. Sobchak consider them intermediate stage for the emergence of new contracts that before you get legal recognition as a separate type of contract, go through the stage of mixed or complex contracts [2, 61]. At the same time O.S. Joffe linked the development of contractual forms with the historical process where certain contractual forms to seek immediate contractual content type, but when their regulation is optimal proportions, becoming an independent typological significance [3, 103].

The analysis of relationships and positive law suggests that the contract freight forwarding services contracts may contain elements of carriage, orders, commissions, contract, storage that are intertwined in a legal fact (contract) [4, 386].

What constitutes relationship of freight forwarding services and why legislators managed to make it stand out in a separate contractual subtype (within the type of service contracts)?

As the E.O. Kharitonov, in the case of episodic transportations all necessary operations associated with their implementation, perform the sender and receiver independently. In the case when flow of sending or receiving of cargo increases, independent operations are cumbersome and inefficient. More effective job turns specialists or special subjects. The latter are the intermediaries between carriers and the senders or recipients [4, 385].

These activities of the customer service transport organizations called forwarding (Latin – Expeditio; deutsch – Spediteurin – departure). It usually involves the additional and ancillary operations which are technically required for the transportation of freight – labeling, cargo operations, delivery to the port (station) or of the recipient and others.

To the forwarding services include: selection of appropriate transport for the transportation, utility and consulting services, custom services, assistance in passing quarantine and phytosanitary control, declaration of payments, preparation of the optimal scheme of delivery of cargo to its destination, a choice of types and methods of delivery, organization of insurance of cargoes, documents relating to transportation, information provision of transportation,, organization of storage of goods, works and other services (loading, unloading, sorting, cleaning, etc.) which are necessary for the client.

The relationship between customers (shippers) and forwarders governed by civil law contract, the obligation of which are disclosed in Chapter 65 of the Central Committee of Ukraine (freight forwarding), as contracts are a key tool in the mechanism of regulation of civil relations.

According to art.929 CC of Ukraine under the contract freight forwarding services, one party (freight forwarder) agrees for a fee at the expense of the other party (the client) to perform or organize implementation certain contract services related to the transportation of goods.

The provisions of Article also apply to cases where the duties performed by the freight forwarder carrier.

A similar definition contained in art.316 of the Commercial Code of Ukraine. The only difference in the provisions of the Civil and Commercial Codes is to place the contract of freight forwarding. In the Civil Code of Ukraine – a separate agreement (Chapter 65 freight forwarding) in the Civil Code of Ukraine – not (it is placed in Chapter 32 Rights of cargo, which identifies it as a form of transportation that is not true because it serves the transportation).

Contract of freight forwarding services can be set duty forwarder to arrange transportation of freight transport and the route selected by the forwarder or the client forwarder enter into commitments on their own behalf or on behalf of a client contract of carriage of goods, secure sending and receiving of goods and other liabilities associated with transportation.

Terms of the contract of freight forwarding services determined by agreement of the parties, unless otherwise provided by law or other legislative acts.

From the text of a CC of Ukraine appears that legislators allocated among the responsibilities of a freight forwarder «fulfill» or «organize implementation» certain contract services, which together have significant differences.

There is a mediation based on the «authorization» or «commission» where the freight forwarder may act on their own behalf or on behalf of the customer (shipper). In carrying freight forwarder directly

involved in its implementation and in the organization – only contributes to the organization of its implementation. The scientific literature is dominated position to refer the contract to forwarding service.

The legal nature of the contract of freight forwarding services define in concise form is difficult due to the complexity of the design.

As rightly pointed R.B. Shyshka usually characteristic of the contract is an integral feature of that part already incorporated in the definition of the contract indicating the mode of execution (real or consensual, the distribution of rights and obligations of the parties equivalence). However, these properties are evident every contract are not limited to mounting them in the definition of the contract.

The main problem comes down to crossing the categories of «type of contract» and «description of the contract» as its general property. Currently in error types are called contract specifications, which are then used to characterize the contracts.

In our opinion, based on the classification of contracts proposed by L.K. Weretelnik (the economic orientation or direction of interests of the parties), it is the object of the contract is a factor that determines its nature determines the independence of a particular type of contract [5, 7].

Also expresses the view that species characteristic of the contract has come out with a three sectional treaty system proposed by S.M. Berveno. Its hierarchy: type (focus and purpose of the treaty), view (grouping contracts on personal grounds, but within a common standard features) subspecies (includes features that are not essential to define the legal nature in general) [6, 274].

The characterization of the contract should be a double criterion – first as a the right powerful (one-way, two-way, real – consensual, compensated – free), and secondly, as a contract for a hierarchy of contracts – type, species, subspecies, where the type is defined according to the economic component (objective sought by the parties) contract.

E.O. Kharitonov has determined that the legal grounds for the contract of freight forwarding services bilateral, compensation, and can be either consensual (as freight forwarder organizes the performance of forwarding services) and real (when the freight forwarder providing shipping services from trusted him to load) [4, 386].

To determine the characteristics of the species of the contract of freight forwarding services, that is essential for a proper understanding of the legal nature and essence of the contract, at the next stop.

The type of contract of freight forwarding services is attributed to service contracts [7, 84]. This position adheres and legislator who posted the obligation of the contract of freight forwarding services in the CC after commitments to carriage. (Services).

It is necessary to accept that the role of freight forwarding services on the contract of carriage of goods is adjacent or supporting.

This is confirmed by NACE DK 009:2010, acting on 01.01.2012 [8]. Thus, the class 52.29 (Other support activities in the field of transport) include: freight forwarding, transport by rail, road, water or air transport, group or individual items organization of cargo (including removal and delivery of goods, as well as the layout of parties), issuing and obtaining transport documents and invoices, customs broker, the activity of shipbrokers and agents of the affreightment of places for air transportation, mediation of freight cargo space on a vessel or aircraft, handling, temporary packaging, repackaging, selective control and weighing of cargo, etc.

The literature states that the contract of freight forwarding services is conditionally independent. This convention is due to the dependence of the contract of carriage of goods, without which there is no forwarding. At least that should be the goal of making such carriage. Therefore, in the special literature the contract of freight forwarding recognized auxiliary transport contract.

In studies carried out are quite often characteristics of the studied contract as a contract for services through a comparative analysis of the agreements subordinate type. For example, O.S. Kuzhko determined that in contrast to «work» «services» are characterized by the absence of materialized result synchronicity provision and consumption of services, their intangibility, the inability or the severity of the outcome of the source separation [9, 149]. It features «services» peculiar relationship with freight forwarding, what we definitely agree.

In his dissertation O.S. Kuzhko concluded that the contract of freight forwarding services refers to the representation of transactions in which a representative element characterized by the creation of legal relations between the customer and third parties through the provision of services to legal and / or factual representative (forwarding agent), acting on its own behalf or on behalf of a client and at the expense of the latter. No single legislative approach to regulating intermediary and representative relations in national law leads to confusion in practice independent of contractual structures – the agency contract and the contract of freight forwarding [10, 17].

Compare the agency contract and the contract of freight forwarding. According to art.295 of the Commercial Code of Ukraine commercial intermediary (agency work) is a business activity that is to provide a commercial service agent entities in carrying out their economic activities through mediation on behalf of, for the benefit of, and controlled by the entity he represents.

Compare the agency contract and the contract of freight forwarding services. According to art.295 of the Commercial Code of Ukraine commercial intermediary (agency work) is a business activity that is to provide a commercial service agent entities in carrying out their economic activities through mediation on behalf of, for the benefit of, and controlled by the entity he represents.

As you can see, it laid the structure of commission. The contract of freight forwarding services at the option of the parties may have a design of commission or committee. Civil Code of Ukraine does not have the design agency contract. Instead, p. 1005 of the Civil Code RF stipulates that the agency agreement by one party (the agent) undertakes for reward to carry out on behalf of another party (the principal) and other legal action on their own behalf, but at the expense of the principal, or on behalf of and at the expense of the principal. That is, there are a construction contract orders and commissions.

The above approach the agency agreement (under the laws of Russia) of the contract of freight forwarding services under the laws of Ukraine.

According Kharitonov E.A., if the carrier is not entitled to enter into a contract of carriage on its behalf, it can act as a sales representative [4, 386]. This position is based on the provisions of art.297 of the Civil Code of Ukraine (agency activities – commercial mediation) and art.243 CC of Ukraine (concerning commercial representation), the contents of which, in essence, the same.

It appears that all the same, the difference of the agency contract and the contract of freight forwarding services is not to formalize their structure (as of commission or commission), and the economic goal, which we have repeatedly noted in the objects or data contracts. In the agency agreement it wider – action to forwarding service may form part of his subject. The main goal of the agency contract is expanding scope of representation by the principal agent of his interest in a particular area. In the contract of freight forwarding services another goal – to perform or arrange for services related to the delivery of the goods (Article 929 CC of Ukraine). Its scope is transport services.

In terms of the legal outcome (legal or economic) contract to carry freight forwarding contracts that combine features of agreements on legal and / or factual [11, 490].

Since the subject of the contract of freight forwarding services are to work to provide services related to carriage of goods or performance of the organization of these services, we believe that investigated the legal relations and agreement that governs them is organizational.

This position is supported by many scientists. O.O. Krasavchykov concluded that civil organizational legal relationship – a legal relationship that is based on the principles of equality of the participants expressing the activities undertaken by citizens and organizations within the law of the ordering of their relationships and coordination in the implementation of the state or its own motion [12].

The basis for the allocation of institutional agreements not only transport but also in other areas, the inclusion of the subject [13, 14] civil low organizational relationships [14, 51], which are not characterized by a direct or indirect connection with the person.

A.I. Hasnutdynov is a supporter of the idea that organizational agreements do not regulate property relations and, therefore, the subject civil law «replenished» by the inclusion of organizational relationships, built on the principles of equality and coordination [15, 28].

If other authors only prove the presence of a part of the subject civil law legal organization, S.Y. Morozov in dissertation research «System of the transport organizational agreements» to substantiate their nature and given the author's definition. He noted that institutional agreements have always focused on the organization of occurrence and (or) perform other binding relationship. Organizational contracts give rise to independent obligation to non-property maintenance. Object of obligations organizational relationship represents independent interest for its members [16, 11].

Thus, the above gives a reasonable basis for conclusion on the legal nature and essence of the contract of freight forwarding.

The contract of freight forwarding services is a separate civil agreement (*sui generis*), assigned a separate head of the CC of Ukraine, as has its inherent only to her subject is the execution or performance of the organization referred to in the services related to the transportation of goods. In the transport process, he has a subsidiary character, as it helps achieve the goal of the contract of carriage of goods.

The contract of freight forwarding services belongs to the representative legal actions in which a representative element characterized by the creation of legal relations between the customer and third parties through the provision of legal services and / or factual representative (freight forwarder) to act on their own behalf or on behalf of a client and at the expense of the latter.

The basis of the contract of freight forwarding services are organizational low relationship, the meaning of which is to organize and enforcement shipping. Therefore, the study contract is to recognize organizational representative (or intermediary) agreement.

However, we should recognize and accept the position Morozov S.Y., that do not exist in isolation from the property or moral «organizational» legal institutions «in themselves», they are always connected [16, 22]. Agree with this opinion and express the view that the contract of freight forwarding services is a subsidiary of transportation contracts associated with the contract of carriage of goods, without which it is useless.

REFERENCES

1. Theory of State and Law / ed. Alekseev S.S. – Moscow : Norma, 2004. – 283 p.
2. Sobchak A. Mixed and complex contracts in the civil law / A. Sobchak // Soviet State and Law. – 1989. – № 11. – P.61-66.
3. Joffe O.S. Contractual right / O.S. Joffe. – M. : Legal Books, 1975. – 880 p.
4. Civil Law of Ukraine : In 2 vols. Volume 1 : Tutorial / Ed. E.O. Kharitonov, N.Y. Golubeva. – H. : LLC «Odyssey», 2010. – 832 p.
5. Weretelyk L.K. Systematics of contracts in civil law : abstract dissertation for the degree of candidate of juridical sciences : specialty 12.00.03 «Civil law and civil procedure, family law, private international law» / L.K. Weretelyk. – H., 2007. – 20 p.
6. Berveno S.M. Issues of contract law in Ukraine : monograph / S. Berveno. – K. : Inter Yurinkom, 2006. – 392 p.
7. Kuzhko O.S. To determine the content of the contract of freight forwarding / O.S. Kuzhko // Scientific Bulletin of International Humanitarian University. – 2012. – № 4. – P. 81-85.
8. NACE DK 009 : 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://evrovektor.com/kved/2010/590/nsha-dopomizhna-dijalnist-u-sferi-transportu>
9. Kuzhko O.S. Features of the services provided under the contract of freight forwarding / O.S. Kuzhko // University research note. – 2007. – № 1 (21). – P. 146-151.
10. Kuzhko O.S. The contract of freight forwarding : abstract dissertation for the degree of candidate of juridical sciences : specialty 12.00.03 «Civil rights and civil litigation, family law, private international law» / O.S. Kuzhko. – K., 2008. – 21 p.
11. Krasavchykov O.A. Soviet civil law / O.A. Krasavchykov. – In 2 vols. – Moscow : Higher School, 1968. – Volume 2. – 520 p.

12. Grynko P.A. On the subject of civil rights, legal and organizational secondary law [Electronic resource] / P.A. Grynko. – Mode of access : <http://www.reallook.com.ua/4834/do-pitannya-pro-predmet-civilnogo-prava-organizacijni-pravovidnosini-ta-sekundarni-prava/>
13. Soviet civil law : the textbook in 2 volumes – Volume 1 / [T.I. Illarionov, M.J. Kirillov, O.A. Krasavchikov and others] / ed. O.A. Krasavchikov. – 3rd ed., Rev. and add. – M. : Higher. wk., 1985. – 544 p.
14. Shyshka R.B. Subject of civil rights in modern society / R.B. Shyshka // Education and Law. – 2000. – № 6. – P. 51.
15. Hasnutdinov A.I. Auxiliary transport contracts / A.I. Hasnutdinov. – Irkutsk : Publishing House of the Irkutsk State University, 1994. – 250 p.
16. Morozov S.Y. Organizational system of transport contracts : abstract dissertation JD : specialty 12.00.03 «Civil rights and civil litigation, family law, private international law» / S.Y. Morozov. – M., 2011. – 52 p.

УДК 347.763 – 057.68: 346.544.4

MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF PASSENGER TRANSPORTATION: CIVIL ASPECTS

Sumkin S.A., researcher

Zaporizhzhya national university

The problem of providing adequate social adjustment, and including civil relations are quite complicated. The problem is compounded by the tendency for the isolation of some areas of sectoral differences. As a result, young researchers, jurists, mainly focus on its contractual regulation of legal structures. Undoubtedly, an agreement in the field of self-discretionary public relations is the basis of relationships, the way they formalize and control the rights and obligations of participants.

Background of our study is due to the specifics of a particular contract of carriage of passengers (passenger transportation contract is a public treaty of accession) and the need to ensure the implementation of the principle of equality of arms. This creates a situation in which a passenger is unable to influence the terms of the contract, he is entitled to, or enter into a contract on the terms offered by the carrier or refuse their installation. In the absence of legal guarantees, the carrier forms a relationship with his passenger, limiting the amount of the duties and establishing limited liability of a company, or even excludes it not in favor of either passengers or stability of civil relations.

The author supports the view that in situations where the parties of the contract can not or do not want to self-regulate their relationship, or when self-regulation is at odds with those who the public authorities must protect, possible and necessary to the legal regulation of contractual relations with the state.

Key words: the mechanism of legal regulation, normative regulation, contractual regulation, contract, agreement, contract of passenger transportation, an individual's right to freedom of movement.

Сумкин С.А. МЕХАНИЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕВОЗКИ ПАССАЖИРА: ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ / Запорожский национальный университет, Украина

Проблема обеспечения адекватного регулирования общественных, и в том числе гражданских отношений, является достаточно сложной. Проблема усугубляется тенденцией выделения отдельных сфер по отраслевым различиям. Как следствие, молодые исследователи-цивилисты в основном свое внимание уделяют договорным конструкциям правового регулирования правоотношений. Бесспорно, именно договор в сфере диспозитивного саморегулирования общественных отношений является основанием возникновения правоотношений, способом их формализации и регулятором прав и обязанностей участников.

Актуальность темы исследования обусловлена особой спецификой договора перевозки пассажира (договор перевозки пассажира является публичным договором о присоединении) и необходимостью обеспечить реализацию принципа равенства сторон. Это порождает ситуацию, в которой пассажир не имеет возможности влиять на формирование условий договора, он вправе либо заключить договор на условиях, предложенных перевозчиком, или отказаться от их заключения. При отсутствии нормативных гарантий, перевозчик формирует свои взаимоотношения с пассажиром, ограничивая

объем своих обязанностей и устанавливая ограниченную ответственность, или исключает ее вообще, что не на пользу ни пассажирам, ни стабильности гражданских отношений.

Автор поддерживает позицию, что в ситуации, когда стороны договора не могут или не хотят самостоятельно урегулировать свои правоотношения, или когда самостоятельное регулирование идет в разрез с интересами, которые должна защищать публичная власть, возможным и необходимым является правовое регулирование договорных отношений со стороны государства.

Ключевые слова: договор, механизм правового регулирования, нормативное регулирование, договорное регулирование, договор, сделка, перевозки пассажира, право человека на свободу передвижения.

Сумкін С.О. МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВІЙ АСПЕКТ / Запорізький національний університет, Україна

Проблема забезпечення урегульованості суспільних, і в тому числі цивільних відносин, є досить складною. Проблема посилюється тенденцією виокремлення сфер за галузевими відмінностями. Як результат, молоді дослідники-цивілісти, здебільшого, свою увагу приділяють договірним конструкціям правового регулювання правовідносин. Безперечно, саме договір у сфері диспозитивного саморегулювання суспільних відносин є підставою виникнення правовідносин, способом їх формалізації та регулятором прав та обов'язків учасників.

У класичному розумінні значення договору важко переоцінити, враховуючи те, що законодавець закріпив принцип свободи договору та гарантії його реалізації.

Актуальність теми нашого дослідження зумовлена особливою специфікою договору перевезення пасажирів та необхідністю забезпечити реалізацію принципу рівності сторін. У дослідженнях інших авторів неодноразово підкреслювалося, що договір перевезення пасажирів є публічним договором про приєднання. Це породжує ситуацію, у якій пасажир не має змоги впливати на формування умов договору, він має право або укласти договір на умовах, запропонованих перевізником, або відмовитися від їх укладання. За відсутності нормативних гарантій, перевізник формує свої взаємовідносини з пасажиром, обмежуючи обсяг своїх обов'язків та встановлюючи обмежену відповідальність, чи взагалі, виключає її. Це не на користь ні пасажирів, ні стабільності цивільних відносин.

Автор підтримує позицію, що в ситуації, коли сторони договору не можуть або не хочуть самостійно врегулювати свої правовідносини, або коли самостійне регулювання йде в розріз з інтересами, які має захищати публічна влада, можливим і необхідним є правове регулювання договірних відносин з боку держави.

Зазначена теза є ключовою в розумінні спрямованості, яка лежить в основі механізму правового регулювання. Останній, як зазначив С.С. Алексєєв, забезпечує здійснення регулятивного впливу права на суспільні відносини, забезпечуючи переведення загальних правил у конкретні юридичні права і обов'язки суб'єктів [1, 129]. Він же зазначав, що в праві є два важливих питання – як право регулює суспільні відносини і за допомогою яких засобів, або який механізм правового регулювання?

Лише усвідомлення того, що адекватне правове регулювання того чи іншого правовідношення можливе через формування адекватного механізму правового регулювання, може забезпечити досягнення мети – забезпечення урегульованості цивільних правовідносин, що ґрунтуються на принципах цивільного права.

Оскільки в спеціальних цивілістичних дослідженнях досить мала роль приділяється визначенню ролі договору в механізмі правового регулювання правовідносин, а щодо правовідносин з перевезення пасажирів – вони взагалі відсутні, автор досліджує їх та робить висновки.

Треба розуміти площини та рівні правового регулювання, оскільки роль договору в межах різних площин – різна. Розглядаючи рівень нормативно-правового регулювання, де елементами механізму правового регулювання визнають норми цивільного права, юридичні факти, суб'єктивні права та обов'язки (зміст правовідношення), їх здійснення, захист порушених цивільних прав та інтересів, договір є юридичним фактом (підставою виникнення цивільних прав та обов'язків – ст.11 ЦК України), що переводить норми права в площину їх реалізації (реальні правовідносини).

При цьому нормативний рівень встановлює межі можливої договірної саморегуляції прав і обов'язків суб'єктів цивільних правовідносин.

На рівні договірного регулювання сторони самостійно формують «піднормативну» модель механізму регулювання їх прав та обов'язків, включаючи відповідальність за порушення зобов'язань, але в межах дозволеного нормативним рівнем регулювання.

Ключові слова: договір, механізм правового регулювання, нормативне регулювання, договірне регулювання, договір, правочин, перевезення пасажирів, право особи на свободу пересування.

The problem of ensuring a high level of legal regulation of social as well as civil relations is quite complicated. The problem is exacerbated by the tendency of isolating areas according to sectoral differences. Via differentiation of public and private law that is some jurists' attempt to separate and to single out and make an independent sphere of civil relationships and mechanism of regulation of the legal system that provides comprehensive legal regulation.

Of course, this was the result of a process that took place during the Soviet era – an attempt to organize social relations (and even those that are classically within the scope of civil law) via administrative remedies and normative regulation of public governance in different areas and with the use of typical administrative law remedies.

The dialectical approach to understanding the nature of legal phenomena necessitates consideration of all the factors affecting the mechanism of legal regulation of relations in general, and for passengers – in particular. However, the dynamics of social relations determines the dynamics of this process.

So our goal is to research the social relations within passenger transportation of certain types, the mechanism of their regulation, including the level of regulatory and contractual regulations and recommendations concerning some theoretical propositions concerning the scope of the study and the reform of positive law.

The works of some individual researchers (on general theoretical level or the level of civil law theory) were devoted to the issues researched in this study. They are M.M. Agarkov, O.C. Joffe, S.S. Alekseev, A.O. Sobchak, R.O. Halfina, D.V. Bobrova, T.V. Bodnar, V.I. Borisova, M.I. Braginsky, S.M. Bratus, V.V. Vitryansky, O.V. Dzera, I.V. Zhylinkova, V.M. Kossack, I.S. Kanzafarova, N.S. Kuznetsova, V.V. Lutz, R.A. Maidanyk, N.O. Saniahmetova, M.M. Sibilov, I.V. Spasibo-Fateeva, R.O. Stefanchuk, E.O. Haritonov, O.I. Kharitonova, J.M. Shevchenko, R.B. Shyshka, E.O. Michurin, V.L. Yarotskiy, L.K. Weretelnyk, S.O. Pogrebnoy et al.

Special studies of contractual regulation mechanism of passenger transportation in Ukraine are currently not available. Some attempts take place in the writings of Nechypurenko O.M. "Civil Legal Regulation of Transportation by Taxi" (2008), Minchenko A. "Contract of Carriage of Passengers and Luggage by Rail in Ukraine" (2011) [2].

In Russia it is worth mentioning such works as «Legal Regulation of Passenger Road Transportation in the Russian Federation» by Akhundov Rasim Adil oglu (2005), Zarapina L.V. "Legal Regulation of the Carriage of Passengers by Road in the Long-Distance Communications" (2005), S.Y. Gurzhiy "Legal Regulation of Public Passenger Transportation by Urban Road" (2007), S.E. Heygetova "Legal Regulation of the Carriage of Passengers by Road" (2007), A.V. Vigodyanskiy "Civil Law Regulation of Transportation Contracts of Cargo and Passengers" (2011).

Unfortunately, the works devoted to the study of the mechanism of legal regulation for passengers at all, air and water transport are currently unavailable.

As a result, some researchers mainly focus on its contractual regulation of legal structures. Undoubtedly, an agreement in the field of self-discretionary public relations is the basis of relationships, the way they formalize and control the rights and obligations of participants.

In its classic sense the contract can not be overemphasized, taking into consideration that the legislator affirmed the principle of freedom of contract and guarantees its implementation.

The topicality of the topic is due to the specificity of a particular character of contract of passenger transportation and the need to ensure the implementation of the principle of equality of arms. In their studies other authors have repeatedly emphasized that the contract of passenger transportation is a public agreement on accession. This creates a situation in which a passenger is unable to influence the terms of the contract, he is entitled to or enter into a contract on the terms offered by the carrier or refuse its signing. In the absence of legal guarantees, the carrier forms a relationship with his passenger, limiting the amount of the duties and establishing limited liability of company, or even excludes it. It is not in favor of either passengers or stability of civil relations.

Of course, not every contract of passenger transportation is a public contract. Part 2 of Art. 915 CC of Ukraine secures that the carriage by public transport is a public contract. For example, in contrast, individual transportation by taxis is not such one. The principle of freedom of contract is most evident in them – the parties are free not only in their signing up a contract, but also in shaping its environment.

As Minchenko A.O. stated, the public nature of the contract of passenger transportation by public transport obliges a carrier to provide transportation to all who turn to him [2, 111]. This regulation stems from the concept of a public contract that is enshrined in Part 1 of Art.633 CC of Ukraine, according to which the public contract is a contract in which one party – the entrepreneur has a duty to

sell the goods, works or services to anyone who addresses to it (retail, transportation by public transport, communication, medical, hospitality, banking services, etc.). This rule is imperative. It provides to consumers the consistency of its terms (except those who are legally provided with appropriate incentives) (Part 2 of Art.633 CC of Ukraine) to anyone and everyone who will have a proposal to its signing up; it prohibits the entrepreneur to prefer one over another consumer to conclude a public contract, unless otherwise provided by law (Part 3. 633 CC of Ukraine); it prohibits entrepreneurs to refuse concluding a public contract if he has an opportunity to provide relevant consumer goods (works, services) (Part 3. 633 CC of Ukraine).

Nechypurenko O.M. supported the position of Lutz V. and recognized contract of passenger transportation as a Treaty of Accession, as its terms are defined in the standard form developed by the transport ministries and departments under the regulations. This set of criteria can be taken only by a passenger by the way of acceding to the proposed contract as a whole (Article 634 CC of Ukraine) [3, 102; 4, 623].

Objectively, under the circumstances where a passenger can not influence the formation of the contract, as it is in the case of the public treaty of accession, it presents a weak side of the obligation.

As discussed in the legal literature, the existence of peremptory norms is due to the need of protection of public interests or the interests of the economically weaker party agreement [5, 442].

It is not known reliably whether the group of public contracts singled out by the legislator from the general system of civil contracts in the new Civil Code of Ukraine is related with the need to ensure the protection of consumer rights and interests.

It is necessary to mention a current scientific debate regarding which G.V. Samojlenko, O.M. Nechypurenko and S.V. Reznichenko in their monograph noted the following [3, 10]. M.I. Bragynsky and V.V. Vitryansky, citing the research of L.S. Tal, noticed that three points of view that were made about the importance of the law and the contract. According to supporters of the «volitional theory», an agreement as an act of contractors is the first source, and the law only limits their freedom. The representatives of "theory of the priority of the law" came from the fact that the contract has legal effect derived from the law. The supporters of the third, "empirical theory", believed that the will of the parties deliberately aimed for a certain economic effect, while the effects of the agreement are defined as a means of its exercise about which the parties are not often clear [6, 9].

It is seen that via the mechanism of legal regulation, particularly with regard to the role of passenger transportation contract in it, this debate in the author's opinion is different from the mentioned above theories. But, nevertheless, it generally supports them, but it contains a dialectical approach to understanding of certain aspects.

In general, it should be noted that the legal regulation of relations is not that simple, it is dynamic and multistage.

To start with, we will take the dynamics that needs to take into account changes and vectors in the society and to respond to them adequately.

At his time, S.S. Alekseev mentioned that the legal system, as a social formation, is affected by the general political and civil conflicts of subjective and objective plan. However, its development is primarily determined by its own dialectical contradictions, which can be divided into internal and external ones.

The main internal contradiction of the legal system of any society is that it contains both natural and artificial principles related to a human and state.

The naturally-legal aspect of the legal system reflects the origins of law, as an indispensable quality of human life. A degree of freedom lies in it, which is due to natural and human communication, which is essential for normal human existence and continuation of the human race.

The state-legal principle of legal system describes three main points: fixedness and guarantee of human rights by positive law; new legal possibilities of the rights enshrined in legal acts, the law limits.

The internal antagonism of legal system depends on the level of economic development, culture and politics, from the contradiction between the objective and subjective right, between the right and the law, between the structural elements and components of the legal system [1, 242].

Alekseyev S.S. cited arguments of G.V. Plekhanov, who expressed the opinion that any legal phenomenon sooner or later turns into its opposite: at first, it helps to meet the necessary social needs, at first it is useful, it is necessary, regarding these needs. Then it starts getting worse and worse to meet those needs, and finally, it becomes an obstacle for their satisfaction: it transforms from necessary to harmful, and then it is destroyed [1, 242].

The change of legal regulation orientation has become a good example for the last fifty years. Halfina R.A. noted that till the mid 1950-ies in the Soviet Union the norms of administrative law were dominant. However, the excessive regulation of the relations with the rules of administrative law prevented the use of means of civil law. Enhancing the role of civil law contributed to the consideration of society's needs while planning production and distribution and developing initiatives of the parties [7, 267].

The adoption of the Civil Code of Ukraine in 2003 marked the approval of the principle of freedom of contract and the establishment of implementation safeguards.

As we have already noted, the proponents of "the priority of law theory", including S.S. Alekseev, believed that the mechanism of legal regulation ensures the implementation of the regulatory impact of law on social relations, providing the transfer of general rules to specific legal rights and responsibilities [1, 129].

On the contrary, the supporters of the "volitional theory", among them S. Pogribnyi should be called, express the view that only in the situations where the parties of the contract can not or do not want to self-regulate their relationship, or when self-regulation is at odds with those that the public authorities must protect. The legal regulation of contractual relations with the state is possible and necessary [8, 27]. To support this, he cites normative reflection of this idea in Part 3 and 4. 6 of CC of Ukraine, according to which parties or a person may derogate from the provisions of civil law and regulate their relations on their own. The imperatives are exceptions.

And it is just this fact, especially with regard to the contract of passenger transportation, that forces us to the conclusion that the level of regulation that have their own mechanisms of legal regulation.

In any case, the regulatory requirements or prohibitions have priority. Regarding the discretionary (contractual) legal regulation of the relationships investigated, they have the nature of the general permit (it is permitted if it is not prohibited).

Thus, according to A. Oleinik, the legal norms fix certain possibilities of an individual or citizen, that is, their subjective rights, except obligations and prohibitions relating to the duties. The implementation of the rights is done in human relations. The forms of the rights realization depend on the type of law and may be in the form of compliance, performance, use [9, 150].

The planes and levels of legal regulation should be understood, as the role of the contract within different planes is different. Considering the level of normative and legal regulation, where the elements of the mechanism of legal regulation recognize civil law, legal facts, subjective rights and duties (the contents of legal relationship), their implementation, protection of violated civil rights and interests, the agreement is a legal fact (the basis of the civil rights and obligations is Art.11 CC of Ukraine), which puts the law on the plane of implementation (real legal relationship).

Therefore, normative regulations set the limits of possible self-potential contractual rights and obligations of subjects of civil relations.

On the level of contractual regulation the parties form their own "under regulations" model of the mechanism that regulates their rights and obligations, including liability for infringement of obligations, but within the permissible level of regulatory control.

While studying the mechanism of contractual regulation of passenger transportation relations, we should also explore the category of "secondary rights", since in the study contract, it borders on the one hand with the category of personality, on the other – with the ability to perform certain legally significant actions that ensure the need to tolerate the consequences of such action by a third party. In this case it is the duty of the carrier to perform the passenger delivery after he has accepted his destination. Namely, it is no longer an individual's ability to enter into a contract, but it is a specific right granted by the Civil Code of Ukraine, which provides a real opportunity. A passenger having accepted a public offer of a carrier (it is an acceptance, which can be expressed in the form of entering

a vehicle or purchasing of the ticket), requires a carrier's duty fulfillment. As a matter of fact, the implementation of secondary passenger rights is a legal fact that activates the mechanism of regulatory as well as contractual levels of legal regulation of passenger transportation.

As Yarotskiy V.L. has stated, the self-organization of private domain determines the possibility of acquiring and smooth implementation of subjective civil rights within the civil law enabled with normative influence, but ultimately created by the participants in civil relationships to meet their interests. The self-organizing principles of this area functioning primarily are determined by the nature and range of the relationships covered by it. These principles are based on legal equality, free will and property independence of their members. Taking into account their specificity provides fixing legal structures [10, 115].

It appears that the mechanism of legal regulation of passenger transportation is rather a complex phenomenon. It is additionally determined by the formation of a contract that regulates relations as a public accession. As we have already defined, specific relations of passengers reduce the level of self-organizing discretionary regulation. This process aims to balance the provisions of passenger transportation contract on the principles of equality, to guarantee a passenger's right to freedom of movement, including limiting the principle of freedom of contract and human carrier (via normative regulation of his rights and obligations in the transport charters and codes, regulations of passenger transportation or transportation services).

The referential nature of the rules of the Civil Code of Ukraine is thus justified. They regulate legal relations for passenger transportation charters and codes, rules of passenger transportation that contain features of normative regulations of passenger transportation.

However, despite the existing relatively formed mechanism of normative and contractual regulation of passenger transportation by different types, its element – the protection of rights of the parties – has the greatest drawbacks as in the specified regulations the carrier's liability (or the consequences of non-performance or improper performance of the passenger transportation contract) are not largely provided and it requires a correction.

REFERENCES

1. Theory of State and Law / ed. Alekseev S.S. – Moscow : Norma, 2004. – 283 p.
2. Minchenko A. The contract of passenger and luggage transportation by rail in Ukraine : dissertation of the candidate of legal sciences : 12.00.03 / A. Minchenko. – K., 2011. – 221 p.
3. Civil Legal Regulation of Passenger Transportation by Taxi : monograph / O.M. Nechypurenko, S.V. Reznichenko, G.V. Samoylenko. – Odessa : ODUVS, 2010. – 188 p.
4. Lutz V.V. Definition and Conditions of the Contract / Vladimir V. Lutz // The Civil Code of Ukraine : Scientific and Practical comment. – H. : LLC "Odyssey", 2007. – S. 623.
5. Civil Law : Studies. Part I. / [A.P. Sergeev, Y.K. Tolstoy and others] ed. A.P. Sergeev, Y.K. Tolstoy. – [3rd ed.]. – M. : "AVENUE", 1998. – 632 p.
6. Tal L.S. Employment Contract : Civil Legal Research / L.S. Tal. – M. : Statute, 2006. – 539 p.
7. Khalfina R.O. General Theory of the Legal Relation / R.O. Khalfina. – M. : Legal Books, 1974. – 348 p.
8. Pogrebnoy S.O. The Mechanism and the Principles of Governing of Contractual Relations in Civil Law of Ukraine : monograph / S.O. Pogrebnoy – K. : Legal Unity, 2009. – 304 p.
9. Oleinik A. Constitutional and Legal Mechanism to Ensure Basic Freedoms and Civil Rights in Ukraine : monograph / A. Oleinik. – K. : Alert, CST, textbooks Center, 2008. – 472 p.
10. Yarotskiy V.L. Legal and Organizational and Self-Organizing Principles of Legal Regulation of Civil Relations / V.L. Yarotskiy // Problems of law. – 2009. – № 100. – P. 114-122.

РОЗДІЛ ІV. ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 34/614.841.41: 630*13

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Гулак О.В., к.ю.н., доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті здійснено дослідження окремих аспектів нормативного регулювання забезпечення пожежної безпеки лісів в Україні, низки чинників та тенденцій, які впливають на формування державного механізму в досліджуваній сфері суспільних відносин.

Ключові слова: нормативне регулювання, окремі аспекти нормативного регулювання, пожежна безпека лісів, регулювання пожежної безпеки лісів в Україні.

Гулак Е.В. К ОТДЕЛЬНЫМ АСПЕКТАМ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛЕСОВ В УКРАИНЕ / Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

В статье проведено исследование отдельных аспектов нормативного регулирования обеспечения пожарной безопасности лесов в Украине, ряда факторов и тенденций, которые влияют на формирование государственного механизма в исследуемой сфере общественных отношений.

Ключевые слова: нормативное регулирование, отдельные аспекты нормативного регулирования, пожарная безопасность лесов, регулирование пожарной безопасности лесов в Украине.

Gulac O.V. CONCERNING OF SEPARATE ASPECTS OF STANDARD REGULATION OF ENSURING FIRE SAFETY OF THE WOODS IN UKRAINE / National university of bioresources and nature of the use of Ukraine, Ukraine

This article has research of separate aspects of standard regulation of ensuring fire safety of the woods in Ukraine, ranks of factors and tendencies which influence on formation of state mechanism in the sphere of public relationships.

It is noted that now ensuring of fire safety of the woods is extremely topical and important issues not only for our state, but also all world community. It is well-known that the woods are one of more important natural resources which ecological value is caused not only and not so much by their natural functions and their weak and long renewal.

However, we receive facts about those cases of forest fires with large-scale catastrophic consequences more often almost from all continents. As a result, there are a lot of emergency situations of forest fires which are unique and needing rather long time for updating natural properties of the woods come under destructive influence.

It is necessary to mention that the most common reason of emergence of forest fires is human factor. Unfortunately, the increased danger for preservation of forest fund creates as activity of the person as simple being in the wood. However, the right of free being of citizens in the wood is one of more important rights in the forest exploitation sphere, though at the same time, it is rather often connected with negative influence of human activity, first of all, creation of the increased fire danger.

The part 3 of article 41 of the Constitution of Ukraine notes that citizens for satisfaction of the requirements can use objects of the right of the state and municipal ownership according to the law. At the same time, use of property can't do harm to the rights, freedoms and dignity of citizens, to interests of society, to worsen an ecological situation and natural qualities of the earth (the part 7 article 41 Constitution of Ukraine).

According to the Forest code of Ukraine (Articles 89 91) and Provisions about state forest, direct functions of forests protection including fire, first of all rely on the State protection.

According to loss of action of the Law of Ukraine "About fire safety" on the first of July, 2013, points of Fire safety regulations in the woods of Ukraine constantly refer to its situation (in particular, item 1.2; item 2.2 Rules and so on) and already old profile name of central executive authority, namely State Forest of Ukraine (for example item 2.2 Rules).

Consequently, bringing is offered to conformity with a current legislation, revision and corresponding addition questions that was examined in the scientific article, first of all such normatively-legal acts, as: Statute about the state forest guard of Ukraine and Rule of fire safety in the forests of Ukraine.

Key words: The normative regulation, separate aspects of the normative regulation, fire safety of the forests, adjusting of fire safety of the forests in Ukraine.

Забезпечення пожежної безпеки лісів наразі є надзвичайно актуальним та важливим питанням не лише для нашої держави, але й усієї світової громадськості. Загальновідомо, що ліси – це один із найважливіших природних ресурсів, екологічна цінність якого обумовлена не лише і не стільки їх природними функціями, скільки їх слабким та тривалим поновленням [1, 140]. Втім, факти про ті чи інші випадки лісових пожеж з масштабними катастрофічними наслідками ми отримуємо дедалі частіше майже з усіх континентів. У результаті все частіше виникаючих та набираючих масштабу надзвичайних ситуацій лісових пожеж, унікальні та потребуючі досить тривалого часу для оновлення природні властивості лісів піддаються руйнівному впливу.

Таким чином, особливого значення набуває створення ефективної системи заходів правової охорони лісів загалом та удосконалення відповідного напрямку у сфері пожежної безпеки зокрема.

Найбільш розповсюдженою причиною виникнення лісових пожеж являється людський фактор. На жаль, підвищену небезпеку для збереження лісового фонду створює як господарська діяльність людини, так і просте перебування в межах лісу. Втім, право вільного перебування громадян в лісі являється одним із важливіших прав у сфері лісокористування, хоча, в той же самий час, досить часто пов'язане із негативним впливом людської діяльності, насамперед, створенням підвищеної пожежної небезпеки.

Частина 3 статті 41 Конституції України [2] зазначає, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Разом з тим, використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ч.7 ст.41 Конституції України).

Тож, надаючи право вільного перебування громадян у лісах України, лісове законодавство одночасно передбачає випадки обмеження такого права з метою забезпечення пожежної безпеки. Так, стаття 88 Лісового кодексу України «Установлення заборони на користування лісами» зазначає: «Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень, визначених цим Кодексом, можуть установлювати заборону або обмеження на відвідування лісів населенням, а також проведення певних видів робіт на окремих лісових ділянках на період пожежної небезпеки та під час проведення заходів боротьби зі шкідниками» [3]. А одним з важливих завдань Державної лісової охорони (далі – Держлісоохорони), відповідно ч.17 ст.7 Положення про державну лісову охорону є внесення пропозицій відповідним органам виконавчої влади щодо заборони відвідування лісів населенням і в'їзду до них транспортних засобів та заборони полювання в період високої пожежної небезпеки [4].

Відповідно до Лісового кодексу України (ст.ст.89-91) та Положення про державну лісову, безпосередні функції щодо реалізації охорони лісів, в тому числі і пожежної, насамперед покладаються на Держлісоохорону.

Аналізуючи вказані вище основні нормативно-правові акти щодо досліджуваної нами проблематики, зокрема, Лісовий кодекс України та Положення про державну лісову охорону, маємо зазначити наступне: обидва нормативно-правові акти містять майже однакові положення щодо визначення, статусу, завдань та повноважень Держлісоохорони, при тому, що прийняті вони з різницею у 15 років та мають різну юридичну силу. Так, положення підзаконно-нормативного акту, – у нашому випадку, – Положення про державну лісову охорону, прийнятого на 15 років пізніше, мають значно розширити та деталізувати основні пункти закону. Наразі, обидва нормативні акти регламентують одні й ті самі питання, до того ж, питання щодо соціально-правового захисту посадових осіб державної лісової охорони регламентовано лише на рівні закону. Окрім того, положення статті 92 Лісового кодексу України «Соціально-правовий захист посадових осіб державної лісової охорони» в частині 3 та 11 посилаються на необхідність нормативного впорядкування питань, що ним регламентуються на рівні Кабінету Міністрів України. Зокрема, визначено: «Перелік категорій посадових осіб державної лісової охорони, які підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню, а також порядок та умови цього страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України»; «Порядок відшкодування шкоди, заподіяної майну, виплати допомоги в разі загибелі чи отриманні тілесних ушкоджень посадовій особі державної лісової охорони чи членам її сім'ї встановлюється Кабінетом Міністрів України».

Разом з тим, саме в пунктах Положення про державну лісову охорону цих питань нормотворець не торкається. Таким чином, можна зробити висновок щодо того, що нормативно-правові акти у питанні регламентації здійснення охорони лісу майже ідентичні, за виключенням наявності у Положенні про державну лісову охорону додатку стосовно визначення складу посадових осіб державної лісової охорони. Вважаємо, що зазначений нормативно-правовий акт потребує доопрацювання та відповідного доповнення.

Більш конкретизовані вимоги, що забезпечують пожежну безпеку вітчизняних лісів, закріплені в Правилах пожежної безпеки в лісах України [5], щоправда затверджених ще Наказом Державного комітету лісового господарства України № 278 від 27 грудня 2004 р. відповідно до Закону України «Про пожежну безпеку» [6], на виконання постанови Кабінету Міністрів України № 870 від 1 липня 2002 р. «Про затвердження Програми забезпечення пожежної безпеки на період до 2010 року» [7]. Втім, наразі, відповідно до Указу Президента України № 1085 від 9 грудня 2010 р. [8] Державний комітет лісового господарства України реорганізований у Державне агентство лісових ресурсів України, Закон України «Про пожежну безпеку» та основні його положення втратили чинність у зв'язку з прийняттям Кодексу цивільного захисту України № 5403 від 2 жовтня 2012 р. [9], а постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми забезпечення пожежної безпеки на період до 2010 року» не є чинною у зв'язку з закінченням терміну, на який вона була прийнята.

Отже, є абсолютно зрозумілою необхідність і у зміні нормативно-правового акту, який встановлює основні вимоги щодо забезпечення пожежної безпеки вітчизняних лісів, як з позиції відповідності чинному законодавству, так і з підстав винесення прийняття правил регламентування такої важливої сфери суспільних відносин, як забезпечення пожежної безпеки лісів, на більш високий рівень, зокрема – Кабінету Міністрів України чи, принаймні, центрального органу виконавчої влади, який наразі формує політику держави у відповідному напрямку, – Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Незважаючи на втрату чинності Закону України «Про пожежну безпеку» ще першого липня 2013 р., пункти Правил пожежної безпеки в лісах України (далі – Правила) повсякчас посилаються на його положення (зокрема, п.1.2; п.2.2 Правил тощо) та вже стару назву профільного центрального органу виконавчої влади, а саме Держкомлісгосп України (наприклад п. 2.2 Правил).

Правила пожежної безпеки в лісах України є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності) і громадянами, що з будь-яких причин перебувають у лісі (п.1.2. Правил). Зазначений нормативно-правовий акт містить вимоги пожежної безпеки, що встановлюються з метою забезпечення охорони лісу від пожеж.

Зокрема, п.1.7. Правил пожежної безпеки в лісах України визначає, що безпосереднє здійснення заходів щодо охорони лісів від пожеж, їх гасіння та обліку покладається на постійних лісокористувачів. Умови участі тимчасових лісокористувачів у здійсненні пожежоохоронних заходів визначаються за згодою сторін у договорі на право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду.

Пункт 1.8. Правил пожежної безпеки в лісах України забезпечення пожежної безпеки в лісі покладає на керівників лісгосподарських підприємств та громадян, що ведуть лісове господарство.

Правилами пожежної безпеки в лісах України передбачено створення служби пожежної безпеки для координації та вдосконалення роботи, що пов'язана із забезпеченням пожежної безпеки в лісовому фонді, контролю за її проведенням (п.2.2 Правил).

Правилами пожежної безпеки в лісах України, зокрема п.2.7, з метою запобігання, виявлення і гасіння лісових пожеж передбачено необхідність створення постійними лісокористувачами відомчої пожежної охорони, основною структурною одиницею якої має бути лісова пожежна станція. А при недоцільності створення лісових пожежних станцій в окремих структурних підрозділах постійних лісокористувачів мають бути створені пункти зосередження протипожежного обладнання та інвентарю за нормами (передбачені у Додатках Правил пожежної безпеки в лісах України) забезпечення протипожежним обладнанням та засобами

гасіння лісових пожеж структурних підрозділів постійних лісокористувачів, що не мають лісових пожежних станцій.

Оскільки вітчизняні суспільні відносини в лісовій галузі відрізняються, зокрема, і тим, що досить значна частина лісів знаходиться на землях природоохоронного фонду, ще частина – на землях оборони та тих земельних ділянках, які зазнали значного радіаційного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, відповідних особливостей зазнали організаційно-правові аспекти реалізації охорони лісів загалом та їх пожежної охорони зокрема, виходячи як з правової так і природної та географічної характеристики таких лісів. Тож, особливості охорони лісів на окремих категоріях земель отримали окреме законодавче регламентування (Глава 20 ЛК України).

Відповідно, порядок охорони лісів на землях природно-заповідного фонду визначається, насамперед, згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [10] (ст.100 ЛК України). Охорона лісів на землях оборони, які призначені для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до чинної нормативно-правової бази, проводяться спеціалізованими лісогосподарськими підрозділами з урахуванням режиму цих територій в порядку встановленому, в тому числі, Законом України «Про використання земель оборони» [11] (ст.101 ЛК України). Охорона, захист, використання та відтворення лісів на земельних ділянках зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення, здійснюються в порядку, в першу чергу, встановленому Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [12] (ст.102 ЛК України).

Отже, здійснивши короткий огляд окремих аспектів нормативного регулювання забезпечення пожежної безпеки лісів в Україні, можемо зазначити:

1. Результати аналізу лісового законодавства насамперед в частині деталізації, зокрема правового регулювання пожежної безпеки лісів свідчать про недосконалість правового поля в реалізації такої важливої державної функції. Очевидно, що система норм щодо регулювання зазначених питань потребує системного упорядкування та удосконалення в частині чіткого закріплення комплексу норм та правил щодо реалізації пожежної безпеки лісів та більш детального врегулювання відповідної діяльності профільної служби.
2. Відтак, зважаючи, по-перше, на суттєві системні зміни щодо досліджуваних питань вже на законодавчому рівні, що насамперед стосуються оновлення системи центральних органів виконавчої влади, які реалізують важливі функції у сфері лісових відносин; а по-друге – на певну науково-теоретичну та практичну застарілість положень низки нормативно-правових актів, положення яких розглядались у даному науковому дослідженні, вважаємо, що насамперед такі нормативно-правові акти, як: Положення про державну лісову охорону України та Правила пожежної безпеки в лісах України потребують приведення у відповідність до чинного законодавства, доопрацювання та відповідного доповнення з питань, що розглядались вище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарев М.В. Роль государственной лесной охраны в защите лесов от загрязнения отходами / М.В. Пономарев // Проблемы реализации законодательства. – М. : Юриспруденция, 2012. – С. 140-145.
2. Конституція України : Закон України 28 червня 1996 р. № 254к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
3. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
4. Про затвердження Положення про державну лісову охорону : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/>.

5. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : Наказ Державного комітету лісового господарства України № 278 від 27 грудня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
6. Про пожежну безпеку : Закон України від 17 грудня 1993 р. № 3745 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
7. Про затвердження Програми забезпечення пожежної безпеки на період до 2010 р. : Постанова Кабінету Міністрів України № 870 від 1 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=870-2002-%EF>.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
9. Кодекс цивільного захисту України : Закон України № 5403 від 2 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
10. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
11. Про використання земель оборони : Закон України від 27 листопада 2003 р. № 1345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
12. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.

УДК 346.3:346.7: 347.45/47 / (477)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ДІЙСНОСТІ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ

Тищенко Ю.В., к.ю.н., доцент

*Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють договір поставки. Розглянуто умови договору поставки, що визначають його дійсність, а також зроблено відповідні висновки та пропозиції.

Ключові слова: договір поставки, істотні умови договору постави, предмет договору поставки, строк дії договору поставки, строк поставки, ціна договору.

Тыщенко Ю.В. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТНОСИТЕЛЬНО РЕАЛЬНОСТИ ДОГОВОРА ПОСТАВКИ / Учебно-научный институт права и психологии Национальной академии внутренних дел, Украина

В статье осуществлен анализ нормативно-правовых актов, которые регулируют договор поставки. Рассмотрены условия договора поставки, которые определяют его действительность, а также сделаны соответствующие выводы и предложения.

Ключевые слова: договор поставки, существенные условия договора поставки, предмет договора поставки, срок действия договора поставки, срок поставки, цена договора.

Tyshchenko Y.V. SOME QUESTIONS IN RELATION TO REALITY OF CONTRACT OF DELIVERY / Educational-scientific institute of right and psychology of the National academy of internal affairs, Ukraine

In the article an analysis is carried out normatively legal acts which regulate the contract of delivery. The conditions of the contract are considered deliveries which determines his reality.

An contract of delivery is derivatives from the contract of purchase-sale. The value of delimitation of contract of purchase-sale from the contract of delivery consists in their different legal adjusting (presence of excellent composition of substantial terms, and as a result, possibility of confession of contract uncelled and others like that).

In obedience to part second of the article 180 of Economic code of Ukraine, any economic contract, contract of delivery, in particular, it is considered celled, if between sides in statutory order and a consent is attained a form in relation to all him substantial terms. In accordance with part of the third articles 180 of Economic code of Ukraine, at the conclusion of economic treaty of side obliged in any case to co-ordinate an object, price and term of action of contract.

In obedience to part fourth of the article 180 of Economic code of Ukraine, condition, about an object in an economic contract must determine the name (nomenclature, assortment) and amount of products, and also requirements, to their quality.

To the next substantial condition of contract of delivery a legislation takes the terms of his action. If in the contract of delivery the term of his action is not certain, he is considered celled on one year. Coming from the resulted position, even if by sides the term of his action will not be certain in an contract, then this contract will contain a substantial condition in relation to the term of his action (one year), based on this norm of the Economic code of Ukraine. However, it conflicts with part the third articles 180 of Economic code of Ukraine, where sides at the conclusion of economic treaty obligation in any case to co-ordinate an object, price and term of action of contract.

The term of action of contract it is followed to distinguish from delivery dates. The economic code of Ukraine does not contain a norm which would determine a condition in relation to delivery dates as substantial in this type of contracts. Will remind, that the substantial are consider the conditions of the contract confession such after a law or necessary for the contracts of this kind, and also condition, in relation to which on call of one of sides there must be the attained consent. Analysing normatively legal base of adjusting of contract of delivery, it should be noted that his condition is in relation to the terms of realization of delivery, certain as substantial in point of a 17 Contract about the general conditions of supplying with commodities between organizations of states-participants of the CIS from March, 20, 1992, in point of a 19 Statute about supplying with the products of the industrial and technical setting and in point of a 16 Statute about supplying with the commodities of folk consumption, which approval by the decision of Council of Ministers of the USSR from July, 25, 1988, № 888.

Another substantial condition of contract of delivery is a price. If sides between itself did not co-ordinate the cost of contract and it can not be certain coming from his terms, then, in accordance with part of the fourth articles 632 of the Civil code of Ukraine, a price is determined going out from ordinary prices, which was folded on analogical commodities, works or services, in the moment of conclusion of treaty.

Key words: contract of delivery, substantial conditions of the contract of delivery, subject of contract of delivery, term of action of contract of delivery, delivery date, cost of contract.

За даними Державної служби статистики у 2013 році в економіці України діяло близько 365 тисяч підприємств, більша частина з яких здійснювала свою діяльність у сфері сільського господарства, промисловості, будівництва. Діяльність майже третини всіх підприємств пов'язана із оптовою та роздрібною торгівлею.

Отже, більша частина підприємств в Україні для забезпечення своєї діяльності використовує договір поставки. Тому ґрунтовний аналіз змісту та умов дійсності цього виду договору, на наш погляд, має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Загальним проблемам господарських договорів у своїх роботах приділяли увагу такі вчені, як О. Беяневич, О. Віннік, О. Віхров, В. Луць, В. Мамутов, В. Мілаш, О. Подцерковний, Н. Саніахметова, В. Черкес, В. Щербина та ін. Зокрема, дослідженням питань договору поставки займалися Т. Беседіна, Р. Бочук, М. Картузов. Проте, як вважаємо, деякі аспекти договору поставки ще потребують детального вивчення.

Метою статті є аналіз нормативно-правових норм, що визначають умови договору поставки та з'ясування їх впливу на дійсність та практичну реалізацію цього виду договору.

Як слушно зазначає О.А. Беяневич, договір є одним із найважливіших засобів організації та самоорганізації суспільних відносин, що сформувалися в різних сферах людської діяльності. Універсальність конструкції договору пояснюється тим, що він є цілеспрямованим співробітництвом, видом соціальної дії, оскільки сторони із укладенням будь-якого договору пов'язують досягнення певної мети [1, 197].

Проте, за словами В.С. Щербини, така правова категорія, як господарський договір, має особливі ознаки, як то наявність господарської (комерційної) мети для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів; особливі підстави укладення та вимоги щодо змісту; особливий суб'єктивний склад та специфічні функції [2, 282].

Отже, універсальна конструкція договору є лише каркасом для конкретних правових норм, що покликані регулювати різні за своїм характером суспільні відносини, зокрема і господарсько-торгівельні.

Що стосується визначення договору поставки, то воно міститься в частині першій статті 265 Господарського кодексу України, яка визначає договір поставки як договір, за яким одна сторона – постачальник – зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні – покупцеві – товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

Подібне визначення містить і Цивільний кодекс України в частині першій статті 712, який визначає продавця (постачальника) та покупця як осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, або придбавають товар у власність для використання в цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням.

Як відомо, договір поставки є похідним від договору купівлі-продажу, і, згідно з частиною другою статті 712 Цивільного кодексу України, до цього виду договору застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін.

Відмінними рисами договору поставки від договору купівлі-продажу, виходячи з їх визначення, є:

- 1) строковий характер – передача товару здійснюється у встановлені сторонами строки. Договір поставки, як правило, укладається строком на один рік, протягом якого може бути здійснена необмежена кількість поставок певного обумовленого товару. Договір же купівлі-продажу укладається окремо на кожен товар чи партію товару;
- 2) сфера застосування – договір поставки укладається під час здійснення господарської діяльності, на відміну від договору купівлі-продажу, якому властиве регулювання особистих, побутових, сімейних та інших відносин не пов'язаних із підприємницькою діяльністю;
- 3) особливий суб'єктивний склад – сторонами договору поставки є тільки суб'єкти господарювання.

Значення відмежування договору купівлі-продажу від договору поставки полягає в їх різному правовому регулюванні (наявність відмінного складу істотних умов, і, як наслідок, можливість визнання договору неукладеним тощо).

У загальній теорії господарського права умови договору прийнято поділяти на істотні, звичайні та випадкові. Хоча наразі, як зазначає В.С. Мілаш, набула поширення точка зору, за якою жодних інших умов, окрім істотних, у договорі бути не може. Одні умови стають істотними через обов'язкову для сторін імперативну норму, яка вимагає їх узгодження, інші – через те, що сторона скористалася можливістю, наданою диспозитивною нормою, треті – через сам характер відповідної договірної моделі, четверті – завдяки визнаній однією зі сторін необхідності включення їх у договір [3, 252].

Однак у цій статті умови договору поставки будуть розглянуті за критерієм потрібного поділу на істотні, звичайні та випадкові.

Згідно з частиною другою статті 180 ГКУ, будь-який господарський договір, договір поставки зокрема, вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Умови договору є істотними, якщо вони визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

Відповідно до частини третьої статті 180 ГКУ, при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Таким чином, договір поставки буде вважатися укладеним, якщо сторони у відповідному порядку та формі досягнуть згоди щодо предмету, ціни та строку дії договору.

Згідно з частиною четвертою статті 180 ГКУ, умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції, а також вимоги до їх якості. У разі погодження цих умов, вважається, що вимога визначення предмету договору додержана.

Предметом договору поставки є визначений родовими ознаками товар виробничо-технічного призначення та товари народного споживання, а також товари і вироби, визначені індивідуальними ознаками.

Інформація щодо загальної кількості товарів, що підлягають поставці, їх часткове співвідношення (асортимент, сортамент, номенклатура) за сортами, групами, підгрупами, марками, типами, розмірами може бути визначена за згодою сторін у спеціальному документі – специфікації, яка є невід'ємною частиною договору.

Можливість визначення предмету договору в специфікації є доцільною з практичної точки зору і впливає зі строкового характеру договору поставки. Так, договір поставки укладається між сторонами, які погоджують його основні умови, і який діє, як правило, протягом одного року. Проте, виходячи із специфіки господарської діяльності суб'єктів, що його укладають, асортимент, сортамент, кількість товару, який є предметом договору поставки може змінюватися. Для того щоб специфікація була невід'ємною частиною договору і містила інформацію про предмет договору, про це необхідно зазначити в самому договорі поставки.

Якість товарів, що є предметом договору, повинна бути засвідчена належним товаросупровідним документом і має відповідати умовам договору, вимогам щодо якості, передбаченим стандартам, технічним умовам, іншій технічній документації та законодавству або зразкам (еталонам), якщо сторони не визначають у договорі більш високі вимоги до якості товарів.

Як зазначає М.М. Кузьміна, якість – це сукупність властивостей продукції, юридично закріплених у національній і міжнародній нормативно-технічній документації, інших нормативних актах, що мають обов'язковий характер, а також міжнародних рекомендаціях, які встановлюють орієнтири щодо оцінки безпеки, відображають сучасний стан науки та техніки, розумні сподівання споживачів щодо безпеки та належать до її здатності задовольняти потреби споживачів відповідно до призначення [4, 66]. Встановлювати в договорі менш високі вимоги щодо якості продукції, ніж це передбачено законодавством, не можна [5].

До наступної істотної умови договору поставки законодавство відносить строк його дії.

Згідно з частиною першою статті 267 ГКУ, договір поставки може бути укладений на один рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо в договорі строк його дії не визначений, він вважається укладеним на один рік.

Виходячи з наведеного положення, навіть якщо сторонами в договорі не буде визначено строк його дії, то цей договір буде містити істотну умову щодо строку його дії (один рік), ґрунтуючись на цій нормі Господарського кодексу України. Проте це суперечить частині третій статті 180 ГКУ, де сторони при укладанні господарського договору зобов'язанні в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Отже, на нашу думку, до частини першої статті 267 ГКУ слід внести відповідні зміни.

Строк дії договору слід відрізнити від строків поставки. Деякі науковці відносять строки поставки до істотних умов договору поставки [6, 422].

Господарський кодекс України не містить норму, яка б визначала умову щодо строків поставки як істотну в даному виді договорів.

Нагадаємо, що істотними вважаються умови договору визнанні такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

Аналізуючи нормативно-правову базу регулювання договору поставки, слід зазначити, що його умова щодо строків здійснення поставки, визначена як істотна в п. 17 Угоди про загальні умови поставок товарів між організаціями держав-учасниць СНД від 20 березня 1992 року, де – в договорі обов'язково визначається номенклатура (асортимент), кількість, якість, ціна товару, строки поставки, вантажні та платіжні реквізити. За відсутності цих умов договір вважається неукладеним [7].

Подібне положення містять п.19 Положення про поставку продукції виробничо-технічного призначення та п.16 Положення про поставку товарів народного споживання, які затвердженні постановою Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1988 року № 888 [8].

Згідно з наведеними нормативно-правовими актами, в договорі повинні обов'язково визначатися, зокрема, номенклатура (асортимент), кількість та якість продукції, строки поставки і ціна. За відсутності цих умов в договорі, він вважається неукладеним.

Хоча, відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, положення визначенні в Угоді від 20 березня 1992 року регулюють відносини тільки між суб'єктами господарювання країн-учасниць СНД, які підписали цю угоду.

Щодо положень, затверджених постановою Ради Міністрів СРСР від 25 липня 1988 року № 888, то вони хоч і залишаються чинними, проте не є законодавчими актами.

Таким чином, визначення умови щодо строків поставки в договорі поставки як істотної, залишається на розсуд суб'єктам правозастосування.

Ще однією істотною умовою договору поставки є ціна.

Ціна на товар зазначається в самому договорі поставки, а також може бути зазначена, як і предмет договору, в специфікації, що є невід'ємною його частиною.

Ціна зазначається в гривнях, якщо договір поставки є національним. Ціни у зовнішньоекономічних договорах (контрактах) можуть визначатися за згодою сторін в іноземній валюті. Також, відповідно до частини другої ст.524 Цивільного кодексу України, сторони можуть визначити грошовий еквівалент свого зобов'язання в іноземній валюті й у внутрішніх договорах.

Якщо сторони між собою не погодили ціну договору і вона не може бути визначена виходячи з його умов, то, відповідно до частини четвертої статті 632 Цивільного кодексу України, ціна визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Право проводити на замовлення українських та іноземних підприємців експертизу, контроль якості, кількості, комплектності товарів (у тому числі експортних та імпорتنих) і визначати їх вартість належить, відповідно до пункту п'ятого частини 1 статті 11 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» торговельно-промисловій палаті.

Проте дана процедура визначення ціни можлива лише за наявності взаємної згоди між сторонами щодо дійсності договору. Як свідчить судова практика, якщо одна зі сторін буде наполягати на тому, що договір неукладений, у зв'язку з відсутністю істотної умови щодо його ціни, то її вимоги будуть цілком виправданими [9]. Отже, з метою уникнення непорозумінь і додаткових моральних та фінансових витрат, ціну товару слід зазначати в самому договорі або у специфікації, що є його невід'ємною частиною.

Підбиваючи підсумок, варто наголосити, що правильне з'ясування всіх умов договору поставки, які є істотними, має першочергове значення для визначення цього виду договору укладеним, що, як наслідок, породжує виникнення господарських правовідносин у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляневич О. Договори у сфері господарювання / О.А. Беляневич // Право України. – 2012. – № 9. – С. 197-205.
2. Щербина В.С. Господарське право / В.С. Щербина : підруч. – 5-те вид., перероб. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.
3. Господарське право : підручник / Д.В. Задохайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д.В. Задохайла, В.М. Пашкова. – Х. : Право, 2012. – 696 с.
4. Кузьміна М. Правові засоби забезпечення виробництва якісної продукції / М.М. Кузьміна // Підприємство, господарство і право. – 2011. – № 7 (187). – С. 66-69.

5. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з поставкою продукції і товарів неналежної якості та некомплектних : Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 12.11.1993 р. № 01-6/1205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD93005.html.
6. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Коссака В.М. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 672 с.
7. Про загальні умови поставок товарів між організаціями держав-учасниць СНД : Міждержавна угода від 20.03.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_075.
8. Про затвердження Положення про поставку продукції виробничо-технічного призначення, Положення про поставку товарів народного споживання : Постанова Ради Міністрів СРСР № 888 від 25.07.1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0888400-88/page>.
9. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 11 від 29.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.

УДК 342.95: 349.4

ГЕНЕЗИС ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Роженюк О.О., здобувач

Національний університет державної податкової служби України

У статті автором розглянуто поняття державного контролю за використанням та охороною земель, висвітлюються питання розмежування понять «контроль» та «нагляд», визначено сутність та особливості державного контролю за використанням та охороною земель, а також, на основі аналізу чинного законодавства України, виділені основні етапи його розвитку.

Ключові слова: генезис, нормативно-правове регулювання, контроль, земельна реформа, етапи розвитку.

Роженюк О.О. ГЕНЕЗИС ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ И ОХРАНОЮ ЗЕМЕЛЬ В НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЕ / Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Украина

В статье автором рассмотрено понятие государственного контроля за использованием и охраной земель, освещаются вопросы разграничения понятий «контроль» и «надзор», определена сущность и особенности государственного контроля за использованием и охраной земель, а также, на основе анализа действующего законодательства Украины, выделены основные этапы его развития.

Ключевые слова: генезис, нормативно-правовое регулирование, контроль, земельная реформа, этапы развития.

Rozhenyuk O.O. GENESIS STATE CONTROL OVER LAND USE AND PROTECTION IN INDEPENDENT UKRAINE / National university of the state tax service of the Ukraine, Ukraine

In this article the author deals with the notion state control over land use and protection, highlights the issues delimitation of the concepts "control" and "oversight" because we believe that the supervision and control of the administrative and legal aspects are significant differences that are not allow to apply them as synonyms, determines the essence and peculiarities of state control over land use and protection in Ukraine, is to analyze of the genesis control in land relations, experience of legislative activity in this area, allowing you to identify the shortcomings of legal regulations and take them into account in the future.

Thus, state control over land use and protection is carried out by totality public authorities organizational and legal measures aimed at prompting the subjects of land relations to the execution of rules and compliance with land legislation, with the objective ensure the rational and efficient use and protection of land. Along with this, the regulatory framework regulating the order the implementation of control over land use and protection is imperfect. It contains a significant amount of blanket norms that complicate their application and substantially reduces the effectiveness of their regulatory power, there are many fuzzy addressless and of

declarative formulations of provisions that have little impact on the state control over the use and protection of land and some norms are not appropriate implementation mechanism.

Key words: genesis, legal regulation, control, land reform, development stages.

Важливою умовою демократичного розвитку української держави є зміцнення правових основ забезпечення раціонального використання та охорони земель, оскільки суспільні відносини, що виникають у цій сфері, поширюються на всі галузі народного господарства, а їхня належна правова регламентація суттєво впливає на розвиток економіки та інші сфери життєдіяльності суспільства.

Збільшення кількості власників землі та землекористувачів призвело до стрімкого зростання кількості правопорушень у галузі земельних відносин, тому особливій уваги потребує питання ефективного здійснення превентивних заходів, одним з яких є державний контроль за використанням та охороною земель.

Наукове дослідження цієї проблеми сьогодні є надзвичайно актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення для земельних відносин та, у свою чергу, сприяє дотриманню суворого режиму законності у цій сфері, а також є одним із найефективніших способів її забезпечення.

Виконання в повному обсязі завдань щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель стає можливим лише з посиленням ефективної діяльності контролюючих органів, спрямованої на запобігання, своєчасне виявлення і припинення правопорушень.

Окремим аспектам державного контролю присвячені праці В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, Ц.В. Бичкової, А.П. Гетьмана, Н.С. Гавриш, В.К. Гуревського, М.І. Єрофеева, Н.Д. Красіліч, І.І. Каракаша, П.Ф. Кулинич, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, Н.І. Титової, Г.В. Тищенко, Н.Р. Малишевої, М.І. Малишка, В.Л. Мунтяна, В.І. Федоровича, М.В. Шульги, Ю.С. Шемшученка.

Проте, проблематика державного контролю у сфері земельних відносин у наукових працях розглядалася фрагментарно, без комплексного підходу. І лише поодинокі дослідження таких вчених-адміністративістів, як І. Городецької, В. Курило, О. Мірошниченко, В. Хохуляк, були присвячені характеристиці контролю як одного із засобів (способів) охорони земельних відносин в Україні.

Отже, недостатня розробленість теоретичних положень щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель та недосконалість правового забезпечення у цій сфері, обумовлюють актуальність та важливість глибокого і всебічного наукового дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, на основі аналізу чинного законодавства України та відповідних підзаконних нормативно-правових актів, визначити сутність та особливості державного контролю у сфері земельних відносин та розглянути генезис державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні.

Для того, щоб мати змогу дослідити сутність та значення поняття «контроль», необхідно відмежувати його від поняття «нагляд», які нерідко використовують на практиці як тотожні.

Етимологічний словник української мови визначає «контроль, контролер, контролювати» як запозичене в XVIII столітті з французької мови «controle», що є результатом зрощення «contre» – «проти» та «cole» – «список», тобто «зворотний, протилежний, подвійний рахунок» [1, 338].

Контроль – це: а) перевірка, облік діяльності, нагляд; б) установа або організація, що здійснює нагляд або перевірку; в) особи, що здійснюють перевірку, контролери [2, 451; 3, 884].

У загальномовних тлумачних словниках зміст терміна «контроль» розкривається за допомогою терміна «нагляд». Така ж ситуація і з терміном «нагляд» – для розкриття його змісту вживається термін «контроль». Синонімічне використання цих термінів зустрічається і в юридичній літературі і в нормативно-правових актах. Однак, велика кількість учених вказують на відмінність контролю від нагляду, що пояснюється різноманітністю критеріїв, які є основою розмежування цих понять [4, 40; 5, 48-49; 6, 346].

Аналіз досліджень багатьох науковців щодо визначення теоретичного поняття контролю вказує на існування різних точок зору на таке явище, як контроль.

В.Б. Авер'янов, розглядає термін «контроль» як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, для виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки [6, 342]. О.М. Бандурка з'ясовує основні його принципи, з метою розуміння сутності контролю як самостійного правового явища [7, 189-191], і визначає контроль, як процес забезпечення досягнення об'єктом управління поставлених перед ним цілей [8, 21].

В.М. Гаращук характеризує контроль як складову частину (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку та полягає у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [9, 246], або ж, як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку кого-небудь [10, 8].

На думку М.С. Студенікіної, контроль – це функція, що властива всім державним органам, а його призначення полягає в нагляді за відповідністю діяльності підконтрольного об'єкта тим приписам, які він (об'єкт) отримує від керуючої ланки (органа, посадової особи) [11, 5].

Усі автори підкреслюють різноманітні властивості контролю залежно від сфери та предмета свого дослідження. Слід зазначити, що в юридичній літературі контроль переважно розглядають як функцію державних органів, хоча деякі вчені відносять його до методів управління, вбачаючи в контролі лише певний спосіб діяльності і можливість впливу за його допомогою на поведінку відповідного об'єкта [12, 17], або розглядають його як один із принципів діяльності органів держави [6, 343; 13, 11]. У більшості робіт контроль розглядається як один із основних засобів забезпечення дотримання законності й дисципліни в державному управлінні [9, 240; 14, 525].

Однак, на нашу думку, нагляд та контроль в адміністративно-правовому аспекті мають суттєві відмінності, які не дозволяють застосовувати їх як синоніми. Очевидно, що юридична категорія контролю значно ширша за категорію нагляду. Адже нагляд спрямований на виявлення і попередження дій (чи бездіяльності) суб'єктів, які містять ознаки правопорушення. Під час здійснення наглядової діяльності, відповідний наглядовий орган перевіряє законність та систематичність певної діяльності суб'єктів, проте, він не має права втручатися у їхню оперативну діяльність, застосовувати заходи примусового впливу та самостійно притягати їх до відповідальності. У зв'язку з цим, варто звернути увагу на думку, висловлену Ю.П. Битяком, який зауважував, що нагляд має на меті виявлення та попередження правопорушень, усунення їхніх наслідків шляхом застосування форм прокурорського реагування без права самостійно притягати винних до правової відповідальності, втручатися в оперативну і господарську діяльність піднаглядних об'єктів, змінювати або скасовувати акти управління [9, 251].

Натомість, контролюючий орган має право, в разі виникнення потреби, втручатися в оперативну діяльність підконтрольних суб'єктів (надавати їм обов'язкові для виконання вказівки), за необхідності застосувати заходи примусового характеру (впливу), а також самостійно притягувати до відповідальності. В.Б. Авер'янов зазначає, що саме втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу та право самостійно притягати винних осіб до юридичної відповідальності і є основними відмінностями контролю від нагляду [15, 453].

Контроль за використанням та охороною земель – це одна з найважливіших функцій публічного управління, є різновидом державного контролю з усіма притаманними йому загальними рисами і має свої особливості [15].

Одним із напрямків удосконалення положень чинного законодавства, яке визначає засади здійснення державного контролю за використанням та охороною земель в Україні, є аналіз генези контролю у сфері земельних відносин, досвіду нормотворчої діяльності в зазначеній сфері, що дозволяє виявити недоліки нормативно-правового регулювання та врахувати їх у майбутньому.

С.В. Васильєв зазначив, що за час проведення земельної реформи в Україні, вона у своєму розвитку пройшла декілька етапів, які між собою органічно взаємопов'язані та виділив етапи земельної реформи.

I етап (1991 – 1993 рр.) – роздержавлення землі і безоплатна передача її у власність колективних господарств, а також земельних ділянок – громадянам України у приватну власність для ведення особистого підсобного господарства [16, 152-155].

Щодо контролю, то слід зазначити, що у зв'язку з проголошенням незалежності України, 13 березня 1992 року Верховною Радою була прийнята нова редакція земельного кодексу України, який діяв до 1 січня 2001 року, де питання контролю за використанням і охороною земель регламентувалися 5 розділом «Контроль за використанням і охороною земель та їх моніторинг» [17].

Стаття 93 Земельного кодексу України від 13 березня 1992 року передбачала завдання державного контролю за використанням і охороною земель, які полягали у забезпеченні додержання всіма державними та громадськими органами, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог земельного законодавства з метою ефективного використання та охорони земель. Державний контроль за використанням і охороною земель здійснювали Ради народних депутатів усіх рівнів, Державний комітет України по земельних ресурсах, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та інші спеціально уповноважені на те державні органи. Однак сам порядок здійснення державного контролю за використанням і охороною земель за період дії Земельного кодексу не був прийнятий.

Період з 1994 – 1999 рр. – обумовлений Указами Президента України з активізації земельної реформи і паювання земель, що було здійснено до 01 лютого 1998 року [23].

Регламентация питань організації та здійснення державного контролю в галузі використання та охорони земель була ввідображена в затвердженому Указом Президента України від 10 лютого 1995 року Положенні «Про Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України» [18]. Відповідно до покладених на нього завдань, Мінекобезпеки України зобов'язане було здійснювати державний контроль за використанням та охороною земель. За Положенням при Міністерстві створювався спеціальний підрозділ, головною метою якого було здійснення державного екологічного контролю. Цю функцію було покладено на Державну екологічну інспекцію Мінекобезпеки України. Ця інспекція представляла систему регіональних і територіальних органів державної виконавчої влади, що організують і проводять контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища. Державна екологічна інспекція, відповідно до покладених на неї завдань, здійснювала державний контроль за додержанням вимог законодавства в галузі використання та охорони земель [19].

Починаючи з 2000 року, в Україні розпочалася земельна реформа, що передбачала в тому числі питання державного контролю за використанням та охороною земель, які полягали в: 1) підвищенні ефективності державного управління земельними ресурсами; 2) поліпшенні організації контролю за використанням та охороною земель; 3) удосконаленні нормативно-правової та методичної бази розвитку земельних відносин [20].

Було прийнято новий Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року, в якому вперше визначено види контролю за використанням та охороною земель, а саме: державний, самоврядний та громадський; закріплено коло суб'єктів, що здійснюють контроль за використанням та охороною земель; визначено повноваження органів виконавчої влади у сфері здійснення контролю за використанням та охороною земель [21].

На виконання положень Земельного кодексу України щодо врегулювання сфери державного контролю за використанням та охороною земель, Верховна Рада України 19 червня 2003 року прийняла Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [22].

Згідно зі статтею 5 Закону, державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі – Державне агентство земельних ресурсів України.

Державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного

середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів – Міністерство екології та природних ресурсів України.

Моніторинг родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення проводить центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики – Міністерство аграрної політики та продовольства України [22].

Отже, державний контроль за використанням та охороною земель є сукупністю здійснюваних органами державної влади організаційно-правових заходів, спрямованих на спонукання суб'єктів земельних відносин до виконання правил і дотримання норм земельного законодавства, що має на меті забезпечення раціонального і ефективного використання та охорони земель.

Дослідження історичного розвитку державного контролю у сфері земельних відносин дозволяє виділити такі етапи:

I етап (1991 – 1993 рр.) – характеризується особливими органами, які здійснювали державний контроль за використанням і охороною земель.

II етап (1994 – 1999 рр.) – характеризується створенням спеціального підрозділу, метою якого було здійснення державного екологічного контролю – Державної екологічної інспекції Мінекобезпеки України.

III етап (2000 – дотепер) – ознаменувався проведенням земельної реформи, реформою центральних органів виконавчої влади та створенням трьох органів державного контролю у сфері земельних відносин [20; 24].

Поряд з цим, нормативно-правова база, що регламентує порядок здійснення контролю за використанням та охороною земель, є недосконалою. По-перше, вона містить значну кількість бланкетних норм, які ускладнюють їх застосування й істотно знижують ефективність їх регулюючої сили. По-друге, є багато нечітких, безадресних формулювань й декларативних положень, які практично не впливають на здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. По-третє, деякі норми не мають відповідного механізму реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [ред. кол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. Т. 2 : Д – Копці / [уклад. : Н.С. Родзевич та ін.]. – 1985. – 572 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К. : Аконт, 2007. – (Серія “Нові словники”). Т. 1 : А–К. – 926 с.
4. Бахрах Д.Н. Административное право России : [учеб. для вузов] / Бахрах Д.Н. – М. : Норма, 2002. – 443 с.
5. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Гаращук В.М. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.
6. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
7. Бандурка А.М. Административный процесс : учеб. [для вузов] / А.М. Бандурка, Н.М. Тищенко. – Х. : Изд-во НУВД, 2001. – 352 с.
8. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України : [підручник] / Бандурка О.М. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
9. Адміністративне право України : підруч. / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
10. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні : [навч. посіб.] /

- Гаращук В.М. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – 55 с.
11. Студеникина М.С. Государственные инспекции в СССР / М.С. Студеникина. – М. : Юрид. лит., 1987. – 108, [2] с.
  12. Заєць А. Конституційно-правові засоби обмеження держави контролю над владою / А. Заєць // Вісник Академії Правових наук. – 1998. – № 36. – С. 15-28.
  13. Журавський В. Парламентський контроль в Україні : проблеми нормативно-правового регулювання / В. Журавський // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2001. – № 1 (14). – С. 11-20.
  14. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підруч. / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
  15. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Ін-Юре, 2002. – 668 с.
  16. Васильєв С.В. Земельна реформа в Україні: аналіз результатів і перспективи / С.В. Васильєв // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету: Науково-теоретичний та науково-практичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 152-155.
  17. Земельний кодекс України від 18.12.1990 № 561-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 25. – Ст. 354 (втратив чинність).
  18. Про Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України : Положення, затверджене Указом Президента України від 10 лютого 1995 року // Екологія і закон. Екологічне законодавство України : у 2-х кн. / відповід. редактор В.І. Андрейцев. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 1. – С. 138-145.
  19. Про Державну екологічну інспекцію : Положення затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 року № 244 // Зібрання законодавства України. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. – 1998. – № 6. – Ст. 238.
  20. Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки : Указ Президента України від 30.05.2001 № 372/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/372/2001>
  21. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
  22. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 350.
  23. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям : Указ Президента України від 08.08.1995 № 720/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/720/95>
  24. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1085/2010>.

РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 34 (092) Евтихеев (477)

УЧЕНЫЙ-АДМИНИСТРАТИВИСТ АЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ ЕВТИХИЕВ: ЖИЗНЬ, ТРУДЫ, ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ (К 135-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Коломоец Т.А., д.ю.н., профессор

Запорожский национальный университет

В статье на основе проработки разнообразных энциклопедических, справочных, учебных, научных источников подается анализ основных этапов жизни одного из корифеев отечественного административного права Александра Федоровича Евтихиева, его роль и значение в становлении и развитии административно-правовой науки, результаты научных исследований, их значение для современности, связь с нормотворческим процессом.

Ключевые слова: административное право, административно-правовая доктрина, предмет, система, административный акт, законность.

Коломоєць Т.О. ВЧЕНИЙ-АДМІНІСТРАТИВИСТ ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ ЄВТИХІЄВ: ЖИТТЯ, ПРАЦІ, ОСНОВНІ НАУКОВІ ПОЛОЖЕННЯ (ДО 135-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ) / Запорізький національний університет, Україна

У статті на підставі опрацювання різноманітних енциклопедично-довідникових, навчальних, наукових джерел подається аналіз основних етапів життя одного із корифеїв вітчизняного адміністративного права Олександра Федоровича Євтихієва, його роль і значення у становленні та розвитку адміністративно-правової науки, результати наукових досліджень, їх значення для сучасного періоду, зв'язок із нормотворчим процесом.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правова доктрина, предмет, система, адміністративний акт, законність.

Kolomoets T.A. LEADING SCHOLAR OF ADMINISTRATIVE LAW ALEXANDER FEDOROVICH EVTIKHIEV: LIFE, WORKS, BASIC SCIENTIFIC PRINCIPLES (THE 135 TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article analyzes the creative and way of life of scientist of administrative law Alexandra Fedorovicha Evtikhieva, the bright representative of the national legal and administrative sciences end of the 19th – early 20th centuries. Noting the complexity of the environment, which was formed, and subsequently worked a scientist in the article focuses on his active life position, successfully combining research, teaching at the Kharkov Institute of National Economy, with normative while working in the institutions of justice, specialized institutions of the Council of national commissioners of the Ukrainian SSR? Noting the huge contribution A.F. Evtikhieva to the formation and development of the legal and administrative science, focuses attention on the main provisions of his works, which have not lost their significance until today. There are enough substantiated his suggestions regarding the division of administrative law on the general and specific parts, which later served as the foundation for the industry to appropriate research. Very original for its time it was formulated provisions on administrative acts, their classification, and the delimitation of the adjacent legal institutions. These provisions do not lose relevance even today. The contribution of the jubilee problematic issues in the study of object, the subjects of administrative law, the law in administrative activity, the rationale for the formation of the state of administrative justice. Jubilar directly participated in the preparation of the Administrative Code of the Ukrainian SSR in 1927, scientific and practical commentary to it, its official publication with additional material.

Cardinal reformation doctrinal legal processes significantly affected the fate of A.F. Evtihev actually predestined harsh criticism of his work in the 30s XX, scientific oblivion, the lack of accurate facts about the last years of his life.

However, his scientific heritage, the result of design rule, interpretive activities are an integral part of Ukrainian better scientific legal heritage and today they are a part of the scientific foundation for the normative and practision activities.

Key words: administrative law, administrative law doctrine, the subject, the system, the administrative act, legality.

В 2014 году отмечается 135 лет со дня рождения великого ученого-административиста Александра Федоровича Евтихиева.

Родился А.Ф. Евтихий в 1879 г. в с. Чадобец Енисейского повета Енисейской губернии (Российская Федерация). После успешного окончания юридического факультета Харьковского университета был оставлен профессорским стипендиатом. С 1907 г. – приват-доцент кафедры административного права Харьковского университета и одновременно учитель законодательства в Харьковском реальном училище. В период 1908-1909 гг. находился в заграничной научной командировке в Париже, обучался в Берлинском университете. В дальнейшем был зачислен младшим кандидатом на судебные должности при Харьковской судебной палате. С 1911 г. – советник губернского управления в Люблине, в том же году в Люблине А.Ф. Евтихий успешно защищает диссертацию на соискание степени магистра по монографии «Законная сила актов администрации». В 1912-1917 гг. работал в департаменте духовных дел иностранных вероисповеданий в Петрограде заведующим научной библиотеки, а с 1916 г. – заведующим отделением (подотделом отделения) законодательных проектов. В период 1918-1919 гг. проходил службу в Наркомате юстиции РСФСР, а также преподавал в вузах Москвы и Смоленска. Доктор юридических наук, профессор с 1918 г. С 1920 г. – в Харькове: заведующий отделением законодательных проектов Наркомата юстиции УССР и профессор юридического факультета Харьковского института народного хозяйства, с 1921 г. – руководитель секции административного права кафедры проблем современного права этого же факультета. С 1926 г. – по совместительству профессор административного права Геодезического института. В этот же период А.Ф. Евтихий принимает активное участие в законопроектном процессе. В период с 06.10.1924 г. по 03.02.1925 г. Он возглавил специальную подкомиссию Комиссии рассмотрения законодательных предвидений при СНК УССР, созданную для доработки проекта Административного кодекса УССР, который был утвержден в 1927 г. Именно с этим кодифицированным актом связаны многие годы Юбиляра. Он не только принимал активное участие в разработке, обсуждении его проекта, но и в подготовке официального постатейного комментария к нему (1929 г.), официального издания с дополнительными материалами (1935 г.).

В 20-30-х гг. XX ст. были опубликованы его основные научные труды: «Десятичная система в административном судопроизводстве (деловодстве)» (1921 г.), «Об административном делении» (1925 г.), «Конституция АМССР» (1925 г.) и конечно же два фундаментальных учебника «Основы советского административного права» (1925 г.), «Административное право» (1930 г.).

Во многом будучи единомышленником А.И. Елистратова, А.Ф. Евтихий рассматривал административное право как «систему юридических принципов, которые регулируют государственную деятельность, направленную на обеспечение безопасности и благосостояния, преимущественно, трудящихся в Советских Республиках» [1, 4-5], тем самым, ограничивал предмет административного права только общественными отношениями, возникающими в процессе управленческой деятельности государства и ее агентов. При этом Юбиляр настаивал на том, что нормы административного права в то же время не должны затрагивать сферу военного и международного управления, поскольку последние должны регулироваться иными отраслями права [1, 4-5]. Анализ положений работ А.Ф. Евтихьева свидетельствует о том, что он, осуществляя «поиск наиболее приемлемого» определения административного права, не преследовал цели обосновать особенную сущность советского административного права, а на оборот, акцентировал внимание на том, что в условиях существующих на тот период государственно-политических реалий на могло быть иного административного права, а только советское административное право, которое все более и более будет напоминать «полицейское право предыдущих времен» [2, 30].

Одним из первых в административной науке А.Ф. Евтихий обосновал деление административного права на Общую и Особенную часть. При этом, в отличие от В.Л. Кобалевского, который и ограничился таким делением, А.Ф. Евтихий детализировал свою позицию по этому вопросу, а именно, находясь под определенным впечатлением работ европейских ученых-юристов, предложил разделить административное право на такие части: 1) организация административных учреждений; 2) формы деятельности административных учреждений; 3) административно-правовые отношения; 4) административная деятельность в разных отраслях; 5) обеспечение законности в сфере управления [1, 14].

Значительное внимание Юбиляр уделил субъектам административного права как в лице административных органов, так и индивидуальных субъектов – граждан. Исследуя проблему

участия административных органов в административно-правовых отношениях, А.Ф. Евтихийев, в отличие от своих современников – А.И. Елистратова, В.Л. Кобалевского, руководствовался преимущественно положениями доминирующей на то время государственно-правовой идеологии, обосновывая положения о том, что в государстве на то время деления властей не существовало, возможным было лишь разделение государственных функций между определенными государственными органами. При этом такое деление имело всего лишь условный характер, ибо органы власти, органы управления и суды могут одновременно выполнять как административные, так и юрисдикционные функции [1, 74]. Не сосредотачивая свое внимание на фундаментальном исследовании вопросов правового положения и особенностей административных органов в сравнении с другими органами государственной власти, А.Ф. Евтихийев в то же время разработал уникальную модель их классификации, а также обосновал нецелесообразность включения в систему государственного управления советского государства органов местного самоуправления, что было воспринято в последующем и учеными-административистами и законодателем при модификации системы субъектов публичного управления, в которую вышеуказанные органы не включались, необходимость и возможность существования которых в СССР на тот момент полностью исключалась [2, 103-104]. Анализ работ А.Ф. Евтихийева позволяет говорить о том, что больший интерес для него представляли коллективные субъекты административного права, о чем свидетельствует и содержательное наполнение его трудов и архивные данные о научных докладах заседаний секции административного права кафедры проблем современного права Харьковского института народного хозяйства. Так, например, в ноябре 1926 г. на заседании вышеупомянутой секции был заслушан фундаментальный доклад Юбиляра на тему «Юридические лица публичного права», положения которого были позитивно восприняты через определенное время многими учеными-административистами. Одной из особенностей этого доклада современники выделили аргументацию ученого практической направленности как характерной черты административного права того времени [3, 453]. Достаточно резонансным было и выступление Юбиляра на заседании вышеупомянутой секции 30.03.1928 г. в ходе обсуждения доклада А.Л. Малицкого об организации сельских советов, в котором ученый обосновал нецелесообразность существования в системе субъектов публичного управления (в его трудах прослеживается тенденция к модификации понятийного ряда, с заменой «публичного управления» «государственным управлением») вышеуказанных советов, а также раскритиковал тенденцию к унификации советского строительства [3, 453]. Уделяя внимание коллективным субъектам административно-правовых отношений, А.Ф. Евтихийев достаточно поверхностно анализировал административно-правовой статус граждан, объясняя это тем, что «интересы лица, его права, обязанности в советском государстве занимают второстепенное значение в сравнении с государством, а поэтому, не требуют детального изучения» [1, 4-5].

Интерес представляют и положения работ Юбиляра об административных актах, их классификации на нормативные, индивидуальные, юрисдикционные. Достаточно поверхностно анализируя нормативные акты управления, фактически дублируя в своих работах нормативные и доминирующие на то время доктринальные положения, А.Ф. Евтихийев, кроме всего прочего, выделяет еще один вид нормативных актов управления – автономные правила, которые не охватываются термином «обязательные постановления», поскольку субъектами их издания были не государственные органы управления, а негосударственные или хозяйственные объединения, которые привлекались к выполнению некоторых управленческих функций (хозяйственные организации, профсоюзы) [1, 173-176]. В то же время, Юбиляр достаточно детально останавливается на характеристике индивидуальных актов управления, которые, по его мнению, преследуют цель «влиять на конкретные обстоятельства, которые возникают в жизни общества или отдельных граждан» [4, 45-46; 2, 183]. Учитывая их многочисленность и разнообразие, ученый-административист предложил их классификацию. И, хотя им был выбран всего лишь один критерий для классификации – субъектов принятия, субъекты власти, деление власти, ему удалось акцентировать внимание на очень важном вопросе – необходимости разграничения двух принципиально разных видов деятельности, администрации, а именно: разрешения публично-правовых споров и выполнения позитивных задач управления. При этом, сам автор констатировал, что действующее на то время законодательство не позволяло этого сделать, как и разграничить юрисдикционные и неюрисдикционные акты, поскольку эти виды деятельности выполнялись одним учреждением [4, 45-46].

Уделяя внимание классификации индивидуальных актов управления, А.Ф. Евтихийев со временем несколько изменяет свою позицию и, в отличие от положений работы «законная сила актов управления», в «Основах советского административного права» предлагает достаточно детализированную усложненную модель классификационного деления вышеуказанных актов с использованием нескольких критериев. Так, он предлагает индивидуальные акты управления подразделять на односторонние и договорные, во-первых, находит свое отражение государственная власть, принуждение, во-вторых – согласование воли сторон, которые договариваются. При этом, односторонние акты делятся на: а) направленные на личность (привод, арест, задержание и т.д.); б) направленные на имущество граждан (конфискация, реквизиция, экспроприация и т.д.). Позитивно оценивая стремление ученого предложить детализированный вариант классификации соответствующих актов, в то же время вне поля его внимания, к сожалению, остаются акты-действия, акты-документы и их разграничение, как и разграничение актов от материальных операций [2, 191]. Тем не менее, сформированные еще в те годы доктринальные положения об индивидуальных актах управления не утратили своей ценности и до настоящего времени, воспринимаются как базовые при исследовании соответствующей проблематики современными учеными-административистами.

Достаточно оригинальны теоретические обоснования А.Ф. Евтихьева вопросов обеспечения законности в сфере государственного управления. В условиях отсутствия единого доктринального подхода к пониманию законности в сфере государственного управления, Юбиляр, с учетом всего многообразия позиций своих коллег относительно этого вопроса, а также фрагментарности нормативного урегулирования последнего, попытался сформировать наиболее приемлемое определение законности как «режима деятельности властных субъектов, при котором последние придерживаются правил, установленных в нормативных актах как законодательного, так и подзаконного порядка» [1, 293-295]. Среди всего разнообразия способов обеспечения законности, кроме всего прочего, А.Ф. Евтихийев выделяет и обосновывает важную роль уголовной и гражданской ответственности должностных лиц. При этом анализируя советское законодательство об уголовной ответственности должностных лиц, особое внимание акцентируется на отсутствии «института административной гарантии», который существовал ранее и позволял должностным лицам уклоняться от уголовного преследования [1, 298].

А.Ф. Евтихийев, хотя и фрагментарно, исследовал вопросы административной юстиции, пытаясь сформировать научный фундамент для нормотворческой деятельности по закреплению основ ее развития в УССР и СССР.

Кардинальные реформационные отраслевые доктринальные процессы существенно повлияли на дальнейшую судьбу А.Ф. Евтихьева, фактически предопределив жесткую критику со стороны ученых-правоведов новой генерации за «неспособность перейти на новые методологические позиции советского периода, преданность устаревшим доктринальным постулатам» [3, 453-454], научное забвение, отсутствие точных данных о его дальнейшем жизненном, творческом пути. К сожалению, на сегодняшний день отсутствуют точные данные о нем после 1935 г. По одним источникам, он некоторое время работал в Киеве консультантом НКЮ УССР, принимал участие в работе хозяйственной секции Украинского института судебной политики НКЮ УССР [3, 57]. В то же время, имеются данные о том, что в конце 20-х годов XX ст. ученый вышел на пенсию и больше не возвращался к трудовой деятельности. Одно из последних упоминаний о нем (без каких-либо комментариев) – в оригинальном издании Административного кодекса УССР с дополнительными материалами 1935 г. – упоминается его фамилия в списке составителей.

Несмотря на то, что доктринальные положения были сформулированы А.Ф. Евтихийевым еще в 20-х гг. прошлого века, с учетом научных, нормативных положений того исторического периода, они не утратили в большинстве своем ценности и на сегодняшний день, будучи не только частью отечественного административно-правового научного наследия, но и неотъемлемой частью современного научного фундамента для нормотворческой, правоприменительной деятельности в условиях реформационных правотворческих процессов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Евтихийев А.Ф. Основы советского административного права : учебник / А.Ф. Евтихийев. – Х. : А.С.К., 1925. – 331 с.

2. Гриценко І.С. Становлення і розвиток наукових поглядів на основні інститути вітчизняного адміністративного права : монографія / І.С. Гриценко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 336 с.
3. Антологія української юридичної думки : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – Том 5 : Поліцейське та адміністративне право (упоряд. : Ю.І. Римаренко, В.Б. Авер'янов, І.Б. Усенко ; відпов. ред. Ю.І. Римаренко, В.Б. Авер'янов. – К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2003. – 600 с.
4. Евтихийев А.Ф. Законная сила актов администрации / А.Ф. Евтихийев. – Люблин : Губ. тип., 1911. – 293 с.

УДК 340. 12: 334. 735: 006. 032

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СПРІЯННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Лаврик Г.В., д.ю.н., доцент

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Стаття присвячена дослідженню місця і ролі міжнародних норм і стандартів у процесі інституційного, насамперед правового забезпечення функціонування кооперації (кооперативної системи). Мова йде про низку нормативно-правових актів, положення яких тією чи іншою мірою стосуються виробничої або промислової кооперації держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, норм і стандартів ЄС, які встановлюються для регулювання складових кооперативного руху та кооперативної системи загалом.

Ключові слова: кооперація (кооперативна система), кооперативний рух, правове забезпечення, норми і стандарти ЄС, наближення (апроксимація) до acquis communautaire.

Лаврик Г. В. ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ СОДЕЙСТВИЯ ЕЕ РАЗВИТИЮ / ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина

Статья посвящена исследованию места и роли международных норм и стандартов в процессе институционального, прежде правового обеспечения функционирования кооперации (кооперативной системы). Речь идет о ряде нормативно-правовых актов, положения которых в той или иной мере касаются производственной или промышленной кооперации государств-участников Содружества Независимых Государств, норм и стандартов ЕС, которые устанавливаются для регулирования составляющих кооперативного движения и кооперативной системы в целом.

Ключевые слова: кооперация (кооперативная система), кооперативное движение, правовое обеспечение, нормы и стандарты ЕС, приближение (аппроксимация) к acquis communautaire.

Lavryk H.V. LEGAL REGULATION OF COOPERATION FUNCTIONING IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL STANDARDS FORMATION FOR ITS PROMOTION DEVELOPMENT / Higher educational establishment of Ukoopspilka «Poltava university of economics and trade», Ukraine

The article is devoted to the research of the place and role of international norms and standards in the process of institutional, primarily legal ensuring of cooperation development support, cooperative system functioning as the whole.

Legal regulation of cooperation (cooperative system) development assistance in Ukraine is closely interrelated with the legislative and normative and legal regulation of those spheres, in which legal relations are regulated by the European Union law. Despite the making and adoption at the national level a number of normative and legal acts, those provisions are to some extent related to manufacturing or industrial cooperation of the Commonwealth of Independent States member states, the legislative and normative and legal regulation improving of cooperation (cooperative system) development assistance in Ukraine takes place simultaneously with similar processes in member states and candidate countries for membership in the European Union. It is about the compliance with the requirements according to the approximation to EU norms and standards, that are established to regulate the cooperative movement components, and the norms, governing the cooperative system functioning as a whole. It is important to take account of strategies and priority complementary directions for further comprehensive development of industrial cooperation; support of serving, primarily agricultural, cooperation; entrusting the state represented by the relevant state executive authority to achieve objectives, perspectives and priorities of social and economic development of consumer cooperation, building on developed

system of credit cooperation, as well as consideration of patterns and trends of modern multifunction (universal) cooperatives development.

That approach is becoming the guaranty to approximation of the legal regulation of cooperation (cooperative system) with the best international practices and ensuring compliance with the constitutional rights of all property rights and economic activity subjects, social orientation of the economics of Ukraine, the equality of all subjects of property rights under the law.

*Key words: cooperation (cooperative system), normative and legal regulation, The Conception of the national cooperative movement, EU norms and standards, similarization (approximation) to the *acquis communautaire*.*

З визнанням невичерпних можливостей кооперації та підвищенням ефективності використання її потенціалу для подолання нагальних проблем сучасності, адаптації особистості до загострення конкуренції на світовому ринку та динамічного розвитку світової економіки узгодження дво- та багатосторонніх інтересів на рівні цілісної кооперативної системи, а також окремих складових останньої становить неабиякий інтерес для вітчизняної науки і державотворчої практики.

Теоретичні уявлення вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, юристів, фахівців у галузі державного управління і міжнародних відносин про реалізацію спільної політики країн Європейського Союзу та інших країн щодо забезпечення конкурентоспроможності й підтримки кооперативних підприємств та організацій, розробки стратегії участі різних типів кооперативів у цих процесах [1; 2; 3; 4], взаємодії з міжнародними кооперативними об'єднаннями та інституціями, а також про реалізацію вітчизняною кооперацією значного потенціалу міжнародного економічного співробітництва [5; 6], спонукають до подальшого опрацювання концептуальних ідей та поглядів щодо можливості і доцільності використання міжнародних стандартів задля створення і зміцнення цілісної кооперативної системи*, а також завершеної правової конструкції останньої шляхом прийняття пакету законів як системи окремих нормативних актів, які б кодифікували кооперативне законодавство за його інститутами. Виходячи з цього, метою статті є *розгляд інституційного, насамперед правового забезпечення підтримки розвитку кооперації, функціонування кооперативної системи загалом, з'ясування значення міжнародних стандартів для його подальшої оптимізації*.

З-поміж напрямів державної політики як багатовекторної системи, що відтворює динамічну єдність і взаємодію пріоритетних сфер розвитку суспільства, сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи) постає як невід'ємна складова утвердження і забезпечення прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина, сталого соціально-економічного розвитку. Із прийняттям Основного Закону – Конституції України, законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань кооперації, затвердженням стратегічних документів розвитку кооперативного руху, насамперед Концепції розвитку національного кооперативного руху, вона спрямовується на забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки України, рівності всіх суб'єктів права власності перед законом (ст.13 Конституції України) [7]. У цьому контексті вкрай важливим є створення належних умов для подальшого розвитку кооперативного руху як одного із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України та формування її багатокладності [8].

За сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи), на сучасному етапі важливим є врахування стратегії і пріоритетних взаємодоповнювальних напрямів подальшого всебічного розвитку виробничої кооперації; підтримки розвитку обслуговуючої, насамперед сільськогосподарської, кооперації; покладення на державу в особі відповідних органів державної виконавчої влади завдань щодо досягнення, перспектив і пріоритетів соціально-економічного розвитку споживчої кооперації, передбачених у Стратегії розвитку споживчої кооперації України (2004-2015 рр.) [9, 3,11], щодо розбудови розвинутої системи кредитної кооперації [10], а також шляхом врахування закономірностей і сучасних тенденцій розвитку багатфункціональних (універсальних) кооперативів.

---

* Спираючись на історичний досвід розвитку кооперативного руху, С.Г. Бабенко, одним із перших серед вітчизняних дослідників кооперації, пропонує розуміти під кооперативною системою форму організації господарської, соціально-духовної та політичної діяльності членів(пайовиків) з метою всебічного задоволення їх економічних, соціально-економічних і політичних інтересів, та розглядати її як специфічне міні-суспільство (квзисуспільство), у якому зосереджені абсолютно всі основні види людської діяльності, що мають місце у суспільстві в цілому [19, 45].

В Концепції розвитку національного кооперативного руху була висловлена думка, що «українська кооперація є інституцією демократичною, з глибоко вкоріненими національними традиціями, притому аналітичною, такою, що орієнтується на задоволення потреб простих людей ...», що вона «становить реальну альтернативу так званому «капіталізму», який не дбає про соціальний захист населення, а відтак їй належить «важливе місце в реалізації соціальної політики, економічної стабілізації, розвитку демократичних основ суспільства» [11, 6-7]. Майбутній розвиток української кооперації в цьому документі пов'язується із розвитком виробничих, обслуговуючих, споживчих і багатопрофільних кооперативів у сільському і лісовому господарстві, сировинно-видобувних галузях, промисловості, будівництві, на транспорті, у сфері торговельних, побутових, соціальних, культурних і фінансових послуг, як це відбувається у розвинутих країнах світу [11, 17-18].

З цих міркувань (а відповідно, і намірів) перебування України в складі таких міжнародних організацій, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародна організація праці (МОП) та інших, а згодом, перебування Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки) у складі таких міжнародних кооперативних організацій, як Міжнародний Кооперативний Альянс (МКА), асоціація «Ліга національних спілок кооперативних організацій споживчої кооперації країн Співдружності Незалежних Держав», Європейське співтовариство споживчих кооперативів Єврокооп (EuroCoop) відкривають перспективи і реальні можливості наповнення законодавчих та інших нормативно-правових актів загальнотеоретичними положеннями, завдяки яким відбувається наближення правового регулювання як складових кооперативного руху, так і кооперації загалом до кращих міжнародних практик. Скажімо, Угода про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, підписана 23 грудня 1993 р. в Ашхабаді, основні положення якої були деталізовані Протоколом про механізм реалізації Угоди про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 15 квітня 1994 р., тобто розроблені та узгоджені на міждержавному та регіональному рівні, цілком справедливо сприймається як суцільний правовий (чи масштабний нормативний) комплекс, спрямований на регулювання міжнародної виробничої кооперації на регіональному рівні [12].

Регламент Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 р. «Про Статут Європейського Кооперативного Товариства (SCE) (ЄКТ)» [13], Директива Ради 2003/72/ЄС від 22 липня 2003 р., яка доповнює Статут Європейського Кооперативного Товариства щодо залучення працівників, становлять певний інтерес з огляду на необхідність гармонізувати законодавство про компанії держав-членів ЄС з метою досягнення однакового рівня захисту прав та інтересів акціонерів і третіх осіб, забезпечуючи, таким чином, свободу заснування компаній на всій території Європейського Союзу, а також міжнародну співпрацю між компаніями в різних державах-членах ЄС [14]. Дотепер існує необхідність імплементувати положення Директиви Ради 2003/72/ЄС від 22 липня 2003 р., яка доповнює Статут Європейського Кооперативного Товариства щодо залучення працівників як одного з актів *acquis communautaire* [15, 230] у тій мірі, у якій вони є спільними для правових систем держав-членів ЄС, що від самого початку несе на собі інтеграційне навантаження, бодай частково зі збереженням національних традицій правотворення, правозастосування у відповідній сфері правового регулювання. Як відомо, прагнення до співробітництва з Європейським Союзом дозволяє обмежитись наближенням (аппроксимацією) українського права до права Європейського Союзу [16, 428].

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/58 «Національний досвід в сфері сприяння кооперативному руху» (1989р.), а також доповідями Генерального секретаря ООН на 49-й (1994 р.) та 51-й (1996 р.) сесії Генеральної Асамблеї ООН лише підсилюється значення діяльності багатьох держав, насамперед держав-членів і держав-кандидатів у члени ЄС, з вироблення національних програм прийняття (або часткового прийняття) *acquis communautaire* (*acquis ЄС*), та вирішення найважливіших питань наближення свого власного законодавства до законодавства ЄС. Започаткування комплексних галузевих порівняльно-правових досліджень відповідності правової системи України *acquis communautaire* (фр. акі комюотер) надає змогу створити в подальшому більш цілісну картину наближення до норм і стандартів ЄС у сфері кооперативного руху, що насправді є однією з передумов входження (або, якщо завгодно, повернення) у загальне річище світових юридичних традицій, котре дозволяє використовувати цінності, створені в різних правових системах [1, 4].

У цьому контексті стає очевидною доцільність використання теоретичних підходів до інституційного забезпечення сприяння розвитку кооперативів, викладених у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 64/136 від 18 грудня 2009 р. «Кооперативи в процесі соціального розвитку», у якій підкреслюється необхідність подальшого розвитку кооперативів та вміщуються звернення до урядів країн, зокрема, із закликом та пропозицією переглядати у відповідних випадках правові й адміністративні положення та вимоги, що регулюють діяльність кооперативів, з метою сприяння їх зростанню і сталості діяльності в умовах швидких змін соціально-економічного середовища, зокрема, за рахунок створення рівних умов для діяльності кооперативів з іншими комерційними та суспільними організаціями, включаючи належні податкові пільги та доступ до фінансових послуг і ринків [17].

У найбільш концентрованому вигляді зазначені звернення знайшли своє втілення в Рекомендації Міжнародної організації праці (далі МОП) № 127 «Про роль кооперативів у економічному та соціальному розвитку країн, що розвиваються» (1966 р.) (може називатися Рекомендацією МОП «Про кооперативи в країнах, що розвиваються» (1966 р.)), у якій урядам всіх держав-членів МОП рекомендується, використовуючи всі можливі засоби, сприяти розвитку національних кооперативних рухів, а також в Рекомендації МОП № 193 «Про сприяння розвитку кооперативів» (2002 р.), положення якої «переглядають і заміняють» рекомендацію МОП «Про кооперативи в країнах, що розвиваються» (1966 р.) [18]. В Рекомендації МОП № 193 «Про сприяння розвитку кооперативів» (2002 р.), зокрема, відзначається, що уряди повинні проводити політику підтримки й формувати правові рамки, що відповідають характеру і функціям кооперативів та ґрунтуються на кооперативних цінностях і принципах. При розробці й перегляді застосовуваного до кооперативів законодавства, політики й нормативно-правових актів уряди повинні проводити консультації з кооперативними організаціями [18].

Вироблені МКА у тісній співпраці з інституціями таких міжнародних організацій, як ООН документи підтверджують рішучість міжнародної спільноти і надалі сприяти кооперативному руху шляхом створення умов, у тому числі правового характеру, для розвитку і зростання кооперативних організацій, а також стають об'єктом уваги, вивчення запозичення, практичного використання з метою вдосконалення законодавчої бази у відповідній сфері правового регулювання.

Отже, правове забезпечення функціонування кооперації (кооперативної системи) в Україні перебуває в тісному взаємозв'язку із законодавчим і нормативно-правовим забезпеченням тих сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу. Не зайвим буде пригадати нормативно-правові акти, що належать за предметом правового регулювання до сфери діяльності компаній.

Попри вироблення і прийняття на національному рівні низки нормативно-правових актів, положення яких тією чи іншою мірою стосуються виробничої або промислової кооперації держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, вдосконалення правового забезпечення функціонування кооперації в Україні відбувається одночасно з аналогічними процесами в державах-членах і державах-кандидатах у члени Європейського Союзу, причому в двох важливих напрямках. Мова йде про дотримання вимог щодо наближення до норм і стандартів ЄС норм, які встановлюються для регулювання складових кооперативного руху, та наближення до норм і стандартів ЄС норм, які врегульовують функціонування кооперативної системи загалом. Такий підхід стає запорукою вироблення і здійснення достатньо виваженої, спрямованої на довготривалу перспективу державної політики сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи), а також створення й ефективного використання завершеної правової конструкції останньої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коршунов П.В. Европейское кооперативное законодательство: учеб. пособие / П.Н. Коршунов; под. ред. Н.Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 75 с.
2. Кошкин А.П. Кооперативная политика в современной России [Электронный ресурс] / А.П. Кошкин. – Режим доступа: <http://pravo-wmeste.ru/2012/kooperativnaya-politika-v-rossii-prodolzhenie/>

3. Шепилова Ю.Г. Научное обоснование государственной кооперативной политики как фактор построения социально ориентированной экономики [Текст] : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (управление инновациями)» [Электронный ресурс] / Ю.Г. Шепилова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 19 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/nauchnoe-obosnovanie-gosudarstvennoi-kooperativnoi-politiki-kak-faktor-postroeniya-sotsialno>
4. Кооперація в агробізнесі : підручник / [Горбонос Ф.В., Янковська Л.А., Павленчик А.О., Павленчик Н.Ф., Семчук Ж.В., Яців С.Ф.]. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2011. – 360 с.
5. Семів С. Тенденції співробітництва кооперативних організацій / С. Семів // Споживча кооперація України : Від народження до сьогодення : монографія / за заг. ред. С. Гелея. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. – С. 885-901.
6. Гончаренко В. Перспективи інтеграції в міжнародний кооперативний рух / В. Гончаренко // Споживча кооперація України : Від народження до сьогодення : монографія / за заг. ред. С. Гелея. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. – С. 901-926.
7. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.
8. Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах : Указ Президента України № 1348 від 19 грудня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 51. – Ст. 2891.
9. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004-2015 рр.). – К. : СП «Друкарня Укооппостачмаш», 2004. – 62 с.
10. Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. N321-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-p>
11. Концепція розвитку національного кооперативного руху. – К. : СП «Друкарня «Укооппостачмаш», 2001. – 76 с.
12. Орлик М. Міжнародна виробнича кооперація: чим вона приваблива і яке її майбутнє? [Електронний ресурс] / М. Орлик // Юридическая газета. – 2004. – №24 (36). – 31 декабря. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/ru/oarticle/1243/>
13. Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE) [Electronic resource]. – Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32003R1435&model=guichett
14. Статут європейської компанії як модель для українського законодавства [Електронний ресурс] / Р. Ханик-Посполітак // Юридичний журнал. – 2004. – № 9. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1400>. – Назва з екрану.
15. Господарське право України : навч. посібник : у 2 ч. – Ч. 1 / О.П. Гетьманець, Ю.М. Жорнокуй, О.М. Шуміло та ін. ; за заг. ред. О.П. Гетьманець, Ю.М. Жорнокуя, О.М. Шуміла. – К. : Хай-Тек Прес, 2013. – 368 с.
16. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : учебник /под. ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Фенікс, 2011. – 436 с.
17. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 18 декабря 2009 года [По докладу Третьего комитета] (A 164/432) 64/136 «Кооперативы в процессе социального развития» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/470/01/PDF/N0947001.pdf?OpenElement>
18. Рекомендація МОП «Щодо ролі кооперативів у економічному та соціальному розвитку країн, що розвиваються» від 21 червня 1966 року № 127 (із змінами та доповнення станом

на жовтень 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_249/print1368602791444790

19. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : монографія / С.Г. Бабенко. – К. : Видавництво «Наукова думка», 2003. – 332 с.

УДК 342.922

THE LEGAL ENTITIES AND THEIR LEGAL AND ADMINISTRATIVE STATUS

Lyutikov P.S., doctor of law, associate professor

Zaporizhzhya national university

In this article the author through the prism of a generalized analysis of the scientific literature by legal attempt to describe the features of administrative and legal status of entity, its structure and propose architectural variant definitions “administrative and legal status of entities”. The research of legal entities as subjects of administrative law is impossible without clarifying the nature and content of their administrative and legal status (“status” – from the Latin «status», mean position, status, condition of someone or something). This category determines the nature and features of the mentioned subjects which are participating in administrative relations. Before moving on in fact to the analysis of the issues, it is worth noting that in the legal literature along with the term “legal status” can often find other term – “legal position”. There is no unanimity of scientists opinions on this issue, as the A.V. Ivanov said. Some authors, in order to specify and clarify the terminology suggests a difference between the terms “legal status” and “legal position”. Others believe that the use of this term is necessary for the general characteristics of the subject position, because the term “legal position” often used to describe the subject in a certain range of public relations, and legal status covers all types of bonds. At the same time, most authors believe these terms are similar that it would be more appropriate and true approach.

Key words: status, administrative and legal status, rights, duties, administrative legal, entity.

Лютіков П.С. ЮРИДИЧЕСКИЕ ЛИЦА И ИХ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС / Запорожский национальный университет, Украина

В статье автор сквозь призму обобщенного анализа научной литературы пытается описать особенности административно-правового статуса субъекта, его структуры и предложить варианты определения «административный и правовой статус субъектов». Исследование юридических лиц как субъектов административного права невозможно без прояснения характера и содержания их административно-правового статуса.

Автором подчеркивается, что исследование субъектов административного права, как одного из его фундаментальных институтов, в зависимости от трансформации административно-правовой доктрины, всегда испытывало изменения векторов в его анализе. Фактически, любые реформаторские процессы, которые касаются сферы публичного администрирования, актуализируют изучение этого содержательного блока вопросов. Именно эти факторы и объясняют постоянный незатухающий интерес ученых-административистов к научно-поисковой деятельности в сфере субъектного состава административного права в различные исторические периоды становления административно-правовой науки.

Ключевые слова: состояние, административно-правовой статус, права, обязанности, административно-правовой, юридическое лицо.

Лютіков П.С. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ТА ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС / Запорізький національний університет, Україна

У статті автор крізь призму узагальненого аналізу наукової літератури намагається описати особливості адміністративно-правового статусу суб'єкта, його структури і запропонувати варіанти визначення «адміністративний і правовий статус суб'єктів». Дослідження юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права неможливо без з'ясування характеру і змісту їх адміністративно-правового статусу.

Автором підкреслено, що дослідження суб'єктів адміністративного права, як одного з його фундаментальних інститутів, залежно від трансформації адміністративно-правової доктрини, завжди зазнавало зміни векторів у його аналізі. Фактично, будь-які реформаційні процеси, які стосуються сфери публічного адміністрування, актуалізують вивчення цього змістовного блоку питань. Саме ці фактори і пояснюють постійний, незгасаючий інтерес вчених-адміністративістів до науково-пошукової діяльності у сфері суб'єктного складу адміністративного права в різні історичні періоди становлення адміністративно-правової науки.

Так, проблематика суб'єктного складу адміністративного права привертала увагу багатьох вчених-адміністративістів, у поле зору яких потрапляли як окремі суб'єкти, так і їх групи, узагальнена характеристика всієї системи суб'єктів адміністративного права тощо. Однак, на жаль, лише в окремих роботах приділялася достатня увага проблематиці, пов'язаній з участю юридичних осіб у тих чи інших адміністративно-правових відносинах. Разом з тим, питання адміністративно-правового статусу юридичних осіб комплексно в науці адміністративного права взагалі не досліджувалося, наявними є лише роботи, у тому числі дисертаційні, присвячені адміністративно-правовому статусу лише окремих різновидів юридичних осіб (як правило, органів державної влади).

Автором, на підставі викладеного матеріалу, зокрема встановлено, що структуру адміністративно-правового статусу юридичних осіб становлять такі елементи: адміністративна правосуб'єктність (адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність); права та обов'язки юридичної особи, закріплені нормами адміністративного права (компетенція, повноваження, а також адміністративна відповідальність тощо).

Обґрунтовано, що адміністративно-правовий статус юридичних осіб – це комплекс закріплених нормами адміністративного права суб'єктивних прав і обов'язків юридичних осіб, що реалізуються ними у сфері публічного адміністрування, зміст яких обумовлюється обсягом та характером адміністративної правосуб'єктності вказаних суб'єктів.

Ключові слова: стан, адміністративно-правовий статус, права, обов'язки, адміністративно-правовий, юридична особа.

The research of the administrative law subjects, as one of its fundamental institutions, depending on the transformation of administrative law doctrine, has always undergone change of the vectors in its analysis. In fact, any reform process relating to the administration of the public which actualize meaningful unit of studied question. These factors also explain the continuous, undamped interest of administrative scientists to scientific research activities in the field of administrative law subjective part in different historical periods of administrative and legal science.

In particular, the problem of the subjective part of administrative law attracted the attention of V.B. Aver'yanov, G. Atamanchuk, O.N. Bandurko, D.M. Bahraha, V.M. Garashchuk, V.M. Horsheneva, I.P. Golosnichenko, S.T. Goncharuk, I.S. Gritsenko, E.V. Dodin, A.A. Demin, Y.A. Dorohina, A.I. Yelistratova, A.F. Yevtyhiyeva, B.M. Lazareva, D.N. Luk'yantsya, A.E. Lunev, S.V. Kivalova, V.L. Kobalevskoho, L. Smith, T.A. Kolomoets, V.K. Kolpakov, A.T. Komzyuka, N.V. Kostiva, T.A. Matselyk, A.V. Beekeepers, N.H. Salischevu, V.F. Sirenko, I.I. Slubskoho, Y. Starylova, M.S. Studenikin, J.A. Tikhomirov, O. Shorina, O.N. Yakuba, T.A. Yampolskay and others. This scientists studied separate entities, and their groups, generalized characteristic of all of subjects of administrative law and other. However, unfortunately, only in some works paid sufficient attention to the issue of the participation legal entities in different administrative and legal relations. At the same time, the issue of administrative and legal status of the legal entities in the complex science of administrative law does not researched, it is only available works, including dissertations devoted to administrative and legal status of only certain kinds of entities (usually public authorities).

The above leads to the purpose of the article – through the prism of the generalized analysis of scientific literature to define the features of the legal administrative and legal status of legal entities, its structure and suggest the author's version of the definition of "administrative and legal status legal entities."

The main content of the work. The research of legal entities as subjects of administrative law is impossible without clarifying the nature and content of their administrative and legal status ("status" – from the Latin «status», mean position, status, condition of someone or something [1, 69]). This category determines the nature and features of the mentioned subjects which are participating in administrative relations. Before moving on in fact to the analysis of the issues, it is worth noting that in the legal literature along with the term "legal status" can often find other term – "legal position". There is no unanimity of scientists opinions on this issue, as the A.V. Ivanov said. Some authors, in order to specify and clarify the terminology suggests a difference between the terms "legal status" and "legal position" [3, 152]. Others believe that the use of this term is necessary for the general characteristics of the subject position, because the term "legal position" often used to describe the subject in a certain range of public relations, and legal status covers all types of bonds [4, 16]. At the same time, most authors believe these terms are similar [5, 335; 6, 77] that it would be more appropriate and true approach.

The generalized analysis of legal scientific literature, gives us reason to believe that the legal doctrine pays enough attention to the problems of definition and the definition of the structure of legal status as in general theory of law and in legal sciences industry. However, despite the fact that at the present stage of

development of legal science accumulated a considerable amount of scientific material, legal scholars still have not reached a common view and understanding.

M.M. Marchenko said that the legal status is a legally established state unity and taken the rights, freedoms and duties of the individual" [7, 189]. A similar, but slightly specifying definition gives S.O. Mosquitoes – "the legal status of a person is a system of rights, freedoms and responsibilities that have found their clear legal consolidation in the law that define the political and legal status of a person" [8, 58]. The rights, freedoms and responsibilities defined by the basic elements of the legal status of a person by such scholars as O. Miscavige [9] O.A. Lukasheva [10] V.A. Patyulin [11]. In its turn, M.I. Matuzov and O. Malko believe that the legal status of a person is already among the above elements also includes the legitimate interests of persons who are recognized and guaranteed by the state [12, 213].

S.S. Alekseev treats traditionally legal status of a person treats as the legal position of a person that reflects its actual state in its relations with society and the state. S.S. Alekseev said that the rights and freedoms constituting the basis of personal status, can not be realized without its other components: without corresponding rights legal obligations, without legal responsibility, where appropriate, with no legal safeguards, without legal capacity as defining features of volitional and conscious human behavior [13].

Instead, A.F. Skakun believes that legal status it is a system enshrined in legal instruments and state-guaranteed rights, freedoms, duties, responsibilities, according to which the individual as a legal entity (ie, having a legal personality) coordinate their behavior in society [14, 377]. In this scientist says that the structure of the legal status of a person can be represented as the following: legal personality, rights, freedoms, duties, responsibilities, which has a secondary character [14, 380]. Guarantees, as A.F. Skakun said, are factors of implementing the legal status of the person, not the elements of its structure [14, 379].

A scientist named legal personality an important "reference" institution (foundation) acquiring the legal status of a person or entity [14, 380]. It appears that in these statements O. Skakun should support only specifying that legal personality is a must-legal status.

J.S. Shemchushenko and N.M. Parkhomenko, noted that the legal status is a set of rights and obligations of natural and legal persons who are established by the Constitution, laws and other legal acts, and ratified international treaties. The legal status of of legal entities defined through their competence, the rights and obligations of persons fixed in the current legislation. It is said about government agencies, enterprises, institutions and organizations. In concentrated form, their legal status is reflected in the laws, regulations, statutes and other legal acts of these bodies, enterprises, institutions and organizations. From the completeness of fixing the legal powers, data of legal entities depends on the effectiveness of their activities [15, 44].

So, in theory of law concerning the structure of the legal status has quite a wide diversity of opinions, which, of course, has implications for industry research mentioned issues. There is no exception and also the administrative and legal science.

V.B. Aver'yanov in his scientific works noted that the term "administrative and legal status" refers to a set of specifically defined subjective rights and duties that are assigned to the relevant entity rules of administrative law. Other words there is a necessary feature of a person acquiring administrative and legal status, is that it has certain subjective rights and duties that are implemented by the person as an administrative relationship, and outside them [16, 97]. A similar view is expressed by T.A. Kolomoets [17, 64]. A.S. Vasiliev determines the content of the administrative and legal status of the citizen as specified and detailed constitutional rights, freedoms and duties of citizens enshrined in the rules of administrative law, and guarantee the realization of these rights and freedoms provided mechanisms for protection by state and local governments [18, 119].

J.P. Bytyak besides subjective rights and duties offers to include to the administrative and legal status also guarantees for the rights and protection mechanisms by the state. He additionally notes that the administrative and legal status of a person is established with scope and nature of its administrative legal personality posed administrative capacity [19, 58-59]. M.A. Boyarintseva supports U.P. Bytyaka, who emphasizes that administrative and legal status of citizens and It can not exist without its implementation in public relations, provided the appropriate legal safeguards [20, 54].

D.M. Bachrach in his studies about the administrative and legal status, focuses on administrative norms, namely the process of creating them by public administration. It is thanks to rulemaking activities of state and local government there is, in his opinion, the administrative and legal status of the person or

entity [21, 32], and D.M. Bachrach calls the part of the legal status legal personality and real rights and duties of citizens [22, 30]. A similar view is shared by S. Kivalov [1, 70].

In the context of disturbed issues deserves attention though researches by administrative scientists I which is studied administrative and legal status of of legal entities of different legal forms. Already mentioned C.V. Kivalov, along with the study of the administrative and legal status of the other subjects of administrative law, examines the administrative and legal status of institutions and defines it as a set of rights and responsibilities that an institution acquires and sells in the course of the following: creation of institutions, institutions of state registration, obtaining a license to engage in certain activities, identifying the issues and responsibilities of public authorities in relation to the establishment, maintenance and provision of financial and statistical reports [23, 199].

S. Osaulenko by examining administrative and legal status of the Cabinet of Ministers of Ukraine, concludes that its structure are not only rights and responsibilities, but also tasks and functions [24, 10]. A. Stec classifies to the structure of administrative and legal status of the MDCS (after upgrading the system of central executive is entitled – National Agency of Ukraine on Public (Governmental) Service) such items as: objectives, principles, functions, competence, interaction, structure, organization activities. Thus, the defining elements of the legal status of the MDCS, says A.M. Stec is the objectives, principles and functions of the Central – competence and interaction, subsidiary – the structure and organization of [25, 15].

N.V. Lebid, who examined the administrative and legal status of state inspections in Ukraine, said that it is a complex legal structure that includes the following elements: goals, objectives, functions, competencies, organizational unit elements responsible. In her view, the competence of state inspections contains a Competence (jurisdiction) and authority (duties) [26, 8]. In the vision by A.P. Sikorsky, administrative and legal status of executive authority is a complex legal- theoretical construct that includes such components : 1) the purpose of the formation the body and determine the scope of his authority; 2) the principles and the territorial scope of activities; 3) internal structure of the body; 4) the procedure and method of its establishment, reorganization and liquidation; 5) the tasks and functions; 6) the extent and nature of public authority; 7) forms and methods of operation; 8) the procedure for resolving issues in a body subordinate; 9) sources of financing; 10) the presence or absence of legal personality; 11) The right and obligation to use the state symbols; 12) responsibility [27, 9]. A.M. Podolak, in his turn, in the structure of administrative and legal status of the State Automobile Inspection of MIA of Ukraine also exudes competence and legal responsibility, but an additional isolates a part of the administrative and legal status of law, that all enforcement activities of the State Automobile Inspection of MIA of Ukraine [28, 10].

Quite interesting are the thoughts by A.V. Ponomarev, who identifies the following elements of administrative and legal status of the Antimonopoly Committee of Ukraine: 1) the purpose, objectives, functions; 2) competence, 3) organization of 4) legal liability of employees of the Antimonopoly Committee of Ukraine [29, 7]. The special attention deserves the last component of administrative and legal status which is proposed by A.V. Ponomariov. If with the responsibility of the institution or body as a whole we could agree (given certain arguments), than the responsibility of officials in such organizations is difficult to recognize as the element of the legal status of a legal entity.

For example, it is still unclear exactly what kind of officials legal liability correlates with body and connection between them? Moreover, this conclusion by A.V. Ponomarev contrary even interdisciplinary conception of the legal entity and its attributes. In particular, the responsibility of staff members of the body as part of the legal status does not match feature of joining and participating in legal on its behalf. Of course, if an official of the Antimonopoly Committee of Ukraine (AMC) violates the rights and obligations of individuals or other business relationships and acts on behalf of these relationships like AMC, it is considered that the AMC or its local units act as a violator of the person rights and interests. This is confirmed by the number of administrative and procedural legal personality of the body, it is known that in the case of illegal activity or inactivity of public administration or an official defendant in administrative jurisdiction will not be an official, but the body as a whole, in which is person serving. In this theory, if the outcome of the case will be found that the officer or official body violated existing legislation it can be used the measure of influence, depending on the nature of the offense – disciplinary, administrative, criminal or other liability. And in this case, legal liability AMC officials will be part of a special administrative and legal status of an individual within its responsibilities as one of the elements of such status.

O.O. Briginets focuses on administrative and legal status of the other central executive body – the State Tax Service of Ukraine. Components of administrative and legal status State tax service of Ukraine, according to A.A. Bryhintsya are following: 1) a special purpose, which includes principles, aims, tasks and functions of realization of this public authority; structurally organizational, which includes for itself adjusting of order of creation, reorganization, liquidation, procedure of activity, right on official characters, linear and functional subordination; 3) competence, which includes for itself the aggregate of imperious plenary powers concerning: – rights and duties, which are related to realization of power, participation, in administrative relations, and also right to give out certain acts, is jurisdiction, legal fixing of objects, objects, businesses which imperious plenary powers spread on [30, 10].

M.U. Vikhlyaev, thoroughly probing administrative legal status of public associations came to the conclusion, that the last can define as an aggregate of rights, duties, guarantees of realization of rights, administrative responsibility of public associations which will be realized by them in various relationships with the organs of public administration [31, 153].

On the basis of generalization of opinions by the theorists of law and various approaches of scientists-administrativistiv to the decision of the indicated question, the author, it costs to offer, the own variant of structure of administrative legal status of legal entities and author definition of this concept.

Firstly, it should be emphasized that the basic element of such structure is the administrative personality. She makes the person an opportunity to be a member of the administrative and legal defines the scope of rights and obligations. In this regard, it appears that is not reasoned point of view of those scholars who leave it out administrative structure and legal status. Also an integral part of the legal status have rights and obligations of individuals within the complex which entity has the necessary competence and scope of authority. In this case, the administrative responsibility of the person is not an independent part of a political and legal status, as there is nothing like responsibility of the person subject to certain losses as a result of the offense. Not seen as appropriate in the administrative structure of the legal status of a legal entity to allocate guarantees of its rights, as they are the only factors of administrative and legal status of a legal entity (social, economic, political, etc.) and not directly related to it.

Not worthy of support and position of those administrativistiv scholars that the administrative and legal status of entities (mainly government bodies and local self-government) allocate components such as goal, objectives, functions and organization of the territorial scope of activities, the internal structure of the body, the procedure and the method of its establishment, reorganization and liquidation, forms and methods of operation, the procedure for settling in a body subordinate issues, funding body, the presence or absence of legal personality, and other elements that are allocated by individual scientists. In our opinion, the vast majority of the legal status of the above components (objectives, tasks, functions, forms and methods of work, etc.), as well as the guarantees are the factors of influence on the content of the rights and obligations of the entity, other (organization of the territorial scope of activities, the internal structure of the body, the procedure and method of its establishment, reorganization and liquidation procedure for settling in a body subordinate issues, funding agencies, etc.) – are related to such features as a legal entity organizational unity and legal form and content are prerequisites for the formation and volume personality administrative entities.

Thus, the structure of the administrative and legal status of entities represents the following: 1) administrative legal (administrative capacity and administrative capacity); 2) Rights and obligations of a legal entity, fixed rules of administrative law (competence, authority and administrative responsibility, etc.).

So administrative and legal status of legal entities is a set rules of administrative law of subjective rights and obligations in legal entities implemented them in the field of public administration, the content of which is conditioned by the extent and nature of administrative personality mentioned subjects.

REFERENCES

1. Administrativnoe pravo Ukrainy: [uchebnik] / pod red. S.V. Kivalova. – X.: Odissej, 2004. – 880 s.
2. Ivanov A.V. Ekspert u provadzhenni u spravah pro administrativni pravoporushennja: monografija / A.V. Ivanov, T.O. Kolomoec'. – K.: Istina, 2009. – 184 s.

3. Vitruk N.V. Status lichnosti v politicheskoj sisteme obshhestva / Nikolaj Vasil'evich Vitruk. – M.: Politologija, 1993. – 152 s.
4. Vashhenko S.V. Administrativna vidpovidal'nist': Navchal'nij posibnik / S.V. Vashhenko, V.G. Polishhuk. – Zaporizhzhja: Juridichnij institut MVS Ukraïni, 2001. – 142 s.
5. Juridicheskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: «Juridicheskaja literatura» – 1984. – 786 s.
6. Ćrmolenko D.O. Pravovij status ljudini i gromadjanina v Ukraïni jak social'nij derzhavi: Dis... kand. jurid. nauk: 12.00.01 / Ćrmolenko Dmitro Oleksandrovich. – Harkiv, 2002. – 176 s.
7. Obshhaja teorija gosudarstva i prava: Akademicheskij kurs v 2-h t./ Pod red. M.N. Marchenko. – T.1: Teorija gosudarstva. – Moskva: Zercalo, 1998. – 416 s.
8. Komarov S.A. Obshhaja teorija gosudarstva i prava: Kurs lekcij / Sergej Aleksandrovich Komarov. – M.: «Manuskript», 1996. – 312 c.
9. Mickevich A.V. Sub#ekty sovetskogo prava / Aleksej Valentinovich Mickevich. – M.: Gosjurizdat, 1962. – 212 s.
10. Obshhaja teorija prav cheloveka / pod. red. E.A. Lukashevoj. – M.: NORMA, 1996. – 520 s.
11. Patjulin V.A. Sub#ektivnye prava grazhdan: Osnovnye cherty, stadii, garantii realizacii / V.A. Patjulin // Sov. gos-vo i pravo. – 1971. – № 6. – S. 28.
12. Teorija gosudarstva i prava. Kurs lekcij / pod red. N.I. Matuzov i A.V. Mal'ko. – M.: Jurist#, 1997. – 672 s.
13. Alekseev S.S. Obshhaja teorija prava: Ucheb. 2-e izd. / Sergej Sergeevich Alekseev. – M.: TK Velbi; Prospekt, 2008. – 528 s.
14. Skakun O.F. Teorija derzhavi i prava: Pidruchnik. – 2-e vid / Ol'ga Fedorivna Skakun; per. z ros.. – Harkiv: Konsum, 2005. – 656 s.
15. Juridichna enciklopedija: V 6 tomah / redkol.: Ju.S. Shemchushenko (golova redkol.) ta in. – K.: «Ukraïns'ka enciklopedija», 2003. – Tom 5. – 736 s.
16. Administrativne pravo Ukraïni. Akademichnij kurs: [pidruchnik]: u 2 t. / [red. kolegija: V.B. Aver'janov (golova) ta in.]. – K.: Jurid. dumka, 2007.– T. 1: Zagal'na chastina. – 2005. – 536 s.
17. Kolomoec' T.A. Administrativne pravo Ukraïni. Akademichnij kurs : pidruchnik / Tetjana Aleksandrovna Kolomoec'. – K.: Jurinkom Inter, 2011. – 576 s.
18. Vasil'ev A.S. Administrativnoe pravo Ukrainy / Anatolij Semenovich Vasil'ev. – H.: Odissej, 2002. – 288 s.
19. Administrativne pravo Ukraïni: [pidruchnik] / [Ju.P. Bitjak, V.M. Garashhuk, O.V. D'jachenko ta in.]; za red. Ju.P. Bitjaka. – K.: Jurinkom Inter, 2006. – 544 s.
20. Bojarinceva M.A. Administrativno-pravovij status gromadjanina Ukraïni: dis. ... kand. jurid. nauk 12.00.07 / Bojarinceva Marina Anatoliïvna. –K., 2005. – 213 s.
21. Administrativnoe pravo: Uchebnik dlja vuzov / [D.N. Bahrah, B.V. Rossinskij, Ju.N. Starilov]. – 3-e izd., peresmotr, i dop. – M.: Norma, 2007. – 816 s.
22. Bahrah D.N. Administrativnoe pravo: Uchebnik dlja vuzov / Dem'jan Nikolaevich Bahrah. – M.: Izd-vo «Bek», 1996. – 355 s.
23. Kivalov S.V. Administrativne pravo Ukraïni: [navch.-metod. posibnik] / S.V. Kivalov, L.R. Bila. – [3-e vid., pererob. i dop.]. – Odesa: Juridichna literatura, 2006. – 488 s.
24. Osaulenko S.V. Administrativno-pravovij status Kabinetu Ministriv Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / S.V. Osaulenko. – Odesa, 2010. – 20 s.
25. Stec' O.M. Administrativno-pravovij status Golovnogo upravlinnja derzhavnoï sluzhbi Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / O.M. Stec'. – Odesa, 2011. – 20 s.

26. Lebid' N.V. Administrativno-pravovij status derzhavnih inspekcij v Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / N.V. Lebid'. – Harkiv, 2004. – 18 s.
27. Sikors'kij O.P. Administrativno-pravovij status Derzhavnogo departamentu u spravah gromadjanstva, immigracii ta reestracii fizichnih osib MVS Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / O.P. Sikors'kij. – Harkiv, 2011. – 19 s.
28. Podoljaka A.M. Administrativno-pravovij status Derzhavnoi avtomobil'noi inspekcii MVS Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk.: spec. 12.00.07 «Administrativne pravo i proces, finansove pravo, informacijne pravo» / A.M. Podoljaka. – Harkiv, 2004. – 17 s.
29. Ponomar'ov A.V. Administrativno-pravovij status Antimonopol'nogo komitetu Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / A.V. Ponomar'ov. – Kiïv, 2010. – 23 s.
30. Briginec' O.O. Administrativno-pravovij status derzhavnoi podatkovoi sluzhbi Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk. spec: 12.00.07 «Administrativne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / O.O. Briginec'. – Irpin', 2011. – 24 s.
31. Vihljaev M.Ju. Struktura administrativno-pravovogo statusu gromads'kih ob'ednan' jak novogo sub'ekta administrativnogo prava Ukraïni / M.Ju. Vihljaev // Visnik ZNU. Juridichni nauki. – 2012. – № 4 (ch. 2). – S. 150-154.

УДК 316.3.001.42 (477)

ORGANIZATIONAL FORMS OF PUBLIC CONTROL: ESSENCE AND CONTENT

Skvirskiy I.O., doctor of law, associate professor

Zaporizhzhya national university

An attempt to conduct a complex and systematical analysis of existing organizational forms of public control is made. The essence and peculiarities of public control as a type of social control is found out in the article. The author's definition of public control is formed. The author proposes his own classification of organizational forms of public control; special organizational forms of public control; indirect organizational forms of public control. The content of each mentioned group of organizational forms of public control is analyzed briefly.

Key words: control, public control, forms of public control, organizational forms of public control, subjects of public administration.

Сквирский И.О. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ: СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье сделана попытка проведения комплексного и системного анализа существующих организационных форм общественного контроля. В рамках статьи выясняется сущность и особенности общественного контроля как вида социального контроля, формулируется его авторское определение. Автор предлагает собственную классификацию организационных форм общественного контроля, выделяя: общие организационные формы общественного контроля; специальные организационные формы общественного контроля; опосредованные организационные формы общественного контроля. Кратко анализируется содержание каждой из названных групп организационных форм общественного контроля.

Ключевые слова: контроль, общественный контроль, формы общественного контроля, организационные формы общественного контроля, субъекты публичного управления.

Сквiрський І.О. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ СУСПІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ / Запорiзький національний університет, Україна

У статті зроблена спроба проведення комплексного та системного аналізу існуючих організаційних форм громадського контролю. У межах статті з'ясовується сутність та особливості громадського контролю як виду соціального контролю, формулюється його авторське визначення. Автор пропонує

власну класифікацію організаційних форм громадського контролю, виділяючи: загальні організаційні форми громадського контролю; спеціальні організаційні форми громадського контролю; опосередковані організаційні форми громадського контролю. Стисло аналізується зміст кожної з названих груп організаційних форм громадського контролю так, до загальних форм громадського контролю можуть бути віднесені ті, які є доступними будь-якій приватній особі на безумовній основі. Така загальнодоступність забезпечується за рахунок того, що останні знаходять своє закріплення у нормах Конституції України, які, будучи нормами прямої дії, як наслідок, можуть бути використані будь-ким за будь-яких умов.

На протипагу загальним формам громадського контролю, реалізація спеціальних форм передбачає дотримання певних умов або виконання певних передумов з боку приватних осіб. Останніми можна назвати, наприклад, набуття членства у громадській організації або включення приватної особи до складу громадської ради чи спостережної комісії.

Що ж до опосередкованих форм громадського контролю, то такі «включаються» в дію за ініціативою не приватних осіб, а суб'єктів публічного управління.

Ключові слова: контроль, громадський контроль, форми громадського контролю, організаційні форми громадського контролю, суб'єкти публічного управління.

The problems of public control have been one of the most pressing topics for scientific discussions of representatives of legal science for quite a long time. This is understandable, since the public control is not only necessary element of civil society, but also the prerequisite for the implementation of individuals enshrined in the Constitution of Ukraine the right to participate in public affairs. It cannot be mentioned also about the importance of public control for democratic reforms in the country, because it is the last in the most fully manifested constitutional thesis that all state power emanates from the people. This point, in fact, is confirmed by constant scientific interest of the mentioned institute by scholars such as N.L. Boiko, S.H. Bratel, S.F. Denisiuk O.V. Jafarova, O.M. Muzychuk, V.S. Shestakov and others. At the same time we note that the named scientists in their works did not pay due attention to the question about the organizational forms of public control in Ukraine that is indicating the relevance of this area of scientific research.

Thus, the purpose of this article is to determine the essence and content the organizational forms of public control. To achieve the named objective is seen necessary: to formulate a definition of public control, to show the features of public control in comparison with other types of public control, in the light of the analysis of regulations governing the organization and public control in Ukraine, to identify the organizational forms of the latter.

The concept of control is widely used in a variety of acts that, in fact, resulted in a high level of attention on the part of scientists. The analysis of the works of the above authors shows that although they are slightly different in understandings of the category of control, but in their academic positions there is a lot to do on the basis of which it can be concluded that the control is a special type of activity aimed at checking or surveillance to check to counter, prevent or stop illegal actions, decisions or omissions on the part of anyone.

Transferring formulated definition of control on the concept of public control in the first approximation to the latter when it is possible to understand the activities of the public (some private persons and (or) non-governmental organizations), which aims at checking or monitoring to check for combating, prevention or termination unlawful acts, decisions or omissions of subjects of public administration.

At the same time we note that in the scientific literature public control is frequently characterized by the initial position of the other which, in our view, requires some comments aimed at the unification of approaches to its understanding. Thus, S.H. Stetsenko under public control proposes to understand the kind of control in which the latter is carried out by public organizations or individuals. At the same time the author calls also local governments as agents of public control [1, 206].

O.B. Zelentsov believes that public control is the control exercised by the parliament and local elected officials, control the people, control by the political parties (ruling and opposition) and associations of citizens, control by the media and control of public opinion [2, 8-64].

Other authors exploring the nature of public control note that the subjects of its implementation may be collective (political parties, public organizations, trade unions, non-governmental and supervisory board, supervisory committee, audit companies, labor groups, etc.) and individual (citizens of Ukraine, foreign citizens, stateless persons, public officers, advocates for pre-trial investigation, journalists, law enforcement, etc.) subjects [3, 329].

Analyzing the above definitions of public control, we note that all of them cause us for certain critical comments. They are the following.

First, we cannot share the view that the subject of public control is the parliament. This is due to the fact that when people delegate appropriate powers to deputies that form the parliament, the latter is transformed into a subject of public authority, and therefore no longer be regarded as an element of civil society. And if it is so, the parliament is not the subject but the object of public control.

Secondly, we cannot support the position and those authors who believe that local governments are the subjects of public control, as they are the element of public authorities as well as the parliament.

Thirdly, some comments require also thought about the possibility of referring to the subjects of public control of political parties, coalitions, movements and so on. According to Art. 1 of the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" [4] the citizens of Ukraine join with political parties to exercise and protect their rights and meet the political, economic, social, cultural and other interests. Political parties have the right to participate actively in social and public life of the country which, in theory, allows us to treat them as subjects of public control. But here we cannot pay attention to the fact that political parties are fundamentally different in their legal status from other types of associations, because of their participation in the formation of public authorities. Because it not shape and control the functioning of the political parties involved in public administration is being politicized which quite often takes them outside the legal field, due to the peculiarities of political activity which is known cannot be objects united with the public administration. In other words we can conclude that the control exercised by political parties is a separate, specific form of social control.

Fourth, public inspectors are also called as subjects of public control. Expressing our own attitude to such proposals we note the following. The authors of this opinion, in our view, do not differentiate between the two closely related, but partially different categories, which are "public control" and "citizens' engagement in the implementation of public administration". Public inspector is the entity involved with the government, therefore he provides a public authority. In other words, he is a subject of delegated authority. Given this, he is also impossible to be attributed to the agents of social control, because the latter not vested by any public authority.

So, as an interim conclusion, we note that the characteristic features of social control is that it is carried out as separate individuals so civil society groups that are organizationally and functionally independent of the control objects, which are mainly the subjects of public authorities. In other words, the subjects of public control are ordinary citizens who can operate in these areas, either alone or collectively. This conclusion is fundamental to progress to clarify the question of the forms of social control, because the past is, in our view, derived from the legal status of the subjects of its implementation. Let us examine this aspect in more detail.

So, as citizens are the subjects of public control, all their possible actions or decisions on subjects of public administration may only be made within the formula "allowed everything that is not explicitly prohibited by law". However, the effect of the said formula sometimes can be limited. This applies primarily to the sphere of relations between individuals with the subjects of public administration. In this case it is the fact that the actions (decisions) of individuals involved in public administration can respond only within their assigned jurisdiction, which, in fact, limits the effect of the formula "allowed everything that is not explicitly prohibited by law". Thus, individuals can enter into a relationship with the subjects of public administration only within the limits specified by the relevant regulations. In other words, there can be a relationship between an individual and a subject of public administration outside the defined regulatory competence of the latter.

The foregoing, of course, also applies to the sphere of public control which, therefore, may be made only in those forms which have found their statutory.

Analysis of regulations relating to the organization and implementation of public control, leads to the conclusion about the presence of general, special or indirect forms of public control. In our view, to the general forms of public control can be attributed those that are available to any private person to unconditional basis. This accessibility is ensured by the fact that the latter find their consolidation in the norms of the Constitution of Ukraine [5], which, being directly applicable, as a result, can be used by anyone under any circumstances.

Contrary to common forms of public control implementation involves specific forms of certain conditions or performing certain preconditions on the part of individuals. As the latter we can name, for example, membership in a social organization or incorporation of an individual into the community board or the supervisory committee.

As for the indirect forms of public control, they “include” in action at the initiative not individuals but subjects of public administration.

Let’s consider each of these groups of organizational forms of public control in more detail.

General organizational forms of public control

The Constitution of Ukraine provides individuals, regardless of their social status, age, articles, nationality, etc., exercise public control over the entities of public administration, particularly in the form: appeals, requests for public information and mass gatherings.

According to Art.40 of the Constitution of Ukraine all have the right to file individual or collective petitions, or to personally appeal to the state government, local government and officials and employees of such bodies are obliged to consider the appeal and give a reasoned reply within the prescribed statutory period. Concretization of obtaining of these rights has found reflection in the Law of Ukraine “On Citizens’ Appeals” [6], which provides that private persons may apply to subjects of public administration with suggestions, comments, requests, demands and complaints. Within any of these types of appeals individuals may require involved in public administration from the relevant explanations or comments about committed (not committed) actions or decisions at that regardless of whether the applicant directly related to the past or not.

This form of public control is quite effective, but its effectiveness would be higher, as if the national legislation would be assigned legal liability of official (service) of organs of public authority for breach of terms to respond to individuals or for its absence. It also seems necessary to expand the types of appeals of citizens. Thus, it looks appropriate, in our view, inclusion in the existing list of appeals and petitions as that would have legalized mass appeals to the subjects of public administration with the same issue.

An important element of the administrative and legal status of individuals is their right of access to public information, within the implementation of which can also be public control over the subjects of public administration.

The right of access to public information, being guaranteed at the constitutional level (Part 2 of Art.34, Part 2 of Art.50) found a further specification of the Law of Ukraine “On access to public information” [7], where, in particular, is pointed out that individuals have a right of access to public information, which includes the reflected and documented by any means and in any media information that was obtained or created in the course of public authorities of their duties under applicable law or that is in the possession of government agencies and other public information.

Thus, individuals submitting to the subject the information request authority from the requirement to provide public information can control any aspects of functioning of the latter.

As the next general organizational form of public control it is necessary to recognize the massive gatherings, which is the most democratic way of public assessment of the actions (decisions) of the subjects of public administration.

Freedom of peaceful assembly, as it is noted in the Guidelines on freedom of peaceful assembly, is one of fundamental human rights, which can use and which can be realized by individuals and groups, unregistered associations, legal entities and other types of organizations.

Assembly can serve a large number of purposes – including showing the difference, to express unpopular views or position of the minority [8]. It is with this in mind, peaceful assembly, in fact, should be considered as a form of public control.

The right of individuals to participate in peaceful gatherings is enshrined in Art. 39 of the Constitution of Ukraine, which states that citizens have the right to assemble peacefully without arms and to hold meetings, rallies, and demonstrations in advance of notifying the executive power or bodies of local self-government.

At the same time, we note that the implementation of the named law in Ukraine now is at not too high level that is mainly due to the lack of relevant law. So, in order to strengthen the effectiveness of this form of public control is seen necessary preparation and adoption of the Law of Ukraine “On the mass meetings”.

To a category of general organizational forms of public control, in our opinion, should be attributed also public debate, which is referred to, for example in the Law of Ukraine “On democratic civil control over the military and law enforcement agencies” [9]. However, this form of public control now exists, in fact, only at the theoretical level, because, again, there is no normative act, which would have established the organization and conduct of public debate. The stated fully applies also to the public hearings.

Special organizational forms of public control

Special organizational forms of public control, as it has been highlighted above, require some preparatory work on the part of individuals and communities. During this training takes place, so to speak, the authorization public control on the subjects of public administration, which is carried out on behalf of the latter. So from this we can conclude that these forms of public control are to some extent dependent on the decisions (actions) of the subjects of public administration, which causes some doubts as to their effectiveness and efficiency.

To these forms of social control can be attributed primarily community councils that operate under the Cabinet of Ministers of Ukraine “On public participation in the formulation and implementation of public policy” [10], which approved the Model Regulations of the Public Council under the Ministry, other central executive authorities Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city, regional, Kyiv and Sevastopol state administrations. The above provisions are typical of a further specification at the level of orders and directives named entities of public administration.

The main tasks of community councils are: creating the conditions for the realization of the constitutional right to participate in public affairs, public control over the activities of executive authorities, in promoting executive body of public opinion in the formulation and implementation of public policy.

It should be mentioned also about the institute of public observers through which to date is made public control over a considerable number of areas (areas) functioning of public administration. As example we could call organized under the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine from 25.11.2011, № 1354 [11] public observation of external evaluation of educational achievements of graduates of secondary schools.

Special attention should be paid to the institute of public examination of the Authorities of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 5, 2008 № 976 “On approval of encouraging public assessment of executive bodies” [12]. Within the framework of this examination the institutes of civil society can provide an assessment of executive power, efficiency and performance of such decision-making bodies, preparation of proposals to resolve the last significant social problems.

Indirect organizational forms of public control

These forms of public control can only conditionally be called such because they are not initiated by the public but, in fact, by the subjects of public administration. However, despite this, at their expense quite important task is realized – informing the public on the status and prospects of functioning of public administration. The information obtained in this way can be used later for the public, so to speak, a full-scale civil control over a particular subject of public administration.

Speaking of indirect forms of public control, we mean primarily the duty of public administration subjects to inform the public about their activities. So today marked subjects of public administrations inform the public about:

- the results of the measures to prevent and combat corruption [13];
- European integration of Ukraine [14];
- the environment [15] and so on.

So, making a general conclusion from the above, we note that today in Ukraine a considerable amount of organizational forms of public control is accumulated over the subjects of public management,

which differ from each other by a considerable number of characteristics. This diversity of control activities is definitely a must welcome as this is achieved through the mobility and flexibility of the institutions of civil society in ensuring relevance, effectiveness and legitimacy of functioning of public administration. However, along with this we note that a considerable number of forms of public control now exist mainly on a theoretical level, as regulations are not defined order of their implementation in practice. Correcting this situation should be one of the priorities of our country.

REFERENCE

1. Stetsenko S.H. Administrative Law of Ukraine / S.H. Stetsenko : Manual. – Ed. 3rd, revised. and add. – K. : Atika, 2011. – 624 p.
2. Zelentsov A.B. The control over the executive in foreign countries / A.B. Zelencov – M. : RPFU, 2002. – 190 p.
3. Muzychuk O.M. Monitoring the activities of law enforcement agencies in Ukraine : monograph / O.M. Muzychuk. – Kharkiv : Kharkiv national university of internal affairs, 2010. – 564 p.
4. On Political Parties in Ukraine : Law of Ukraine from 05.04.2001, № 2365-III // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2001. – № 23. – Art. 118.
5. The Constitution of Ukraine // Supreme Council of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.
6. On citizens : Law of Ukraine from 02.10.1996, № 393/96-VR // Supreme Council of Ukraine. – 1996. – № 47. – Art. 256.
7. On Access to Public Information : Law of Ukraine of 13.01.2011 № 2939-VI // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2011. – № 32. – Art. 314.
8. Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osce.org/ru/odihr/83237>.
9. The democratic civilian control over the military and law enforcement agencies : the Law of Ukraine of 19.06.2003 № 975-IV // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2003. – № 46. – Art. 366.
10. On public participation in the formulation and implementation of public policy : Cabinet of Ministers of Ukraine on November 3, 2010 № 996 // Official Herald of Ukraine. – 2010. – № 84. – Art. 2945.
11. On approval of the public monitor the external evaluation of educational achievements of graduates of secondary schools : Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from 25.11.2011, № 1354 // Official Herald of Ukraine. – 2011. – № 101. – Art. 3729.
12. On approval of encouraging public assessment of the Authorities : Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 5, 2008 № 976 // Official Herald of Ukraine. – 2008. – № 86. – Art. 2889.
13. On approval of the preparation and publication of the report on the results of measures to prevent and combat corruption : Cabinet of Ministers of Ukraine of October 20, 2011 № 1094 // Official Herald of Ukraine. – 2011. – № 84. – Art. 3064.
14. On State Focus program to inform the public on European integration of Ukraine, 2008-2011 : Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 2, 2008 № 594 // Official Herald of Ukraine. – 2008. – № 49. – Art. 1584.
15. On informing the public on matters relating to the environment : Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 04.11.2004 № 2169-IV // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2005. – № 2. – Art. 72.

АДМІНІСТРАТИВНІ РЕГЛАМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Заброда Д.Г., к.ю.н., доцент

Кримський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті охарактеризовано адміністративні регламенти в контексті протидії корупції. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «адміністративний регламент», встановлено їх місце в системі засобів протидії корупції, висвітлено зарубіжний досвід законодавчого регулювання і застосування адміністративних регламентів для унормування діяльності органів публічної адміністрації. Запропоновано ряд заходів, спрямованих на запобігання корупції (на прикладі процедур надання адміністративних послуг).

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, адміністративний регламент, адміністративні послуги.

Заброда Д.Г. АДМИНИСТРАТИВНЫЕ РЕГЛАМЕНТЫ КАК СРЕДСТВО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРРУПЦИИ / Крымский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, Украина

В статье охарактеризованы административные регламенты в контексте противодействия коррупции. Проанализированы научные подходы к определению понятия «административный регламент», установлено их место в системе средств противодействия коррупции, освещены зарубежный опыт законодательного регулирования и применения административных регламентов для нормирования деятельности органов публичной администрации. Предложен ряд мероприятий, направленных на предупреждение коррупции (на примере процедур предоставления административных услуг).

Ключевые слова: коррупция, предотвращение коррупции, административный регламент, административные услуги.

Zabroda D.G. ADMINISTRATIVNYE REGULATIONS AS A MEANS OF CORRUPTION PREVENTION / Krim faculty of the Odessa state university of internal affairs, Ukraine

The aim of the article is to examine the major approaches for understanding the essence of administrative regulations and the implementation of their systematization, highlighting gaps in the legal and organizational support of their introduction, and analysis of the preventive influence of the regulations on corruption when the administrative services are provided.

Based on the study of scientific and normative sources the following characteristics of the administrative regulations have been identified: this is a type of normative-legal act containing the relevant public administrative decision; it is a consequence of public relations regulations; there is a certain procedure of their development, adoption and introduction; the objective of their adoption is the regulation and specification of the activities of the organs (officials) in the process of their assigned tasks performance; their purpose is to increase the efficiency of the public authorities to ensure the implementation of citizens' rights and freedoms, legal interests of individuals and legal entities; their result is the administrative procedure; possibility to arrange legal-normative acts in the summary form.

It is established, that proposed administrative regulation means the administrative regulation in force and the objective is to regulate and effect detailed elaboration of the activities of the bodies (officials) in their assigned tasks performance, the normative legal act of public authority, which establishes administrative procedures, and its implementation is aimed at provision of the rights and freedoms of citizens, legal interests of physical and legal persons.

It is grounded that while developing the draft of the Administrative procedural code of Ukraine, it is necessary to include as a separate part "Prevention of corruption while performing the administrative procedures" and include the anti-corruption component, which sets : the principles of administrative procedure – principles of anti-corruption and decency; provisions on the administrative act, taken as a result of corruption, are invalid; order of restoration of rights and legitimate interests of physical and legal persons, violations due to that were violated the adoption of the illegal act.

The following activities are suggested: they are aimed at the prevention of corruption in the process of administrative services provision by public authorities and local self-government: to increase the level of professional training of public authorities as for information and explanation to the citizens the relevant information about definite service; develop the stimulating methods for the citizens and encourage their activity concerning the content of services issues and initiatives on direction of appeals to the authorities regarding the provision of services in the sphere of public order; develop and implement collections of algorithms on each service and to ensure their integration in the curricula for specialists training, who will provide in the future; strengthen internal control over provision of services including the use of surveillance of premises; employ contactless communication between service consumers and officials, including the introduction of electronic forms of the control over the process of passing decisions concerning the particular treatment of person; encourage the officials efficiently, honestly and provide good services to the population etc.

Key words: corruption, corruption prevention, administrative regulations, administrative services.

Захист прав і свобод людини у відносинах з органами публічної влади, забезпечення повноти реалізації їх законних інтересів безпосередньо пов'язані із запобіганням корупційним проявам

у процесі реалізації органами державної влади, органами місцевого самоврядування покладених на них функцій.

Проблеми адміністративної регламентації діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування є актуальними з урахуванням проведення реформи системи публічного управління в Україні та приведення форм і методів реалізації їхніх функцій до вимог загальноєвропейських стандартів.

Розвиток адміністративного регламентування діяльності органів публічної адміністрації входить і до переліку напрямів адміністративної реформи в Україні. Так, у Концепції забезпечення «пріоритетності законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів виконавчої влади» віднесено до завдань, які мають ключове значення [1].

Слід погодитися із Н.Т. Гончарук, яка вважає, що «...сутність реформи публічної адміністрації полягає в здійсненні комплексних перетворень у системі публічного управління в інтересах громадян з метою вдосконалення взаємодії інститутів публічної адміністрації з громадянами, надання їм якісних управлінських послуг в економічній, правовій, соціально-культурній та інших сферах. Основною метою реформування є формування ефективної системи публічної адміністрації, що надаватиме якісні публічні послуги громадянам на рівні, що відповідає європейським стандартам, забезпечуватиме оптимальне використання публічних коштів та буде здатна вчасно і адекватно реагувати на соціально-економічні та зовнішньополітичні виклики» [2].

Варто визнати, незважаючи на спроби запровадити в Україні систему оцінювання якості функціонування органів публічної влади, у тому числі й за допомогою міжнародних організацій та інструментів, суттєво покращити їх сервісну діяльність не вдалося. І експерти, і громадяни наголошують на суттєвій розбіжності між потребами споживачів адміністративних послуг та способами їх задоволення представниками публічної адміністрації.

Актуальність наукового обговорення проблем у вказаній сфері обумовлюється також і нагальною потребою розробки Адміністративно-процедурного кодексу України, прийняття якого є необхідним у контексті виконання рекомендації ГРЕКО та Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією. Варто погодитися з позицією В.Б. Авер'янова, який зазначає, що «...уніфікована регламентація адміністративних процедур має істотно підвищити рівень гарантованості прав і законних інтересів громадян та інших приватних осіб від порушень і свавілля з боку влади... наявність єдиних правил адміністративної процедури, по-перше, забезпечує рівність усіх її учасників перед законом, оскільки до всіх однорідних справ застосовується однакова процедура. І, по-друге, чітке законодавче визначення адміністративної процедури є необхідною умовою здійснення ефективного контролю (насамперед, судового) за прозорістю і законністю діяльності органів влади» [3].

Незважаючи на існування в Україні достатньої кількості праць, присвячених питанням адміністративно-процесуальної регламентації загалом, та адміністративним процедурам в діяльності органів публічної влади зокрема, проблематика адміністративних регламентів потребує свого подальшого розроблення, у тому числі й з урахуванням їх запобіжного впливу на корупцію.

Метою статті є характеристика адміністративних регламентів у контексті протидії корупції.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішити такі **завдання**: окреслити основні підходи щодо розуміння сутності адміністративних регламентів та здійснити їх систематизацію, виокремити прогалини у правовому й організаційному забезпеченні їх запровадження, проаналізувати запобіжний вплив цих регламентів на корупцію при наданні адміністративних послуг.

Слід наголосити, що в теорії наразі відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «адміністративний регламент». У різних інтерпретаціях він розглядається як: документ, що визначає порядок здійснення певних дій; нормативно-правовий акт органу державної влади (самоврядування), «технологічний паспорт» реалізації відповідної функції органу публічної влади.

Досліджуючи адміністративні регламенти федеральних органів виконавчої влади Російської Федерації, К.В. Давидов пропонує таку їх дефініцію – це прийняті у встановленому порядку уповноваженими федеральними органами з метою оптимізації управлінської діяльності

(упорядкування й спрощення адміністративних процедур і дій, усунення зайвих процедур і дій) нормативні адміністративні акти, що закріплюють як загальні правила організації діяльності відповідних органів у відповідній сфері компетенції (у тому числі – правила, процедури внутрішньої організації діяльності органів), так і строки й послідовність дій (адміністративні процедури) цих органів, порядок взаємодії між їх структурними підрозділами і посадовими особами, а також порядок взаємодії самих федеральних органів виконавчої влади при виконанні державних функцій і наданні державних послуг.

В. Сороко пропонує розуміти під адміністративними послугами здійснення функцій органами влади «...урегульоване виконання державних функцій, які пов'язані із здійсненням органами державної влади контрольної і наглядової діяльності, з міжвідомчою взаємодією у процесі здійснення державних функцій, із забезпеченням виконання прав і обов'язків громадянами і організаціями, наданням державних послуг невизначеному колу осіб, а також конкретним особам у державних органах» [4, 3-5].

Нормотворці використовують формалізований підхід до визначення цієї категорії. Так, у проекті закону РФ «Про адміністративні регламенти у виконавчих органах влади в Російській Федерації» від 12.04.05 адміністративний регламент визначається як «нормативно-правовий акт виконавчого органу влади (виконавчих органів влади), що встановлює адміністративні процедури в порядку, передбаченому цим Федеральним законом» [5]. В іншому документі – це «технологічний опис операції з надання послуги муніципальним утворенням» [6].

У законі РФ «Про організацію надання державних і муніципальних послуг» адміністративний регламент – це нормативний правовий акт, що встановлює порядок надання державної або муніципальної послуги і стандарт надання державної і муніципальної послуги [7].

У російській Концепції адміністративної реформи пропонується таке визначення адміністративного регламенту (виконання функцій та надання послуг) – це нормативний правовий акт федерального органу виконавчої влади або органа виконавчої влади суб'єкта Російської Федерації, який визначає послідовність дій органу виконавчої влади (адміністративні процедури), що забезпечує виконання державних функцій, охоплюючи надання державних послуг, ефективну роботу структурних підрозділів і посадових осіб, реалізацію прав громадян і організацій [8].

Прикладом спроби закріплення цієї категорії в національній локальній правотворчості є Регламент центру надання адміністративних послуг виконавчого комітету Хмельницької міської ради. Він є «...нормативним актом, розробленим на основі чинного законодавства України з урахуванням Регламенту роботи виконавчих органів Хмельницької міської ради, який визначає засади діяльності та взаємодії адміністративних органів, які надають адміністративні послуги на території міста Хмельницького (далі – адміністративні послуги), організації документообігу та порядку здійснення моніторингу за належністю надання адміністративних послуг за принципом організаційної єдності» [9].

В. Логвінов, М. Мазуркевич, Н. Костенюк, А. Ракша пропонують такі дефініції адміністративного регламенту: це стандартизовані і зафіксовані в документальній формі правила (норми) роботи державного органу влади або його структурних елементів («у вузькому розумінні») чи державного механізму – у більш широкому контексті; організаційно-розпорядчі документи, які надають легітимність й інтегрують процеси, об'єкти і суб'єкти державного управління, що спрямовані на виконання владних повноважень, закріплених певним набором цільових державних функцій [10, 36-39].

На погляд авторів навчального посібника «Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні», поняття «адміністративний регламент» можна визначити як систему приписів, що описують послідовність дій і рішень для органів виконавчої влади, їх підрозділів і посадовців. Фактично адміністративний регламент є формою закріплення та формалізації адміністративних процесів в органі влади [11].

Систематизація підходів до розуміння змісту категорії «адміністративний регламент» здійснена М.М. Мокеєвим. Цей учений розглядає їх як: комплексний опис порядку виконання окремого ділового процесу, що забезпечує реалізацію функції або декількох функцій органу виконавчої влади; систему приписів і стандартів виконання адміністративних дій; нормативи діяльності органів влади; нормативний акт, який визначає послідовність взаємодії людей, уповноважених

приймати рішення під час адміністративної (пов'язаної з державним управлінням) роботи; порядок, що регулює функціонування системи управління конкретного економічного суб'єкта (наприклад, положення про систему управління підприємством і увесь комплекс порядків та інструкцій); вичерпний і відкритий опис діяльності органу виконавчої влади, який включає систему стандартів державних послуг і взаємодій, закріплений нормативно-правовим документом; імперативний нормативний акт, що регламентує роботу окремого інституту державної влади в певній сфері діяльності [12].

Російське законодавство містить і перелік основних різновидів адміністративних регламентів. Так, у п.1.2 Типового регламенту взаємодії федеральних органів виконавчої влади вказується на розробку федеральними органами таких їх різновидів: виконання державних функцій; надання державних послуг; цивільних службовців [13]. Також виділяють: адміністративні регламенти організації діяльності виконавчих органів державної влади; регламенти взаємодії виконавчих органів державної влади; типові регламенти; електронні адміністративні регламенти.

На думку К.В. Давидова, адміністративні регламенти слід розділяти за: ступенем узагальненості (типові і конкретні); суб'єктом прийняття (прийняті урядом РФ або іншими федеральними виконавчими органами); сферами регулювання (адміністративно-політична, соціально-культурна, економічна); спрямованістю процедур, що у них містяться (зовнішні, внутрішні) [14, 6].

Російський вчений-економіст Я.Я. Кайль, вивчаючи розвиток адміністративної регламентації в умовах реформування публічного управління, класифікує адміністративні регламенти за: ступенем гомогенності (головні та похідні); рівнем компліментарності повноважень (основні та додаткові); ініціатором взаємодії (прямий і зворотній) [15, 6-11].

Отже, вивчення наукових та нормативних джерел дозволяє виокремити такі ознаки адміністративних регламентів: це різновид нормативно-правового акту, що містить відповідне публічно-управлінське рішення; він є наслідком врегулювання публічних відносин; є певна процедура їх розроблення, прийняття та запровадження; метою їх прийняття є врегулювання та деталізація діяльності органів (посадових) осіб у процесі виконання покладених на них завдань; їх призначенням є підвищення ефективності діяльності органів публічної влади щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, законних інтересів, фізичних та юридичних осіб; їх результатом є адміністративна процедура; можливість систематизації таких нормативно-правових актів у вигляді зведення.

З урахуванням викладеного, під адміністративним регламентом пропонуємо розуміти прийнятий у встановленому законом порядку з метою врегулювання та деталізації діяльності органів (посадових) осіб у процесі виконання покладених на них завдань, нормативно-правовий акт органу публічної влади, що встановлює адміністративні процедури, реалізація яких спрямована на забезпечення прав і свобод громадян, законних інтересів, фізичних та юридичних осіб.

Систематизуючи існуючі адміністративні регламенти, В.В. Комаровський, Ю.Б. Пігарев, С.М. Тютюхін виділяють чотири різновиди державних процесів з позицій складності їх регламентації: стандартні структуровані процеси; індивідуалізовані процеси; переговорні процеси; слабо структуровані процеси [16]. При цьому, останні є більш за все ураженими корупційними ризиками.

Характеризуючи різновиди адміністративних регламентів, можна зробити висновок щодо можливості їх поглибленого вивчення в межах самостійного наукового дослідження. Втім, у контексті запобігання корупції більш детально пропонується розглянути регламентацію надання адміністративних послуг.

Розгляд нормативних і літературних джерел свідчить про те, що питанням адміністративної регламентації діяльності органів публічної влади в цілому та щодо адміністративних послуг зокрема вітчизняними науковцями приділяється досить незначна увага.

Зокрема, питання адміністративної регламентації сервісної діяльності органів публічної адміністрації розглядаються в українській адміністративно-правовій науці переважно в таких аспектах: забезпечення мінімізації зусиль і витрат громадян щодо отримання відповідних

послуг; правове регулювання процедур для визначення строків надання адміністративних послуг, способів звернення для її отримання, інших аспектів цього процесу (А.В. Кірмач, В.П. Тимошук); структурно-функціональної характеристики управлінської процедури з надання послуги (Є.В. Курінний); правових форм процесуальної діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб (І.П. Голосніченко); спеціально-правового регулювання провадження з надання конкретних управлінських послуг та визначення рівнів нормативно-правових актів, що визначають правові засади відповідних проваджень (І.Б. Коліушко); визначення і нормативне закріплення стандартів надання й критеріїв оцінювання якості адміністративних послуг (В.П. Тимошук, І.В. Дроздова, Є.В. Курінний) [17-22].

Погоджуючись загалом з поглядами вказаних науковців, варто звернути увагу на те, що більшість із них здійснює характеристику статичного явища – «адміністративна послуга» – з позиції оцінювання її як результату діяльності органу публічної влади, що суб'єктивно визначається споживачами шляхом порівняння нормативно-визначених критеріїв з їх сприйняттям реального процесу отримання певної послуги у конкретної посадової особи.

Однак, поза увагою залишаються такі, на нашу думку, важливі аспекти регламентації адміністративних послуг, як: розробка послуги (визначення потреби в її запровадженні, суб'єктів розроблення, суб'єктів споживання, попередня оцінка можливих ризиків, у тому числі й корупційних); створення технологічної карти надання послуги (детальний опис провадження, алгоритмізація дій посадових осіб та споживачів); інформаційне забезпечення послуги (інформування про неї, висвітлення процесу надання, повідомлення про прийняте рішення); коригування послуги (змісту, процедури надання).

Розв'язанню цього питання повинно сприяти прийняття Адміністративного процедурного кодексу України. На думку ряду адміністративістів, його прийняття дозволить: внести порядок і послідовність у те, як адміністративні органи використовують свої повноваження, що сприятиме ефективності та економності прийняття рішень; усунути потребу постійно розробляти процедури при появі нових адміністративних справ, оскільки кодекс закріплює загальний, встановлений, єдиний базовий порядок (модель) розгляду різноманітних справ, здійснення процедур; визначити мінімальні стандарти, яких повинні дотримуватися у всіх сферах діяльності публічної адміністрації; зафіксувати єдині принципи, які повинні застосовуватися в практиці діяльності публічної адміністрації [22].

Парламентом України було зареєстровано два законопроекти такого кодексу. Так, під № 2789 від 18.07.2008 зареєстровано проект «Адміністративно-процедурного кодексу України» (ініціатор – Кабінет Міністрів України, Ю. Тимошенко, відкликано 11.03.2010) та за № 11472 від 03.12.2012 з аналогічною назвою (ініціатор – Кабінет Міністрів України, М. Азаров, відкликано 12.12.2012).

Вивчення положень цих законопроектів свідчить про відсутність у них положень, спрямованих на запобігання корупційним проявам під час адміністративних процедур. Така ситуація є не досить зрозумілою, адже при обґрунтуванні доцільності прийняття цих законопроектів у відповідних пояснювальних записках наголошувалося, що вони дозволять «захистити права і законні інтереси особи у відносинах з державою, сприятимуть обмеженню проявів бюрократизму, свавілля та корупції з боку службовців, підвищити ефективність роботи органів влади».

На нашу думку, включення антикорупційної складової до базових положень такого Кодексу є вкрай необхідним. Зокрема, вони повинні бути передбачені серед принципів адміністративних процедур, відповідальності посадових осіб, які беруть участь в адміністративних процедурах, порядку скасування неправомірних, прийнятих у результаті корупційних дій, рішень тощо.

У зв'язку з цим, пропонується при розробці проекту Адміністративного процедурного кодексу України, включати до принципів адміністративної процедури – принципи антикорупційної спрямованості і добросовісності; до положень щодо визнання адміністративного акту, прийнятого у результаті корупційних дій, нікчемним; до порядку відновлення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, порушених у разі прийняття протиправного акту.

Ці положення можуть бути розширені шляхом включення до Кодексу окремого розділу

«Запобігання корупції при здійсненні адміністративних процедур».

При формулюванні пропозицій для удосконалення адміністративної регламентації діяльності органів публічної влади варто звернутися й до зарубіжного досвіду.

Так, у Російській Федерації напрацьовано ряд ґрунтовних положень, що дозволили перевести наукові надбання у цій галузі з концепцій та моделей до конкретних правових актів (їх проектів).

Наприклад, законом РФ «Про організацію надання державних і муніципальних послуг» регулюються суспільні відносини, що виникають у зв'язку з наданням державних і муніципальних послуг відповідно федеральними органами виконавчої влади, органами державних позабюджетних фондів, виконавчими органами суб'єктів Російської Федерації, а також місцевими адміністраціями та іншими органами місцевого самоврядування, які реалізують виконавчо-розпорядчі повноваження [22].

До позитивних аспектів цього законодавчого акту слід віднести: запровадження в діяльність органів публічної влади електронних форм взаємодії між надавачами державних послуг та їхніми споживачами, започаткування таких форм організації надання послуг, як: створення та забезпечення функціонування порталів державних і муніципальних послуг, започаткування відповідальності за порушення електронного порядку надання послуг та інформації; закріплення вимог до адміністративних регламентів та стандартів надання послуг; визначення особливостей надання державних і муніципальних послуг у багатофункціональних центрах; започаткування державної інформаційної системи про державні та комунальні платежі; введення універсальних електронних карток тощо.

Важливими положеннями цього нормативно-правового акту є й ті, що визначають терміни та відповідальних за втілення новацій у галузі надання державних і муніципальних послуг у житті.

Загалом, оцінюючи революційні підходи до реформування системи надання таких послуг у РФ, необхідно наголосити, що їх започаткування потребуватиме перебудови процесів інформаційного забезпечення діяльності органів державної і місцевої влади, докорінного оновлення парку комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, значного підвищення рівня комп'ютерної компетентності як посадових осіб публічної адміністрації, так і споживачів послуг. Такі новації вимагають і суттєвого покращення підготовки осіб, які виконують функції держави або органів місцевого самоврядування, адже акценти у спілкуванні з громадянами змінюватимуться від особистого контакту до дистанційного.

В українській Державній програмі щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки до заходів, що потребують посиленого інформаційного наповнення, відносять такі, що забезпечать зменшення кількості безпосередніх контактів громадян і представників юридичних осіб з державними службовцями: впровадження системи електронного документообігу та електронного цифрового підпису на загальнодержавному і місцевому рівнях для підвищення рівня об'єктивності та прозорості прийняття органами державної влади рішень; впровадження анкет для звернення громадян за наданням адміністративних послуг, розміщені на відповідних веб-сайтах державних органів; запровадження консультативних кабінетів, створення єдиного кол-центру з надання адміністративних послуг; удосконалення порядку особистого прийому в органах державної влади та місцевого самоврядування шляхом запровадження «електронної черги»; електронного обігу медичних форм та електронного цифрового підпису на загальнодержавному і місцевому рівнях; створення єдиного веб-порталу адміністративних послуг з визначенням переліку всіх адміністративних послуг; створення багатофункціональних центрів для надання фізичним і юридичним особам адміністративних послуг; забезпечення функціонування, ведення та своєчасного оновлення веб-сторінок, інших електронних ресурсів органів (інституцій), залучених до надання адміністративних послуг, що містять інформацію, необхідну для отримання адміністративних послуг тощо. Потребують додаткового інформаційного забезпечення і заходи щодо зменшення тиску на підприємців: усунення технічних бар'єрів, запровадження «єдиного вікна», максимальна комп'ютеризація документообігу; запровадження Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно [24].

Порівняльний аналіз російського та українського підходів щодо інформатизації системи

адміністративної регламентації діяльності органів публічної адміністрації свідчить про подібність у цих державах правових та організаційних заходів, запропонованих для її запровадження.

При формуванні української системи електронних послуг варто орієнтуватись і на відповідний модельний закон СНД. Прийнятий 07.04.2010 р., цей нормативний акт містить права і обов'язки учасників надання і отримання електронних державних послуг; засади формування правової основи електронних державних послуг; положення про захист прав і законних учасників надання і отримання електронних державних послуг; правила надання і отримання електронних державних послуг [25].

Звичайно, їх виконання передбачає злам певних стереотипів про «паперову силу» бюрократії та можливість отримати результат при мінімальному спілкуванні з органами влади. Втім, саме його використання дозволить ряду запобігти умовам, що опосередковують корумпування чиновників через пряме спілкування з особою шляхом дистанціювання від громадянина, забезпечення прозорості у відносинах з людиною, можливості фіксації часу на таке спілкування, зовнішнього та внутрішнього контролю за виконанням відповідних адміністративних процедур.

Одним із основних методів, які застосовуються у процесі вирішення питань, пов'язаних із регламентацією адміністративних послуг, на нашу думку, є стандартизація.

Так, категорію «стандарт» у правознавстві прийнято розуміти у контексті «...документа, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі» [26, 614].

У звіті про проведення науково-дослідної роботи «Розробка типових стандартів якості й доступності послуг для органів виконавчої влади, що їх надають», здійсненого фахівцями Державного університету – вища школа економіки (Москва, 2004 р.), формулюється таке визначення стандарту державної послуги – нормативний правовий акт, що встановлює вимоги до надання державної послуги, які визначають суттєві для її отримувача характеристики відповідності послуги формі, змісту та результату надання [27].

Крім стандартів адміністративних послуг, слід виокремлювати також і стандарти публічного обслуговування. Важливе значення у стандартизації адміністративних послуг та публічного обслуговування є закріплення їх базових характеристик, тобто базових стандартів. Вони є: обов'язковими для усіх органів публічної влади, що їх надають; не можуть бути зниженими при розробці стандартів конкретних послуг; повинні відтворюватися у стандартах конкретних послуг. Також у теорії визначаються такі різновиди стандартів щодо адміністративних послуг: вищі (найкращої якості), мінімальні (гірше не повинно бути), спеціальні (для окремого виду послуг), загальні (для всіх адміністративних послуг) [26, 614].

Серед базових стандартів, що можуть знижувати ризик проявів корупції, слід назвати такі, що: визначають час, оптимальний і розумний для надання послуги, у тому числі й очікування початку спілкування з посадовою особою; передбачають раціональне встановлення годин прийому населення з урахуванням загальної тривалості робочого дня, роботи інших державних установ і комерційних організацій, рух загального транспорту, пору року тощо; передбачають можливості отримання послуги дистанційно або через представника; мінімізують кількість дій споживача послуги та створення умов для їх здійснення у приміщенні органу влади, у тому числі й копіювання за ціною, що не перевищує ринкову; забезпечують фіксацію звернення споживача у встановленій, як правило письмовій формі; знижують кількість документів, що заповнюються і, які мають бути у формі бланків; забезпечують можливості для отримання послуг споживачам, що мають додаткові потреби (інваліди, люди похилого віку, іноземці та ін.); передбачають можливість негайного інформування про протиправну або неетичну поведінку представника влади у процесі надання послуги.

Звичайно, що бажаним результатом будь-якого демократичного суспільства є забезпечення вищих стандартів. Втім, для визначення параметрів надання послуги варто закріплювати мінімальні стандарти, недотримання яких тягне визнання послуги неякісною, а діяльність відповідної посадової особи такою, що не відповідає вимогам і може тягнути за собою

застосування правових заходів впливу, в тому числі й юридичної відповідальності. Такий спосіб сприяє захисту прав фізичних і юридичних осіб як споживачів послуг та більш якісному виконанню службових обов'язків посадовими особами органів публічної влади.

Наприклад, до Кодексу України про адміністративні правопорушення законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» було внесено ст.212-26 «Ненадання інформації або надання недостовірної чи неповної інформації», частина 1 якої передбачала відповідальність за неправомірну відмову особи в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у разі, якщо така інформація підлягає наданню на запит фізичної або юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію» або «Про звернення громадян» [28]. Ця норма містить положення щодо деліктного забезпечення таких критеріїв оцінювання якості надання адміністративної послуги, як повнота і своєчасність.

Проведене М.Б. Острах опитування засвідчило, що більшість з 350 громадян вважає, що за порушення встановленого порядку надання адміністративних послуг представники влади повинні нести адміністративну, дисциплінарну, кримінальну та цивільну відповідальність – 62%, 67,7%, 31,1% та 25,7% відповідно [29, 162].

Втім, юридична відповідальність є заходом, застосування якого свідчить про недостатню ефективність системи профілактики відповідних порушень, тому слід стимулювати сумлінність та старанність виконання посадовими особами публічних органів влади покладених на них обов'язків.

Серед причин, що призводять до вчинення корупційних діянь під час надання адміністративних послуг, можна зазначити й недостатню обізнаність посадових осіб із процедурою їх надання.

Окремо слід приділити увагу прозорості надання публічних послуг фізичним та юридичним особам. Під цією категорією пропонується розуміти якісний стан такої послуги, що забезпечує її зрозумілість та легкість для сприйняття й одержання споживачем.

Слід розмежовувати поняття «прозорість державної послуги» та «прозорість надання державної послуги». При цьому, якщо перша категорія є якісним показником, котрий не пов'язаний із процесуальною діяльністю представників адміністрації, то друга безпосередньо стосується процедури реалізації можливості громадянина одержати таку послугу шляхом реагування співробітника адміністрації на звернення громадянина. Саме ця процедура є джерелом можливих корупційних ризиків.

До особливостей забезпечення прозорості державних послуг можна віднести: уніфікацію термінології, яка застосовується для розкриття змісту державної послуги та наближення понять, що використовуються, до можливості розуміння пересічного громадянина; розроблення і впровадження механізму інформування громадян про наявні послуги, оперативного, повного і об'єктивного доведення інформації про них, можливість та порядок їх одержання; використання наочних та методичних роз'яснювальних матеріалів, розміщення в місцях надання адміністративних послуг плакатів, стендів; підвищення ефективності використання засобів масової комунікації; інформування про обсяг дискреційних повноважень посадової особи, яка приймає рішення про надання послуги; проведення експертизи послуги на відповідність вимогам принципу прозорості; моніторинг сприйняття прозорості державної послуги, що надається органами внутрішніх справ, та необхідності корегування її змісту.

Реалізація зазначених завдань потребує об'єднання зусиль юристів, лінгвістів, соціологів, психологів та інших спеціалістів, які зможуть комплексно оцінити конкретну ефективність послуги та визначити рівень її прозорості.

Зважаючи на викладене, пропонуються такі заходи, спрямовані на запобігання корупції у процесі надання адміністративних послуг органами державної влади і місцевого самоврядування: підвищити рівень професійної підготовки представників органів публічної влади щодо інформування та роз'яснення громадянам відповідної інформації про ту чи іншу послугу; розробити методiku стимулювання громадян до активності в постановці необхідних для уточнення змісту послуги запитань та ініціативи у спрямуванні звернень до органів влади з приводу надання ними послуг у сфері громадського порядку; розробити та запровадити збірники алгоритмів щодо кожної послуги і забезпечити їх інтеграцію в навчальні програми

підготовки фахівців, котрі їх надаватимуть у подальшому; активізувати внутрішній контроль за наданням послуги, у тому числі й з використанням засобів спостереження у службових приміщеннях; поширити практику безконтактного спілкування між споживачами послуг та посадовими особами, у тому числі й запровадження електронних форм контролю за станом проходження рішень щодо певного звернення особи; здійснювати стимулювання посадових осіб, що якісно, сумлінно та добросовісно надають послуги населенню тощо.

Крім цього, слід продовжити роботу із формування в кожного представника органу публічної влади розуміння сервісного характеру його діяльності щодо надання фізичним та юридичним особам адміністративних послуг, які повинні відповідати встановленим стандартам і за якість надання яких вони особисто несуть відповідальність у встановленому законом порядку. Кожен з них повинен усвідомлювати, що результати його діяльності впливають на оцінювання влади загалом – позитивне чи негативне [30, 98-99].

Резюмуючи, необхідно констатувати, що адміністративні регламенти є ефективним засобом саме запобігання проявам корупції в системі публічної адміністрації, а їх розробка і запровадження – нагальним завданням як науковців, так і практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U810_98.html
2. Гончарук Н. Вітчизняний досвід здійснення адміністративної реформи в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Гончарук // Публічне управління. – 2006. – С. 11-16. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/1/02.pdf>
3. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права / В.Б. Авер'янов // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 8-14.
4. Сороко В.М. Підхід до законодавчого врегулювання надання публічних послуг органами державної влади / В.М. Сороко. – К. : НАДУ, 2008. – 32 с.
5. Об административных регламентах в исполнительных органах государственной власти в Российской Федерации : Проект Федерального Закона от 03.09.2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.izh.ru/izh/info/i25880.html>
6. Модельный административный регламент предоставления муниципальной услуги : акт. – М. : НОРМА, 2012. – 15 с.
7. Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг : Федеральный закон от 27.07.2010 № 210-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru>
8. О мерах по проведению административной реформы в 2003 – 2004 годах : Указ Президента РФ от 23 июля 2003 г. № 824 // Сборник законодательства Российской Федерации. – 2003. – № 30. – Ст. 3046.
9. Регламент Центру надання адміністративних послуг : Рішення виконавчого комітету Хмельницької міської ради від 10.05.2012 р. № 438 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://156-reglament-tsentru-nadannya-administrativnikh-poslug.htm>
10. Логвінов В. Регламентация адміністративної діяльності державних органів влади / Логвінов В., Мазуркевич М., Костенюк Н., Ракша А. // Збірник наукових праць “Ефективність державного управління”. – 2011. – Вип. 29. – С. 34-41.
11. Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс] / [О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияєв, Е.Л. Клепець, Ю. Місніков, Отт Арво, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут]; за ред. А.І. Семенченко. – 2009. – 82 с. – Режим доступу : <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bweb%3B%3B&text=>
12. Мокеев М.М. Содержание понятия “муниципальная услуга” [Электронный ресурс] / М.М. Мокеев. – Режим доступа : veselorn.donland.ru/Data/.../0911p068.doc

13. Типовой регламент взаимодействия федеральных органов исполнительной власти : утвержден постановлением Правительства РФ от 19 января 2005 г. № 30 // Сборник законодательства Российской Федерации. – 2005. – № 4. – Ст. 305.
14. Давыдов К.В. Административные регламенты федеральных органов исполнительной власти Российской Федерации : теоретико-правовое исследование : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право ; финансовое право ; информационное право» / К.В. Давыдов. – Воронеж, 2009. – 24 с.
15. Кайль Я.Я. Развитие административной регламентации в условиях реформирования публичного управления : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. докт. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности)» / Я.Я. Кайль. – Волгоград, 2012. – 51 с.
16. Комаровський В.В. Постановка та принципи категоризації адміністративних регламентів і процесів як фактор інформаційного забезпечення інвестиційного процесу [Електронний ресурс] / В.В. Комаровський, С.М. Тютюхін, Ю.Б. Пігарев. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2011_9/zmist/odyframe.htm
17. Авер'янов В.Б. Центральні органи виконавчої влади в Україні : концептуальний підхід до класифікації в контексті адміністративної реформи в Україні / В.Б. Авер'янов // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1 (16). – С. 45-49.
18. Тимошук В.П. Оцінка якості адміністративних послуг / В.П. Тимошук, А.В. Кірмач. – К. : Факт, 2005. – 88 с.
19. Курінний Є.В. Принципи адміністративно-юрисдикційного процесу : визначення підходу, систематизація / Є.В. Курінний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1. – С. 152-157.
20. Голосніченко І.П. Адміністративний процес : навч. посіб. / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. – К. : ГАН, 2003. – 256 с.
21. Коліушко І.Б. Управлінські (адміністративні) послуги – новела адміністративного права. Адміністративні реформи для людини : наук.-практ.нарис [Електронний ресурс] / І.Б. Коліушко. – Режим доступу : <http://www.centre@pravo.org.ua>.
22. Адміністративна реформа для людини (науково-практичний нарис) / Коліушко І.Б., Авер'янов В.Б., Тимошук В.П., Куйбіда Р.О., Голосніченко І.П. – К. : Факт, 2001. – 72 с.
23. Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг : Федеральный закон от 27.07.2010 №210-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru>
24. Основні напрями реалізації у 2012 році Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0009323-12/print1330247166410713>
25. Модельный закон об электронных государственных услугах : Принят на тридцать четвертом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 34-7 от 7 апреля 2010 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_m99
26. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редколегія Ю.С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 5 : П-С. – 736 с.
27. Разработка типовых стандартов качества и доступности услуг для органов исполнительной власти, их предоставляющих : Отчет о проведении научно-исследовательской работы. – М. : ГУ-ВШЭ, 2004. – 119 с.
28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11 червня 2009 р. // Голос України. – 18.07.2009. – № 132.

29. Острах М.Б. Якість провадження з надання адміністративних послуг (за даними соціологічного дослідження) / М.Б. Острах // Київський часопис права : збірник наукових праць. – 2012. – № 3 – С. 160-164.
30. Заброда Д.Г. Забезпечення прозорості надання державних послуг як засіб протидії корупції в органах внутрішніх справ / Д.Г. Заброда // Теорія та практика забезпечення якісного управління в сфері діяльності Міністерства внутрішніх справ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 27 листопада 2009 р. / упорядники : Т.О. Проценко, І.П. Голосніченко, О.Г. Циганов, П.П. Кульчицький ; за заг. ред. Т.О. Проценка. – К. : ДНДІ МВС України, 2009. – С. 98-99.

УДК [340.111: 378.091]: 005 (477)

THE MAIN WAYS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FUNDAMENTALS IMPROVEMENT OF THE LEGAL EDUCATION MANAGEMENT IN UKRAINE

Martynov M.P., candidate of law, lecturer

Zaporizhzhya national university

The particular ways of organizational and legal fundamentals improvement of the legal education management in Ukraine, that should be enshrined into the new law of Ukraine "On Higher education" in the context of the extension of the normative legal regulation of academic, regulatory, institutional, personnel and financial fundamentals of the autonomy of higher education institutions, harmonization of the Ukrainian system of lawyers training to the appropriate systems of European countries taking into account the features of the national legal education are suggested in the article.

Key words: legal education, higher education, organizational and legal fundamentals, autonomy, harmonization.

Мартынов Н.П. ОСНОВНЫЕ ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ УПРАВЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье предлагаются конкретные пути совершенствования организационно-правовых основ управления юридическим образованием в Украине, которые должны найти свое законодательное закрепление в новом Законе Украины «О высшем образовании» в контексте расширения нормативно-правового регулирования академических, нормативных, институциональных, кадровых и финансовых основ автономии вузов, гармонизации украинской системы подготовки юристов с соответствующими системами европейских стран с учетом специфики отечественного развития, а также других тенденций развития отечественного юридического образования.

Ключевые слова: юридическое образование, высшее образование, организационно-правовые основы, автономия, гармонизация.

Мартинів М.П. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ ЮРИДИЧНОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ / Запорізький національний університет, Україна

У новому Законі України «Про вищу освіту» в контексті розширення нормативно-правового регулювання академічних, нормативних, інституційних, кадрових та фінансових засад автономії ВНЗ, гармонізації української системи підготовки юристів з відповідними системами європейських країн з урахуванням специфіки вітчизняного розвитку, а також інших тенденцій розвитку вітчизняної юридичної освіти повинні:

- 1) Встановити певні критерії для організацій, які мають право контролю за якістю юридичної освіти та за механізмом такого контролю;
- 2) Закріпити принцип партнерства у проведенні Міністерством освіти і науки України перевірок університетів на відповідність акредитації та ліцензії (зміст цього принципу розкривається через обов'язок Міністерства освіти і науки України виявляти порушення законодавчих положень якості освіти: університетам надається період у 1-2 роки (залежно від порушень) на усунення причин та умов порушень, які їх призвели, з метою допомогти цьому університету виправитися вчасно (надаючи матеріальні, технічні та фінансові ресурси для прийняття організаційних заходів, таких, як забезпечення необхідними спеціалістами, залучення юристів з неурядових громадських організацій для вирішення визначених проблем);

- 3) Доручити університетам визначати зміст державних стандартів освіти на рівні 30-40% стосовно розподілу часу та відповідних змін у навчальному плані підготовки юристів залежно від ринкових потреб, регіональної доступності їх шкіл права, інше;
- 4) Визначити нове юридичне поняття освітнього процесу як системи організаційних, освітніх та дидактичних заходів, направлених на отримання відповідного освітньо-професійного, освітньо-наукового рівня патріотичного, морального, духовного, естетичного та фізичного розвитку людини (унікаючи усунення понятійних слів щодо освіти) та встановити ставки заробітних плат для керівників установ, які керують практикою студентів;
- 5) У розділі, присвяченому фінансовим та економічним відносинам у сфері юридичної освіти, забезпечити такі правила:
  - а) Закон України «Про державні закупівлі» не повинен застосовуватися до випадків, де університет за власний рахунок купує товари та послуги, які необхідні для забезпечення якості освітнього процесу та до інноваційних товарів, таких, як нове програмне забезпечення вітчизняного виробництва, нові підручники, посібники та інша нова продукція, як визначено у затвердженому Міністерством освіти і науки України переліку товарів та послуг.
  - б) неможливість вилучення земельних ділянок державних та муніципальних університетів без згоди засновника, контролюючої ради та зборів університету та у відповідності до Земельного кодексу України;
  - в) право університетів, не залежно від власності, на постійне використання земель для того, щоб відповідно до Земельного кодексу України виконувати свої встановлені законом заходи.

Ключові слова: юридична освіта, вища освіта, організаційні та правові засади, автономія, гармонізація.

Modern problems of the quality of legal education mean that the current legislation of Ukraine on education (for example, the Law of Ukraine dated 23.05.1991 "On Education", State National Program "Education. Ukraine of XXI century", approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 896 of 03.11.1993, the National Doctrine of Education Development, approved by the Decree of the President of Ukraine of 17.04.2002 № 347, Convention on the Recognition of Qualifications concerning the Higher Education in the European Region of 01.04.1997 p., ratified by the Law of Ukraine of 03.12.1999, № 1273) [1] slightly reflects the content of social relations in this area on their rule of law. Therefore, the public administration legal education becomes inefficient with such a rule of law. The situation of the legal education in Ukraine and its trends require deep deliberation, an objective assessment and new approaches on the part of the bodies of power that are able to the reform of education on the principles of democratization, humanization, entering on the equal rights in the European and international living space of high standards. As A. Halchynskiy fairly said "The inability of the authority to form a structural transformation strategy makes itself futureless" [2, 2].

Domestic scholars of administrative law are: V. Aver'yanov, A. Bandurka, V. Bevzenk, V. Bonyak, I. Golosnichenko, V. Zhuravskiy, V. Kovalenko, Y. Kozlov, I. Koliushko, T. Kolomoyets, V. Kolpakov, A. Komzyuk, R. Kuibida, A. Kuz'menko, W. Kurylo, R. Miller, A. Minchenko, N. Nyzhnyk, N. Onischenko, K. Romanenko, A. Svyatotsky, S. Stecenko, N. Suhytska, A. Shkolyk, L. Yuzkov and others, who are paying as much attention to both general theoretic aspects of administrative law and to general problems of public administration, management features of the socio cultural sphere, including the legal education, the development prospects of the legal education and other issues. However, scientists have not properly analyzed ways to improve organizational and legal basis of the management in the field of the legal education in Ukraine.

The purpose of this article is the need of the formulation of specific ways to improve the organizational and legal fundamantals of the legal education in Ukraine, which should find legislative consolidation in the new Law of Ukraine "On Higher Education" within the context of legal regulation of academic, regulatory, institutional, human and financial principles of autonomy of higher education institutions, the harmonization of Ukrainian system of the training lawyers with relevant systems of the European countries with taking into account the specificity of the national development.

The reform of the institution of the legal education envisages the efficiency improvement of the positive qualities of future lawyers (physiological and spiritual) that are necessary to them for healthy living in the society, an important component of which is the ability to socially useful work in the field of law. The trends of the reform became the national legislation harmonisation on education with the Education Law of Europe (for instance, with the Sorbonne Declaration of 25.05.1998, the Joint Declaration of the European Ministers of Education of Europe "European Space of the Higher

Education" of 19.06.1999), the bringing in line with the rules of international law (the Convention against Discrimination in Education dated 14.12.1960 and others) and the display in it the trends of the humanity development (globalization and glocalization, economic regionalization etc.). Taking into account these trends in the law-making and law enforcement it complicated by the specifics of the historical and cultural development of the Ukrainian nation in whole (which engenders problems of the determination of the level of integration in the European legal system and the unification of the national education, etc.) and of each specific area of knowledge in particular (in this case of the legal education). The oversaturation of the domestic and some foreign labour markets by lawyers, elementary legal ignorance of ordinary citizen in Ukraine and other features of the legal education in the current development of our society make it difficult to address its problems effectively and are making actual the work on such a task, requiring great attention of scientists.

Attention is drawn to the fact that the decisive importance for the Ukrainian society is first of all specialists who have a higher legal education. Problems with the quality of their training is the most complicated part (while studying at universities and advanced professional training during accomplishment of legal activity) and require immediate resolution. Therefore, it is advisable to concentrate mainly on the reform of higher education.

Among individual measures aimed at improving the quality of education, which are now partially implemented, are the recent approval of the Regulation "The national ranking evaluation system of a higher education institution", which provides the unification of criteria for determining the quality of education at a higher education institution, namely: processing similar information submitted by a higher education institution on its activities in a unified state electronic database (before the system implementation, rankings of a higher education institution compiled by NGOs on the basis of separate criteria: assessment of alumni, employers, a higher education institution web site visits and so on.) [3].

But most of the reforms in the education sector, including legal education, were not realized. A number of proposals for improving the organization and legal management of legal education contained in the registered draft laws at the Verkhovna Rada of Ukraine on higher education, namely: 1) № 9655 of 28.12.2011, the initiator (author) – M. Azarov, the Cabinet of Ministers of Ukraine 2) № 9655-1 of 30.12.2011, the initiator (author) – A. Yatsenyuk, L. Orobets 3) №9655-2 of 06.01.2012, initiator (author) – Y. Miroschnichenko.

One of the areas of improving the law legislation, disclosed in the above draft laws, should be the provision of more autonomy to higher education institutions. The theme tune of this aspect of the reform of organizational and legal management of legal education, we consider in S. Abakumov's words: "The authority is not interested in building the infinite growth of powers that are used autocratically. To be effective, the highest state authority doesn't need to interfere decisively everywhere" [4, 33-34]. The need to provide real autonomy to higher education institutions, which has been practiced long ago by leading universities of Europe and is a tool of improving the quality of education, introduction of competition of higher education institutions and their responsibility for their performance, said the President of Ukraine Viktor Yanukovich in his speech at the meeting of the Public Humanitarian Council in August 2010.

The term «a higher education institution's autonomy» is defined differently in the regulations. In the Declaration "On academic freedom and university autonomy" of 10.09.1988 was stated that autonomy is a right of a higher education institution, regardless of a state and other social forces to make decisions on internal management, finance, administration to set its own course of action in education, research, teaching and other related activities [5]. In the Erfurt Declaration "To the responsible university of the twenty-first century" of March 1-2, 1996 there is indicated that the state must respect academic freedom and autonomy, where the last refers to the right of independent academic institutions on the independent choice of the methods for the tasks realisation assigned to them, or defined by them [6].

In the draft law №9655 a higher education institution's autonomy is defined as a set, specified by the law, of legal rights and responsibilities of universities on performing of educational, scientific, economic and other activities, self-selection and placement of the staff in order to create the conditions necessary for obtaining of higher education and qualification by citizens. The draft law №9655-2 contains a brief concept of "university autonomy": university autonomy and independence in decision-

making on its activities in the extent provided by its statute and the law. The authors of the draft law №9655-1 do not define the term at all [7].

V. Tatsiy identifies types of higher education institution's autonomy: 1) academic – it is shown in the right of a higher education institution to develop their own curricula, programs, research areas, etc. 2) regulatory – opportunities independently develop statutory documents, accept and implement local regulations, 3) human resources – to prepare independently the manning table, to set the number of employees, to recruit faculty, etc. 4) financial [8]. We can also identify an institutional type (a right to form structural units, etc.) and other types of university autonomy. This classification of autonomous rights of higher education institutions helps to present their system and content schematically. Their specification is presented both in the writings of scientists and in perspective legislation.

Compared to the current Law of Ukraine of 17.01.2002 "On Higher Education" (article 29) the draft law №9655 expands the number and details of autonomous rights and self government of higher education institutions, recognising that they are being realised in accordance with the law and include the right: 1) to determine the forms of education and forms of the organisation of education process; 2) to hire pedagogical, scientific, academic and other employees; 3) to establish the rating assessment of educational, research and innovation achievements of those who studying and the rating assessment of teaching, research and academic staff 4) to provide additional educational and other services in accordance with the law, 5) to elaborate and implement independently their own programs of scientific, research, scientific and technological and innovation activity; 6) to introduce independently and terminate specialization, to determine their content and programs of optional subjects, 7) to establish, reorganize and cease the structural units in accordance with the law, 8) to make decisions about teaching of one or more courses in other languages, ensuring the knowledge of people who are studying the appropriate training subject in Ukrainian, 9) to carry out publishing and develop their own printing base, 10) to conduct joint activities, under the relevant joint agreements, with education institutions, research institutions and other legal entities, 11) to participate in the work of international organizations, 12) to introduce its own symbols and emblems, 13) to establish their own forms of moral and material incentives for staff of higher education institutions, 14) to address with the initiative to authorities, which are carrying out management in the higher education sphere, on amending the existing or development of new legal documents in higher education as well as to participate in the projects, 15) to use the lands in accordance to the law, 16) to carry out financial and economic, and other activities in accordance with the law and the statute of the higher education institution, 17) to manage their own revenues, including those obtained by providing additional charged services to obtainers of higher education and to other individuals and legal entities, 18) to open the current and deposit accounts in banks.

Thus, the draft law №9655 provides academic, regulatory, institutional, human and financial autonomy of higher education institutions, and its expansion is determined as a major principle of state policy in the field of higher education. In terms of the content and legal methodology, the disclosure of autonomy of higher education institutions in the draft law №9655 is made much more thoroughly and better than in the current Law of Ukraine of 17.01.2002 "On Higher Education". While there are issues that need to be completed. For example, under the current law of Ukraine "On Higher Education" a higher education institution has the right to use land plots in the manner prescribed by the Land Code of Ukraine (par.12 Part 2 of Art.29), which, in our estimation, is consistent with the Constitution of Ukraine and other laws of our state. At the same time, the in draft law №9655 envisages that such use of the land plots will be carried out in accordance with the law (par.16, Part 2 of Art.27).

The term "law" includes in its content also a subordinate legislation. The cumulative interpretation of this provision of the draft law №9655 and Part 2 of Art.14 of the Constitution of Ukraine, where it is stated that land ownership is acquired and exercised by citizens, legal entities and the State only in accordance with the law – that gives grounds to suggest that this provision of the draft law №9655 is unconstitutional. [9] We also consider that we should support the proposal of V. Tatsiy on the creation of a law group attached to the Council of Rectors of higher education institutions (it also can be done with the attachment to a other institution), which would be specialized in the realisation of problems of academic freedom of scientists and autonomy of university higher education institutions in Ukraine, in order to protect the interests of national education [8].

The drawback of the rule of law on higher education institution autonomy in the Law of Ukraine of 17.01.2002 "On Higher Education" and the draft law №9655 was the consolidation of an exhaustive

list of autonomous rights of higher education institutions that does not end with the words "and other autonomous law of higher education institutions, according to the current laws of Ukraine". However, the draft law № 9655-1 and № 9655-2 don't have such a drawback.

As an important direction of improvement of national legislation on education, including legal, became preservation of the management in higher education sphere by the central executive body on formation and implementation of national policy on education is Ministry of Youth and Sport of Ukraine.

Therein before (in the Section 1.1, when describing the organizational and legal forms of higher education institutions), we proved the ineffectiveness both of the training of lawyers by non-specialised higher education institutions (for example, Academy of Labour and Social Affairs [10]), and the subordination of the higher education institutions not to a single ministry – Ministry of Youth and Sport of Ukraine but to the whole number of other central executive authorities (Ministry of Culture of Ukraine – Kyiv National University of Culture and Art) and NGOs (for example, the Federation of Trade Unions of Ukraine manages the Academy of Labour and Social Affairs [11]).

In the draft law №9655 there are provided such changes in the management of higher legal education: narrowed the system of executive authorities, which subordinate higher education institutions that train lawyers, they are defined: the Prosecutor General's Office of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Administration of State Border Service of Ukraine. In connection with the transfer of authority of the Higher Attestation Commission of Ukraine to the authority of the Ministry of Youth and Sport, there are excluded the section IX "Preparation of scientific and pedagogical employees" and the Art.19 "The Credentials of the Higher Attestation Commission of Ukraine", of the current Law of Ukraine of 17.01.2002 "On Higher Education".

Adoption of standards of higher legal education to the requirements of OCD, the educational and scientific level of higher education institution graduates, an educational content, teaching terms and means of quality education diagnostic in the relevant speciality is also a part of a mechanism to ensure the quality of legal education.

In the draft law №9655 the higher education standards are defined as a set of rules governing the requirements of OCD, educational and scientific level of higher education institution graduates, an educational content, teaching terms and means of quality education diagnostic in the relevant speciality. According to this, we consider that the system "the state and industry standards, standards of higher education institutions" are replaced by the standards that lacking of an administrative hierarchy and reflect only educational and qualification (education and research) characteristics, educational and professional (education and research) programs and diagnostic tools of education quality diagnostics.

This horizontal approach to defining the essential standards of higher education, in our opinion, is reasonable and practically beneficial. Together with the existing division of the standards of higher education in state, sectoral, local (by a vertical principle), the new approach provides the same standards of quality and efficiency, enabling to synthesize the general terms of standards for all professions (or some group) and to separate the training specificity such as a lawyer (specific requirements for traineeship, access to a relevant legal framework in the Internet, etc.), adhering to significant in this regard (education quality) hierarchical relationships between the standards of higher education.

Therefore, based on the analysis of these problems, in our opinion, the new Law of Ukraine "On Higher Education" within the context of extension of normative legal regulation of academic, regulatory, institutional, personnel and financial fundamentals of the autonomy of higher education institutions, harmonization of the Ukrainian system of lawyers training to the appropriate systems of European countries taking into account the features of the national legal education, it is necessary:

- 1) to establish criteria for NGOs eligible to control the quality of legal education, and the mechanism of such control;
- 2) to entrench the principle of partnership in the implementation by the Ministry of Youth and Sport of Ukraine of the check of higher education institutions for compliance with the accreditation and licensing (we are discovering the content of this principle through the duty of Ministry of Youth and Sport of Ukraine at the detection of infringements of legal norms of quality of education: to provide a term in 1-2 years to such a higher education institution

(according to the type of infringement) for the elimination of the infringement, reasons and conditions that are assisted and to help such a higher education institution to eliminate the infringement in due time (by providing material, technical and financial resources to take organizational measures, such as providing required experts, involvement of NGOs, lawyers to resolve the identified problems);

- 3) to give the higher education institution a right to determine the content of state education standards at the level of 30-40% in the allocation of study time and changes in the curriculum of lawyers training, depending on the market demand, specificity of the region, availability of their own scientific schools of law, etc.);
- 4) to determine in the new law the notion of educational process as a system of organizational, pedagogical and didactic activities aimed at acquiring the appropriate educational and professional, educational and scientific program of specific educational and qualification, educational and scientific level and providing patriotic, moral, spiritual, aesthetic and physical development of the person (avoiding the removal from the notion of words on education), and to entrench the provision on labour payment from the management by the training of students for managers in the place of training;
- 5) in the section devoted to the financial and economic relations in the system of higher education, to include provisions:
  - a) in the following form: "The Operation of the Law of Ukraine «On Public Procurements» does not apply to cases where the higher education institution by its own funds carries out the procurement of goods, labour and services necessary to ensure the qualitative educational process and have innovative nature, and namely: new software of domestic production, new textbooks and other new products as defined in the approved list of promotion Ukraine of goods, labour and services by the Ministry of Youth and Sport";
  - b) on the impossibility of withdrawal of land plots of a state or municipal higher education institution without the consent of the founder, supervisory council and the conference of the higher education institution staff and in accordance with the Land Code of Ukraine;
  - c) on the right of the higher education institution, regardless of ownership, to receive the permanent use of a land, according to the Land Code of Ukraine, to carry out their statutory activities.

REFERENCES

1. On State National Program "Education" (Ukraine XXI Century) : Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.11.1993 № 896 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>.
2. Halchynskiy A. Failure of the government to form a constructive strategy of transformations makes a precondition its hopelessness / Anatoly Galchinskiy // Stock exchange. – September 2011. – № 36. – P. 2-6.
3. Tenkov S. Higher education institutions will have their ratings / Sergey Tenkov // Legal Reporter of Ukraine. – 2012. – № 4. – P. 10.
4. Abakumov S.A Civil Society and power : opponents or partners / Abakumov S.A. – M. : Gallery, 2005. – 296 p.
5. On academic freedom and higher education institutions autonomy : Declaration, adopted at the 68th General Assembly of the World University Service of 10.09.1988, (Lima) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.rpd.univ.kiev.ua/bolon_proc/lima.php.
6. To the responsible university of twenty-first century : Erfurt Declaration from March 1-2, 1996. (Erfurt) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.rpd.univ.kiev.ua/bolon_proc/erfurt.php.
7. On Higher Education : Draft Law of Ukraine № 9655 from 28.12.2011 [initiator (author) – M. Azarov, the Cabinet of Ministers of Ukraine] [Electronic resource]. – Mode of access : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42241.

8. Union of Rectors of Universities of Ukraine approved the Concept of Human Development Ukraine until 2020 [at the meeting of 20.12.2011, (Kharkiv)] / The Press Service of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244807967&cat_id=244277212.
9. The Constitution of Ukraine of 28.06.1996, № 254k/96-VR [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=1349849p6>.
10. The Academy of Labour and Social Affairs [Electronic resource]. – Mode of access : <http://socosvita.kiev.ua/about/history>.
11. The Federation of Trade Unions of Ukraine – the founder of the Academy of Labour and Social Affairs [Electronic resource]. – Mode of access : <http://socosvita.kiev.ua/founder>.

УДК342.9: 343.91

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL ACTS ON COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

Omelyanchyk S.V., candidate of law, lecturer

Zaporizhzhya national university

Article is devoted to the retrospective analysis of regulatory and legal acts on combating domestic violence in Ukraine. The author carried out a fundamental analysis of the Ukrainian legislation and international legal acts that are relevant to the problem, defines the essence of family violence and identifies the subjects that are engaged in its prevention.

Key words: domestic violence, family violence, prevention of domestic violence, the subjects of prevention of domestic violence, forms of domestic violence.

Омельянчик С.В. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТОВ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕННЮ НАСИЛЛЯ В СЕМЬЕ В УКРАЇНЕ / Запорізький національний університет, Україна

Стаття посвячена проблемі розвитку законодавства України в сфері насильства в сім'ї. Автором проводиться фундаментальний аналіз українського законодавства та міжнародно-правових актів, які мають стосунок до даної проблеми, розкривається сутність насильства в сім'ї та визначаються суб'єкти, які займаються його попередженням.

Ключевые слова: домашнее насилие, насилие в семье, семейное насилие, предупреждение насилия в семье, субъекты предупреждения насилия в семье, формы насилия в семье.

Омельянчик С.В. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТИВ ІЗ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї В УКРАЇНІ / Запорізький національний університет, Україна

Проблема насильства в сім'ї набула особливої актуальності з проголошенням України незалежною державою, визнанням людини найвищою суспільною цінністю, забезпеченням і гарантією її прав і свобод, створенням демократичного, гуманного, правового і громадянського суспільства. У світі ця проблема спричинила прийняття численного ряду міжнародно-правових актів різними міжнародними організаціями, учасницею яких є і Україна. У зв'язку з цим, українським законодавцем було також розпочато бурхливу роботу із створення ефективного механізму протидії насильству в сім'ї.

Метою статті є здійснення ґрунтовного ретроспективного аналізу українського законодавства зі створення та розвитку інституту протидії домашньому насильству.

У статті комплексно проаналізовано Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року та підзаконні нормативно-правові акти, прийняті задля ефективного виконання вказаного Закону. Розкрито форми домашнього насильства та суб'єктів із протидії йому. Окремо проаналізовано адміністративно-деліктний та адміністративно-деліктологічний аспекти попередження домашнього насильства. Зокрема, зроблено висновок, що проведення ефективної профілактичної роботи після вчинення адміністративного делікту має стати важливим кроком у попередженні такого злочину в родині.

Значна увага приділена вдосконаленню відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. У ретроспективі проаналізована система адміністративних стягнень, доведено, що громадські роботи мають кращий профілактичний ефект із протидії насильству в сім'ї.

Зроблено висновок, що для попередження насильства в сім'ї та практичної реалізації відповідного закону в Україні прийнята численна кількість підзаконних актів, сформовано коло спеціальних суб'єктів, відпрацьовується ефективний механізм попередження домашнього насильства, постійно вносяться зміни до законодавства. З метою вдосконалення останнього, особливу увагу необхідно звернути на закордонний досвід із попередження насильства в сім'ї, який і стане предметом майбутніх наукових досліджень.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство в сім'ї, сімейне насильство, попередження насильства в сім'ї, суб'єкти попередження насильства в сім'ї, форми насильства в сім'ї.

The problem of domestic violence is not new for the Ukrainian society. For many centuries, parents have used (and are still using it now) violent parenting practices and control of their children, the men through the use of violence against wives showing their marital status, and maintained themselves as head of the family. The use of violence in the family, taking into account previous experience has become the norm for the Ukrainian society. And if you had seen this situation for granted before, so that after the declaration of Ukraine's independence, the recognition Rights as highest social value, provision and guarantee of rights and freedoms, a democratic, humane, legal and civil society and the state, the initial recognition of the family unit of society on which depends the further formation, development and establishment of a complete personality – the theme of domestic violence has gained special importance for Ukrainian society. The attitude toward domestic violence has radically changed on the part of the public, as evidenced by the many NGOs that deal with this issue, adopted a number of legal acts, confirming recognition of domestic violence as socially negative phenomenon, against which require compulsory intervention by State.

From the legal aspect of the problem of domestic violence in his writings, there were plenty of researches who were actively engaged: N.V. Anischuk, V.V. Vitvitska, P.O. Vlasov, G.E. Zaporozhtseva, O.V. Kovaleva, D.V. Kolomoets, T.V. Laktionova, K.B. Levchenko, Y.V. Lysyuk, V.A. Tuliakov, G.O. Christova and others. However, a systematic analysis of the genesis of legislation on domestic violence has been conducted, which determines the relevance and purpose of the article.

The problem of domestic violence is the subject of numerous international instruments ratified by many democratic countries. First of all, it is about the International Covenant on civil and political rights [1], the UN Convention on economic, social, cultural rights [2], the Convention on the elimination of all forms of discrimination against women [3], the Declaration on the protection of all persons from torture and cruelty, inhuman or degrading treatment or punishment species [4], the Convention on the rights of the child [5], United Nations Declaration on the elimination of violence against women from the 20th of December 1993. The article № 1 of the UN Declaration on the Elimination of violence against women defines violence against women as any act of gender-based violence, which causes or may cause physical, sexual, psychological harm or suffering to women, as well as threats of such acts, compulsion or forced confinement in a public or private life [6, 2]. Ukraine ratified all the above mentioned regulations, and in accordance with Part 1 of Art.9 of the Constitution of Ukraine, international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine is part of the national legislation of Ukraine [7]. Furthermore, according to Art.19 Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine» if an international agreement establishes rules other than those provided for in the relevant legislation act, the rules of the international agreement [8]. That ensured the primacy of international law over national law. The ratification of these documents creates favorable conditions for the formation of high-quality national legislation in this area.

The Council of Europe makes considerable efforts to overcome family violence, a party of which is Ukraine. It's also known that 25% of all serious crimes committed in Europe were done by men who use violence against their wives or girlfriends [9, 10]. In this regard, the Council of Europe have adopted the following important documents: Recommendation NR (85) 4 on violence in the family [10] Recommendation NR (91) 11 on sexual exploitation, pornography and prostitution of, children and adolescents trafficking [11] Recommendation on the protection of women against violence of April 30, 2002, Resolution 1512 2006 on the association of parliamentarians to combat domestic violence against women.

Active work to combat domestic violence is led by Ukrainian legislator. An important step in addressing family violence had become the Law of Ukraine "On Prevention of Domestic Violence" from 15.11.2001. It should be noted that Ukraine was the first country in the former Soviet Union, which adopted a similar law. First of all, it's an evidence of formal recognition of domestic violence as a negative social phenomenon with which should grapple the assistance of the State. That means, the

problem of domestic violence has moved from the private to the State level, which requires the creation and adoption of legal acts, attracting the necessary organs and institutions of the government, the public, creating an effective mechanism to combat domestic violence.

Law of Ukraine from 15.11.2001 "On prevention of domestic violence" defines domestic violence as «any intentional acts of physical, sexual, psychological or economic nature one family member against another family member if these actions violate constitutional rights and freedoms of members of the family as a person and citizen and inflict moral damage, harm his physical or mental health» [12, 1].

Forms of domestic violence, according to the Law of Ukraine on 15.11.2001 «On prevention of domestic violence» is physical, sexual, psychological and economic abuses. Physical abuse is manifested in the form of slaps in the face, shot, suffocation, hand-wringing, bites, bruises in different parts of the body, throwing household objects, use weapons to brutal treatment and more. Sexual violence is manifested in the form of any enforcement actions of a sexual nature: intimacy with third party objects, the imposition of specific sexual encounters that hurt the partner, the partner demands that carry the partner desires against her will, etc. Psychological abuse is manifested in the form of verbal abuse, degrading the person criticized values, feelings, beliefs, attitudes and actions of the partner, the charges of all the problems, bullying in any form, harassment, dealing with both the servant restriction on freedom of movement, lack of communication with relatives and friends in the background of jealousy. Economic violence is manifested in its exclusion, restriction or trifling audit the family budget, refusing to provide funds for vital needs, impeding use, dispose of their own property jointly or partner.

Also, this law defines the term «victim of domestic violence», «domestic violence prevention», explains when there is a «real danger of domestic violence» is introducing special measures aimed at preventing domestic violence: an official warning about the unacceptability of domestic violence, taking into prophylactic registry, making the protective order.

According to the Law of Ukraine «On prevention of domestic violence» subjects of prevention from family violence is specially authorized by executive body on prevention of domestic violence – the Ministry of Social Policy of Ukraine and its management at the local level, the service district police officers and criminal police juvenile guardianship authority, specialized agencies for victims of domestic violence. Crisis centers and medical and social rehabilitation of victims of domestic violence.

Specially authorized executive body on prevention of domestic violence concentrates on following activities:

- participates in the development and implement the national policy on the prevention of domestic violence;
- coordinates the activities of the Home Affair departments, the guardianship and custody of prevention of domestic violence;
- determines the need for regions to create specialized establishments for victims of domestic violence and organizes the work of their formation;
- supervises the organization and activities of the specialized agencies for victims of domestic violence;
- develop and approve guidelines on correctional programs and organizes the software crisis centers, such as various methodological recommendations;
- has been collecting and summarizing data on domestic violence in accordance with the law;
- organizes and conducts sociological, psychological, educational and criminological studies of domestic violence;
- provides executive bodies and local authorities, enterprises, institutions and organizations regardless of ownership, citizens' associations and individual citizens methodical and practical assistance, advice on the prevention of domestic violence;
- organizes and conducts awareness and outreach work among family members where there is a real threat of domestic violence or where it was committed domestic violence, rights, activities and services that they can easily use;

- organizes and conducts awareness and outreach to the public about the problem of domestic violence and the measures that exist for the prevention of domestic violence;
- organizes correctional program for people who commit domestic violence;
- refers to the central and local executive authorities, local self-government in the provision of appropriate assistance to victims of domestic violence;
- receives and considers applications and reports of domestic violence and the real threat of it;
- refers victims of domestic violence and family members, for which there is a real threat to commit to specialized establishments for victims of domestic violence [12, 3].

At the service of district inspectors and criminal police they rely identify the causes and circumstances of domestic violence, measures to their elimination, driving records and preventive educational and preventive work with those people who likely to commit domestic violence, visiting families whose members are in the care accounting for place of residence to carry out their preventive work, adopting and reviewing of statements and reports of domestic violence or real threat of it, taking appropriate measures to eliminate domestic violence, making a formal warning and protective order, referring of victims of domestic violence to the specialized agencies, as well as perpetrators of domestic violence, the crisis centers for correctional programs, monitoring of protective order, etc.

Guardianship authority assists and represents in court the interests of minors and incapacitated family members who committed domestic violence or have been victims of domestic violence.

Crisis centers accept family members who may be or have been victims of domestic violence, providing them with psychological, educational, medical, legal aid, shelter for temporary stay, develop corrective programs and organize their passage by persons who committed domestic family; they study and summarize the causes and conditions of specific acts of violence in the family and so on. Medical and social rehabilitations of victims of domestic violence provide victims of domestic violence medical, psychological and legal assistance.

The subjects of the prevention of domestic violence must be considered: the courts, medical institutions and teachers of preschool and secondary schools who engaged fixation and detection of domestic violence. The important role in the prevention of domestic violence plays NGOs («La Strada-Ukraine», «Kharkiv Human Rights Group», etc.).

But the fact of the adoption of the Law of Ukraine "On prevention of domestic violence," was no panacea for solving the problem of domestic violence. This was noted in the reports of the public organizations dealing with domestic violence, it is officially recognized and Parliament of Ukraine during the parliamentary hearings «Current status and challenges in prevention of gender violence», which took place on November 21st, in 2006. The problem is that the social relations that arise in the family, by their nature were, still remain and will be completely private. Therefore, the State, represented by the public authorities, institutions and organizations is extremely difficult to intervene and influence the processes of family violence. To solve this problem, it's not enough just to take several legal acts which are necessary, but to create an effective mechanism from establishment of domestic violence.

For practical implementation of the Law of Ukraine «On Prevention of domestic violence» in Ukraine they have adopted such legal regulations: Ministry of Home Affairs of Ukraine approved the Instruction «On the procedure for taking preventive account and order the removal of prophylactic account perpetrators of violence in the family» on April 9, 2002 № 329 [13], the Ministry of Health of Ukraine «On approval of the Law of Ukraine «On prevention of domestic violence» and of some of the medical and social rehabilitation of victims domestic violence on January 23d, in 2004 № 38 [14], a joint order of the Ministry of Ukraine for family, children and youth and the Ministry of Home Affairs of Ukraine from the 30th of March 2004, the number 3/235 (399/8998) «On approval of the instruction on the procedure of interaction between departments on family issues and youth services juvenile social services for families, children and young people and police on the implementation of measures to prevent domestic violence» [15], since September 30, 2009 the decree repealed under the decree of the Ministry of Ukraine for family, children and youth and the Ministry of Home Affairs of Ukraine on September 30, 2009 under number 3131/386 (№ 917/16933) "On approval instructions for interaction between departments (divisions) of family, youth and sports, services for children, social services for

families, children and young people and relevant departments of the Ministry of Home Affairs on the implementation of measures to prevent violence in the family theme" [16] Resolution of the Supreme Council (Verkhovna Rada) of Ukraine on the recommendations of the parliamentary hearings "Current status and challenges in preventing gender-based violence" from March 22, 2007 № 817 [17], the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 26, 2003 № 616 "Procedure for considering applications and reports of domestic violence, or a real threat" [18] and the "Order of consideration of appeals and reports about child abuse or actual such a threat" on January 16, 2004 № 5 / 34/24/11 [19].

In order to address these gaps in the legislation of Ukraine the Law of Ukraine «On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offences to establish liability for a domestic violence protective order or default» was adopted on the 15th of May in 2003. According to this law, the Code of Ukraine on Administrative Offences were introduced Article 173-2 on "domestic violence protective order or default": domestic violence, i.e. the intentional commission of any act of physical, psychological or economic (use of physical violence did not cause physical pain but no bodily harm, threats, insults or harassment, denial of housing, food, clothing, money or other property to which the victim is by the law, etc.), so that could be or caused any harm to the physical or psychological health of the victim, as well as the failure of protective order person about whom it is imposed, – should be punishable by a fine of from one to three tax-free minimum incomes, or correctional labor for up to one month minus twenty percent earnings. The second part of the article assumes responsibility for another year for the commission of said offense, adding to these penalties administrative detention up to fifteen days. Such an administrative penalty as administrative detention should be used with caution, because according to Part 3 of Art.328 CAO wages of persons, who are in detention, are not paid – suffering family budget, especially the danger of the use of arrest is a high risk of job loss violator in the near future.

It should be also noted that the appearance of the article 173-2 of the CAO include domestic violence as an administrative offense within the scope of scientific interests administrative delictology. And due to the fact that the said offense is one of the most dangerous envisaged CAO, scientist delictologists should pay special attention to it. This will help to enrich the phenomenon of domestic violence with new information, to identify the causes and circumstances of committing family violence by characterizing individual offender and the identity of the victim, to provide sound recommendations aimed at preventing domestic violence. It should also be noted that the inclusion of Art.173-2 in CAO shifted overseas to domestic violence in other legal framework – with criminal law and criminological in administrative and delictological tortious. If previously responsibility for the offender drew on the results of the crime, but now, as a result of implementation of effective prevention work, it turns that after committing the administrative offense in the commission of a crime should not have come. This should significantly reduce the number of violent crimes committed in the family.

It should be noted that the existing in 2003 year system of administrative penalties was not perfect: mostly it is not established liability for failure to pass remedial programs, and does not take into account this type of recovery as a community service, the need for which is the most effective in terms of prevention. For the latter we can give the following arguments: budgeting the fine or deduction of twenty percent of earnings offender harms, above all, the family budget, and secondly, it does not exert any preventive effect on the individual offender, and thirdly, as the results of the study, 51% offenders don't work [21, 535]. The use of community service, first aimed at correcting the offending person, secondly, does not harm the family budget, the third – the offender engages in socially useful work. These gaps in the legislation were corrected by adopting below mentioned laws.

Law of Ukraine «On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning improvement of legislation concerning domestic violence» 25.09.2008 [22] found responsible for the failure to pass remedial programs at the same level as for domestic violence or failure protective order to include it into Part 1 of Art. CAO 173-2.

Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses with respect for individual offenses" from 02.12.10 [23] included in the list of charges applicable to domestic violence community service. This law also somehow reformed system of penalties, including the Part 1 of Art.173-2 was included in a collection of arrest up to 5 days.

Thus, for the prevention of domestic violence, and practical relevant law in Ukraine was adopted by a large number of regulations formed a circle of special subjects which all worked an effective

mechanism for the prevention of domestic violence, constantly amending legislation. To improve the latter, we concern that special attention should be paid to the foreign experience of domestic violence prevention, which will be the subject of our future researches.

REFERENCES

1. On Civil and Political Rights, International covenant United Nations year 12/16/1966 [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043.
2. On economic, social and cultural rights : the International covenant United Nations year 16/12/1966 [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042.
3. On the elimination of all Forms of discrimination against women : United Nations Convention on 12.18.1979, the [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207.
4. On the protection of all persons from torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment species : the Declaration of the United Nations, the 12/9/1975 [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_084.
5. On the rights of the child : United Nations Convention on 20.11.1989, the [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
6. On the elimination of violence against women : United Nations Declaration on 20/12/1993 year [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_506.
7. The Constitution of Ukraine on June 28, 1996 : As of 29.09.2011, the [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254>.
8. On international treaties of Ukraine : Law of Ukraine from 29.06.2004 years [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1906-15>.
9. Fight EU violence against women // Euro bulletin. – K., 2005. – № 3. – S. 10.
10. Domestic violence : Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe NR (85) 4 on 03.26.1985, the [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_264.
11. The operation of sex for profit, pornography, prostitution, trafficking and minors : Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe NR (91) 11 of 09.09.1991 years [Electronic resource]. – Mode of access : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_046.
12. On the prevention of domestic violence : The Law of Ukraine from 15.11.2001 years [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2789-14>.
13. On the procedure for taking preventive account and order the removal of prophylactic account perpetrators of domestic violence : Manual Interior Ministry of Ukraine of 09.04.2002, № 329 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0380-02>.
14. On approval of the Law of Ukraine «On prevention of domestic violence» and of some of the medical and social rehabilitation of victims of domestic violence : Ministry of Health of Ukraine from 23.01.2004, № 3 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=>.
15. On approval of the Instruction on the procedure of interaction between departments of family and youth services juvenile social services for families, children and young people and police on the implementation of measures to prevent domestic violence : Order of the Ministry of Ukraine for family, children and youth and the Ministry of Home Affairs of Ukraine from 30.03.2004, № 3/235 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1031.402.3&nobreak=1>.
16. On approval of the Instruction on the procedure of interaction between departments (divisions) of family, youth and sports, services for children, social services for families, children and young people and relevant departments of the Interior on the implementation of measures to prevent violence family : Ministry of Ukraine for family, children and youth and the Ministry of Home Affairs of Ukraine from 07.09.2009, № 3131 /386 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>.

17. On the recommendation of the parliamentary hearings "Current Status and Challenges in the Prevention of Gender Violence" : Resolution of the Supreme Council of Ukraine of 22.03.2007, № 817-V [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=817-16>.
18. On approval of the application and review reports of domestic violence, or a real threat : Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.04.2003, № 616 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616-2003-%EF>.
19. On approval of the procedure for considering appeals and messages about child abuse or actual threat of such : State Committee of Ukraine for Family and Youth, the Ministry of Home Affairs of Ukraine, Ministry of Education, Ministry of Health of 16.01.2004 year № 5/34/24/11 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0099-04>.
20. On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative offences to establish liability for a domestic violence protective order or failure to Law of Ukraine dated 15.05.2003 № 759-IV [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=759-15>.
21. Administrative delictology characteristics of the offender that infringe on public order and public safety in urban areas : Based on the investigation of offenses committed in the city of Zaporizhia / S. Omelyanchik // State & Law : Collected Essays. Legal and political science. – Kyiv : Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine, 2009. – № 44. – P. 532-537.
22. On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning improvement of legislation concerning domestic violence : Law of Ukraine of 25.09.2008 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=599-17>.
23. On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses with respect for individual offenses : Law of Ukraine of 02.12.2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2744-17>.

УДК 342.9: 347.921

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Павленко Н.Г., к.ю.н., с.н.с.

Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджуються особливості дії процесуальних обов'язків у адміністративному судочинстві, належність різним суб'єктам, вплив на судовий процес. Також підготовлені ґрунтовні висновки та пропозиції щодо процесуальних обов'язків учасників адміністративного процесу.

Ключові слова: процесуальні обов'язки, процесуальні наслідки, адміністративний процес, суб'єкт владних повноважень.

Павленко Н.Г. ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОБЯЗАННОСТИ УЧАСТНИКОВ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОЦЕССА / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье исследуются особенности действия процессуальных обязанностей в административном судопроизводстве, принадлежность различным субъектам, влияние на судебный процесс. Также в данной статье подготовлены обстоятельные выводы и предложения по процессуальным обязанностям участников административного процесса.

Ключевые слова: процессуальные обязанности, процессуальные последствия, административный процесс, субъект властных полномочий.

Pavlenko N.G. PROTSSESSUALNIYE RESPONSIIBILITIES PARTICIPANTS THE ADMINISTRATIVE PROCESS / National academy of Internal Affairs, Ukraine

This article analyzes the legal literature and provisions of legal acts concerning procedural duties of the administrative process. Analyzed the steady implementation by the parties of their procedural obligations relevant to the implementation of all judicial procedures required by law, which in turn ensures a full installation of the case and an objective assessment of the evidence. The essence of fulfillment member of the administrative process of their judicial duties is his desire to avoid the negative consequences that may result in their failure.

Also considered the issue that each party must prove the facts upon which its claims and objections. Failure to comply with this procedure may result in the obligation of non-recognition by the court of the circumstances and evidence of neglect in making decisions.

Parties are required during the proceedings to inform the court of a change of residence (stay, location) work life (Part 1 of Art. Ukraine 40 banks). Failure to comply with this procedural obligation may result in failure of the website administration process hearing his fault, because in accordance with Part 1 of Art. Ukraine 40 banks in the event of failure to notify change of address notice is sent over the last awarded at and considered.

Also in this study made an opinion that the exact and strict compliance with the procedural obligations of members of the administrative process necessary for a comprehensive, full and objective consideration of the case. Failure to comply with specified responsibilities leads to an incomplete installation of the case by the court, and such actions concerned parties (the plaintiff, defendant, third parties) leads to an underestimation of the court their procedural position and possible negative consequences of a judgment for their rights, freedoms, interests and obligations.

Key words: procedural obligations, procedural consequences, the administrative process, the subject of power.

Законодавство наділяє учасників адміністративного процесу не лише процесуальними правами, а й процесуальними обов'язками. Свої процесуальні права учасники адміністративного процесу реалізують на свій розсуд, тобто вони носять диспозитивний характер. На відміну від процесуальних прав, процесуальні обов'язки мають для учасників адміністративного процесу імперативний характер.

Неухильне виконання сторонами своїх процесуальних обов'язків має значення для здійснення всіх процесуальних процедур, передбачених законодавством, що в свою чергу гарантує повне встановлення обставин справи та об'єктивну оцінку доказів.

Сутність виконання учасником адміністративного процесу своїх процесуальних обов'язків полягає в його бажанні уникнути негативних наслідків, до яких може призвести їх невиконання.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення (ч.1 ст.71 КАС України). Невиконання цього процесуального обов'язку може призвести до невизнання судом таких обставин доказами та їх неврахування при винесенні рішення.

Сторони зобов'язані під час провадження у справі повідомляти суд про зміну місця проживання (перебування, знаходження), роботи, служби (ч.1 ст.40 КАС України). Невиконання цього процесуального обов'язку може призвести до неповідомлення учасника адміністративного процесу про судові засідання з його вини, оскільки, відповідно до ч.1 ст.40 КАС України, у разі неповідомлення про зміну адреси, повістка надсилається стороні за останньою адресою і вважається врученою.

Сторони зобов'язані нести витрати, пов'язані з: залученням ними свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням з їх ініціативи судових експертиз (ч.1 ст.92 КАС України); проведенням огляду доказів на місці та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи (ч.1 ст.93 КАС України). Невиконання цього процесуального обов'язку може призвести до неповного викладення правової позиції учасника адміністративного процесу, що негативно позначиться на ймовірності прийняття судового рішення на його користь.

Усі учасники адміністративного процесу зобов'язані під час судового засідання:

- виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил (ч.2 ст.134 КАС України);
- виконувати вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням ним своїх процесуальних прав та обов'язків під час судового засідання (ч.3 ст.64 КАС України).

Суд має право, згідно з положеннями ст.120 КАС України, зобов'язати сторону чи третю особу взяти особисту участь у судовому засіданні (навіть у тому разі, коли в провадженні беруть участь їх представники).

Розглянуті вище процесуальні обов'язки притаманні всім учасникам адміністративного процесу. Разом з тим існують процесуальні обов'язки, які властиві лише певним його учасникам.

Позивач при поданні позовної заяви повинен дотриматися всіх вимог до цього документа, передбачених ст.106 КАС України, а також сплатити судовий збір. Недотримання такого роду вимог має наслідком залишення позовної заяви без руху з подальшим її поверненням у разі неусунення недоліків.

Відповідно до ч.1 ст.59 КАС України, представник, який бере участь в адміністративному процесі на основі договору, зобов'язаний дотримуватися всіх розпоряджень довірителя щодо ведення справи.

Загалом процесуальні обов'язки учасників адміністративного процесу можна розділити на дві частини: процесуальні обов'язки зацікавлених та незацікавлених учасників.

Дотримання процесуальних обов'язків зацікавленими учасниками адміністративного процесу (позивач, відповідач, треті особи) полягає у прагненні досягти сприятливого судового рішення, оскільки ним воно вплине на їх права, свободи, інтереси та обов'язки.

Дотримання процесуальних обов'язків незацікавленими учасниками адміністративного процесу (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник) диктується лише їх процесуальним статусом, оскільки судові рішення не вплине на їх права, свободи, інтереси та обов'язки.

Окремі учасники адміністративного процесу мають процесуальний обов'язок визнавати за власні навіть такі процесуальні дії, які були вчинені до їх вступу у процес. Стаття 55 КАС України передбачає, що у разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії адміністративного процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив.

На відміну від цивільного процесу, де процесуальні права та обов'язки учасників загалом є однаковими, Кодекс адміністративного судочинства України встановлює додаткові процесуальні обов'язки для такого учасника адміністративного процесу, як суб'єкт владних повноважень.

До таких додаткових процесуальних обов'язків суб'єкта владних повноважень відносяться:

а) особливості виклику суб'єкта владних повноважень та процесуальні наслідки виклику.

Відповідно до ч.1 ст.38 КАС України, суб'єкту владних повноважень текст повістки надсилається електронною поштою (факсимільним повідомленням) на адресу електронної пошти або на номер факсу (телефаксу), які містяться у Єдиній базі даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень.

Суб'єкт владних повноважень повинен за допомогою електронної пошти (факсу, телефону) негайно підтвердити суду про отримання тексту повістки. Текст такого підтвердження роздруковується, а телефонне підтвердження записується відповідним працівником апарату суду і приєднується секретарем судового засідання до справи. Таке підтвердження є достатнім доказом належності повідомлення суб'єкта владних повноважень про дату, час і місце судового розгляду. Якщо протягом двох робочих днів з дня направлення тексту повістки підтвердження від суб'єкта владних повноважень не надійшло, секретар судового засідання складає про це довідку, що приєднується до справи і є достатнім доказом належності повідомлення суб'єкта владних повноважень про дату, час і місце судового розгляду;

б) особливості обов'язку доказування суб'єктом владних повноважень.

Відповідно до ст.71 КАС України, в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову.

Крім цього, суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку, суд витребує названі документи та матеріали.

Слід звернути увагу на специфіку доказування в адміністративному судочинстві. Вона полягає в тому, що у справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доведення правомірності свого рішення, дії чи відповідальності покладено на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову. Такий підхід означає, що докази, направлені на спростування позовних вимог, є найголовнішим питанням участі відповідача в адміністративному процесі, адже від того, наскільки повно будуть зібрані факти для підтвердження відсутності обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, залежить встановлення судом правильного і об'єктивного рішення. Тому, триматися осторонь під час

збирання доказів для підтвердження відсутності протиправних дій чи бездіяльності, не в інтересах відповідача. Отже, в адміністративних справах запроваджено презумпцію вини відповідача – суб'єкта владних повноважень, що підтверджує ч.2 ст.71 КАС України [1, 107];

в) особливості виконання судового рішення суб'єктом владних повноважень.

Відповідно до ч.1 ст.257 КАС України, на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення. Для цього в рішенні можуть бути визначені спосіб, строки і порядок його виконання.

Разом з тим, особливий процесуальний статус суб'єкта владних повноважень проявляється у випадку, коли рішення увалено не на його користь – у цьому разі для учасника адміністративного процесу не передбачено обов'язку компенсувати судові витрати (компенсація відбувається з Державного бюджету України). З цього правила існує виняток, якщо суб'єктом владних повноважень є орган місцевого самоврядування, його посадова чи службова особа – в такому випадку компенсація відбувається з місцевого бюджету (ч.1 ст.94 КАС України).

КАС України не передбачає права відповідача подавати зустрічний позов (на відміну від ЦПК України). Отже, процесуальне право відповідача подати заперечення проти позову та наявні у нього докази, передбачене статтями 49 і 107 КАС України, набуває для цього учасника адміністративного процесу характеру процесуального обов'язку. Відповідач не бажає настання негативних наслідків у вигляді неврахування судом документів та доказів, що наявні у цього учасника адміністративного процесу, тому починає діяти в межах зобов'язального процесуального права.

Окреме місце в структурі процесуальних обов'язків займає обов'язок дотримуватися процесуальних строків. За своєю суттю процесуальні строки є виявом процесуальних обов'язків. Виконання будь-якого процесуального обов'язку учасником адміністративного процесу обмежено в часі початком процесуального строку та його закінченням. Отже, процесуальні строки вчинення визначених КАС України дій набувають рис процесуальних обов'язків учасників адміністративного процесу.

Можна зробити висновок, що точне та неухильне дотримання процесуальних обов'язків учасниками адміністративного процесу необхідне для всебічного, повного і об'єктивного розгляду справи. Недотримання вказаних обов'язків призводить до неповного встановлення судом обставин справи, а вчинення таких дій зацікавленими учасниками (позивачем, відповідачем, третіми особами) спричиняє неврахування судом їх процесуальної позиції та можливі негативні наслідки судового рішення для їх прав, свобод, інтересів та обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котенко В.М. Окремі аспекти реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників адміністративного процесу / В.М. Котенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Симферополь, 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – С. 103-108.

УДК 342.9001.2: 639.2.005

ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ РИБАЛЬСТВА ТА ОХОРОНИ РИБНИХ ЗАПАСІВ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ОХОРОНИ

Салманова О.Ю., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті визначено основні недоліки змісту та процедури адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів; запропоновано шляхи їх вдосконалення. Наголошується, що удосконалення матеріальних та процесуальних норм законодавства про адміністративну відповідальність за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів

сприятиме вирішенню проблеми порушень у цій сфері, а також забезпечить дотримання режиму законності та захисту прав осіб, щодо яких застосовується адміністративна відповідальність.

Ключові слова: правила рибальства та охорони рибних запасів, адміністративна відповідальність.

Салманова Е.Ю. ПРИВЛЕЧЕНИЕ ЛИЦ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ ПРАВИЛ РЫБОЛОВСТВА И ОХРАНЫ РЫБНЫХ ЗАПАСОВ КАК ОДНО ИЗ СРЕДСТВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИХ ОХРАНЫ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье определены основные недостатки содержания и процедуры административной ответственности за нарушение правил рыболовства и охраны рыбных запасов; предложены пути их совершенствования. Отмечается, что совершенствование материальных и процессуальных норм законодательства об административной ответственности за нарушение правил рыболовства и охраны рыбных запасов будет способствовать решению проблемы нарушений в этой сфере, а также обеспечит соблюдение режима законности и защиты прав лиц, в отношении которых применяется административная ответственность.

Ключевые слова: правила рыболовства и охраны рыбных запасов, административная ответственность.

Salmanova O.Yu. BRINGING PEOPLE TO ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR VIOLATIONS OF FISHERIES AND FISHERY CONSERVATION AS A MEANS TO IMPROVE THEIR HEALTH / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The paper identifies the main shortcomings of the content and procedures of administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks, the ways to improve it. It is noted that the improvement of material and procedural norms of legislation on administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks will help solve the problem of violations in this area and ensure respect for the rule of law and protect the rights of persons to whom the applicable administrative responsibility. Also, this topic has always been a very topical and important. Because the relevance of the topic, is that administrative violations in the field of fisheries and protection of fish stocks are a big part of administrative environmental crimes: namely fisheries and other aquatic biological resources often become the subject of such offenses. It is currently an important concern of public authorities and non-governmental organizations are promoting ekolozhohazhysnyh reduce violations in this area, the education of the citizens and leaders of enterprises and institutions engaged in fisheries and culture fisheries and other uses and extraction of animals. Bringing citizens and legal persons to administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks - is one of the most effective means of combating violations in this area. Therefore, improvement of material and procedural norms of legislation on administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks will help solve the problem of violations in this area and ensure respect for the rule of law and protect the rights of persons to whom the applicable administrative responsibility. The purpose of this paper is determined that determine ways to improve the protection of fish stocks by applying those responsible administrative liability for violations of fisheries and fishery conservation. To achieve this goal it is necessary to solve the following problem: set the main shortcomings of legislative regulation of the content and procedures of administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks, to identify ways to improve them. Also in this proposed ways to improve the protection of fish stocks means of administrative liability for violations of fisheries and protection of fish stocks will help: preventive functions of administrative responsibility, compensation for damage, the reduction of official abuses and violations. However, along with the proposed amendments certainly reduce violations of fisheries and fishery conservation contribute explanatory work among the population, instilling in them the culture of rest and use of flora and fauna.

Key words: rules of fishing and protection of fish stocks, administrative responsibility.

Адміністративні правопорушення у сфері рибальства та охорони рибних запасів складають значну частину адміністративних екологічних правопорушень: саме рибні запаси та інші водні біоресурси найчастіше стають предметом таких правопорушень. Саме тому, на сьогодні важливим завданням державних органів та громадських екологозахисних організацій є сприяння зниженню порушень у цій сфері, виховання у громадян та керівників підприємств та установ, що займаються рибним промислом, культури рибальства та іншого використання та добування об'єктів тваринного світу. Притягнення громадян та юридичних осіб до адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів – це один з найбільш ефективних засобів боротьби із порушеннями в цій сфері. Тому, удосконалення матеріальних та процесуальних норм законодавства про адміністративну відповідальність за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів сприятиме вирішенню проблеми порушень у цій сфері, а також забезпечить дотримання режиму законності та захисту прав осіб, щодо яких застосовується адміністративна відповідальність.

У науці адміністративного та екологічного права до проблем удосконалення законодавства (матеріального та процесуального) у сфері адміністративної відповідальності, у тому числі за порушення норм та правил охорони об'єктів тваринного світу, присвячено ряд наукових досліджень таких авторів, як В.Б. Авер'янов, С.М. Алфьоров, О.М. Бандурка, О.А. Банчук, І.Л. Бачило, Ю.П. Битяк, Т. Гуржій, В.К. Колпаков, Д.М. Лук'янець, В.М. Плішкіна,

А.О. Селіванова та багатьох інших. Більшість з цих праць присвячені удосконаленню змісту адміністративної відповідальності, обґрунтуванню необхідності підвищення адміністративних стягнень. Водночас, дослідження, присвячені удосконаленню змісту та процедури застосування адміністративної відповідальності, провадженню у справах про адміністративні порушення правил рибальства та охорони рибних запасів в Україні, практично відсутні.

Метою статті є визначення шляхів підвищення ефективності охорони рибних запасів шляхом застосування до винних осіб адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: встановити основні недоліки законодавчого регулювання змісту та процедури адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів; визначити шляхи їх удосконалення.

Для визначення шляхів удосконалення змісту та процедур адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів в Україні, перш за все, необхідно встановити основні проблемні аспекти в цій сфері. При цьому, слід враховувати, що метою удосконалення має стати не тільки зниження рівня порушень у сфері рибальства та охорони рибних запасів, але і забезпечення захисту прав осіб, які займаються спортивним, любительським або промисловим рибальством та іншими видами добування водних біоресурсів.

Аналіз законодавства у сфері визначення змісту та процедур адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів, дозволяє виділити такі проблемні аспекти: 1) загальноправові недоліки, до яких належать багатоманітність актів адміністративного законодавства, які визначають правила різних видів рибальства та охорони рибних запасів, їх несистематизованість та неузгодженість деяких з них; відсутність офіційної статистики з питань кількості вчинених порушень у сфері рибальства та охорони рибних запасів та розміру стягнутих штрафів тощо; 2) недоліки, пов'язані із визначенням видів адміністративних правопорушень у сфері рибальства та охорони рибних запасів, відповідальність за які визначена в Кодексі про адміністративні правопорушення; 3) неефективність, економічна необґрунтованість адміністративних стягнень, встановлених за деякі види порушень правил рибальства та охорони рибних запасів (зокрема, ч.3 ст.85 КУпАП та ін.); 4) не достатньо ефективний розподіл повноважень між різними державними органами та посадовими особами щодо провадження у справах про порушення правил рибальства та охорони рибних запасів, а також невизначеність прав та обов'язків деяких з цих органів у досліджуваній сфері; 5) недоліки норм адміністративного процесуального законодавства у сфері провадження у справах про адміністративні правопорушення правил рибальства та охорони рибних запасів.

Розглянемо кожний із цих напрямків, які потребують удосконалення, окремо.

Так, загальноправові проблеми включають у себе несистематизованість актів адміністративного законодавства, які визначають правила рибальства та охорони рибних запасів. Зокрема, оскільки ч.3 та 4 ст.85 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка визначає адміністративну відповідальність за порушення правил рибальства та грубе порушення правил рибальства, має відсилочний характер, то інформаційна юридична обізнаність громадян та юридичних осіб, які займаються рибним промислом, має виходити далеко за межі Кодексу України про адміністративні правопорушення, а охоплювати собою також чисельні норми та правила (причому не тільки загальнодержавного, але і місцевого значення), які визначають правила рибальства та охорони рибних запасів. Тому, трапляються випадки, коли адміністративне порушення правил рибальства або охорони рибних запасів, здійснюється внаслідок банального незнання деяких тонкощів правил рибальства. Саме тому, необхідно підвищувати юридичну грамотність громадян у цій сфері, їх поінформованість та обізнаність, зокрема, запроваджувати роз'яснювальні заходи серед населення положень, які визначають правила рибальства та охорони рибних запасів, розмішувати інформаційні стенди та забороняючі знаки в місцях найбільшого скупчення рибалок. Для цього, перш за все, необхідно систематизувати акти адміністративного законодавства у сфері регулювання правил рибальства та охорони рибних запасів.

Так, Правила любительського і спортивного рибальства були прийняті ще в 1999 році. Викладені в цьому акті правила рибальства досить громіздкі, чітко не визначені заборони та дозволи, не виділені найважливіші моменти, не систематизовано норми. Водночас, крім Правил любительського та спортивного рибальства, також діють інші акти, які визначають правила рибальства та охорони рибних запасів у порядку загального або спеціального використання водних об'єктів, зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку здійснення спортивного і любительського рибальства» [1] та ін.

Ще гірша ситуація спостерігається із визначенням правил промислового рибальства. Тут, окрім безпосередньо Правил промислового рибальства у водогосподарських водних об'єктах України, діють чисельні акти адміністративного законодавства, які визначають дозволені ліміти промислового лову водних біоресурсів [2], режими рибальства на окремих територіях України [3], ліцензійні умови промислового рибальства [4] тощо.

Поряд з підзаконними актами адміністративного законодавства у сфері визначення правил рибальства та охорони рибних запасів, діють чисельні кодекси [5 тощо] та закони [6 тощо].

Отже, різноманітність актів адміністративного законодавства у сфері визначення правил рибальства та охорони рибних запасів призводить до зниження юридичної обізнаності громадян та деяких юридичних осіб у цій сфері. На думку Я.О. Герасименка, з урахуванням збільшення правового матеріалу щодо цієї проблематики, законодавство про тваринний світ вимагає систематизації і узгодження з нормами про рослинний світ. На думку автора, доцільно, щоб був прийнятий Екологічний кодекс, у який були б включені правові норми стосовно тваринного світу [7, 238]. Звичайно, запропонована автором кодифікація матиме значний обсяг і навряд чи буде ефективною. Однак, про доцільність об'єднання деяких законодавчих актів в один документ, важко сперечатися. Зокрема, закони України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» та «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» слід об'єднати в один Закон, оскільки положення цих двох нормативних актів багато в чому повторюють один одного, використовуються одні і ті ж терміни, а також закони мають спільне призначення. Такий захід сприятиме узгодженості актів між собою, а також можливості оперувати одним законом, визначаючи права громадян та юридичних осіб у сфері рибальства та охорони рибних запасів. Тому в цьому законі слід передбачити основні права та обов'язки не тільки у сфері промислового лову, але і спортивного та любительського рибальства, сформулювати основні терміни тощо. Отже, назва Закону має відповідати його змісту – Про державну охорону риби та інших водних біоресурсів та порядок їх використання. У цьому Законі, крім прав та обов'язків суб'єктів усіх видів рибальства та іншого використання водних біоресурсів, необхідно також зобов'язати державні органи рибоохорони та суб'єктів господарювання, які орендували водні об'єкти, розміщувати попереджувальні знаки на об'єктах, де категорично забороняється рибальство, розміщувати інформаційні стенди з основними правилами рибальства в популярних місцях рибальства тощо, а також систематично проводити серед населення роз'яснення положень актів законодавства, які визначають правила рибальства, інформувати населення про ведення особливих правил рибальства або його заборону на окремих територіях та місцевостях тощо.

Крім того, на нашу думку, необхідно систематизувати положення Правил любительського та спортивного рибальства, виклавши їх відповідно до основних правил та заборон у цій сфері. Для цього прийнятною може стати класифікація основних видів порушень правил рибальства та охорони рибних запасів, запропонована в дисертації Т.І. Сухоребри, зокрема: рибальство без належного дозволу, рибальство у недозволених місцях, рибальство у заборонений час, рибальство заборонених видів водних живих ресурсів, рибальство з порушенням розмірів водних живих ресурсів, рибальство із порушенням кількісних параметрів знарядь лову, рибальство забороненими способами [8]. Отже, відповідно до цієї класифікації, у Правилах любительського та спортивного рибальства слід розмістити основні заборони у сфері рибальства та охорони рибних запасів. Подібну систематизацію необхідно зробити в Правилах промислового рибальства, розмістивши заборони в такому порядку: порушення ліцензійних умов промислового видобування риби та інших водних біоресурсів, перевищення встановлених лімітів рибальства, рибальство забороненими засобами та знаряддями тощо. Отже, систематизоване та логічне викладення основних прав та заборон підвищить інформаційну доступність законодавства для громадян та юридичних осіб.

Для проведення моніторингу та аналізу ефективності охорони рибних запасів та інших водних біоресурсів засобом притягнення громадян та юридичних осіб до адміністративної відповідальності, необхідно вивчати та досліджувати інформацію про кількість вчинених правопорушень, причини та умови, які цьому сприяли, розмір стягнутих штрафів тощо. Необхідною умовою цього є ведення офіційної статистики в означеній сфері. Зважаючи на те, що найбільша кількість справ про порушення правил рибальства та охорони рибних запасів підслідна органам рибоохорони, значним недоліком слід вважати відсутність статистичної офіційної інформації про результати роботи органів рибоохорони щодо виявлення та притягнення до адміністративної відповідальності у сфері порушення правил рибальства та охорони рибних запасів. Окремі звіти представлені управліннями охорони, використання та відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства деяких областей, однак, зведеної статистичної інформації не ведеться, хоча серед обов'язків Державного агентства рибного господарства України визначений обов'язок узагальнення практики застосування законодавства з питань рибного господарства, рибної промисловості, охорони і відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства [9]. Необхідність узагальнення інформації про стан розгляду справ щодо адміністративних порушень правил рибальства та охорони рибних запасів органами рибоохорони, зумовлена тим, що така інформація є основою для проведення моніторингу та аналізу ефективності застосування адміністративної відповідальності у цій сфері, а також виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню правопорушень у цій сфері, і, відповідно, розробці заходів щодо їх усунення. Отже, на Державне агентство рибного господарства слід покласти обов'язок ведення офіційної статистики щодо результатів діяльності обласних та басейнових управлінь рибоохорони у сфері виявлення порушень правил рибальства та охорони рибних запасів на їх території, притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Така інформація має оприлюднюватися щонайменше раз на рік. До її змісту доцільно включити: відомості про кількість вчинених правопорушень із зазначенням статті Кодексу України про адміністративні правопорушення, за якою здійснена кваліфікація правопорушення, кількість розкритих та нерозкритих порушень, кількість притягнутих до адміністративної відповідальності осіб, розмір стягнутих штрафів та матеріального відшкодування, у розрізі територій та періодів. Така статистична інформація стане основою для здійснення моніторингу та аналізу ефективності роботи окремих управлінь рибоохорони, а також дозволить контролювати повноту надходжень до бюджетів, своєчасність фінансування заходів з відновлення пошкоджених водних біоресурсів та водних об'єктів тощо.

Серед інших недоліків змісту адміністративної відповідальності у сфері рибальства та охорони рибних запасів, є такі, що пов'язані із визначенням видів адміністративних правопорушень, відповідальність за які визначена в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Зокрема, адміністративна відповідальність за порушення правил рибальства визначена ч.3 та 4 ст.85 Кодексу. На нашу думку, в Кодексі України про адміністративні правопорушення доцільно виділити окрему статтю, яка б передбачала відповідальність за порушення правил промислового, любительського та спортивного рибальства, та містила три частини – просте порушення, кваліфікуюче (грубе порушення правил рибальства) та особливо кваліфікуюче (повторне порушення правил рибальства, промислове рибальство з перевищенням встановлених лімітів та порушенням ліцензійних умов). Відповідно, адміністративні штрафи за звичайне, кваліфіковане та особливо кваліфіковане порушення правил промислового, любительського та спортивного рибальства, матимуть різний розмір. Такий захід дозволить розмежувати порушення правил рибальства за ознакою важкості та шкідливості протиправного діяння, і, відповідно до цього, розмежувати вид адміністративного стягнення.

Однією з основних проблем адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів є неефективність та економічна необґрунтованість адміністративних стягнень, встановлених за деякі види порушень (зокрема, ч.3 ст.85 КУпАП та ін.).

Так, за порушення правил рибальства максимальний штраф складає 170 грн. для громадян та 510 грн. для посадових осіб; за грубе порушення правил рибальства встановлена відповідальність у максимальному розмірі 680 грн. для громадян та 850 грн. – для посадових осіб. Отже, вважаємо, що такий розмір штрафів не може повною мірою покрити заподіяну шкоду. Тому, окрім штрафу, правопорушник має відшкодувати матеріальну шкоду, яка нараховується відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України такс, у розрахунок за кожен незаконно виловлену рибу або інший водний живий біоресурси. Однак, матеріальна

відповідальність в адміністративному праві – питання дискусійне, оскільки за своєю правовою природою відшкодування матеріальної шкоди належить до інституту цивільної відповідальності.

Водночас, деякі науковці відносять публічно-правовий інститут матеріальної відповідальності посадових осіб та публічно-правове відшкодування завданих збитків до адміністративного права [10, 106]. Отже, Я. Гудов допускає існування в межах адміністративного права лише матеріальну відповідальність посадових осіб та інших суб'єктів публічного права. Поряд з цим, Д. Лилак вказує на необхідність чіткого розмежування цивільної і адміністративної відповідальності і, насамперед, чіткого розмежування правових норм на норми адміністративного і цивільного права [11, 28]. Таке розмежування, на нашу думку, є важливим, зокрема, у зв'язку з різною процедурою застосування цих двох видів юридичної відповідальності. Тому, помилковим є право посадових осіб рибоохорони самостійно визначати розмір матеріальної шкоди, яку належить відшкодувати правопорушнику, а також те, що постанови цих посадових осіб про стягнення матеріальної шкоди має статус виконавчого документу. Зокрема, це суперечить ст.40 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка, по-перше, дозволяє вирішувати питання про відшкодування матеріальної шкоди одночасно із накладенням адміністративного стягнення не усім посадовим особам, а лише адміністративним комісіям, виконавчим органам сільської, селищної, міської ради; по-друге, ці органи можуть вирішувати питання про відшкодування матеріальної шкоди, якщо її розмір не перевищує двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, в інших випадках це питання вирішується виключно судом [5]. Отже, сам законодавець повністю не визначився з позицією щодо інституту матеріальної відповідальності в адміністративному праві – зміст одних норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст.329 КУпАП) відображає те, що інститут відшкодування матеріальної шкоди віднесено до адміністративно-правових норм, а зміст інших (ст.40 КУпАП) відносить цей інститут до норм цивільного права.

Отже, вважаємо, що обов'язок відшкодувати заподіяну матеріальну шкоду порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, необхідно зберегти, однак, процедуру стягнення цієї шкоди необхідно привести у відповідність до норм діючого законодавства. Зокрема, в Інструкції з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення залишити право органів рибоохорони здійснювати попередню оцінку завданої шкоди, складаючи відповідну опис-оцінку, яка слугуватиме основним доказом розміру шкоди при розгляді справи. Однак, для примусового стягнення з правопорушника суми, заподіяної матеріальної шкоди, зобов'язати органи рибоохорони отримувати судовий наказ, для того, щоб особа, яка не згодна з розміром нарахованих збитків, могла оскаржити цей судовий наказ та її справа розглядалася в порядку позовного провадження. Відповідно, необхідно виключити зі ст.40 Кодексу України про адміністративні правопорушення положення про те, що постанови про відшкодування матеріальної шкоди є виконавчим документом.

Водночас, на нашу думку, необхідно збільшити і розмір адміністративних штрафів, зокрема, обчислювати їх виходячи з розміру мінімальної заробітної плати. Так, за порушення правил рибальства встановити штраф у розмірі від 1 до 2 мінімальних заробітних плат; за наявності кваліфікуючих ознак – від 2 до 3 мінімальних заробітних плат; за наявності особливо кваліфікуючих ознак – до 4 мінімальних заробітних плат.

Суттєвим недоліком інституту адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів є недостатньо ефективний розподіл повноважень між різними державними органами та посадовими особами щодо провадження у справах про порушення правил рибальства та охорони рибних запасів, а також невизначеність прав та обов'язків деяких з цих органів у досліджуваній сфері.

Серед цих недоліків, зокрема, можна виділити такі: 1) на законодавчому рівні не визначена структура обласних та басейнових управлінь охорони, використання та відтворення водних біоресурсів; 2) законодавством не уточнюються функції (права та обов'язки) інспекторів та інших посадових осіб управління охорони водних біоресурсів та регулювання правил рибальства; 3) відсутні чіткі розмежування повноважень при розгляді справ про адміністративні порушення правил рибальства та охорони рибних ресурсів між органами Державної екологічної інспекції та органами рибоохорони Державного агентства рибної промисловості; 4) законодавством не надані повноваження громадським інспекторам рибоохорони у сфері

складання протоколів про адміністративні порушення правил рибальства та охорони рибних запасів поряд з наявністю таких повноважень у громадських інспекторів з охорони довкілля.

Для їх усунення необхідно внести відповідні зміни та доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема, серед посадових осіб, уповноважених складати протокол про порушення правил рибальства та охорони рибних запасів, зазначити громадських інспекторів рибоохорони, внести доповнення до ст.240 Кодексу: до повноважень органів рибоохорони щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення також додати право розглядати справи про порушення, визначені ст.59 (порушення правил охорони водних ресурсів), ст.60 (порушення правил водокористування), ст.61 (пошкодження водогосподарських споруд); прийняти Положення про обласні та басейнові управління охорони, використання та відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства, у якому визначити їх структуру, завдання та функції, а також затвердити Положення про державних інспекторів рибоохорони. Крім того, необхідно внести доповнення до Положення про громадських інспекторів рибоохорони, розширивши їх функції, зокрема, надавши право складати протоколи про адміністративні правопорушення правил рибальства та охорони рибних запасів.

Групу недоліків, які потребують усунення, складають недоліки норм адміністративного процесуального законодавства у сфері провадження у справах про адміністративні правопорушення правил рибальства та охорони рибних запасів. Зокрема: 1) не визначено в Кодексі про адміністративні правопорушення всі права особи у процесі з розгляду справи про адміністративне правопорушення, у тому числі, правил рибальства та охорони рибних запасів; 2) не врегульовано питання повернення сплаченого штрафу та відшкодування шкоди, заподіяної особі, яка була необгрунтовано притягнута до адміністративної відповідальності; 3) недосконалою є процедура оцінки та тимчасового вилучення незаконного улову та знарядь правопорушення.

У зв'язку з цим, вважаємо, що в Кодексі про адміністративні правопорушення необхідно розширити права учасників процесу з розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачивши право на заявлення відводу посадовій особі (особам), які розглядають справу, право подавати докази; в Інструкції з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення визначити процедуру повернення вже стягнутого штрафу та відшкодування шкоди, якщо виявлено, що особа притягнута до адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів необгрунтовано; запровадити обов'язкову участь двох понятих у здійсненні органами рибоохорони тимчасового вилучення знарядь та об'єктів правопорушення та оцінки незаконного вилову, не залежно від того, чи здійснюється вилучення у присутності власника цих речей, чи за його відсутності.

Запропоновані шляхи підвищення ефективності охорони рибних запасів засобом адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів сприятимуть: розвитку профілактичної функції адміністративної відповідальності; відшкодуванню завданої шкоди; зниженню рівня посадових зловживань та порушень. Однак, поряд із запропонованими законодавчими змінами, безперечно, зниженню порушень правил рибальства та охорони рибних запасів сприятиме роз'яснювальна робота серед населення, виховання в них культури відпочинку та користування об'єктами тваринного та рослинного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження порядку здійснення спортивного і любительського рибальства: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.1998 № 1126 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 29. – Ст. 67.
2. Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення на 2013 рік: Наказ Міністерства Аграрної політики та продовольства України від 14.11.2012 р. № 708 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 94. – Ст. 35.
3. Про затвердження режиму рибальства в дніпровських водосховищах у 2013 р.: Наказ Міністерства аграрної політики та промисловості від 07.12.2012 р. № 757 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 12. – Ст. 100.

4. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 31.05.2013 р. № 341 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – Ст. 289.
5. Кодекс торгівельного мореплавства : Кодекс України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47, 48, 49, 50, 51, 52. – Ст. 349.
6. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 06.02.2003 р. № 486-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 15. – Ст. 107.
7. Герасименко Я.О. Правове регулювання охорони й використання тваринного світу / Я.О. Герасименко // Проблеми законності. – 2009. – № 106. – С. 232-239.
8. Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : дис... канд.. юр. наук. : спец. 12.00.07 / Сухоребра Тетяна Іванівна. – К., 2011. – 251 с.
9. Про Державне агентство рибного господарства України : Указ Президента України від 16.04.2011 р. № 484/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 13. – Ст. 10.
10. Гудов Я. Система адміністративного права у наукових працях Н.П. Карадже-Іскрова / Я. Гудов // Вісник Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка : Юридичні науки. – 2010. – № 82. – С. 104-107.
11. Лилак Д. Адміністративна і цивільно-правова відповідальність юридичних осіб у сфері економічних відносин (колізії теорії і проблеми практики) / Д. Лилак // Право України. – 2000. – № 1. – С. 24-30.

УДК 343.851

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Черней В.В., к.ю.н., доцент

Національна академія внутрішніх справ

У статті надано характеристику правовим засадам забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. Автором визначені головні причини та умови, що заважають ефективному забезпеченню безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні та запропоновано ряд заходів із удосконалення діяльності окремих фінансових інститутів.

Ключові слова: правове забезпечення, безпека, небанківські фінансові установи, запобігання, державні інститути.

Черней В.В. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ НА РЫНКЕ НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье охарактеризованы правовые основы обеспечения безопасности на рынке небанковских финансовых услуг в Украине. Автором определены основные причины и условия, мешающие эффективному обеспечению безопасности на рынке небанковских финансовых услуг в Украине и предложен ряд мероприятий по совершенствованию деятельности отдельных финансовых институтов.

Ключевые слова: правовое обеспечение, безопасность, небанковские финансовые учреждения, предотвращение, государственные институты.

Chernyey V.V. LEGAL BASIS OF SECURITY IN THE MARKET OF NON-BANK FINANCIAL SERVICES IN UKRAINE / National academy of internal affairs, Ukraine

The author has identified the main causes and conditions that will prevent effective security system on the market of non-bank financial services in Ukraine and proponovanoryad measures to improve the operation of certain financial institutions. Also, this topic has always been a very topical and important. Because the relevance of the topic, is that security on the market of non-bank financial services has been one of the

priorities of national security in the financial sector. Financial institutions are exposed to a number of risks that are inherent in the economy: investment, foreign exchange, credit, interest rate, inflation, tax etc. Financial risk management policy should form the basis of financial sector development strategy and include the development of measures for the detection and prevention of high risks and negative effects caused by them. According to the Concept of national security in the financial sector on August 15, 2012 national security in the financial sector include security issues in the public sector in the management of public debt, guaranteed debt and the debt of the corporate sector, taxation, finance and insurance real economy, banking, foreign exchange market and the functioning of the stock market and non-bank financial sector. Characteristic features of national security in the financial sector is the balance, resistance to internal and external threats, the ability to ensure the effective functioning of the national economy and the economic growth of the country. The problem that needs solving is not effective enforcement mechanisms to neutralize, minimize the impact and eliminate phenomena and factors that lead to the creation of external and internal security threats in the financial sector. Also the analysis of the main provisions of the Concept of prudential supervision shows that their implementation will help improve the capitalization of domestic insurance companies (which opens up prospects of new insurance products, insurance of large risks) and their financial stability, improve the quality of assets of financial institutions, to ensure the safety of pension assets to restore and increase public trust, to increase the share of assets of non-bank financial institutions in the total assets of the financial sector in Ukraine, which will have an overall positive impact on the security market for financial services.

Key words: legal, security, non-bank financial institutions, prevention, public institutions.

Забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг виступає одним з пріоритетних напрямів національної безпеки у фінансовій сфері. Фінансові інститути піддаються низці ризиків, які притаманні економіці: інвестиційному, валютному, кредитному, процентному, інфляційному, податковому та ін. Політика управління фінансовими ризиками повинна скласти основу стратегії розвитку фінансового сектору і включати розробку системи заходів щодо виявлення і попередження високих ризиків та негативних наслідків, зумовлених ними [1].

Відповідно до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р., національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектора, податковій сфері, сфері фінансів реального сектора економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектора. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави. Проблемою, яка потребує розв'язання, є недостатньо ефективне застосування механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводить до створення зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці у фінансовій сфері [2].

Забезпечення фінансової безпеки небанківської фінансово-кредитної установи – це сукупність заходів, спрямованих на захист процесу формування фінансових ресурсів, запобігання збитків та ефективне використання коштів у їх фінансовій діяльності. Безпосередньо, заходи із забезпечення фінансової безпеки виконуються в чотири етапи:

1. Визначення загроз фінансовій безпеці, їх небезпечності та механізмів негативного впливу на фінансовий стан фінансово-кредитної установи.
2. Визначення уразливих (слабких) місць і напрямів у фінансовій безпеці, розроблення та застосування заходів захисту та протидії негативному впливу загроз.
3. Визначення сильних сторін та переваг фінансової безпеки, проведення заходів щодо мінімізації ризиків використання коштів.
4. Формування (використання) сприятливих умов для здійснення фінансово-господарської діяльності, реалізація заходів захисту їх фінансових операцій.

Враховуючи, що внутрішні загрози мають досить значну питому вагу у всій сукупності загроз діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, а також чисельні приклади проведення останніми операцій, які є для них неефективними, а то і збитковими, особливе місце у фінансовій безпеці має займати протидія неконтрольованому витoku з небанківських фінансово-кредитних установ коштів. Здійснення заходів з протидії неконтрольованому витoku

коштів є функцією майже всіх підрозділів небанківської фінансово-кредитної установи при постійному контролі їх служб безпеки та керівництва. Тут мають проводитися досить різноманітні заходи, серед яких:

- облік усіх видів коштів, фінансових документів та фінансових інструментів, що використовуються у небанківських фінансово-кредитних установах;
- планування використання фінансових ресурсів;
- колективне прийняття рішень про здійснення великих платежів та об'ємних операцій;
- визначення повноважень посадових осіб щодо використання коштів;
- дотримання принципу «чотирьох очей» при оформленні фінансових документів;
- правове регулювання порядку фінансування проектів, операцій, діяльності небанківської фінансово-кредитної установи;
- визначення обсягів відповідальності посадових осіб за допущені порушення при використанні коштів;
- розслідування усіх випадків, пов'язаних з незаконним або нецільовим використанням коштів, їх розтратою, виявлення причин та умов, за яких мали місце такі випадки та вжиття заходів на їх усунення;
- установа спеціального порядку доступу до фінансових ресурсів;
- забезпечення надійного зберігання готівки, цінностей, бланків фінансових документів та інструментів.

Аналіз діяльності небанківських фінансово-кредитних установ показує, що основними причинами, які створюють їм негативний результат, є: неадекватна реакція на зміни економічної ситуації в країні, особливо з точки зору підвищення ризику комерційної діяльності, а також на стан, ефективність діяльності партнерів, контрагентів, клієнтів та перспективність економічних проектів, що ними реалізуються; відсутність у технологіях фінансових операцій та методиках їх проведення системних заходів захисту, адекватного ситуації підходу до мінімізації ризиків, які можуть виникати під час зазначених операцій; недосконалість правового регулювання фінансової діяльності; недосконалі дії органів управління та персоналу небанківської фінансово-кредитної установи щодо формування і, особливо, використання коштів; недобросовісна поведінка, а подекуди і кримінальний характер діяльності окремих суб'єктів ринку фінансових послуг [3, 98-133].

Усе вищенаведене вказує на нагальну необхідність створювати певну систему заходів безпеки усіх без винятку операцій, які проводять у своїй діяльності небанківські фінансово-кредитні установи. Водночас, досвід показує, що якоїсь єдиної системи заходів безпеки проведення операцій в Україні не існує. Усі вони, використовуючи існуючу законодавчу і нормативну базу, виробляють свої заходи і з тією чи іншою ефективністю застосовують їх для захисту своєї діяльності.

Позитивними кроками держави у забезпеченні безпеки фінансових послуг небанківських установ стали затвердження у 2010 р. Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, відповідно до якої, цілями здійснення пруденційного нагляду є захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання настанню неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості фінансових установ через застосування відповідних корегуючих заходів шляхом виявлення підвищених ризиків у діяльності фінансових установ, контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансової установи; мінімізація випадків банкрутства та системної кризи фінансових установ; прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду; ухвалення урядом Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні; оприлюднення проекту Правил здійснення депозитних операцій для кредитних спілок; розробка Стратегії розвитку фінансового сектора України до 2015 року. Зокрема, Стратегія

передбачає впровадження нагляду за ризиками та посилення контролю за діяльністю фінансових установ; створення уніфікованих вимог до корпоративного управління; посилення боротьби з відмиванням грошей; концентрацію та інтеграцію наглядових функцій у єдиному регуляторному органі тощо.

Відзначимо, що важливою умовою підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг є реальне втілення вимог Концепції пруденційного нагляду. З цією метою доцільно використати досвід такого нагляду за банками, особливо що стосується кредитних спілок (у частині проведення стрес-тестування, здійснення моніторингу на основі системи індикаторів раннього попередження фінансової нестабільності шляхом оцінки основних показників діяльності). Досвід Великобританії засвідчує посилення законодавчих вимог щодо пруденційних стандартів для кредитних спілок у сфері оцінки капіталу, ліквідності та резервування під неповернення кредитів. В Ірландії готується реформа регуляторної системи, яка передбачає створення при Центральному банку Комісії єдиного інтегрованого регуляторного органу фінансового ринку. Зокрема, дія стандартів банківського нагляду буде поширена і на кредитні спілки [4].

Аналіз основних положень Концепції пруденційного нагляду також засвідчує, що їх реалізація дасть змогу підвищити капіталізацію вітчизняних страхових компаній (що відкриває перспективи появи нових страхових продуктів, страхування масштабних ризиків) та їх фінансову стійкість; підвищити якість активів фінансових інститутів; забезпечити збереження пенсійних активів; відновити та збільшити рівень суспільної довіри; збільшити частку активів небанківських фінансових інститутів у загальній структурі активів фінансового сектору України [1], що матиме загальний позитивний вплив на рівень безпеки ринку фінансових послуг.

З метою забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг, які надають небанківські фінансово-кредитні установи, необхідно здійснити ряд заходів із удосконалення діяльності окремих фінансових інститутів, зокрема:

1) *страхових компаній:*

- посилити контроль та удосконалити управління страховими резервами шляхом розширення переліку фінансових інструментів, у які можуть спрямовуватися кошти страховиків, стимулювання інвестування в розробку та впровадження високотехнологічного устаткування, ресурсо- та енергозберігаючі технології, інфраструктуру тощо. Адже, як показує практика, інвестиції в економіку за напрямками, визначеними урядом, у загальному обсязі страхових резервів не перевищують 0,3%;
- забезпечити гарантування страхових внесків (зокрема, страхування життя) у випадку банкрутства страхової компанії. Наприклад, у США гарантована сума у випадку банкрутства страховика складає 250 тис. дол., що є вищою, ніж обсяги гарантування депозитів у банках; у Канаді захищені власники страховок життя та здоров'я [5, 566];
- стимулювати надання комбінованих послуг шляхом пропозиції комплексних страхових продуктів, що підвищуватиме ефективність діяльності під час фінансової дестабілізації; стимулювати розвиток страхування інвестиційних, фінансових ризиків відповідальності;
- забезпечити постійний моніторинг за активами страховиків, які часто на момент звітності поповнюють їх за рахунок кредитів банків; підвищити вимоги до статутного капіталу, що сприятиме зростанню капіталізації та розвитку страхування фінансових ризиків, які вимагають значного покриття, розвитку перестраховування, зменшенню «схемного» страхування;
- запровадження оцінки ліквідності та інших ризиків на основі ринкових оцінок;
- запровадити щомісячну звітність у формі, що забезпечує оперативний її розгляд та прийняття оперативних рішень Держфінпослуг стосовно страховиків, показники діяльності яких мають істотні зміни протягом звітного періоду;

- забезпечити прозорість як страховиків, так і Держфінпослуг за рахунок запровадження системи оприлюднення зведеної інформації на страховому ринку та у розрізі страховиків;

2) *недержавних пенсійних фондів:*

- забезпечити позиціонування недержавного пенсійного забезпечення на ринку фінансових послуг шляхом інформування населення щодо його переваг;
- запровадити податкові стимули (звільнення від оподаткування коштів, перерахованих на недержавні пенсійні рахунки, відстрочення сплати податків та ін.) для суб'єктів господарювання;
- забезпечити транспарентність діяльності шляхом розкриття інформації щодо напрямків інвестування акумульованих фінансових ресурсів, рівня ризикованості вкладів, можливої величини отриманого доходу та ін.;
- посилити контроль за дотриманням належного рівня власного капіталу адміністратора недержавного пенсійного фонду, вимог щодо диверсифікації та якості активів фондів;
- створити адекватну систему контролю інвестиційного, операційного та управлінського ризиків. Наприклад, у Німеччині орган нагляду за пенсійними фондами вимагає розроблення та затвердження стратегії управління ризиками [1];

3) *кредитних спілок (КС):*

- розширити можливості кредитної кооперації шляхом залучення до неї юридичних осіб;
- удосконалити систему управління кредитною спілкою шляхом підвищення ролі членів в управлінні, які мають депозитні вклади;
- перевести діяльність на безготівкові розрахунки з метою здійснення податкового контролю та зменшення проведення тіншових операцій;
- створити фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок, що водночас вимагає впровадження механізмів підтримки ліквідності шляхом рефінансування, створення стабілізаційного фонду, на уповноважених якого покладатимуться функції попередження банкрутства та захист в умовах фінансових труднощів;
- створити Державне підприємство «Єдиний розрахунковий центр» з метою санації КС шляхом викупу їхніх зобов'язань перед вкладниками; удосконалити фінансові нормативи діяльності, розробити тести раннього попередження кризи [6]. Наприклад, у США діє система підтримки ліквідності КС, надаються урядові гарантії з повернення вкладів та поширена практика поглинання сильнішими фінансовими інститутами менш стабільних [7];
- посилити контроль за дотриманням критеріїв та нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій та ліквідності, дотриманням порядку формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок;
- запровадити на державному й регіональному рівні систему оздоровлення кредитних спілок;
- сформувати установи сервісної інфраструктури, які повинні надавати послуги кредитним спілкам у сфері навчання, мінімізації фінансових ризиків, управління ліквідністю [8];
- запровадити загальні правила оподаткування, як наприклад, у Канаді, де кредитні спілки не мають пільг з податку на прибуток [9]. Натомість, податкові преференції необхідно надавати тим спілкам, які дійсно розв'язують соціально-економічні проблеми на принципах взаємодопомоги й соціально-економічного захисту.

Крім того, обов'язковою умовою забезпечення ефективного реалізації політики у сфері фінансової безпеки для небанківських фінансово-кредитних установ є реалізація вимог Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері. У зазначеному документі визначається, що, незважаючи на досить інтенсивне формування, небанківський фінансовий

сектор на цей час не став головним та зручним механізмом забезпечення реального сектора економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності небанківського фінансового сектора, необхідно зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів, що здійснюють державне регулювання ринку фінансових послуг.

Державна політика у сфері небанківського фінансового сектора повинна бути спрямована на:

- створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;
- посилення прозорості та відкритості в діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;
- підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;
- забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;
- запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чаплигін К.М. Державне антикризове регулювання небанківських фінансових інститутів в Україні / К.М. Чаплигін // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5. – С. 54-58.
2. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>
3. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г., Чернов. – К., 2012. – 226 с. – Режим доступу : <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>
4. Слав'янська Н. Сучасні тенденції регулювання та нагляду сектора небанківських фінансових установ / Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4. – С. 52-57.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О.І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
6. Про затвердження плану заходів з метою підтримки подальшого розвитку системи кредитної кооперації: Проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2010 р. № 76881 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews\[pointer\]=1&tx_ttnews\[tt_news\]=12805&tx_ttnews\[backPid\]=215&cHash=3c4e31abf0](http://nfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews[pointer]=1&tx_ttnews[tt_news]=12805&tx_ttnews[backPid]=215&cHash=3c4e31abf0)
7. Тихонова О.В. Фінансова безпека : проблема визначення / О.В. Тихонова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ 2012. – № 2. – С. 20-29.
8. Терещенко П. Напрямки розвитку кредитних спілок в Україні / П. Терещенко // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 87-94.
9. Сорока А. Правове забезпечення діяльності кредитних спілок в Україні / А. Сорока // Ринок цінних паперів України. – 2008. – №11-12. – С. 67-72.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Бардакова Л.В., аспірант

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена актуальним питанням, які характеризують ефективність здійснення контролю за обігом лікарських засобів, недопущення потрапляння в обіг та вилучення з обігу неякісних та шкідливих лікарських засобів, вдосконалення законодавчих положень, що регулюють елементи здійснення такого контролю, забезпечення дотримання вимог нормативних актів у сфері регулювання торговельної діяльності.

Ключові слова: ефективність контролю, обіг лікарських засобів, якість лікарських засобів, етапи контролю за обігом лікарських засобів.

Бардакова Л.В. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОНТРОЛЯ ЗА ОБОРОТОМ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Статья посвящена актуальным вопросам, которые характеризуют эффективность осуществления контроля за обращением лекарственных средств, недопущение попадания в обращение и исключение из обращения некачественных и вредных лекарственных средств, совершенствование законодательных положений, которые регулируют элементы осуществления такого контроля, обеспечение соблюдения требований нормативных актов в сфере регулирования торговой деятельности.

Ключевые слова: эффективность контроля, обращение лекарственных средств, качество лекарственных средств, этапы контроля за обращением лекарственных средств.

Bardakova L.V. EFFICIENCY OF CONTROL ACTION ON TRAFFICKING OF DRUGS / National law university named after Yaroslav the Wise, Ukraine

The Article is concerned with topical issues which characterize efficiency of control action after circulation of drugs, non-admission of hit in circulation and an exclusion from circulation of deficient and harmful drugs, improvement of legislative provisions which regulate elements of implementation of such control, ensuring the observance of requirements of regulations in the sphere of regulation of trade activity.

Efficiency of control action on trafficking of drugs is one of priority tasks of the state and is aimed first of all on providing the rights of citizens on safe and qualitative medicines and promotes for development of the pharmaceutical sphere as the integral compound of national economy.

Application of administrative and legal actions in this sphere in crease the role and value of the state control in the sphere of trafficking of drugs. Thus, the main aspect connected with trafficking of drugs is ensuring efficiency of implementation of such control.

The purpose of this article is research of problems of determination of efficiency of control on trafficking of drugs and its differentiation on stages with help of which the controlis performed, application on practice of provisions of regulations existing in Ukraine concerning questions of the use of qualitative and safe medicines, and also justification of conclusions directed on current legislation improvement in this sphere.

The concept of efficiency of control is closely connected with concept productivity, as the end result of control- it is the key factor of determination of its efficiency. It is impossible to draw conclusions about results of control without identification of practical consequences which affected on the content of activity of object which is checked. From criterion of productivity inseparable is the criterion of effectiveness of control which displays that positive influence, which control exercises on the under control object, ability of the subject of control to provide timely and full implementation by object of control of recommendations, instructions and requirements.

In our opinion, there is an imperfection of the legislation and continuous changes which leads to legal lack of proper regulation on control of circulation of drugs which negatively influences on condition of pharmaceutical provision of the population with qualitative and safe medicines.

The conducted research of administrative legal support of efficiency of control on the circulation of drugs at the present-day stage of development, allows to come to the general conclusion about importance of changes both as the organizations and legal support of such trafficking.

Key words: efficiency of control, circulation of drugs, quality of drugs, stages of control of drugs circulation.

Посилення функцій держави із забезпечення контролю за обігом лікарських засобів на сучасному етапі супроводжується пошуком ефективних адміністративно-правових засобів такого забезпечення, підвищенням ролі правового регулювання обігу лікарських засобів. Проте, застосування адміністративно-правових заходів у зазначеній сфері посилює роль і значення державного контролю у сфері обігу лікарських засобів. Отже, головним аспектом,

пов'язаним з обігом лікарських засобів, є забезпечення ефективності здійснення такого контролю.

Ефективність контролю за обігом лікарських засобів є одним з пріоритетних завдань держави і спрямоване, насамперед, на забезпечення прав громадян на безпечні та якісні лікарські засоби та сприяє розвитку фармацевтичної сфери як невід'ємної складової економіки країни.

Так, на сьогодні існує чимало проблем, пов'язаних з практичним втіленням специфічних принципів, оскільки здійснення контролю за обігом лікарських засобів на законодавчому рівні не завжди є дієвим, а отже, не забезпечує належної ефективності.

У результаті цього, метою статті є дослідження проблем визначення ефективності контролю за обігом лікарських засобів та розмежування його на етапи, за допомогою яких здійснюється контроль, застосування на практиці положень, діючих в Україні нормативних актів щодо питань вживання якісних та безпечних лікарських засобів, а також обґрунтування висновків, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства в зазначеній сфері.

У законодавстві «ефективність лікарського засобу» кореспондує термін «якість лікарського засобу». Відповідно до статті 1 Закону України «Про лікарські засоби», якість лікарського засобу – це сукупність властивостей, які надають лікарському засобу здатність задовольняти споживачів відповідно до свого призначення і відповідають вимогам, встановленим законодавством. З метою забезпечення ефективності (належної якості) лікарського засобу, держава здійснює контроль протягом усього циклу лікарського засобу, починаючи з моменту його створення, виведення на ринок та протягом періоду його присутності на ринку [1].

Ефективна система контролю не виникає випадково. На її формування впливає ряд умов, серед складових яких є: якість управління (здатність керівництва ефективно планувати та контролювати роботу); кваліфікація персоналу і його здатність чітко додержуватися посадових інструкцій; наявність трудових ресурсів (необхідна умова для поділу і ротації обов'язків) та фінансування працівників та органів, що здійснюють контроль. Ми погоджуємося з позицією Т.О. Коломоєць, яка зазначає, що завданнями фінансового контролю є також забезпечення виконання і додержання законів і фінансової дисципліни всіма державними, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами; попередження та усунення порушень фінансової дисципліни [2].

Поняття ефективності контролю тісно пов'язане, споріднене з поняттям його результативності, оскільки кінцевий результат, тобто сукупність об'єктивних наслідків контролю, – це головний критерій визначення його ефективності [3, 405]. Не можна робити висновки про результати контролю без виявлення практичних наслідків, які вплинули на зміст діяльності об'єкта, що перевіряється. Від критерію результативності невіддільний критерій дієвості контролю, який відображає той позитивний вплив, який контроль здійснює на підконтрольний об'єкт, здатність суб'єкта контролю забезпечити своєчасне та повне виконання об'єктом контролю рекомендацій, вказівок і вимог [3; 4].

Ефективний внутрішньогосподарський контроль витрат ринку може бути досягнутий тільки шляхом порівняння фактичних витрат у момент їх понесення з відповідними витратами, що передбачені бюджетами, нормами та стандартами [5].

Ефективність здійснення контролю можна розглядати у площині аналізу контрольних точок, що лежить у тривекторній площині оцінки. З одного боку, це оцінка напрямку контрольної точки, що передбачає собою оцінку достовірності та своєчасності відображення обліково-аналітичних даних на кожній із заздалегідь визначених критичних точок. Аналізується, чи досягнута мета за даною контрольною точкою, виконавці, засоби контролю, за допомогою яких здійснювався контроль (технічні засоби, ІТ-системи, документи і звіти).

Оцінка операційної ефективності контрольної точки передбачає визначення та виявлення відхилень з урахуванням бюджетних даних; попередження, виявлення, діагностику та усунення порушень; виявлення та мобілізацію резервів. Отже, на цьому етапі відбувається аналіз попереджуючих та коригуючих заходів та засобів з боку управлінського персоналу.

Не менш важливим етапом при визначенні ефективності внутрішньогосподарського контролю є оцінка людського фактору. Насамперед, потрібно оцінити професійний рівень, достатність та необхідність знань персоналу, що здійснює контрольні функції на підприємстві.

Оцінка контролю та його ефективність оцінюється, насамперед, управлінським персоналом. Для агрохолдингів особливо важливе значення має належним чином організована система контролю та його ефективне функціонування, що пов'язано не лише з потребами управлінського персоналу та власників, а й при виході на міжнародні ринки залучення капіталу, де належним чином організована та функціонуюча система внутрішнього контролю та корпоративного управління є обов'язковою вимогою.

Оцінка контролю передбачає собою оцінку, насамперед, контрольних процедур, що здійснюються суб'єктами внутрішньогосподарського контролю для мінімізації чи уникнення ризиків. Отже, важливо перевірити ефективність організації контрольних процедур, перевірити фактичне їх виконання, розробити рекомендації за результатами оцінки ефективності організації та фактичного виконання контрольних процедур.

Оцінка ефективності функціонування внутрішньогосподарського контролю може відбуватися як всередині підприємства окремими його службами чи суб'єктами здійснення, так і зовнішніми суб'єктами. При цьому виділяють два методи оцінки: якісний (або експертна оцінка) та статистичний (або кількісна оцінка).

Контроль якості лікарського засобу починається під час проведення клінічних випробувань. На цьому етапі контроль забезпечується шляхом ліцензування установ (клінічних баз), які можуть здійснювати клінічні дослідження, а також шляхом затвердження протоколу клінічних досліджень, контролю їх перебігу та затвердження результатів.

Однак, вважаємо правильним, першим етапом контролю якості лікарського засобу назвати його державну реєстрацію. Під час державної реєстрації лікарського засобу кожна держава, в особі її уповноважених органів, офіційно визнає той чи інший лікарський засіб таким, що відповідає встановленим вимогам якості, вирішуючи про допустимість його широкого використання громадянами на її території.

З метою забезпечення ефективного контролю якості лікарських засобів, держави створюють спеціальні органи і служби, впроваджують відповідні контрольні процедури та нормативи.

В Україні, як і у більшості держав, механізм контролю якості лікарських засобів, як під час їх реєстрації так і в процесі їх обігу на території України, напрацьовувався роками. Тут використовувався як власний досвід, так і досвід передових країн, що в комплексі дало можливість створити досить ефективну систему контролю.

На нашу думку, вищевикладене свідчить про недосконалість законодавства та постійні зміни нормативно-правової бази, про правову неврегульованість контролю за обігом лікарських засобів, яка негативно впливає на стан фармацевтичного забезпечення населення якісними та ефективними лікарськими засобами.

Другим етапом контролю якості лікарського засобу є контроль під час його застосування. На цьому етапі контрольні заходи спрямовуються у кількох напрямках: контроль виробництва лікарських засобів; контроль якості лікарських засобів під час їх ввезення на територію України; контроль якості лікарських засобів у процесі їх продажу кінцевим споживачам.

При цьому слід зазначити, що найбільш ефективними методами державного регулювання вважаються економічні, правові та соціальні. Організаційні і адміністративні методи державного впливу вважаються малоефективними і потребують удосконалення з метою підвищення їх ефективності.

У більшості розвинутих країн Європи, США і Японії основними напрямками діяльності регуляторних органів у сфері обігу лікарських засобів є:

- стандартизація у сфері контролю якості (Інститут фармакопеї);
- система належних практик розробки лікарських засобів, їх дослідження, виробництво, дистрибуція та продаж (Належна лабораторна практика (GLP), Належна клінічна

практика (GCP), Належна виробнича практика (GMP), Належна практика зберігання (GSP), Належна практика дистрибуції (GDP) та Належна аптечна практика (GPP);

- фармацевтична інспекція і контроль обігу продукції на ринку;
- фармнагляд, який є збором інформації про ефективність та безпечність лікарських засобів [6].

Система контролю якості в цих країнах охоплює всі етапи життєвого циклу лікарських засобів: розробка, доклінічні та клінічні дослідження, виробництво, допуск та обіг лікарських засобів на фармацевтичному ринку. Важливим аспектом діяльності регуляторних органів є контроль якості активних субстанцій та допоміжних засобів. Діяльність з контролю якості, ефективності та безпечності лікарських засобів покладено на регуляторні та наглядові органи країни, крім того, інспекційну діяльність здійснюють міжнародні організації, такі, як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) [7].

Заявка на вступ України у PIC/S була подана ще у 2003 році. Завершальний етап приєднання до PIC/S, який полягає у проведенні аудиту діяльності Держлікслужби України. Результати аудиту показали позитивну оцінку системи контролю якості лікарських засобів в Україні.

На думку А. Горбатенко, існуюча система контролю якості лікарських засобів загалом відповідає вимогам міжнародних стандартів. При чому, не зважаючи на таке спрощення процедур, гармонізація законодавства України з вимогами PIC/S надасть можливість підвищити ефективність контролю якості лікарських засобів, чому сприятиме обмін інформацією та досвідом інспекцій різних країн, впровадження передових стандартів GMP [8].

Національна політика щодо лікарських засобів є складовою політики держави в галузі охорони здоров'я. За умови відсутності належного забезпечення якісними лікарськими засобами або їх нераціонального використання потерпає вся система охорони здоров'я, оскільки рівень медичного обслуговування населення безпосередньо залежить від стану фармацевтичного сектора країни. По суті національна політика щодо лікарських засобів спрямована на забезпечення законності та стабільної діяльності галузі і має гарантувати доступність, якість та ефективність лікарських засобів, раціональне їх використання [9].

Досягнення результатів у будь-якій діяльності неможливе без належного забезпечення організації. Тому зовнішня організаційно-контрольна діяльність у сфері обігу лікарських засобів – це сукупність дій з організації системи й процесу контролю, визначення методик і тактики його здійснення, дотримання умов його ефективності.

Так, постала потреба внести відповідні зміни у законодавство України з метою поширення контролю за обігом підконтрольних лікарських засобів.

Отже, нагальним є здійснення таких заходів: удосконалення нормативно-правової бази; проведення моніторингу поширення незаконного обігу лікарських засобів та пов'язаних з цим втрат суспільства; удосконалення системи контролю у сфері обігу лікарських засобів та недопущення їх незаконного обігу; вжиття заходів щодо матеріально-технічного та кадрового зміцнення підрозділів, які ведуть боротьбу з незаконним обігом лікарських засобів; інтеграція України у європейський інформаційний простір, обмін інформацією з питань боротьби з незаконним обігом лікарських засобів; подальше удосконалення механізму боротьби на державному рівні з незаконним обігом лікарських засобів шляхом реформування структури правоохоронної системи та приведення її у відповідність до світових стандартів; здійснення ефективного контролю у сфері обігу лікарських засобів згідно з узятими Україною відповідними зобов'язаннями перед міжнародним співтовариством.

Отже, сучасний ефективний контроль за обігом лікарських засобів, у порівнянні з провідними країнами Європейського Союзу, проводиться на засадах адміністративного та фармацевтичного права, як методологічної основи організаційно-правової процедури удосконалення державної концепції контролю за обігом лікарських засобів, що сприяє втіленню програми на доступ до життєво необхідних, якісних, безпечних і економічно доступних лікарських засобів.

У зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про лікарські засоби», перед Кабінетом Міністрів України постало нове завдання – створення ефективної системи державного управління з чітким планом здійснення контролю за обігом лікарських засобів.

Розглядаючи аналіз регуляторного впливу до проекту розпорядження КМУ "Про схвалення Концепції Державної цільової програми запобігання та протидії виробництву і розповсюдженню фальсифікованих та неякісних лікарських засобів і медичної продукції на період до 2015 року" було окреслено основні цілі та завдання прийняття запропонованого акта. Головною метою програми є: підвищення ефективності загальнодержавних заходів, спрямованих на запобігання обігу фальсифікованих лікарських засобів і медичної продукції на території України; забезпечення населення якісними та безпечними лікарськими засобами і медичною продукцією; приведення національного законодавства у сфері охорони здоров'я у відповідність до міжнародних зобов'язань, узятих на себе Україною; посилення відповідальності за обіг фальсифікованих та неякісних лікарських засобів і медичної продукції; подальше налагодження співробітництва з іншими органами виконавчої влади та з відповідними структурами інших країн та міжнародними організаціями. Прийняття програми дозволить окреслити можливості державної підтримки запобігання обігу фальсифікованих та неякісних лікарських засобів і медичної продукції.

Проведене дослідження адміністративно-правового забезпечення ефективності контролю за обігом лікарських засобів на сучасному етапі розвитку, дозволяє дійти загального висновку про важливість змін як організації, так і правового забезпечення такого обігу. Зокрема, вбачається доцільним створення чіткого правового регулювання контролю за обігом лікарських засобів, шляхом прийняття Закону України «Про державний контроль за обігом лікарських засобів». Це надасть можливість проведення контрольних заходів більш прозорими, створить умови для забезпечення охорони здоров'я населення, шляхом вилучення з обігу неякісних або фальсифікованих лікарських засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.
2. Коломоець Т.О. Фінансове право : курс лекцій для студентів юридичного факультету / Т.О. Коломоець. – Запоріжжя : ЗНУ, 1999. – 72 с.
3. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні : теорія, методологія, організація : монографія / Н.Г. Виговська. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 532 с.
4. Пантелєєв В.П. Внутрішньогосподарський контроль : методологія та організація : монографія / В.П. Пантелєєв ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2008. – 491 с.
5. Макарук Ф.Ф. Внутрішньогосподарський контроль витрат : теоретико-методичний аспект / Ф.Ф. Макарук // Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів» / [відповідальний за випуск : проф. Куцик П.О.] – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – 196 с.
6. Концепция развития системы государственного контроля качества, эффективности и безопасности лекарственных средств (система качества фармацевтических продуктов (редакционный материал) [Электронный ресурс] // Аптечный бизнес. – 2008. – № 7. – Режим доступа : www.rsn-ing.ru/index.php/reglic/164-201021-06-37-09.html?tmpl
7. Морозова Т.Е. Актуальные вопросы контроля качества, эффективности и безопасности лекарственных средств отечественного производства / Т.Е. Морозова, Е.Н. Хосева // Клиническая фармакология и терапия. – 2012. – № 2. – С. 54-58.
8. Горбатенко А. Контроль качества лекарственных средств в Украине сегодня. Каковы потенциальные преимущества присоединения Украины к PIC/S? [Электронный ресурс] /

А. Горбатенко. – Режим доступа : <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/233/>

9. Рищенко О.О. Медичне та фармацевтичне право : формулярна система в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Рищенко, В.О. Шаповалова, В.В. Шаповалов // Медицина, ветеринарія і фармацевтика – Технологія ліків і організація фармацевтичної справи. – 2013. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/veterinary-medicine-and-pharmaceuticals-313/the-technology-of-medicine-and-organization-of-pharmacy-313/18598-313-0434>

УДК 342.951

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Бондаренко Д.С., ст. викладач

*Бердянський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету*

У статті аналізуються теоретичні засади, зміст та особливості адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства за законодавством України. Автором обґрунтована теза про комплексний характер такого інституту права, як державно-приватне партнерство і домінування адміністративно-правових норм, що дозволяє говорити про адміністративно-правову природу державно-приватного партнерства. Проаналізовані існуючі адміністративно-правові режими у сфері співпраці суб'єктів публічної адміністрації з приватними партнерами.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічна адміністрація, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий режим, публічний партнер.

Бондаренко Д. С. К ВОПРОСУ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ / Бердянский институт государственного и муниципального управления Классического частного университета, Украина

В статье анализируются теоретические основы, содержание и особенности административно-правового регулирования государственно-частного партнерства по законодательству Украины. Автором обоснован тезис о комплексном характере такого института права как государственно-частное партнерство и доминировании административно-правовых норм, что позволяет говорить об административно-правовой природе государственно-частного партнерства. Проанализированы существующие административно-правовые режимы в сфере государственно-частного партнерства и определены перспективы развития административно-правового регулирования в сфере сотрудничества субъектов публичной администрации с частными партнерами.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, публичная администрация, административно-правовое регулирование, административно-правовой режим, публичный партнер.

Bondarenko D.S. TO THE ISSUE OF ADMINISTRATIVE LEGAL REGULATION OF STATE-PRIVATE PARTNERSHIP ACCORDING TO LAWS OF UKRAINE / Berdyansk institute of state and municipal administration of Classic privatnyu university, Ukraine

The author analyses theoretical basis, contents and peculiarities of administrative legal regulation of state-private partnership in Ukraine. The author reasons the thesis that the state-private partnership is a key mechanism of public administration in the economic field; the administrative legal regulation makes a core of normative legal regulation, added with civil, business and finance legal regulation.

The author supports the concept of A.E. Sazonov – «the concept of two keys» according to which a certain project of state-private partnership can be realized only through mutual cooperation and mutual responsibility of all partners. The administrative-legal nature of state-private partnership is based on a priority of public interests and the necessity for a state and private partners to act towards the same direction.

The author analyses the existing administrative legal modes in the field of state-private partnership and offers to define state-private partnership as an integrated administrative legal mechanism of cooperation of an entity of public administration (state bodies and local government bodies) with private partners for the sake of public interests that is characterized by multi-structural functional consolidation of financial, property, managerial and other resources of state and private partners; the goal is to reach social and economic effect on the basis of creating, modernizing and functioning public infrastructural objects or providing public services.

Key words: state-private partnership, public administration, administrative legal regulation, administrative legal mode, public partner.

Сучасний етап розвитку суспільства і держави передбачає активний розвиток і тісну взаємодію між публічною і приватною сферами діяльності. Правове осмислення нових закономірностей суспільного розвитку спонукає до нового розуміння ролі права і зв'язків між державою і громадянином, наслідком чого є реформування адміністративного права.

Як слушно зазначив В.К. Колпаков, принципове значення для переосмислення фактичного змісту адміністративно-правових відносин і оновлення предмета адміністративного права мали два теоретичних висновки, а саме: 1) адміністративне право не може розвиватися як моноцентрична галузь; 2) адміністративне право є правом поліструктурним. Не менш значну роль відіграло сприйняття українським адміністративним правом як важливого системоутворюючого компонента його предмета, відносин, що виникають за ініціативою підвладної сторони, які були впроваджені у вітчизняну адміністративно-правову теорію під назвою реординаційних відносин, потім отримали назву «сервісних» відносин, і, нарешті, відносин публічних [1, 101-102].

Публічно-приватне партнерство як правовий інститут з'являється в Україні в 2010 р. у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державно-приватне партнерство» [2] і розглядається як одна з умов успішного соціально-економічного розвитку країни. У той же час можна констатувати, що на сьогодні науково-обґрунтованої нормативної основи для партнерства органів публічної влади і бізнес-структур в Україні ще не створено, що ставить певні теоретико-практичні завдання перед вітчизняною юридичною наукою.

Слід зазначити, що проблема державно-приватного партнерства є однією з найважливіших для науковців і законодавців не лише внаслідок того, що вона відноситься до елементів Концепції довгострокового розвитку України, але й у зв'язку з виникненням нової реальності взаємин централізованого управління і децентралізованої економічної та соціальної діяльності. На сьогоднішній день з'ясуванню підлягають межі, предмет та методи публічно-правового і приватно-правового регулювання у сфері співробітництва між публічною адміністрацією та приватними особами на договірних засадах, ініціатором якого можуть виступати обидві сторони такої угоди.

З урахуванням сучасних тенденцій віднесення до предмета адміністративно-правового регулювання публічних (реординаційних) відносин, можна стверджувати, що, не зважаючи на комплексний характер правовідносин у сфері державно-приватного (публічно-приватного) партнерства (англ. – public-private partnership), домінуючими є саме адміністративно-правові норми, що і дозволяє розглядати публічно-приватне партнерство в адміністративно-правовому аспекті.

Законодавче позиціонування державно-приватного партнерства як однієї з найважливіших умов успішного соціально-економічного розвитку країни і якісно нової моделі взаємовідносин між суб'єктами публічної адміністрації та приватними особами, зумовило активізацію дослідницького пошуку представниками адміністративно-правової, цивільно-правової та господарсько-правової науки. Так, окремим аспектам державно-приватного партнерства приділено увагу в дослідженнях О.М. Винник [3; 4], Г.Л. Знаменського [5], І.В. Спасибо-Фатеевої [6], В.Є. Сазонова [7; 8] С.В. Терещенка [9], Д.В. Шликова [10], О.А. Медведєвої [11], О.В. Шаповалової [12], К.О. Настечко [13], Г.В. Беліцької [14], О.О. Ходирева [15], А.О. Родіна [16] та ін. У той же час слід констатувати, що наявні наукові джерела в більшості розглядають співробітництво між публічними і приватними партнерами крізь призму приватно-правових відносин, що обґрунтовує потребу поглибленого дослідження саме адміністративно-правових аспектів державно-приватного партнерства.

Мета статті – визначення поняття, змісту та особливостей адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства за законодавством України.

Державно-приватне партнерство – це об'єктивно зумовлений тренд сучасного розвитку економіки [8, 8]. При цьому, за слушним зауваженням А.О. Родіна, у більшості країн світу розвиток економіки характеризується пошуком нових форм і методів державного (публічного) управління і регулювання. Збільшення значення приватного сектора в розвитку галузевих комплексів відображає нову концепцію ролі держави в економіці [16, 3].

Слід наголосити, що не будь-яка взаємодія держави в особі уповноважених суб'єктів публічної адміністрації та приватних осіб є державно-приватним партнерством. На думку М.В. Клінової, з якою варто погодитися, мова про державно-приватне партнерство може йти лише в тому випадку, «когда бизнес по поручению и при поддержке государства выполняет функции, которые раньше возлагались на последнее, когда рыночные начала внедряются в традиционную сферу активности государства, в том числе в инфраструктуру» [17, 89-90].

Існуюче законодавче визначення державно-приватного партнерства як співробітництва між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавством України [2, ч.1 ст.1], не відображає сутнісних ознак державно-приватного партнерства, а закріплення такого співробітництва Конституції України, Цивільного та Господарського кодексу України, Закону України «Про державно-приватне партнерство», інших законодавчих актів України та міжнародних договорів [2, ст.2] як правових засад, фактично акцентує увагу на його комплексній правовій природі.

У правовій доктрині питання щодо правової природи державно-приватного партнерства є дискусійним, оскільки фактично цей правовий феномен носить гібридний характер і фактично розмиває межі між публічно-правовим і приватно-правовим регулюванням, тим самим, викликаючи суперечки щодо форми та методів управління цим інститутом.

Як зазначає В.Є. Сазонов, правова природа державно-приватного партнерства є багатогранною та багатоаспектною. Однак, особливістю існуючих у науковій літературі доктринальних підходів до визначення правової природи державно-приватного партнерства є те, що більшість авторів спрощують сутність цього поняття і зводять його до виявлення та вивчення тих елементів, які характеризують відповідні правовідносини саме як державно-приватне партнерство. При цьому, основний акцент робиться на такі елементи, як «розподіл відповідальності» і «розподіл ризиків» у такому співробітництві, залишаючи поза меж досліджень більш важливі сутнісні моменти [8, 115].

Оле Хелбі Петерсоном були виділені два основних підходи до розуміння природи державно-приватного партнерства:

- 1) державно-приватне партнерство розуміється як нова форма публічного управління, що має застосування й на міжнародному рівні, на якому визнається співробітництво з приватним сектором саме в такому вигляді. Такий підхід ґрунтується на ідеї національної конвергенції та однаковому розумінні інституту державно-приватних партнерств, а також використанні позитивного досвіду країн англосаксонської системи права в галузі здійснення такого співробітництва;
- 2) інститут державно-приватного партнерства розглядається як універсальне явище [18, 24].

Вбачається доцільним розглядати державно-приватне партнерство саме як комплексний правовий інститут, оскільки такий підхід дозволить виділити особливості як публічно-правового (адміністративно-правового, фінансово-правового), так і приватно-правового (цивільно-правового, господарсько-правового) регулювання.

Заслуговує на увагу авторська концепція В.Є. Сазонова – «концепція двох ключів», яка виступає в ролі «правових оков» (*vinculum juris*) і парадигмальної основи державно-приватного партнерства і передбачає, що орган публічної влади та приватний партнер реалізують функціонально-цільову (кореально-функціональну та конкордантно-цільову) консолідацію своїх ресурсів для спільної реалізації конкретного проекту (групи проектів) за умови забезпечення пріоритету публічних інтересів. Кореально-функціональна консолідація передбачає, що ресурси публічного і приватного партнера не тільки складаються, а утворюють нову системну якість шляхом складноструктурного солідарного (а не пайового) функціонально детермінованого оптимального розподілення (делегування) за кожним з партнерів прибутків, речових прав, зобов'язань та відповідальності. Під конкордантно-цільовою взаємодією

розуміється така якість державно-приватного партнерства, як консорціумна узгодженість дій і цілей партнерів у рамках проекту (а не повний збіг цілей партнерів) [8, 119-120].

Отже, сутністю «концепції двох ключів» є те, що певний проект державно-приватного партнерства може бути реалізований за умови взаємного співробітництва і спільної відповідальності всіх партнерів, і, навпаки, реалізація проекту зупиниться, якщо хоча б один з партнерів буде не діяти або неналежним чином виконувати свої зобов'язання за договором державно-приватного партнерства [7, 16]. Саме пріоритетом публічних інтересів і необхідністю діяти і державному, і приватному партнеру виключно в одному напрямку й обґрунтовується адміністративно-правова природа державно-приватного партнерства.

Слід зазначити, що основною метою державного, у тому числі адміністративно-правового, регулювання економіки є виконання завдань, що впливають на організацію ринку, ринково-конкурентних відносин, досягнення економічних, соціальних та фіскальних цілей, спрямованих на підтримку та забезпечення ринкового порядку в державі, коригування розподілу ресурсів з метою впливу на господарюючу структуру та структуру національного продукту [19, 384-385].

Б.З. Мільнером виділено такі три форми державного регулювання економіки, як: 1) затвердження єдиних для всіх загальних правил поведінки суб'єктів господарювання; 2) встановлення різних правових режимів для окремих груп господарюючих суб'єктів; 3) використання індивідуальних адміністративних актів управління. Співвідношення ступеня впровадження зазначених форм і визначає міру втручання держави як органу влади в економічні відносини [20, 520].

Як зазначає Н.В. Галіцина, адміністративно-правове регулювання як різновид державного регулювання є механізмом імперативно-нормативного упорядкування організації і діяльності суб'єктів і об'єктів управління і формування стійкого правового порядку їхнього функціонування. Тривалість циклу послідовно вчинюваних дій, спонукання суб'єктів права діяти самостійно і здійснювати свої права і виконувати обов'язки в рамках встановлених режимів і процедур, забезпечення стабільності в їхньому функціонуванні – такі призначення і прояви цього регулювання [21, 364].

Елементом адміністративно-правового регулювання є встановлення певних адміністративно-правових режимів, які можна розглядати як основні засоби, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове регулювання у різноманітних сферах. У зв'язку з цим, встановлення адміністративно-правових режимів можна представити як одну з форм впливу держави на окремі сфери суспільних відносин, у тому числі економіку, з метою координації, співвідношення та усунення протиріч публічних та приватних інтересів [22, 81].

Проаналізувавши Закон України «Про державно-приватне партнерство» [2], можна зробити висновок, що адміністративно-правове регулювання державно-приватного партнерства включає такі партикулярні адміністративно-правові режими:

- встановлення вимог і обмежень відносно сфери застосування [2, ст.4], форми здійснення [2, ст.5] та об'єктів [2, ст.7] державно-приватного партнерства;
- встановлення вимог щодо форми, змісту, порядку укладення та розірвання договорів про державно-приватне партнерство [2, ст.ст.13, 17, 22];
- визначення компетентного публічного партнера і наділення його повноваженнями щодо проектування, реалізації, забезпечення і контролю проектів державно-приватного партнерства [2, ст.ст.10, 12, 21, 22];
- регулювання організації і проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства, встановлення гарантій об'єктивного і обґрунтованого визначення приватного партнера, встановлення вимог до претендентів на участь у такому конкурсі [2, ст.ст.14-16];
- закріплення механізмів державного контролю та нагляду за виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства [2, ст.21].
- серед напрямків вдосконалення адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства можна назвати нормативне закріплення системи

адміністративної відповідальності за порушення у сфері державно-приватного партнерства та введення і забезпечення процедур вирішення спорів (як судових, так і досудових та позасудових).

Підсумовуючи вищевикладене, можна виділити ключові особливості адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства:

1. Державно-приватне партнерство є одним з ключових механізмів публічного адміністрування в економічній сфері, а адміністративно-правове регулювання утворює ядро нормативно-правового регулювання відносин державно-приватного партнерства в Україні, що доповнюється цивільно-правовим, господарсько-правовим та фінансово-правовим регулюванням.
2. Суттєвими ознакам державно-приватного партнерства є:
  - наявність публічного партнера (компетентного суб'єкта публічної адміністрації) як одного з учасників проекту державно-приватного партнерства;
  - предметом співробітництва між публічною адміністрацією та приватними особами на договірних засадах є фінансовоємний довгостроковий проект, що характеризується підвищеною суспільною значимістю, предметом якого виступає створення, модернізація, обслуговування, експлуатація публічних сервісно-інфраструктурних об'єктів чи надання публічних послуг. Оскільки ця сфера суспільних відносин традиційно відноситься до сфери регулювання нормами адміністративного права, вбачається обґрунтованим розглядати державно-приватне партнерство крізь призму адміністративно-правового регулювання.
3. Державно-приватне партнерство може бути визначено як комплексний адміністративно-правовий механізм співробітництва суб'єкта публічної адміністрації (державних органів та органів місцевого самоврядування) з приватними партнерами (юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, та фізичними особами-підприємцями) в публічних інтересах, що характеризується довгостроковою, поліструктурною функціонально-цільовою консолідацією фінансових, майнових, організаційно-управлінських та інших матеріальних та нематеріальних ресурсів публічного і приватного партнера, розмежуванням відповідальності між партнерами, у тому числі з управління ризиками, метою якого є досягнення коопераційного, синергетично-системного соціально-економічного ефекту у вигляді створення, модернізації, обслуговування, експлуатації публічних сервісно-інфраструктурних об'єктів чи надання публічних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колпаков В.К. Адміністративно-правові відносини : поняття і види [Електронний ресурс] / В.К. Колпаков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2013. – № 1. – С. 102-104. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf
2. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 524.
3. Вінник О.М. Проблеми правого регулювання корпоративних і партнерських відносин : монографія / Оксана Мар'янівна Вінник. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 166 с.
4. Вінник О.М. Корпоративна форма державно-приватного партнерства : проблеми правового забезпечення на тлі зарубіжного досвіду : монографія / Оксана Мар'янівна Вінник. – Суми : Вид-во «МакДен», 2012. – 204 с.
5. Знаменський Г.Л. Державно-приватне партнерство : український варіант / Г.Л. Знаменський // Юридичний вісник України. – 2009. – № 39 (743). – С. 7.
6. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивілістичний погляд на поняття партнерства / І.В. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2010. – № 12. – С. 4-10.

7. Сазонов В.Е. Государственно-частное партнерство в России и за рубежом : административно-правовое исследование : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право ; финансовое право ; информационное право» / Всеволод Евгеньевич Сазонов. – М., 2013. – 57 с.
8. Сазонов В.Е. Государственно-частное партнерство : гражданско-правовые, административно-правовые и финансово-правовые аспекты : монография / Всеволод Евгеньевич Сазонов ; предисл. д.ю.н., проф. А.Б. Зеленцова. – М. : ООО «Ваш полиграфический партнер», 2012. – 492 с.
9. Терещенко С.В. Договірний механізм реалізації державно-приватного партнерства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Сергій Володимирович Терещенко. – К., 2012. – 178 с.
10. Шликов Д.В. Правова природа оренди майна як форми державно-приватного партнерства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Дмитро Володимирович Шликов. – Луганськ, 2010. – 183 с.
11. Медведєва О.А. Концесія як правова форма використання державного майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Оксана Анатоліївна Медведєва. – Х., 2005. – 197 с.
12. Шаповалова О.В. Правове забезпечення підтримки і розвитку господарювання / О.В. Шаповалова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. – 280 с.
13. Настечко К.О. Договір у публічно-приватному партнерстві в земельних відносинах / К.О. Настечко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 233-237.
14. Белицкая А.В. Государственно-частное партнерство : понятие, содержание, правовое регулирование : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право ; предпринимательское право ; семейное право ; международное частное право» / Анна Викторовна Белицкая. – М., 2011. – 24 с.
15. Ходирев А.А. Административно-правовое регулирование государственно-частного партнерства на современном этапе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право ; финансовое право ; информационное право» / Алексей Алексеевич Ходырев. – М., 2013. – 24 с.
16. Родин А.А. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в правовом регулировании государственно-частного партнерства : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право ; Европейское право» / Артем Алексеевич Родин. – М., 2010. – 22 с.
17. Клинова М.В. Государство и частный капитал в поисках прагматичного взаимодействия / М.В. Клинова. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 122 с.
18. Petersen O.H. Public-Private Partnerships as converging or diverging trends in public management? A comparative analysis of PPP policy and regulation in Denmark and Ireland / O.H. Petersen // International Public Management Review. – 2011. – Vol. 12. – № 2. – P. 1-37.
19. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник / Т.О. Коломоєць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
20. Мильнер Б.З. Теория организации : учебник / Б.З. Мильнер. – [5-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 720 с.
21. Галіцина Н.В. Адміністративно-правове регулювання корпоративних відносин в Україні / Н.В. Галіцина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2010. – № 13. – Частина 2. – С. 363-366.
22. Ковальова М.В. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ковальова Марина Вікторівна. – Х., 2007. – 197 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Федорчак І.В., в.о. начальника відділу

УМВС України в Кіровоградській області

Проаналізовано адміністративно-деліктне законодавство та доктрина адміністративного права в контексті визначення об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Визначено загальний, родовий та безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. На основі проведеного дослідження доведено, що об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є важливим елементом складу такого правопорушення та має важливе теоретичне й практичне значення для здійснення правильної кваліфікації протиправної дії (або бездіяльності). Зазначено, що під час здійснення уповноваженими особами публічної адміністрації кваліфікації діяння правопорушника визначають загальний, родовий, основний безпосередній та додатковий (обов'язковий та факультативний) об'єкти.

З'ясовано, що предметом адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є: 1) земельні ресурси; 2) земельна ділянка; 3) документація із землеустрою; 4) відомості, які можуть бути внесені до Державного земельного кадастру.

Ключові слова: об'єкт, адміністративне правопорушення, земельні правовідносини.

Федорчак И.В. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЪЕКТА АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ / УМВД Украины в Кировоградской области, Украина

Проанализировано административно-деликтное законодательство и доктрина административного права в контексте определения объекта административного правонарушения в сфере земельных правоотношений. Определен общий, родовый и непосредственный объект административного правонарушения в сфере земельных правоотношений. На основе проведенного исследования доказано, что объект административного правонарушения в сфере земельных правоотношений является важным элементом состава такого правонарушения и имеет важное теоретическое и практическое значение для осуществления правильной квалификации противоправного действия (или бездействия). Отмечено, что при осуществлении уполномоченными лицами публичной администрации квалификации деяния правонарушителя определяют общий, родовый, основной непосредственный и дополнительный (обязательный и факультативный) объекты.

Выяснено, что предметом административного правонарушения в сфере земельных правоотношений являются: 1) земельные ресурсы; 2) земельный участок; 3) документация по землеустройству; 4) сведения, которые могут быть внесены в Государственный земельный кадастр.

Ключевые слова: объект, административное правонарушение, земельные правоотношения.

Fedorchak I.V. ADMINISTRATIVE AND LEGAL DESCRIPTION OF THE OBJECT OF ADMINISTRATIVE VIOLATIONS IN THE FIELD OF LAND RELATIONS / Ministry of internal affairs of Ukraine in Kirovograd region of Ukraine

Analysis of administrative and tort law and administrative law doctrine in the context of the definition of the object of administrative violations in the field of land relations. The general, generic and direct object of administrative violations in the field of land relations. On the basis of the study proved that the object of administrative violations in the field of land relations is an important element of the offense, and this is of great theoretical and practical significance for the implementation of correct classification of illegal (action or inaction). It is noted that during the authorized persons of public administration qualification of an act of the offender define a common, generic, basic and immediate additional (mandatory and optional) objects.

The general object of administrative violations in the field of land relations is a set of social relations arising from the ownership, use, disposal and land management at the national, economic and levels of farm protected administrative tort rules.

It is noted that according to the generic object of administrative and legal protection of all administrative violations in the field of land relations can be roughly classified as follows: 1) administrative violations that infringe on protected land relationship with the ownership, use, disposal of land, their rational use and protection; 2) administrative violations that infringe on protected public relations on proper land management.

When the subject of an administrative offense shall mean the things of the material world, affecting an offender who has a direct assault on the object of administrative violations in the field of land relations. It was found that the subject of administrative violations in the field of land relations: 1) land resources; 2) plot of land; 3) documentation of land management; 4) information that may be made to the State Land Cadastre.

Key words: object, an administrative offense, land relationship.

Для того, щоб виникли правовідносини відповідальності, одних фактичних підстав недостатньо, тому що необхідні ще й правові підстави, якими є конкретні юридичні факти (юридичні підстави), тобто наявність у діях особи складу адміністративного проступку.

Під юридичним складом розуміють передбачену нормами адміністративного права сукупність ознак, за наявності яких те чи інше протиправне діяння можна кваліфікувати як правопорушення. До цих ознак належать: об'єкт; об'єктивна сторона; суб'єкт; суб'єктивна сторона проступку [1, 100-101].

Одним із найважливіших елементів складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є об'єкт протиправного посягання. Саме із встановлення об'єкта протиправного посягання розпочинається здійснення кваліфікації адміністративного правопорушення. Встановлення об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин має важливе значення для виявлення характеру і ступеня суспільної небезпеки цього протиправного посягання, його правильної кваліфікації, відмежування від суміжних правопорушень.

Питання визначення об'єкта адміністративного правопорушення залишається актуальним напрямом дослідження в теорії адміністративного права. Означена проблема не залишилася поза увагою вітчизняних науковців. Так, проблеми адміністративно-правової кваліфікації правопорушень у сфері земельних правовідносин досліджували такі вчені, як О.Ю. Дрозд, Р.А. Калюжний, О.В. Копан, Л.В. Мілімко, В.В. Носік, С.Г. Стеценко, С.А. Шепетько. Водночас, ця група науковців розглядала вказану проблему по-різному, залежно від чинної на той час нормативно-правової бази, а тому тепер з удосконаленням адміністративно-правового регулювання земельних правовідносин у науці досі невирішеними залишаються окремі питання щодо визначення об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Саме це обумовлює мету статті – проаналізувати об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин.

У зв'язку з відсутністю законодавчого визначення загального об'єкту адміністративного делікту та наявністю лише загального переліку найважливіших суспільних відносин, які охороняються адміністративним законодавством, вітчизняні науковці пропонують власні визначення загального об'єкту [2, 473].

Зокрема, одна група вчених вважає, що загальним об'єктом адміністративних проступків є відносини у сфері забезпечення захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації [3, 192]. У свою чергу, З.Р. Кісіль та Р.В. Кісіль пропонують таке визначення: загальний об'єкт – це виключна сукупність суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління і врегульовані нормами адміністративного права та інших галузей права й охороняються нормами, що містяться в Особливій частині II розділу КУпАП [4, 50]. Насамкінець, остання група вчених вважає, що загальний об'єкт – суспільні відносини, яким правопорушення завдає шкоди. Для таких відносин характерні, по-перше, нормативна врегульованість різних галузей права і, по-друге, їх охорона за допомогою адміністративних санкцій. Такий об'єкт є спільним для усіх видів адміністративних правопорушень [5, 355].

Звісно, у доктрині адміністративного права існують також інші підходи до визначення загального об'єкту адміністративного правопорушення, але всі вони не розкривають характерних особливостей загального об'єкту адміністративного правопорушення, вчиненому у сфері земельних правовідносин. Тому, узагальнюючи думки вітчизняних вчених, пропонуємо власне визначення загального об'єкту адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин – це вся сукупність суспільних відносин, які виникають з приводу володіння, користування, розпорядження та управління землею на державному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях, які охороняються адміністративно-деліктними нормами Особливої частини КУпАП.

Вагоме значення родового об'єкту складу адміністративного делікту полягає в тому, що його визначення дає можливість провести правильну кваліфікацію всіх адміністративних деліктів та адміністративно-правових норм, які встановлюють адміністративну відповідальність за їх учинення. Саме ця властивість лежить в основі побудови Особливої частини КУпАП з метою об'єднання в межах однієї глави КУпАП норм, у яких встановлюється адміністративна відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини [6, 125].

За результатами аналізу норм земельного законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин, можна зробити висновок, що родовим об'єктом є земельні правовідносини, які охороняються нормами Особливої частини КУпАП. Слід зазначити, що залежно від родового об'єкта адміністративно-правової охорони, усі адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин умовно можна класифікувати так:

1. Адміністративні правопорушення, які посягають на охоронювані земельні правовідносини з приводу володіння, користування, розпорядження землею, їх раціонального використання та охорону (ст.52 КУпАП – псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель; ст.53 КУпАП – порушення правил використання земель; ст.53-1 КУпАП – самовільне зайняття земельної ділянки; ст.53-3 КУпАП – зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу; ст.53-4 КУпАП – незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель; ст.54 КУпАП – порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або не приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; ст.55 КУпАП – порушення правил землеустрою; ст.56 – знищення межових знаків).
2. Адміністративні правопорушення, які посягають на охоронювані земельні правовідносини з приводу належного управління земельними ресурсами (ст.53-2 КУпАП – перекручення або приховування даних державного земельного кадастру; ст.53-5 КУпАП – порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою; ст.53-6 КУпАП – порушення законодавства про Державний земельний кадастр; ст.63 КУпАП – незаконне використання земель державного лісового фонду; ст.141 КУпАП – порушення правил охорони смуги відводу автомобільних шляхів; ст.142 КУпАП – порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів).

Отже, законодавче розміщення адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин в Особливій частині КУпАП не збігається з класифікацією родового об'єкту. Адже, адміністративні правопорушення у сфері земельних правовідносин закріплені у різних главах Особливої частини КУпАП. Зокрема, ст.ст.52 – 56, 63 розміщені в главі 7 КУпАП “Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури”, а ст.ст.141, 142 в главі 10 “Адміністративні правопорушення на транспорті, у галузі шляхового господарства і зв'язку”.

Отже, доцільно внести зміни до Особливої частини КУпАП з метою його удосконалення в контексті дотримання правил визначення родового об'єкту складу адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Тому що, як зазначається в науковій літературі, в главі 7 КУпАП об'єднано декілька родових об'єктів, а саме: 1) відносини у сфері охорони об'єктів навколишнього природного середовища; 2) відносини у сфері використання природних ресурсів; 3) відносини у сфері охорони пам'яток історії та культури, а в главі 10 КУпАП об'єднані такі родові об'єкти: 1) суспільні відносини в галузі шляхового господарства; 2) суспільні відносини в галузі зв'язку; 3) суспільні відносини на транспорті [2, 475].

У свою чергу, вагоме значення при здійсненні адміністративно-правової кваліфікації адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин має визначення безпосереднього об'єкту. Традиційно в адміністративно-правовій науці під ним розуміють ті конкретні суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КУпАП, та яким заподіюється шкода, що підпадає під ознаки конкретного складу адміністративного проступку [6, 127].

Зокрема, безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого:

- ст.52 КУпАП, є суспільні відносини у сфері раціонального користування та охорони земель;
- ст.53 КУпАП, є суспільні відносини у сфері раціонального користування та охорони земель;
- ст.53-1 КУпАП, є суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою;

- ст.53-2 КУпАП, є суспільні відносини у сфері землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель та земельного оподаткування;
- ст.53-3 КУпАП, є суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою, землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель, моніторингу земель та земельного оподаткування;
- ст.53-4 КУпАП, є суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою;
- ст.53-5 КУпАП, є суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою, землеустрою, державного управління земельними ресурсами;
- ст.53-6 КУпАП, є суспільні відносини у сфері ведення державного земельного кадастру;
- ст.54 КУпАП, є суспільні відносини у сфері раціонального користування та охорони тимчасово займаних земель;
- ст.55 КУпАП, є суспільні відносини у сфері землеустрою;
- ст.56 КУпАП, є суспільні відносини у сфері землеустрою, здійснення громадянами своїх повноважень, які витікають із права власності на землю або користування, порядок користування і відзначення меж землекористування;
- ст.63 КУпАП, є суспільні відносини у сфері державного управління землями державного лісового фонду;
- ст.141 КУпАП, є суспільні відносини у сфері державного управління земельними ресурсами, раціонального використання та охорони земель;
- ст.142 КУпАП, є суспільні відносини у сфері користування земельними ділянками, прилеглими до автомобільних шляхів.

Слід зазначити, що вчинення деяких адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин може обумовити заподіяння шкоди не одному, а одразу декільком об'єктам. Саме тому об'єкти адміністративних правопорушень можуть також класифікуватися по горизонталі на основні і додаткові [7, 84].

У такому випадку виділяють додатковий обов'язковий об'єкт та додатковий факультативний об'єкт. Зокрема, додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, який у складі адміністративного правопорушення є завжди, а тому його виявлення є необхідною умовою для правильної кваліфікації діяння [8, 196].

Одразу зауважимо, що за перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст.53-2 КУпАП), порушуються два об'єкти – суспільні відносини з приводу володіння, користування та розпорядження землі (основний безпосередній об'єкт) та суспільні відносини у сфері раціонального використання та охорони земель (додатковий обов'язковий об'єкт). У свою чергу, за порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст.53-5 КУпАП), правопорушник посягає також на два об'єкти – суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою, землеустрою (основний безпосередній об'єкт) та на суспільні відносини у сфері державного управління земельними ресурсами (додатковий обов'язковий об'єкт).

У свою чергу, можна виділити два об'єкти адміністративного правопорушення, передбаченого ст.141 КУпАП, а саме: суспільні відносини у сфері державного управління земельними ресурсами, раціонального використання та охорони земель (основний безпосередній об'єкт) та суспільні відносини у сфері дорожнього господарства (додатковий обов'язковий об'єкт). Крім того, у випадку порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів (ст.142 КУпАП), правопорушник посягає також на два об'єкти: суспільні відносини у сфері користування земельними ділянками, прилеглими до автомобільних шляхів (основний безпосередній об'єкт), та на суспільні відносини у сфері дорожнього господарства (додатковий обов'язковий об'єкт).

Слід зазначити, додатковий факультативний об'єкт – це суспільні відносини, на які правопорушник може посягнути (а може і не посягнути) одночасно з посяганням на основний об'єкт даного адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Зокрема, у випадку порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням, правопорушник посягає на суспільні відносини у сфері раціонального користування та охорони тимчасово зайнятих земель (основний безпосередній об'єкт) та на суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою (додатковий факультативний об'єкт).

Так, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель в АР Крим посягає на земельні правовідносини майнового характеру, які поширюються на землевласника чи землекористувача щодо належного володіння, користування та розпорядження земельними ділянками в АР Крим, а також на суспільні відносини у сфері володіння, користування, розпорядження земельною ділянкою (додатковий факультативний об'єкт). Також у разі вчинення самовільного зайняття земельної ділянки, правопорушник посягає на суспільні відносини у сфері володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою (основний безпосередній об'єкт), а також може посягати на суспільні відносини майнового характеру (наприклад, у зв'язку із вчиненням адміністративним правопорушенням, правоволоділець земельної ділянки зазнав значних збитків).

Варто зауважити, що факультативною ознакою об'єкта адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є предмет. Ми погоджуємося з думкою В.І. Олійника, що предмет адміністративного правопорушення можна визначити як: 1) речі з певними властивостями, впливаючи на які, особа посягає на об'єкт правової охорони – охоронювані законом суспільні відносини; 2) важливий елемент, який має значення для з'ясування механізму можливого заподіяння шкоди суспільним відносинам, що перебувають під охороною адміністративного права, а також одним із вирішальних чинників, як при кваліфікації правопорушення, так і при розмежуванні таких посягань [9, 204].

Отже, під предметом адміністративного правопорушення слід розуміти речі матеріального світу, впливаючи на які, правопорушник здійснює посягання на безпосередній об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин. Пропонуємо розглянути предмет адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин більш детально.

Зокрема, земельні ресурси є предметом таких адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин: 1) псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст.52 КУпАП); 2) порушення правил використання земель (ст.53 КУпАП); 3) зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст.53-3 КУпАП); 4) незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст.53-4 КУпАП); 5) порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст.54 КУпАП); 6) порушення правил охорони смуги відводу автомобільних шляхів (ст.141 КУпАП).

У свою чергу, земельна ділянка є предметом таких адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин: 1) самовільне зайняття земельної ділянки (ст.53-1 КУпАП); 2) порушення правил землеустрою (ст.55 КУпАП); 3) порушення землекористувачами правил утримання ділянок, прилеглих до автомобільних шляхів (ст.142 КУпАП).

Крім того, документація із землеустрою є предметом такого адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин, як порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст.53-5 КУпАП). Відомості, які можуть бути внесені до Державного земельного кадастру, є предметом такого адміністративного правопорушення, як порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст.53-6 КУпАП).

Ми погоджуємося із думкою І.В. Земляної, що у випадку вчинення такого адміністративного делікту у сфері земельних правовідносин, як знищення межових знаків (ст.56 КУпАП), предметом протиправного посягання є межовий знак, тобто спеціальний знак встановленого зразка, яким закріплюється місцеположення поворотних точок меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) [2, 477].

Об'єкт адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є важливим

елементом складу такого правопорушення та має важливе теоретичне й практичне значення для здійснення правильної кваліфікації протиправного діяння (дії або бездіяльності). Під час здійснення уповноваженими особами публічної адміністрації кваліфікації діяння правопорушника, визначають загальний, родовий, основний безпосередній та додатковий (обов'язковий та факультативний) об'єкти.

Предметом адміністративного правопорушення у сфері земельних правовідносин є: 1) земельні ресурси; 2) земельна ділянка; 3) документація із землеустрою; 4) відомості, які можуть бути внесені до Державного земельного кадастру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Л.В. Юридичний склад проступків у сфері цивільного захисту населення / Л.В. Шевченко, Д.С. Шевченко // Наука і правоохоронна. – 2013. – № 1 (19). – С. 100-106.
2. Земляна І.В. Об'єкт адміністративного делікту у сфері земельних правовідносин в АР Крим / І.В. Земляна // Митна справа. – Львів, 2013. – № 2 (86), ч. 2, кн. 2. – С. 473-478.
3. Адміністративне право України : [підруч.] / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – [2-ге вид., змін. і допов.]. – К. : Істина, 2012. – 528 с.
4. Кісіль З.Р. Адміністративне право : [навч. посіб.] / З.Р. Кісіль, Р.В. Кісіль. – [3-тє вид.]. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
5. Курс адміністративного права України : підруч. / [Колпаков В.К., Кузьменко О.В., Пастух І.Д., Сущенко В.Д. та ін.]. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.
6. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки : монографія / [Дрозд О.Ю., Копан О.В., Рогозін С.М., Шепетько С.А., Юрченко О.М.]. – К. : МП Леся, 2013. – 240 с.
7. Шкарупа К. В. Адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог державного виконавця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Шкарупа Костянтин Вікторович. – К., 2010. – 230 с.
8. Шепетько С.А. Об'єктивні ознаки адміністративного делікту юридичної особи / С.А. Шепетько // Митна справа. – Львів, 2012. – № 1 (79), ч. 2, кн. 1. – С. 195-199.
9. Олійник В.І. Об'єкт адміністративних правопорушень у галузі рослинного світу / В.І. Олійник // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 202-204.

УДК 342.951: 351.82

ПРОЦЕДУРА ВИЗНАЧЕННЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Філіпова Т.Л., суддя

Рівненський апеляційний господарський суд

Стаття присвячена дослідженню процедури визначення монопольного (домінуючого) положення суб'єкта господарювання на ринку як особливому різновиду адміністративних процедур і запропонована її авторська дефініція. Автором охарактеризовані матеріально-правові і адміністративно-процедурні норми, що регулюють порядок встановлення монопольного (домінуючого) положення на ринку, виділені і детально проаналізовано 7 стадій такої процедури. Підкреслюється, що монопольне (домінуюче) положення суб'єкта господарювання на ринку не є правопорушенням, хоча і може мати певні адміністративно-правові наслідки.

Ключові слова: адміністративна процедура, економічна конкуренція, суб'єкт господарювання, процедура визначення монопольного (домінуючого) становища на ринку.

Филиппова Т.Л. ПРОЦЕДУРА ОПРЕДЕЛЕНИЯ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМИНИРУЮЩЕГО) ПОЛОЖЕНИЯ СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ НА РЫНКЕ КАК ОСОБАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР / Ровненский апелляционный хозяйственный суд, Украина
Статья посвящена исследованию процедуры определения монопольного (доминирующего) положения субъекта хозяйствования на рынке как особой разновидности административных процедур и предложена ее авторская дефиниция. Автором охарактеризованы материально-правовые и административно-процедурные нормы, регулирующие порядок установления монопольного (доминирующего) положения на рынке, выделены и детально проанализированы 7 стадий такой процедуры. Подчеркивается, что монопольное (доминирующее) положение субъекта хозяйствования на рынке не является правонарушением, хотя и может влечь определенные административно-правовые последствия.

Ключевые слова: административная процедура, экономическая конкуренция, субъект хозяйствования, процедура определения монопольного (доминирующего) положения на рынке.

Filipova T.L. PROCEDURE OF DEFINING MONOPOLISTIC (DOMINANT) POSITION OF BUSINESS AGENT ON THE MARKET AS A SPECIFIC KIND OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES / Rovnenskiy Appellate Commercial Court, Ukraine

The article is to research the procedure of defining monopolistic (dominant) position of a business agent on the market as a specific kind of administrative procedures.

The author offers to understand the term “the procedure of defining monopolistic (dominant) position of a business agent on the market” as acts which are regulated by the administrative laws that are executed by the bodies of the Anti-Monopolistic Committee of Ukraine to establish and record in an administrative acts the facts of occupying a business position which allows independently or with other business agents decide the conditions for circulation of commodities on the market owing to absence of economic competition.

Such a kind of procedures in the field of protection of economic competition can be both organizational and functional; declarant or interruptive; jurisdictional or non-jurisdictional.

The author characterizes material-legal and administrative-procedural norms regulating the ways of establishing a monopolistic (dominant) position on the market, defines and details seven stages of such a procedure. The author emphasizes that a monopolistic (dominant) position is not violation of law, but can result in some definite administrative-legal consequences.

The author points to the necessity of unification of the conceptual apparatus, the necessity to exclude the term of “establishing monopolistic (dominant) position” from all the legal acts in the field of protection of economic competition and implement the notion “defining monopolistic (dominant) position” (as a process) and “recognizing monopolistic (dominant) position” as a statement.

Key words: administrative procedure, economic competition, business agent, procedure of defining monopolistic (dominant) position on the market.

Сучасний розвиток ринкової економіки характеризується ускладненням і збільшенням кількості господарських зв'язків, якісною зміною структури економічних відносин, в основі функціонування яких лежить конкурентний механізм. Наявність здорового конкурентного середовища є необхідною умовою ефективного здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання. Усвідомлюючи, що результати реалізації основних напрямів соціально-економічного розвитку країни багато в чому залежать від стану конкуренції, в Україні приділяється значна увага вдосконаленню діючого законодавства у сфері захисту економічної конкуренції з акцентуванням уваги на адміністративно-процедурних відносинах між уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації – Антимонопольним комітетом України і учасниками господарського обігу.

Однією з адміністративних процедур у сфері захисту економічної конкуренції є процедура визначення монопольного (домінуючого) положення суб'єкта господарювання на ринку, внаслідок здійснення якої діяльність суб'єкта господарювання-монополіста на відповідному ринку товарів, робіт чи послуг знаходиться під наглядом Антимонопольного комітету України, у разі зловживання монопольним (домінуючим) становищем – припиняється за допомогою адміністративного примусу.

Питання антимонопольно-конкурентного регулювання знаходяться в межах наукового інтересу багатьох сучасних науковців, зокрема, О.А. Артем'євої, А.О. Бакалінської, Л.Р. Біли-Гіунової, К.В. Бондаренко, Н.Я. Борсук, В.Н. Василенка, С.С. Валітова, К.Л. Вознесенського, І.Г. Гельфенбуїм, Е.В. Горбунової, О.В. Грицай, Ю.В. Журика, Г.В. Ільющенко, С.А. Карлова, О.С. Каштанова, О.Р. Кібенко, О.В. Когут, Л.В. Куншиної, В.С. Лук'янець, С.Б. Мельник, О.М. Олещенко, О.О. Плетньової, О.В. Пономарьова, Н.О. Санахметової, Г.О. Стахєєвої, О.М. Стороженко, Н.О. Трегубець, І.І. Туйськ, П.Г. Харченка, О.Л. Чернелевської,

О.В. Шальман, І.А. Шуміло, Н.В. Щербакової та ін. У той же час слід констатувати, що при відносній багатоманітності досліджень у сфері захисту економічної конкуренції, процедури визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринках належна увага вчених не приділялася.

Метою статті є дослідження процедури визначення монопольного (домінуючого) положення суб'єкта господарювання на ринку як особливого різновиду адміністративної процедури.

Згідно зі статистичними даними, Антимонопольним комітетом України в 2010 р. було розглянуто 621 справу про зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, в 2011 р. – 991, в 2012 р. – 1090. Припинено порушень: у 2010 р. – 798, у 2011 р. – 1206, у 2012 р. – 1358. За рекомендаціями Антимонопольного комітету України, в 2010 р. припинено 265 випадків дій (бездіяльності), що містили ознаки порушень вказаного виду, у 2011 р. – 730, у 2012 р. – 1182 [1; 2; 3]. Отже, можна констатувати постійне зростання кількості справ, що розглядаються Антимонопольним комітетом України, та кількості припинених порушень внаслідок зловживання монопольним (домінуючим) становищем (у 2011 р. – збільшення на 65,2%, у 2012 – на 12,6%), що обумовлює потребу вдосконалення механізму правового регулювання діяльності монополістів, складовою якого є процедура визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку.

Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо: на цьому ринку у нього немає жодного конкурента; якщо він не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин [4, ч.1 ст.12]. За загальним правилом, монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35%, а у разі відсутності значної конкуренції з боку інших учасників господарського обігу відсотковий бар'єр може бути зменшений [4, ч.2, 3 ст.12]. Монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови: сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50%; сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70% [4, ч. 5 ст. 12].

Отже, характерними рисами монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку є: 1) таке становище встановлюється виключно відносно суб'єктів господарювання певного виду ринку; 2) можливість впливу суб'єкта господарювання на відповідний ринок; 3) наявність формально-юридичного аспекту – володіння часткою (35%, 50% або 70%), яка, згідно з нормами законодавства про захист економічної конкуренції, визнається монопольним (домінуючим) становищем на відповідному ринку.

З метою вдосконалення наукового знання з питань захисту економічної конкуренції вбачається можливим запропонувати таку авторську дефініцію: процедура визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку – це регламентовані адміністративним правом дії, які вчиняються уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації – Антимонопольним комітетом України щодо встановлення та фіксування в індивідуальному адміністративному акті (рішенні про визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку) юридичного факту заняття суб'єктом господарювання на ринку такого положення, яке дозволяє йому внаслідок відсутності економічної конкуренції самостійно або разом з іншими суб'єктами господарювання визначати умови обігу товарів на ринку, внаслідок прийняття якого діяльність такого суб'єкта господарювання знаходиться під наглядом Антимонопольного комітету України, у разі зловживання монопольним (домінуючим) становищем – припиняється за допомогою адміністративного примусу.

Юридична конструкція процедури визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку складається з таких елементів: 1) правових норм, які регламентують здійснення процедури; 2) цільового призначення процедури; 3) стадій цієї процедури. Ці елементи дозволяють визначити сутність процедури, її юридичну природу і зміст.

Правові норми, які регулюють процедуру визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку, складаються із:

- матеріально-правових норм щодо забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції [5, ч.2 ст.42; 6, ст.25, 26, 27, 32, 37; 4, ст.ст.3, 12, 13];
- адміністративно-правових норм, які встановлюють принципи, цілі, завдання, правовий статус її учасників, їх права та обов'язки в процесі реалізації такої процедури [6, ч.5 ст.27, ст.40; 4, ст.ст.2,13, 14; 7, ст.ст.1, 3, 4, 7, 16, 19; 8, ст.ст.2; 9, п.п.1.2, 1.3]
- адміністративно-процедурних норм, які визначають порядок здійснення процедури визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку [4, ст.ст.14, 35-49; 7, ст.ст.23, 23-1; 8, ст.27-30; 9, розд. 2-10].

Метою процедури визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку є отримання необхідної інформації для прийняття рішень з питань розвитку і захисту економічної конкуренції, зокрема, демонополізації економіки, антимонопольного регулювання, контролю за узгодженими діями, концентрацією; контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; захисту інтересів суб'єктів господарювання, груп суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень [9, п.1.3]. Тобто, метою такої процедури є встановлення юридичного факту, зафіксованого в індивідуальному адміністративному акті – рішенні про визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, прийнятому Антимонопольним комітетом України. На виключну компетенцію цього суб'єкта публічної адміністрації звертається увага у Листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства», відповідно до якого господарський суд у вирішенні спору не повинен здійснювати дослідження ринків товарів, у тому числі визначати власними силами монопольне (домінуюче) становище суб'єктів господарювання на ринку, оскільки відповідні функції здійснюються виключно органами АМКУ [10, п.8].

Процедура визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринках складається з таких стадій:

Стадія 1. Прийняття, розгляд заяв і подань відповідних осіб чи ініціювання розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції з власної ініціативи органів АМКУ. Так, органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції за: 1) заявами нормативно визначеного кола осіб; 2) поданнями уповноважених суб'єктів; 3) власною ініціативою органів АМКУ [4, ч.1 ст.36].

Існують два нормативно-встановлені правила підвідомчості реалізації процедури визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку: 1) Адміністративній колегії територіального відділення Комітету підвідомчі справи про порушення у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентних узгоджених дій, якщо наслідки порушення мають місце на регіональному ринку [11, п.5]; 2) Державному уповноваженому Комітету підвідомчі справи про порушення у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентних узгоджених дій, якщо наслідки порушення мають місце на ринку, що охоплює декілька регіонів, чи на загальнодержавному ринку [11, п.6];

Стадія 2. Виявлення ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції, у тому числі наслідків такого порушення органами АМКУ [4, ч.1 ст.37; 9, п.20]. Слід зазначити, що, оскільки виявити ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, у тому числі наслідків такого порушення фактично неможливо без безпосереднього розгляду справи та вчинення відповідних дій, спрямованих на їх встановлення, то відповідні норми законодавства України [4, ч.1 ст.37; 9, п.20] підлягають коригуванню або відміні.

Стадія 3. Прийняття органами АМКУ адміністративного акту – розпорядження про початок розгляду справи [4, ч.1 ст.37]. Якщо територіальними органами АМКУ буде встановлено, що

справа підвідомча останньому, то приймається адміністративний акт – Розпорядження про початок справи, а якщо ні – то Розпорядження про відмову в розгляді справи [4, ст.36].

Розпорядження про початок справи є правозастосовчим актом, а дії відповідного Комітету є управлінськими за своїм змістом. Вказане розпорядження є юридичним фактом, з яким закон пов'язує виникнення правовідносин у сфері захисту економічної конкуренції.

Стадія 4. Забезпечення доказів. Встановлюються такими засобами: 1) поясненнями сторін і третіх осіб, поясненнями службових осіб та громадян, письмовими доказами, речовими доказами і висновками експертів; усні пояснення сторін, третіх осіб, службових чи посадових осіб та громадян, які містять дані, що свідчать про наявність чи відсутність порушення, фіксуються у протоколі [4, ч.1 ст.41]; 2) вилученням доказів на підставі адміністративного акту – розпорядження державного уповноваженого АМКУ чи голови територіального відділення особисто або уповноваженими ними працівниками АМКУ, його територіального відділення [4, ч.1 ст.44]; 3) арештом доказів на підставі адміністративного акту – розпорядження на підставі розпорядження державного уповноваженого чи голови територіального відділення АМКУ, а у місцях проживання та інших володіннях осіб – на підставі рішення господарського суду [4, ч.ч.4, 5 ст.44]; забезпечення проведення експертизи, з приводу якої приймається адміністративний акт – розпорядження [4, ст.43].

Стадія 5. Стадія безпосереднього проведення індивідуально-визначених дій, спрямованих на визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку. Передбачає здійснення таких дій: 1) встановлення об'єктів аналізу щодо визначення монопольного (домінуючого) становища, а саме суб'єкта господарювання (групи суб'єктів господарювання), конкретного товару (продукції, роботи, послуги), який випускається, постачається, продається, набувається (споживається, використовується) цим (цими) суб'єктом (суб'єктами) господарювання; 2) складання переліку товарів (робіт, послуг), щодо яких має визначитися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання і які мають ознаки одного товару, товарної групи; 3) складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) товарів (товарних груп); 4) визначення товарних меж ринку; 5) визначення територіальних (географічних) меж ринку; 6) встановлення проміжку часу, стосовно якого має визначитися становище суб'єктів господарювання на ринку – визначення часових меж ринку; 7) визначення обсягів товару, який обертається на ринку; 8) розрахунок часток суб'єктів господарювання на ринку; 9) складання переліку продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) товару (товарної групи) – потенційних конкурентів, покупців, які можуть продавати (постачати, виробляти), придбавати (споживати, використовувати) той самий або/та аналогічний товар (товарну групу) на ринку; 10) визначення бар'єрів вступу на ринок та виходу з ринку для суб'єктів господарювання, які продають (постачають, виробляють), набувають (споживають, використовують) або можуть продавати (постачати, виробляти), набувати (споживати, використовувати) той самий або/та аналогічний товар (товарну групу) на ринку; 11) встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання на ринку [9, п.2.1]. Етапи визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання, їх кількість та послідовність проведення можуть змінюватися залежно від фактичних обставин, зокрема, особливостей товару, структури ринку, обсягів наявної інформації щодо ринку тощо [9, п.2.2].

Стадія 6. Прийняття органами АМКУ рішення про визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку на підставі проведених досліджень [4, абз.5 ч.1 ст.48]. За результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають рішення про визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку або не приймають такого рішення за відсутності такого становища у відповідача [4, абз.5 ч.1 ст.48]. Таке рішення приймається за наявності двох складових – нормативного та фактичного критеріїв. На цьому етапі відбувається практична правореалізація та відображення результатів адміністративних дій суб'єкта публічної адміністрації в індивідуальному адміністративному акті – рішенні.

Стадія 7. Оскарження рішення органів АМКУ про визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку в адміністративному або судовому порядку [4, ст.ст.57, 60].

На підставі проведеного аналізу процедури визначення монопольного (домінуючого) положення суб'єкта господарювання на ринку можна зробити такі висновки:

1. Процедура визначення монопольного (домінуючого) положення суб'єкта господарювання на ринку є специфічним різновидом адміністративних процедур і однією із процедур у сфері захисту економічної конкуренції, за результатами здійснення якої діяльність суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) положення, знаходиться під наглядом Антимонопольного комітету України, у разі зловживання монопольним (домінуючим) становищем – припиняється за допомогою адміністративного примусу.
2. Залежно від обставин справи така процедура може бути як організаційною, так і функціональною; як заявною, так і втручальною; як неюрисдикційною, так і юрисдикційною.
3. Процедура визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку відіграє ключову роль у механізмі захисту економічної конкуренції, оскільки вона є преюдицією для реалізації таких адміністративних процедур як примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку; визначення факту зловживання монопольним (домінуючим) становищем; накладення штрафів та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 р. Затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.03.2013 р. № 175-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=95114&schema=main>.
2. Звіт Антимонопольного комітету України за 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/89514/>.
3. Звіт Антимонопольного комітету України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [shhttp://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/89512](http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/89512)
4. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
5. Конституція України : прийнята Верховною Радою 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
8. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку. Затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 р. № 49-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>.
10. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкуренційного законодавства : Лист Вищого господарського суду України від 24.10.2006 р. №01-8/2361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2361600-06>.
11. Про затвердження Тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України : Розпорядження АМКУ від 19.04.1994 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0090-94>.

РОЗДІЛ VI. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

ПРАВОВА ПРИРОДА УЧАСТІ ПРАЦІВНИКІВ У ЛОКАЛЬНОМУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ

Сьомич М.І., к.н. з держ. управл., доцент

Полтавської державної аграрної академії

У статті розкрито сутність колективно-договірного регулювання правової природи участі працівників у локальному нормативно-правовому регулюванні праці. Визначено, що саме право працівників на участь в управлінні підприємством є підставою для встановлення повноважень працівників та їх представників у нормативно-правовому регулюванні праці. Встановлено, що недоліки діючого стану регулювання колективних переговорів полягають у тому, що вони передбачені тільки для укладання чи зміни колективного договору, але не для вирішення колективних спорів. Крім того, зазначено, що нормативні акти, як правило, не встановлюють конкретної процедури, а визначають тільки загальні принципи на основі яких відбувається процес колективних переговорів. Звернуто увагу на участь працівників у локальному нормативно-правовому регулюванні трудових відносин, яка зумовлена необхідністю забезпечення і найбільш повному врахуванню інтересів працівників в сфері праці, попередженню трудових конфліктів на підприємствах, що сприяє збереженню стабільності в суспільстві. Запропоновано організаційно-правові форми реалізації працівниками своїх повноважень на участь у локальному нормативно-правовому регулюванні трудових відносин.

Ключові слова: трудове право, нормативно-правове регулювання, правові форми, управління підприємством, трудовий колектив, колективний договір, працівники, роботодавці, трудові конфлікти.

Семич Н.И. ПРАВОВАЯ ПРИРОДА УЧАСТИЯ РАБОТНИКОВ В ЛОКАЛЬНОМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ТРУДА / Полтавская государственная аграрная академия, Украина
В статье раскрыта сущность коллективно-договорного регулирования правовой природы участия работников в локальном нормативно-правовом регулировании труда. Определено, что именно право работников на участие в управлении предприятием является основанием для установления полномочий работников и их представителей в отрасли нормативно-правового регулирования труда. Установлено, что недостатки действующего состояния регулирования коллективных переговоров заключаются в том, что они предусмотрены только для заключения или изменения коллективного договора, но не для разрешения коллективных споров. Кроме того, указано, что нормативные акты, как правило, не устанавливают конкретной процедуры, а определяют только общие принципы, на основе которых происходит процесс коллективных переговоров. Обращено внимание на участие работников в локальном нормативно-правовом регулировании трудовых отношений, которое обусловлено необходимостью обеспечения и наиболее полному учету интересов работников в сфере труда, предупреждению трудовых конфликтов на предприятиях, что способствует сохранению стабильности в обществе. Предложены организационно-правовые формы реализации работниками своих полномочий на участие в локальном нормативно-правовом регулировании трудовых отношений.

Ключевые слова: трудовое право, правовое регулирование, правовые формы, управление предприятием, трудовой коллектив, коллективный договор, работники, работодатели, трудовые конфликты.

Semich N.I. THE LEGAL NATURE OF EMPLOYEE PARTICIPATION IN THE LOCAL LEGAL REGULATION OF LABOR / Poltava state agrarian academy, Ukraine

Determined that it is the right of workers to participate in enterprise management is the basis for authorizing employees and their representatives in the legal regulation of labor. It was established that the disadvantages of the state regulation of collective bargaining lies in the fact that they are provided only for the conclusion or amendment of a collective agreement, but not for the settlement of collective disputes. Also noted that regulations usually do not establish specific procedures, and determine only the general principles on which the process of collective bargaining. Attention is paid to the participation of employees in the local normative legal regulation of labor relations, which is caused by the need to ensure full consideration and best interests of employees in the workplace, prevention of labor disputes in enterprises, which contributes to maintaining stability in society. The organizational and legal forms of implementing of its authority by employees on participation in local normative legal regulation of labor relations are proposed.

Legally regulated forms of ownership led to various forms of collective labor, which differ in the nature of relations between workers and owners of capital goods, and the degree of employee participation in enterprise management. In this regard, a significant number of office labor groups were regarded as a violation of the owner of means of production and the principles of civil law. Labour legislation has tended to a significant

reduction in the powers of the staff to ensure the principles of industrial democracy. Worker participation in local normative legal regulation of labor relations due to the need to ensure the fullest and take account of the interests of workers in the workplace, prevention of labor disputes in enterprises, which contributes to maintaining stability in society.

The right to be represented in terms of local legal regulation of labor is another element of a comprehensive law in question. Its meaning is that each employee may be able through representative bodies (representative) or trade union organization realize its interest in regulating in the enterprise.

The novelty of the proposed approach is to transfer to the local level of the issue resolving and installing all the powers of the participation of employees in enterprise management. The above authors excluded under market conditions the need for the law on the rights of employees on participation in the process of publishing an employer of local regulations, recognizing them only the right to collective contract labor regulation. Since the relations connected with the management of the enterprise and with participation in it of workers find their expression in relationships governed by labor law, we consider it justified fixing mentioned rights in the draft of the Labour Code of Ukraine on the list of basic (statutory) rights of workers.

Key words: labor law, regulation, legal forms, enterprise management, labor collective, collective agreement, workers, employers, labour conflicts.

Ефективність виробничої діяльності підприємств і організацій залежить від праці людей як джерела задоволення матеріальних і духовних потреб. Виходячи із закономірностей трудової діяльності людей, повинні визначатися і сфери правового втручання в організацію праці та вибір форм її правового регулювання.

Аналіз нормативно-правового регулювання характеру трудових відносин між роботодавцем та найманими працівниками дозволяє обґрунтувати правову природу участі останніх в управлінні підприємством та соціальну роль держави.

Питання обґрунтування участі працівників в локальному нормативно-правовому регулюванні праці викликають зацікавленість як у правознавців, так і інших дослідників цієї тематики.

Актуальність теми визначається необхідністю об'єктивного дослідження існуючих правових теорій регулювання трудових відносин та їх реалізації в Україні, зокрема, шляхом використання організаційно-правових форм реалізації працівниками своїх повноважень на участь в локальному нормативно-правовому регулюванні трудових відносин.

Метою дослідження є вивчення змісту правових теорій регулювання трудових відносин, визначення їх обумовленості і наступності через обґрунтування організаційно-правових форм реалізації працівниками своїх повноважень на участь в локальному нормативно-правовому регулюванні трудових відносин.

Завданнями цього дослідження є виділення організаційно-правових форм, які пропонується розглядати в складі основних форм участі працівників в управлінні підприємством, що сприятиме забезпеченню і найбільш повному врахуванню їх інтересів у сфері праці, попередженню трудових конфліктів на підприємствах, сприятиме збереженню стабільності в суспільстві.

Розкриваючи сутність колективно-договірного регулювання праці, доцільно акцентувати увагу на його вагомому елементі – правовій природі участі працівників в локальному нормативно-правовому регулюванні праці.

Аналіз напрацювань науковців із зазначеної проблематики дозволяє зробити висновок, що повноваження працівників у сфері локального нормативно-правового регулюванні праці пов'язувалися деякими вченими радянського періоду історії з участю в управлінні підприємством [5, 7, 9]. Вони забезпечувалися правом на участь в управлінні підприємством, яке будувалося на принципах самоврядування трудового колективу і підтримувалося концепцією загальнонародної власності, згідно з якими працівники розглядалися як господарі виробництва. Повноваження, пов'язані з управлінням підприємством, надавали трудовим колективам досить широкі права у вирішенні питань праці і соціального розвитку, а також розподілі прибутку.

Досліджуючи зміст права трудящих на участь в управлінні підприємством, О. Курінний, Г. Лях [8], О. Цепін [12], відмічали його комплексний характер, обумовлений наявністю в змісті багатьох численних повноважень. В залежності від соціально-економічних і політичних умов розвитку суспільства право набувало якісно нового змісту. Корінні зміни, обумовлені переходом до ринкових відносин, не могли не вплинути на структуру права працівників на

участь в управлінні підприємством. Визнання державою приватної власності на засоби виробництва, поява в ринкових умовах господарювання юридичних осіб різних організаційно-правових форм розвінчали теорію самоврядування трудового колективу і обумовили нові підходи до обґрунтування участі працівників в управлінні підприємством.

Законодавчо врегульовані форми власності обумовили різні форми застосування колективної праці, які відрізняються характером зв'язків між працівниками і власником засобів виробництва, а також ступенем участі працівників в управлінні підприємством. В зв'язку з цим, значна кількість повноважень трудових колективів стали розглядатися як порушення прав власника засобів виробництва і принципів цивільного законодавства. В трудовому законодавстві намітилася тенденція до суттєвого зниження обсягів повноважень трудового колективу, що забезпечують принципи виробничої демократії.

Останнім часом питання щодо обсягу і характеру повноважень працівників, пов'язаних з управлінням підприємством, стали досить дискусійними. Деякі автори виступають за його радикальний перегляд.

Враховуючи вищезазначене, принцип участі працівників в управлінні підприємством трансформується в принцип участі працівників шляхом укладення колективних договорів і угод у встановленні і регулюванні умов праці та її оплати [6]. Аналогічної точки зору притримується і Є. Хохлов [11].

Новизна запропонованого підходу полягає в перенесенні на локальний рівень вирішення питання про встановлення всіх повноважень, пов'язаних з участю працівників в управлінні підприємством. Вищезазначені автори виключають в умовах ринкових відносин необхідність законодавчого закріплення права на участь працівників у процедурі видання роботодавцем локальних нормативних актів, визнаючи за ними лише право на колективно-договірне регулювання праці.

Із такою позицією важко погодитися, оскільки вона направлена на згортання демократичних принципів управління працею на підприємстві. Забезпечення працівникам можливості брати участь в управлінні працею є вагомим характеристикою, а тому повинне розглядатися як важливий елемент політичної стабільності в сучасному ринковому суспільстві. В свою чергу відмова від законодавчого закріплення основних повноважень працівників, пов'язаних з їх участю в управлінні працею, може потягнути за собою спрямованість правового регулювання в бік інтересів роботодавця.

Саме тому, визнаючи важливість збереження демократичних принципів управління працею на підприємстві, законодавець поряд з правом працівників на укладення колективного договору закріпив в проекті Трудового кодексу України повноваження представницьких органів працівників, що забезпечують їх участь у прийнятті нормативно-правових актів у сфері праці [4]. Походження передбачених законопроектом повноважень можливо обґрунтувати за допомогою аналізу правої природи участі працівників у локальному нормативно-правовому регулюванні праці.

На думку деяких вчених, для працівників участь в управлінні не входить до кола їхніх трудових обов'язків. Так, Ю. Тихомиров характеризує управління як професійне начало, а участь працівників в управлінні – як громадське начало в управлінні [10].

В. Швайковська зазначає, що реальна участь працівників в управлінні підприємством забезпечується нормативним закріпленням ряду повноважень, наданих як безпосередньо працівникам, так і їх представницьким органам. Повноваження в складі права тісно взаємопов'язані і взаємозалежні. У цьому проявляється їх комплексний характер [13]. Аналіз зазначених повноважень дозволяє стверджувати, що їх правовою підставою є суб'єктивне право кожного працівника на участь в управлінні підприємством. Однак у проекті Трудового кодексу України таке право не знайшло свого безпосереднього закріплення [4]. На відміну від нашого законодавця, російський – у Трудовому кодексі РФ, навпаки, закріпив главу 8 з назвою „Участь працівників в управлінні організацією” [3].

Оскільки відносини, пов'язані з управлінням підприємством, а також з участю в ньому працівників, знаходять свій прояв і у відносинах, що регулюються трудовим правом, вважаємо

цілком виправданим закріплення вказаного права в проекті Трудового кодексу України в переліку основних (статутних) прав працівників.

Право бути представленим у питаннях локального нормативно-правового регулювання праці є ще одним елементом комплексного права, що розглядається. Зміст його полягає в тому, що кожен працівник може мати можливість через представницький орган (представника) чи профспілкову організацію реалізувати свій інтерес в регулюванні праці на підприємстві.

Таким чином, саме право працівників на участь в управлінні підприємством є підставою для встановлення повноважень працівників та їхніх представників у галузі нормативно-правового регулювання праці.

Участь у локальному регулюванні праці реалізується в колективних трудових правовідносинах. Залежно від змісту правових зв'язків участь працівників у локальному нормативно-правовому регулюванні праці проявляється в наступних правових формах:

- врахування роботодавцем думки представницьких органів (представників) працівників з питань прийняття локальних нормативно-правових актів в сфері праці;
- участь в розробці і прийнятті колективного договору.

Зазначені форми є не новими, а, навпаки, такими, що історично склалися і перевірялися практикою не одне десятиріччя. Практика свідчить, що законом не повинна виключатися можливість застосування і інших форм участі працівників в локальному нормативно-правовому регулюванні праці, які можуть встановлюватися колективним договором за угодою сторін.

За характером організації правових зв'язків в процесі реалізації працівниками своїх повноважень на участь в локальному нормативно-правовому регулюванні доцільно виділити дві організаційно-правові форми: безпосередня (пряма) участь і представницька (опосередкована). Форма безпосередньої участі передбачає активну участь в локальному нормативно-правовому регулюванні, коли працівник самостійно висловлює свою волю та свій інтерес через загальні збори чи конференцію працівників. Така форма передбачена процедурою прийняття колективного договору на підприємстві і передбачає безпосередню участь працівника в обговоренні проекту колективного договору. Формою опосередкованої участі в регулюванні праці є здійснення працівниками своїх повноважень через представницькі органи чи профспілкові організації. Зазначені форми необхідно розглядати в складі основних форм участі працівників в управлінні підприємством.

Участь працівників в локальному нормативно-правовому регулюванні трудових відносин зумовлена необхідністю забезпечення і найбільш повного врахування інтересів працівників в сфері праці, попередження трудових конфліктів на підприємствах, що сприяє збереженню стабільності в суспільстві.

Як негативний фактор слід відзначити, що в ринкових умовах у сфері (недержавної) приватної форми власності поширена така практика, коли власники дуже обережно, методами побічного впливу на працівників перешкоджають створенню (діяльності) профспілкової організації і укладенню колективного договору. Не враховуючи соціально-політичну та соціально-економічну оцінку таких вчинків, слід звернути увагу на протизаконність такої поведінки власників, коли вони намагаються побічно ухилятися від ведення переговорів і укладення колективного договору. Але, вже при затвердженні статуту, а пізніше при його зміні, власник зобов'язаний визначити, орган, який є представником інтересів трудового колективу. Отже, він не може зняти з себе відповідальність за ухилення від участі у колективних переговорах і укладенні колективного договору, посилаючись лише на відсутність уповноваженого трудовим колективом органу, з яким слід вести колективні переговори і укладати колективний договір.

Недоліки діючого стану регулювання колективних переговорів полягають у тому, що вони передбачені тільки для укладання чи зміни колективного договору, але не для вирішення колективних спорів. Крім того нормативні акти як правило не встановлюють конкретної процедури, а визначають тільки загальні принципи на основі яких відбувається процес колективних переговорів.

Всі дії сторін при переговорах так чи інакше спрямовані на укладання колективного договору – основного локального акту, що врегульовує цілий комплекс відносин (трудових, соціально-

економічних та професіональних), що виникають між роботодавцями та робітниками. У ньому можуть бути визначені й інші аспекти взаємовідносин між адміністрацією та представниками робітників. Умови колективних договорів, угод, що укладені згідно з законодавством, є обов'язковими для підприємств на які вони розповсюджуються.

Умови колективних договорів та угод, що погіршують порівняно з законодавством стан робітників, недійсні. В той самий час забороняється включати і до індивідуальних трудових договорів (контрактів) умови, що погіршують стан робітників порівняно з законодавством, колективними договорами та угодами [2].

Своєрідність колективного договору як правової форми встановлення умов праці полягає в тому, що він комплексно регулює найрізноманітніші питання, які стосуються різних сторін трудових відносин. Порядок прийняття колективного договору є самим демократичним порівняно з порядком прийняття інших локальних нормативних актів. Працівники можуть брати участь у процедурі прийняття колективного договору безпосередньо, в той час, як інші джерела локального нормативно-правового регулювання праці ставлять працівника у становище пасивного учасника.

На основі аналізу правового статусу сучасного колективного договору пропонується визначення його поняття, а саме: колективний договір – це локальний нормативно-правовий акт, який містить комплекс нормативних положень та колективно-договірних зобов'язань, спрямованих на врегулювання трудових, соціально-економічних та організаційно-управлінських відносин, що складаються на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, господарювання та кількості працівників, які мають право юридичної особи і використовують найману працю.

За результатами проведених досліджень доцільно зробити висновок, що:

- запропоновані організаційно-правові форми прямої і опосередкованої участі можуть використовуватися у складі основних форм участі працівників в управлінні підприємством;
- нормативним актом, який закріплює локальні норми для всіх працівників та роботодавців, виступає колективний договір, який є результатом досягнення компромісу і згоди між сторонами на основі взаємних поступок щодо питань врегулювання їхніх інтересів.

Невід'ємною складовою процесу регулювання трудових відносин у колективі є вирішення трудових спорів і конфліктів, обґрунтування теоретико-методичних і практичних аспектів регулювання яких є метою подальших наукових досліджень автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – 141 с.
2. Про колективні договори і угоди : Закони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Трудовой кодекс Российской Федерации. – М. : Статут. – 2012. – 280 с.
4. Проект Трудового кодексу України, внесений народними депутатами України Стояном О.М. та Сухим Я.М. тематичні напрямки. (із змінами та доповненнями в редакції станом на 21.11.2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.Liga.net>
5. Антонова Л.И. Локальное правовое регулирование : теоретическое исследование / Л.И. Антонова. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1985. – 152 с.
6. Коробченко В.В. Трудовые правоотношения : теоретические проблемы и современные научные подходы / В.В. Коробченко // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2002. – № 1. – С. 223-229.
7. Лях Г.И. Участие трудящихся в управлении предприятием / Г.И. Лях // Советское государство и право. – М. : Наука. – 1982. – № 8. – С. 40-41.

8. Лях Г. Правовые вопросы участия трудящихся в управлении производством / Г. Лях, О. Куренной. – М. : Наука. – 1983. – 196 с.
9. Савич В.И. Управление трудом и трудовое право / В.И. Савич. – Томск : Изд-во Томского университета, 1986. – 224 с.
10. Тихомиров Ю.А. Управление делами общества : (Субъекты и объекты управления в социалистическом обществе) / Ю.А. Тихомиров. – М. : Мысль – 1984. – 13 с.
11. Курс российского трудового права : Часть общая : в 3 т. – Т. 1 / Гребенщиков А.В., Маврин С.П., Хохлов Е.Б.; под общ. ред. : Маврин С.П., Пашков А.С., Хохлов Е.Б. – С.-Пб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 573 с.
12. Профсоюзы и трудовые права рабочих и служащих / Цепин А.И.; отв. ред. : Пятаков А.В. – М. : Наука, 1980. – 278 с.
13. Швайковская В.Н. Правовая природа участия работников в локальном нормативно-правовом регулировании труда / В.Н. Швайковская // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №8. – С. 116-118.

РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.236.4: 316.4.063

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ О СОВЕРШЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ С ПРЯМЫМ УМЫСЛОМ

Кашкаров А.А., к.ю.н., с.н.с.

Крымский факультет Одесского государственного университета внутренних дел

В статье рассмотрены вопросы, связанные с социально-психологическими аспектами принятия решения о преступной деятельности. В качестве субъектов принятия решения выступают должностные лица органов публичной власти. Осуществлено описание основных структурных элементов принятия преступного решения: мотив и мотивация совершения преступления, цель, алгоритм совершения преступления. Анализируется роль и функции волевой регуляции в структуре принятия решения о совершении преступления. Описываются базовые социально-психологические механизмы выбора решения субъектами публичной власти в условиях внутреннего морально-нравственного конфликта, актуализирующегося на одной из стадий принятия преступного решения.

Ключевые слова: преступность; преступления с прямым умыслом, совершаемые лицами публичной власти; принятие решения; мотив; борьба мотивов; функция волевой регуляции в структуре преступного решения; выбор; морально-нравственный конфликт при принятии преступного решения; типология личности как фактор, детерминирующий выбор принятия решения в условиях внутреннего конфликта.

Кашкаров О.О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО
ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ПРЯМИМ УМИСЛОМ / Кримський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ, Україна

У статті розглянуті питання, пов'язані з соціально-психологічними аспектами прийняття рішення про злочинну діяльність. Як суб'єктів прийняття рішення виступають посадові особи органів публічної влади. Здійснено опис основних структурних елементів прийняття злочинного рішення: мотив і мотивація скоєння злочину, мета, алгоритм здійснення злочину. Аналізується роль і функції волевої регуляції у структурі прийняття рішення про вчинення злочину. Описуються базові соціально-психологічні механізми вибору рішення суб'єктами публічної влади в умовах внутрішнього морально-етичного конфлікту, актуалізується на одній зі стадій прийняття злочинного рішення.

Ключові слова: злочинність; злочини з прямим умислом, що вчиняються особами публічної влади; прийняття рішення; мотив; боротьба мотивів; функція волевої регуляції в структурі злочинного рішення; вибір; морально-етичний конфлікт при прийнятті злочинного рішення; типологія особистості як фактор, що детермінує вибір прийняття рішення в умовах внутрішнього конфлікту.

Kashkarov O.O. SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DECISION-MAKING ON
COMMISSION OF CRIME WITH DIRECT INTENTION / Crimean faculty of the Odessa state
university of internal affairs, Ukraine

The decision-making problem on implementation of that or other action including the criminal person in activity is represented by essential interest and arrests interest of researchers. In essence it is very difficult and multidimensional. Depending on methods and an object of research of a problem of decision-making on behavior the special type of decision-making on the beginning and implementation of criminal activity is studied by psychology, sociology, management science, except the specified sciences the criminology and criminal law carry out, however it should be noted that by sciences of a criminal and legal cycle of special attention to problems of decision-making wasn't given.

In article the questions connected with processes of formation and making decision on the beginning of criminal activity are considered the attention to such structural elements decision-making as Is paid: motive of commission of crime, motivation of criminal activity, purpose of commission of crime. The analysis of the existing points of view concerning definition of essence of stages, stages and elements is carried out at making decision on the beginning of criminal activity, on the basis of existing points of positions, author's definition of elements of their filling is given.

In article it is noted that making decision on the beginning of criminal activity, is a hot topic of researches of such sciences as psychology, criminology and criminal law. Has important as theoretical, for establishment of psychological communications in the course of formation of criminal intention, and practical value for definition of degree of public danger of a crime and according to purpose of punishment. Provisions of article

can be used at a statement of legal subject matters and special courses, such as: General and Special parts of criminal law; criminology; criminal psychology; criminal sociology; operational search psychology.

Key words: crime, crimes with direct intention committed by persons of the public power, decision-making, motive, fight of motives, function of strong-willed regulation in structure of the criminal decision, a choice, the moral conflict at adoption of the criminal decision, typology of the personality as the factor determining a choice of decision-making in the conditions of the internal conflict.

Теория уголовного права [16, 29-31], а также закон об уголовной ответственности определяет, что преступления разделяются на умышленные и неосторожные (ст.23 УК Украины). Проблема принятия решения на осуществление какого либо действия, в том числе и преступного, представляет существенный интерес и привлекает интерес исследователей: юридических и социальных психологов, криминологов, правоведов, специалистов по теории деятельности.

Общеизвестными методологическими постулатами являются представления о том, что преступлениям, имеющим прямой умысел, присущи такие критерии, как *мотив, цель, условия, действия*.

Последние, в системной общенаучной парадигме, являются структурными элементами деятельности и могут рассматриваться в преступной деятельности, в частности, в числе таких дефиниций, как: *задача, потребность, операция*, также относящихся к системному и общепсихологическому категориальному аппарату, применяемому при описании различных видов деятельности [18]. Достаточно детально разработанная указанными авторами системология деятельности, куда помимо прочего входит и *структура принятия решения*, представляет эвристический интерес и широкие перспективные возможности для углубленного изучения процессов принятия решения о совершении преступлений, характеризующихся прямым умыслом. Таким образом, в качестве нашего *объекта* исследования выступает *преступная деятельность субъектов, представляющих органы публичной власти, предмет – особенности принятия решения при совершении преступлений, характеризующихся прямым умыслом* (на примере преступлений, совершаемых представителями публичной власти).

Психологически деяние, либо бездействие (поступок, преступление), есть единство объективного и субъективного. *В криминологическом, а соответственно – в психологическом* (курсив наш А.К.) понимании без осознания, желания (мотива), преступного результата, того, что называется намерением, не может быть преступного действия (бездействия). Эти общепризнанные положения юридической психологии имеют определяющее значение для уголовно-правового вменения в вину [5, 96-97]. Формирование мотива преступления и определение его цели осуществляется при помощи определенного процесса, алгоритма принятия решения о совершении преступления. Последний может быть явно (достаточно отчетливо) представлен в сознании преступника, а также может существовать в имплицитном (свернутом, скрытом) виде. Таким образом, *анализ и описание социально-психологических аспектов принятия решения о совершении преступлений, характеризующихся прямым умыслом*, и являлось *целью* нашего исследования и, соответственно, данной публикации.

Амплификация, т.е., прояснение, «разворачивание» процесса принятия решения о совершении преступления – важнейшая методологическая и практическая задача не только криминологов и юристов, но и всех субъектов, причастных к осуществлению профилактики совершения преступления. Необходимо указать, что понимание внутреннего алгоритма принятия решения, в стратегическом плане, способствует актуализации процессов самопознания, чрезвычайно необходимых всем специалистам, относящихся к профессии человек-человек. В тактическом же, частном случае, осознание внутренней структуры, специфики преступного решения потенциальным преступником способно его предотвратить еще на промежуточных, подготовительных этапах осуществления. Это чрезвычайно важно в особенности при принятии решений о совершении преступлений с прямым умыслом, часто совершаемых лицами органов публичной власти, так как известно, что принятие решения о совершении преступления, так же, как и сам умысел, без его реализации не является уголовно наказуемым. Именно эти преступления, совершаемые данным контингентом субъектов характеризуются по объективным критериям наличием достаточно большого количества времени для подготовки к их осуществлению. Соответственно, принятие решения, составление плана преступных действий (пусть даже в мысленном, так называемом, психологически свернутом виде) предшествует непосредственному его исполнению, за исключением случаев, когда запланированные подготовительные действия не образуют самостоятельного состава

преступления. Таким образом, принятие решения о совершении преступления следует отнести к аспектам *до преступного* поведения, что еще раз свидетельствует о значимом практическом, психолого-профилактическом аспекте описываемой нами проблематики. Ведь хорошо известно, что принятое решение впоследствии может быть реализовано в виде совершения преступного деяния, но может и не состояться, например, в результате осознания субъектом его антиобщественной опасности и морально-нравственного вреда. В этом случае, осознание и понимание последнего, происходящее, *именно на этапе принятия решения*, может завершиться добровольным сознательным отказом от его осуществления.

Целью статьи является психологический анализ алгоритма принятия решения о начале преступной деятельности, направленной на совершение преступления с прямым умыслом.

Социально-психологические аспекты процесса принятия решения, имеют достаточно сложную и поликомпонентную структуру. Последняя, в зависимости от методов и предмета исследования, рассматривается помимо указанных выше системологии и теории деятельности, общей и социальной психологией, социологией, кибернетикой (теориями информации), психологией управления [2; 3; 18; 20; 21; 22; 23], и т.д.

Результаты теоретического анализа литературы позволяют утверждать, что науками уголовно-правового цикла проблемам принятия решения пристального внимания не уделялось, в то время, как среди представителей системной методологии и, соответственно, деятельностного подхода социальных и глубинных психологов, специалистов по мотивации поведения, традиционно давно ведутся активные разработки и соответствующие дискуссии по различным аспектам указанной проблематики.

Так, некоторые психологи считают, что процесс принятия решения наиболее точно описывается в рамках концепции борьбы мотивов [14]. С другой стороны, некоторые авторитетные ученые отмечают в данной проблеме так называемый феномен «выключения из волевого ядра внутренней работы сознания», связанной с психологическими процессами выбора, обдумывания (осмысления) и оценки прогнозирования ситуации. Наиболее полно данная проблема раскрывается в работах В.К. Калина [13], который особое внимание уделял категории воления – участия механизмов воли в разрешении противоречий в структуре мотивации в ходе её становления и функционирования. «Воление связывает самосубъектные отношения с субъектно-объектными, так как осознаваемые влечения имеют предметную отнесенность. Здесь то и проявляется наиболее ярко проблема выбора» [13, 145]. Сторонники альтернативного представления, не отвергая значимость борьбы мотивов и внутренней работы сознания, видят сущность воли в исполнении принятого решения, поскольку борьба мотивов и следующее за ними принятие решения не идут, по их мнению, далее субъективных психических состояний» [13, 212]. Мнение психологов, поддерживающих такое понимание воли в структуре психической деятельности, мы считаем наиболее адекватным в контексте рассматриваемой нами проблематики. Это обусловлено тем, что в своей совокупности этапы процессов осознания дальнейшего поведения и желания (субъективной потребности) реализовать принятое преступное решение, в полной мере идентичны классической доктрине уголовного права, в частности, ее соответствия определению умысла совершению преступления. Однако, отметим, что наиболее перспективными в данном исследовании мы считаем нравственно-психологические, экзистенциальные и моральные аспекты воли, волевой регуляции и мотивации, так как, во-первых, эти ракурсы рассмотрения указанных психических функций, и соответствующих им механизмов принятия решения, еще не были в должной мере рассмотрены в науках уголовно правового цикла. Исключения составляют лишь работы Л.В. Кондратюка и, от части, В.Н. Кудрявцева. Во-вторых, именно экзистенциальные и нравственные аспекты личности жизнедеятельности субъекта, его ценностно-ориентационная сфера выходит на первый план в ситуациях принятия решения, осложненных необходимостью совершения выбора (в том числе, морально-нравственного выбора). Это подтверждается многолетней традицией экзистенциально-гуманистических и глубинно-психологических направлений в науках о человеке [15; 25]. В подтверждении сказанного приведем отдельные примеры как ученых-классиков, так и современных исследователей, которые подчеркивали значимость и доминирующую роль указанных нами экзистенциальных компонентов в своих концепциях и теориях. Так «Ещё И.М. Сеченов писал, что воля – это деятельная сторона разума и морального чувства. Следовательно, проявление волевых качеств зависит от нравственных

черт характера» [14, 91]. Е.И. Ильин в фундаментальной монографии «Психология воли» отмечает, что «А.В. Иващенко говорит о зависимости нравственного воспитания от уровня развития воли» [14, 91], а такие методологи в области исследования личности, как «К.К. Платонов и Г.Г. Голубев пишут, что выбор высших социальных мотивов и решений свидетельствует о проявлении воли, а выбор низших, биологических и особенно противоречащих основной цели деятельности – о безволии» [14, 99].

Таким образом, нравственная сущность воли и волевой регуляции проявляется в способности осуществить волевое усилие, «встать» над своими актуальными потребностями и желаниями, преодолеть эмоциональное состояние (страсть) и отдать предпочтение тому, что «надо», а не хочется.

Принятие решения о совершении преступления принципиально отличается от других этапов реализации преступного умысла, поскольку оно редко находит свое внешнее непосредственное выражение, за исключением тех случаев, когда два и более лица сорганизовываются и принимают обоюдное решение о начале совместной преступной деятельности. Указанное значительно осложняет и затрудняет изучение психологических процессов, происходящих в структуре сознания субъектов преступления, однако, определение *момента* возникновения решения о совершении преступления, установление сведений о том, кто из соучастников предложил сорганизоваться для совершения преступления, имеет важнейшее значение для идентификации роли соучастников и степени их общественной опасности. Принципиально важным является, по нашему мнению, и то, что это – определяющий фактор в процессе процедуры назначения наказания. При принятии решения о совершении преступления, его субъект выстраивает определенный алгоритм действий, выполняемых в определенной последовательности на основе соотношения и сравнения внутренних (субъективных) и внешних (объективных) факторов. Опираясь на указанные выше представления о психологии деятельности, и, в частности, основываясь на базовых методологических положениях криминологии, психологии мотивации [14] и воли [13], осуществим социально-психологический анализ этапов принятия решения, о совершении преступлений, характеризующихся прямым умыслом. Представим далее теоретическую модель стадий принятия решения и опишем их детерминацию и особенности, на примере преступлений, имеющих прямой преступный умысел и совершаемых субъектами публичной власти. Считаем необходимым подчеркнуть основной методологический акцент, целенаправленно сделанный нами на описании отдельных, наиболее значимых, с точки зрения возможного предотвращения преступления, этапах принятия преступного решения и их социально-психологической специфике.

Принятие решения, как этап целостной психологической (в данном случае преступной) деятельности, может быть представлен в своей внутренней (интрапсихической) структуре следующими психическими (психофизиологическими и другими, не требующими непосредственного сознательного и личностного участия) и психологическими (сформированными в процессе социализации) процессами:

- возникновение потребности (побуждения (ий) к совершению преступных действий);
- оценка и сравнительный анализ информации, позволяющие осознать необходимые условия совершения конкретного преступного действия;
- наличие процесса *целеобразования* (целеполагания) – внутреннего (интрапсихического) развертывания сложных многокомпонентных психических процессов по формированию образа конечной цели и результата конкретного преступного действия, последующей деятельности в целом. Описывая сложности данного процесса, отечественные авторы, игнорируя личностные составляющие, вынуждены весьма уклончиво отвечать на вопрос относительно его основного параметра. Так, например, А.К. Тихомиров пишет: «Категория «цель» постоянно используется в учении о воле, но собственно процесс формирования окончательной цели, описываемый как «принятие решения», в лучшем случае упоминается, но не является, как правило, объектом экспериментальных исследований» [23, 109].

Далее следуют:

- процесс осознания (соответственно образования мотива (ов) совершения преступления);
- актуализация (в случае наличия у субъекта преступления элементов правового, морального, нравственного сознания) внутреннего конфликта;
- психологическая переработка при помощи защитных механизмов психики внутреннего конфликта. Последнее, укажем, позволяет устранить конфликт как фактор помехи к осуществлению преступного умысла на уровне переживания (нравственных чувств), и перейти к последующим стадиям. На данном этапе возможен и альтернативный исход внутреннего морально-нравственного конфликта (борьбы мотивов) – он заключается в усилении дестабилизирующих исполнение преступного действия эмоциональных переживаний (актуализация страха, чувства вины, и.т.д.). В этом случае наступает промежуточный этап отсрочки принятия решения и происходит процесс рефлексии наличной ситуации.

Именно на первых трех перечисленных выше стадиях, довольно детально описанных советскими психологами в рамках проблем инженерной, спортивной, военной и других специальных отраслях психологи, заново происходит включение процессов обработки информации, субъектом «взвешиваются» мотивы, амплифицируются (проясняются) цели и задачи. Именно здесь включаются механизмы волевой регуляции, происходит указанная нами выше борьба мотивов, актуализируются установки субъекта, и.т.д.

Таким образом, происходят все те сложные внутренние психические трансформации, которые подробно, но, по нашему мне нию, очень технически и технологически анализируются в работах представителей деятельностной психологии, где, как известно из основного их тезиса, «Внутреннее преломляется сквозь призму внешнего» [18] и мы не имеем возможности понять и рассмотреть роли собственно личностных образований и личности как таковой. В безусловно значимых и методологически фундаментальнейших исследованиях советских психологов (впрочем как и криминологов) представлены «глубоко вскрытые» психические детерминанты, т.е., они детально описали все то, что происходило в лишенных *личностного* (прежде всего *нравственного, духовного, этического* начала) структурах психики. Еще раз укажем, что, по нашему мне нию, динамика принятия решения, представленная в их работах, предстает в качестве некой обобщенной, усредненной сложной конструкцией работы, механического аппарата. Так, в работах О.Л. Дубовик, последовательно и фундаментально обобщившей психологические механизмы работы мышления, волевой регуляции, мотивации и других психических функций, участвующих в процессах принятия решения, представлено детальное описание этапов внутреннего развертывания преступного умысла [7, 24-46; 8, 115-132; 9, 4-13; 10, 13-25; 11, 76]. Однако, даже в этих, «програмных» и фундаментальных публикациях, вероятно в силу идеологических причин нашего недавнего прошлого, игнорируются экзистенциальные, моральные, этические и духовные аспекты (составляющие) социально-психологического базиса принятия преступного решения.

Осуществляя попытку восполнения последних, мы, вслед за известным криминологом, обратим внимание на то, что «Природа мотивации, генезис поведения, его смысл, и т.д. не могут быть поняты без учета влияния экзистенциального характера человеческого бытия» [15, 57]. Именно экзистенциальный аспект принятия решения в сложной, смысложизненной ситуации (а, временной период предвещающий преступление – это всегда или почти всегда период, характеризующийся психологическим напряжением) обостряет и актуализирует (раскрывает) роль и значимость таких социально-психологических измерений (экзистенциалов) человеческого существования как выбор, свобода (свободный выбор), волеизъявление, самопреодоление, ответственность, долг, и.т.д.

Учитывая значимость описанных выше экзистенциальных параметров, детерминирующих процесс принятия решения, мы, возвращаясь к анализу особенностей этапа внутреннего конфликта, как препятствия на пути к осуществлению преступного умысла и далее охарактеризуем его.

На этой стадии субъект может апеллировать к источникам дополнительной информации (обращаться к другим людям, СМИ, и.т.д.), облегчающим (или усложняющим) процесс принятия решения. Необходимо отметить, что именно эта стадия, этап морального конфликта

чрезвычайно ценен (не только в индивидуальном, но и в юридически-правовом смысле). Конфликт имеет возможность разрешиться, но как отмечает К. Хорни, «Должны поэтому существовать предпосылки осознания противоречащих друг другу элементов нашей духовной жизни и принятия решения в таких условиях» [24, 1]. Далее, перечисляя четыре предпосылки необходимого осознания, автор указывает: «Во-первых, мы должны осознавать объект наших желаний и даже более того – объект наших чувств» [24, 1] и далее предлагает в качестве примера вполне адекватный нашей проблематике полемизирующий вопрос «Действительно ли мы желаем стать адвокатом или врачом, или нас привлекает хорошо оплачиваемая и уважаемая профессия?» [24, 1]. Автор подчеркивает также и универсальное для всех находящихся в ситуации принятия важного решения психологическое препятствие: «Большинство из нас затруднилось бы ответить на эти простые вопросы; иными словами, мы не знаем, что в действительности чувствуем или хотим» [24, 2].

Именно здесь субъект, при условии получения дополнительной информации, способен отказаться от совершения противоправного поступка. В данном смысловом контексте становятся понятными необходимость наличия в нашей стране так называемых «телефонов доверия», компетентных специалистов в области правоповедения, надежных адвокатов, психологических служб, и т.д.

Закономерно возникает вопрос и о детерминации дальнейшего, прежде всего «внутреннего» поведения субъекта. В данном случае ключевой вопрос звучит так: «Куда будут направлены интрапсихические интенции субъекта, имеющего прямой преступный умысел?»

Указывая один из важнейших факторов выбора в ситуации принятия жизненно важных решений, К. Хорни, оставаясь верной экзистенциальной традиции, понимания роли детерминации общества и культуры, раскрывает специфику их значимости, говоря о том, что «Не приходится сомневаться, что выборы, подобные указанным, должны делать люди, живущие в нашей цивилизации, и поэтому можно было ожидать широкого распространения конфликтов указанного вида» [24, 2]. Учитывая то, что граждане Украины живут перманентно в совершенно определенных культурных и социально-психологических условиях, позволим себе еще раз процитировать К. Хорни, которая еще в 50-е годы 20-го столетия, проживая в послевоенной Европе, прямо указывает на особенности перспективы разрешения конфликтов на описываемой нами стадии в ситуациях принятия решения. «Вид, сфера действия и интенсивность таких конфликтов определяются большей частью той цивилизацией, в которой мы живем. Если цивилизация стабильна и традиции устойчивы, то разнообразие доступных нам выборов ограничено...» – и далее приводит пример, идентичный ситуации в нашей стране – «Но если цивилизация находится в состоянии быстрого изменения, когда принципиально противоречащие ценности и дивергентные способы жизни сосуществуют бок о бок, то выборы, которые должен делать индивид, многозначны и трудны. Индивид может соответствовать ожиданиям сообщества или быть инакомыслящим индивидуалистом...» [24, 1].

Можно констатировать, что, с одной стороны, социальный параметр является решающим в ситуации принятия решения о совершении противоправного поступка. Более того, при учете наличия развитого сознания и соответствующих ему характеристик – интеллекта, социальной гибкости, психологической устойчивости и т.д. – далеко не каждый субъект способен отказаться от дальнейшего осуществления преступного умысла и перейти к стадии его реализации, так как «даже если мы признаем существование конфликта как такового, мы должны быть способны и готовы отказаться от одного из противоречащих убеждений. Однако способность к ясному и осознанному отказу очень редка, потому что наши чувства и убеждения связаны друг с другом, а также, возможно, потому, что в процессе их анализа большинство людей не чувствует себя защищенными и счастливыми настолько, чтобы вообще от чего-либо отказаться» [24, 2].

Иными словами, мы позволим себе утверждать, что даже при наличии ясного осознания необходимости совершить окончательный выбор, при принятии сложного решения о совершении преступления, вновь в силу вступает социальный фактор, «отбрасывающий» индивида от необходимости отказа от вступления на путь правового поведения.

Основываясь на вышеизложенном, мы предполагаем, что итоговой детерминантой, наиболее глубокой составляющей, и в конечном итоге, влияющей на момент принятия решения о

совершении преступления, является совокупность личностных социально-психологических образований преимущественно ценностного содержания.

Это, прежде всего, такие сложные многокомпонентные социально-психологические образования, как: *ум* (индивидуальный и социальный интеллект), *отзывчивость* (готовность к оказанию помощи другим, эмпатия) и *совесть* – обязательная презентанта «слуг» народа (чиновников), по определению являющаяся непременным их социально-личностным атрибутом, не нуждающимся в комментариях и психологическом анализе.

Если мы обратимся к тем особенностям личности субъектов, представляющих публичную власть, которые по определению должны быть критериями их выбора (общественного выдвижения) на данные должности, то именно эти составляющие, по мнению известного психолога А.Ф. Бондаренко [25, 1], являются наиболее значимыми в ситуациях принятия важных решений, имеющих морально-этические составляющие. Разработанное в рамках концепции В. Лефевра [19] сочетание перечисленных особенностей субъекта, дает определенную типологию личности, принадлежность к одной из которых и является, по нашему мнению, важнейшей детерминантой специфики принятия решения о совершении преступления. Помимо указанного, данная типология позволяет прояснить особенности мотивации совершения преступления представителями публичной власти. Однако, это уже является тематикой отдельного перспективного исследования.

Выводы:

1. Проблематика социально-психологических аспектов процессов принятия решения о преступной деятельности, является актуальной темой, имеющей прямую практическую ориентацию и приложение в различных сферах юридической, психолого-юридической, криминологической и психолого-правовой деятельности.
2. Тематика принятия преступного решения имеет важное как теоретическое, для установления психологических закономерностей и факторов в процессе формирования преступного умысла, так и практическое значение для определения степени общественной опасности и раскрытия мотивации преступления и, соответственно, назначения наказания.
3. Полученные теоретические результаты публикации могут быть использованы при изложении юридических учебных дисциплин и специальных курсов: «Общая и Особенная части уголовного права», «Криминология», «Криминальная психология», «Криминальная социология», «Оперативно-розыскная психология», «Психология уголовного расследования», «Психология принятия преступного решения», а также ориентированы для применения и разработки специальных тренинговых программ и мероприятий по профилактике преступлений, характеризующихся прямым преступным умыслом.
4. Решающим этапом в принятии решения о совершении преступного действия является стадия актуализации внутреннего конфликта субъекта преступления.
5. Основными детерминантами, определяющими характер выбора действия в ситуации принятия решения, являются: особенности социокультурного пространства (наличие или отсутствие традиций, устойчивой системы ценностей и ценностных ориентаций в обществе), а также индивидуально-психологические особенности личности, основой которых выступает нравственная основа индивида (его представления о добре и зле).

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Психологическое исследование социальных стереотипов [Электронный ресурс] / В.С. Агеев. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/stereotype6.htm>
2. Бабосов Е.М. Социология управления / Е.М. Бабосов. – Мн. : Издательство «Тетра Системс», 2006. – 287 с.
3. Бекарев А.М. Разработка и принятие управленческих решений в организациях / А.М. Бекарев. – Н.-Новгород : НГТУ, 2005. – 95 с.

4. Волков Б.С. Мотивы преступлений : Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Волков Б.С. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 152 с.
5. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія / П.А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – 448 с.
6. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – Спб. : Питер, 2001. – 464с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Дубовик О.Л. Проблема принятия решения о совершении преступления в криминологической науке / О.Л. Дубовик // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : «Юрид. лит.», 1975. – Вып. № 23. – 192 с. – С. 25-46.
8. Дубовик О.Л. Роль мотивации в механизме преступного поведения / О.Л. Дубовик // Новая Конституция и актуальные вопросы борьбы с преступностью. – Тбилиси : Мецниереба, 1979. – С. 115-132.
9. Дубовик О.Л. Принятие решения в механизме преступного поведения : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право» / О.Л. Дубовик. – М., 1976. – 16 с.
10. Дубовик О.Л. Решение в преступном поведении : понятие, содержание, общие и специфические признаки / О.Л. Дубовик, В.Н. Кудрявцев // Вопросы криминологии, уголовного права, процесса и прокурорского надзора : сборник научных трудов. – М. : Изд-во Всесоюзного ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. – С. 13-25.
11. Дубовик О.Л. Принятие решения в механизме преступного поведения и индивидуальная профилактика преступлений : учебное пособие / О.Л. Дубовик. – М. : РИО Акад. МВД СССР, 1977. – 176 с.
12. Зелинский А.Ф. Криминология : курс лекций / А.Ф. Зелинский. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.
13. Ильин Е.П. Психология воли (Серия «Мастера психологии») / Е.П. Ильин. – С.-Пб. : Изд-во «Питер», 2000. – 288 с.
14. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы (Серия «Мастера психологии») / Е.П. Ильин. – С.-Пб. : Изд-во «Питер», 2003. – 512 с.
15. Кондратюк Л.В. Антропология преступления / Л.В. Кондратюк. – М. : НОРМА, 2000. – 344 с.
16. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.Г. Гіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.
17. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения) : монография / В.Н. Кудрявцев. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 176 с.
18. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии : учеб. пособие [для вузов по спец. "Психология"] / А.Н. Леонтьев ; под ред. Д.А. Леонтьева, Е.Е. Соколовой. – М. : Смысл, 2000. – 509 с.
19. Лефевр В.А. Алгебра совести / В.А. Лефевр ; пер. с англ. – М. : «Когито-Центр», 2003. – 426 с.
20. Маклаков А.Г. Общая психология : учебник для вузов / А.Г. Маклаков. – С.-Пб. : Изд-во «Питер», 2008. – 583 с.
21. Плаус С. Психология оценки и принятия решений / С. Плаус ; перевод с англ. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 1998. – 368 с.
22. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб. : Изд-во «Питер», 2001. – 432 с.

23. Тихомиров О.К. Психология мышления : учебное пособие / О.К. Тихомиров. – М. : Изд-во Моск.ун-та, 1984. – 272 с.
24. Хорни К. Наши внутренние конфликты [Электронный ресурс] / К. Хорни. – Режим доступа : [http :\|psychol-k.ru\lib/horney/nvk/nvk_03.html](http://psychol-k.ru/lib/horney/nvk/nvk_03.html)
25. Этический персонализм в ППЛ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http :\|rabota-psty.livejournal.com/215650.html](http://\rabota-psty.livejournal.com/215650.html)

УДК 347.963 (477)

ПРИПИНЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Прасов О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький окружний адміністративний суд

Статтю присвячено питанню припинення обмеження особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі. З'ясовуються фактори, що впливають на зазначене припинення. Визначені дослідницькі перспективи з цієї тематики.

Ключові слова: право, засуджені, позбавлення волі, звільнення.

Прасов А.А. ПРЕКРАЩЕНИЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ЛИЧНЫХ НЕИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ ЛИЦ, ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ: ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ / Запорожский окружной административный суд, Украина

Статья посвящена вопросу прекращения ограничения личных неимущественных прав лиц, осужденных к лишению свободы. Выясняются факторы, влияющие на указанное прекращение. Определены исследовательские перспективы по данной тематике.

Ключевые слова: право, осужденные, лишение свободы, освобождение.

Prasov A.A. THE DISCONTINUATION OF RESTRICTION IN THE PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS BY PERSONS, CONVICTED TO IMPRISONMENT: SPECIAL QUESTIONS OF THE THEORY AND PRACTICE / Zaporozhye district administrative court, Ukraine

The problem, that is devoted the article, in a general way can be defined as the improvement of realization of the personal non-property rights persons, convicted to imprisonment. It's decision has a large theoretical and practical value. It relates to such tasks as: finding out of the personal non-property rights for persons, convicted to imprisonment, discovering of possible way of their progress, improvement of providing of realization of these rights.

The last researches and publications in Ukraine concerned with the decision of this problem are analyzed. This analysis testifies that different specialists in the law field have already got considerable results in the decision of this problem. At the same time author defined the insufficiency of illumination of question how we can stop the limitation of personal non-property rights for individuals, convicted to imprisonment. Consequently the aim of the article is to answer on this question.

In the article practice related with the realization of criminally-executive legislation norms is studied. Also different factors that impacts on the restriction of personal non-property rights for individuals, convicted to imprisonment, are explicated.

Investigating the main question of the article, author came to the next conclusions:

- people that are convicted to imprisonment differently behave to the volume of limit personal non-property rights - somebody satisfies with it and somebody – no. The character of their stipulation is caused by economic or social reasons;
- stopping of limitation of the personal non-property rights for convict to imprisonment depends on their behavior and can be both a speed-up and detained by them;
- on stopping of limitation of the personal non-property rights for persons, convicted to imprisonment, can be positive or negative influenced by official persons of establishments of implementation of punishments, courts and other subjects, participating to the questions releases from serving.

The results of the article have general basic character and can be useful for all researchers who concern problems of the personal non-property rights for persons, convicted to imprisonment.

Key words: right, convicted persons, imprisonment, release.

Проблема, якій присвячена стаття, у загальному вигляді полягає в покращенні здійснення особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі. Її вирішення має велике теоретичне і практичне значення. Вона пов'язана з такими завданнями: з'ясування особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення можливих тенденцій їх розвитку, удосконалення забезпечення здійснення цих прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в Україні, у яких започатковано вирішення цієї проблеми, свідчить, що фахівцями в галузі права, зокрема, А.М. Бандуркою, А.П. Гель, Т.А. Денисовою, О.М. Джужею, В.М. Прусс, В.П. Севостяновим, Г.С. Семаковим, А.Х. Степанюком, Д.В. Ягуновим, І.С. Яковець зроблено значний внесок у її вирішення. Водночас можна відзначити недостатність висвітлення питання щодо припинення обмеження особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі. Відтак, мета статті – заповнити зазначену прогалину.

У ст.152 КВК України зазначено, що підставами звільнення від відбування покарання є: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; закон України про амністію; акт про помилування; скасування вироку суду і закриття кримінальної справи; закінчення строків давності виконання обвинувального вироку; умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; хвороба; інші підстави, передбачені законом.

Згідно зі ст.155 КВК України, особи, які відбули покарання, несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачені для осіб, які мають судимість. Такі обмеження можуть бути передбачені тільки законом.

Більшість засуджених до позбавлення волі прагне якнайшвидше залишити установи виконання покарань. Для досягнення цієї мети вони можуть вчиняти діяння як правомірні (дотримуватись обов'язків засуджених до позбавлення волі, передбачених кримінально-виконавчим законодавством, сумлінно ставитися до праці, навчання, активно брати участь у роботі самодіяльних організацій та у здійснюваних виховних заходах), так і неправомірні (давати хабарі, симулювати хвороби).

Однак, деякі засуджені, за наявності підстав для звільнення від відбування покарань, через різноманітні економічні або соціальні причини не бажають залишати установи виконання покарань, погоджуються з обсягом обмежених особистих немайнових прав. Цих прав їм цілком достатньо для задоволення своїх потреб.

До економічних причин можна віднести: відсутність коштів на проїзд з місця відбування покарання додому, поновлення паспорта та інших правовстановлюючих документів, утримання майна, придбання харчів і бажаних речей; неможливість працевлаштування на нормально оплачувану роботу.

Звільнених вкрай рідко беруть на нормальну роботу, а якщо дають можливість працювати, то платять мало. У багатьох проблеми з паспортами і після звільнення у них часто немає грошей навіть на фото для поновленого документа [1, 6].

Небажання залишити установи виконання покарань через економічні причини у засуджених особливо збільшується під час конкретних фінансово-економічних негараздів, які відбуваються у країні.

Зокрема, застосування амністії, за законом, не допускається, якщо засуджений заперечує проти цього. У 2009 році від амністії відмовилося більше ста ув'язнених. Усі ці люди залишились у місцях позбавлення волі відбувати свій строк. Цим засудженим в умовах фінансово-економічної кризи, яка розпочалася в Україні у 2008 році, надійніше було знаходитися в установах виконання покарань. Засуджені пояснювали свої дії тим, що на свободі роботи немає, тому, ніж красти, краще перечекати кризу за ґратами. Тут і дах над головою є, і шматок хліба, та й робота. Крім того, амністія не може бути застосована до осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію незалежно від зняття чи погашення судимості та, які знову вчинили умисний злочин. Засуджені дорожать правом на амністію. Вийшовши на свободу по амністії, вони це право використовують. А оскільки на волі їх нічого доброго не чекає, вони будуть вимушені йти на злочин і знову можуть опинитись у місцях позбавлення волі, а потім по амністії вже не вийдеш. Проте, така «неволелюбність» засуджених не на руку

Державній кримінально-виконавчій службі України, оскільки, враховуючи кризу, у неї недофінансування і вона, навпаки, зацікавлена у тому, щоб якомога більше засуджених залишили установи виконання покарань. Чим менше осіб, позбавлених волі, утримується в установах виконання покарань, тим менше витрати на їх утримання. Також, на утримання засуджених йдуть кошти виручені від реалізації продукції, виробленої в установах виконання покарань. Між тим, за кризи установи виконання покарань часто не можуть реалізувати таку продукцію [1, 6].

Серед соціальних причин небажання засудженими залишати установи виконання покарань можна назвати: втрату зв'язків з родичами; смерть родичів і друзів; відчуття непотребі суспільству, не знаходження свого місця у ньому.

Чимало ув'язнених стикається з тим, що після звільнення їм нікуди йти. Ними втрачені соціальні зв'язки. Родичі або померли, або відмовилися від них. Є й такі, у кого родичі продали їх квартири.

Небажання оточуючих спілкуватися, мати будь-які справи, зв'язки з особами, як тими, які відбувають покарання, так і звільненими від відбування покарання, нерідко викликають в останніх відчуття непотрібності суспільству.

Окремі засуджені через тривале перебування в установі виконання покарань бояться нового, зміненого з часом суспільства, його цінностей. Турбуються, чи знайдуть своє місце у цьому суспільстві, чи ні.

У Качанівській виправній колонії Управління (№54) відбувала покарання у виді позбавлення волі жінка, яка потрапила до колонії у п'ятдесят років, а залишила її у 70 років. Усі родичі жінки під час її перебування у колонії померли. Через кілька днів після звільнення від відбування покарання жінка знов прийшла до установи виконання покарань. Голодна, обірвана, на колінах благала пустити її назад через неможливість жити «на свободі» [2, 6].

Нерідко особи, звільнені від відбування покарання, скоюють злочин лише для того, щоб знову опинитися в установі виконання покарань у звичному середовищі.

Звідси, не є дивною поява незвичайних заяв засуджених з проханням продовжити строк перебування в ув'язненні [3, 11].

З урахуванням зазначеного, можна відзначити, що засуджені до позбавлення волі можуть впливати на припинення обмеження своїх особистих немайнових прав, як у бік прискорення, так й у бік затримання.

На наш погляд, з метою усунення небажання осіб залишати установи виконання покарань за наявності підстав для звільнення від відбування покарань у виді позбавлення волі, необхідно адміністраціям цих установ спільно із суб'єктами соціального патронажу покращити вжиття заходів з підготовки до звільнення таких осіб.

Наведене вище свідчить, що заходи, які були здійснені та здійснюються, поки малоефективні і не забезпечують належної допомоги із соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі.

Відомо, що ніхто не має права утримувати людину в установі виконання покарань за наявності підстав для її звільнення від відбування покарання.

Проте, у 2005 році прокуратура у Торезькій виправній колонії (№28) за колючим дротом виявила чоловіка, який там знаходиться не повинен. Цей чоловік був засуджений до трьох років позбавлення волі за грабіж і до восьми років за заподіяння тяжких тілесних пошкоджень, а по сукупності – до дев'яти років позбавлення волі. Судовим рішенням Верховного Суду України вирок у частині засудження за заподіяння тяжких тілесних пошкоджень був скасований, а справу направлено на додаткове розслідування. Пізніше ця кримінальна справа була взагалі закрита за відсутністю доказів. Строк покарання за грабіж закінчився у засудженого 3 червня 2004 року, однак звільняти його не поспішали. До втручання прокуратури чоловік незаконно знаходився в установі виконання покарань більше десяти місяців [4, 15].

Слід відзначити, що в Україні цей приклад є швидше поодиноким випадком, аніж сталою практикою протиправного утримання людей в установах виконання покарань після відбуття

ними строку покарання, призначеного вироком суду. Водночас, він є сигналом для Державної кримінально-виконавчої служби України щодо недопущення повторення такої ситуації у майбутньому.

Ув'язненого, який претендує на умовно-дострокове звільнення, можуть не випустити на свободу без так званого «благодійного внеску». Колишні засуджені називають суму в 300-600 доларів. Як розповів 28-річний Павло представнику українського засобу масової інформації, внесок у колонії зазвичай беруть не грошима, а будматеріалами. Крім того, умовно-дострокове звільнення засуджений отримує тільки маючи заохочення за сумлінну працю і без дисциплінарних стягнень. Тому поширеною у зоні практикою стала відмова ув'язнених від зарплати і згода на понаднормову роботу [5].

Можливі й випадки хабарництва. Так, до правоохоронців звернулася ніде не працююча 22-річна жінка із заявою про те, що начальник однієї із виправних колоній вимагає у неї дві тисячі доларів за умовно-дострокове звільнення з ув'язнення її знайомого, який відбуває там строк покарання. Посадовець обіцяв за хабар підготувати та подати до суду необхідні для цього документи. Під час проведеної операції співробітниками відділу по боротьбі з корупцією УБОЗ офіцер був спійманий «на гарячому». Матеріали справи направлені до прокуратури [6, 15].

Наведені ситуації свідчать про можливий вплив службових осіб установ виконання покарань на звільнення осіб від відбування покарань та, зокрема, його негативний прояв.

Крім службових осіб установ виконання покарань на звільнення осіб від відбування покарання можуть негативно вплинути й суди. Зокрема, як засвідчують перевірки Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з виїздом на місця, суди байдуже ставляться до розгляду матеріалів про звільнення засуджених від відбування покарання у зв'язку з наявністю тяжкої невиліковної хвороби.

Так, до міжобласної протитуберкульозної лікарні при Жданівській виправній колонії (№3) 10 вересня 2002 року прибув А. Тюпа, засуджений за ч.1 ст.121, ч.2 ст.122, ч.2 ст.185, ст.70 Кримінального кодексу України до 8 років позбавлення волі. У Донецькому слідчому ізоляторі йому вперше було встановлено діагноз: фіброзно-кавернозний туберкульоз легенів у фазі інфільтрації та розпаду. У міжобласній лікарні отримував лікування у повному обсязі відповідно до рекомендацій Міністерства охорони здоров'я України. Попри проведені лікування, стан хворого погіршувався. Спеціальною медичною комісією були підготовлені обґрунтовані матеріали про необхідність звільнення засудженого з місць позбавлення волі у зв'язку з тяжкою хворобою, яка позбавляє його можливості відбувати покарання. Висновок медичної комісії та відповідні матеріали двічі – 28 липня та 14 серпня 2003 року – направлялися до Жданівського районного суду Донецької області, який двічі відмовив у звільненні засудженого, керуючись тим, що він раніше відбував покарання та вчинив тяжкий злочин. 30 вересня 2003 року засуджений А. Тюпа від прогресуючого фіброзно-кавернозного туберкульозу легенів помер [7, 300-301].

14 серпня 2003 року до міжобласної лікарні для засуджених при Дар'ївській виправній колонії (№10) на стаціонарне лікування з діагнозом СНІД прибув В. Семков, засуджений за ч.1 ст.263, ч.2 ст.194, ч.2 ст.115, ч.2 ст.187, ч.1 ст.70 Кримінального кодексу України до 11 років позбавлення волі. Спеціальною медичною комісією були підготовлені матеріали про необхідність звільнення засудженого з місць позбавлення волі у зв'язку з тяжкою хворобою і 16 вересня 2003 року передані до Білозерського районного суду Херсонської області для прийняття рішення. Проте суд 3 жовтня 2003 року відмовив засудженому у звільненні від відбування покарання у зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину. 22 жовтня 2003 року через наростаючі явища набряку головного мозку хворий помер [7, 301].

Як приклад позитивного впливу службових осіб установ виконання покарань на звільнення від відбування покарань, можна навести випадок підготовки керівництвом Качанівської виправної колонії (№54) від імені 85-річної засудженої до позбавлення волі О.М. Самойляк клопотання про помилування [8, 13].

При цьому, Комісією при Президентіві України в питаннях помилування лише за результатом розгляду повторного клопотання про помилування було внесено Президентіві України пропозицію про застосування помилування до О.М. Самойляк [9, 15].

Зауважимо, що не можна виключати неможливість як позитивного, так і негативного впливу на звільнення осіб від відбування покарання й інших суб'єктів, причетних до питань звільнення від відбування покарань.

Отже, на звільнення осіб від відбування покарання, а звідси й на припинення обмежень їх особистих немайнових прав, можуть як позитивно, так і негативно впливати службові особи установ виконання покарань, суди та інші суб'єкти, причетні до питань звільнення від відбування покарань.

З урахуванням викладеного, можна дійти таких висновків.

1. Засуджені до позбавлення волі по-різному ставляться до обсягу обмежених особистих немайнових прав – декого він задовольняє, а декого й ні. При цьому, задоволення обумовлюється економічними або соціальними причинами.
2. Припинення обмеження особистих немайнових прав засуджених до позбавлення волі залежить від їх поведінки та може бути ними як прискорене, так і затримане.
3. На припинення обмеження особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть як позитивно, так і негативно впливати службові особи установ виконання покарань, суди та інші суб'єкти, причетні до питань звільнення від відбування покарань.

Наведені результати дослідження мають загальний базовий характер та можуть стати у нагоді тим, хто опікується проблемами особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Серов И. Зэки не хотят выходить на волю из-за кризиса / И. Серов // Сегодня. Газета. – 2009. – 9 апреля. – № 75к (3208). – С. 6.
2. Золотухина И. Жизнь без надежды / И. Золотухина // Комсомольская правда в Украине. Газета. – 2009. – 1 июня. – № 116 (3226/24621). – С. 6-7.
3. Комаров Д. Дамы в тюрьме живут, как за каменной стеной / Д. Комаров // Известия в Украине. Газета. – 2008. – 12 декабря. – № 233/717. – С. 11.
4. Смирнова Е. В одной из колоний Донецкой области нашли ... «лишнего» заключённого, незаконно находившегося за колючей проволокой более десяти месяцев / Е. Смирнова // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2005. – 24 мая. – С. 15.
5. Абибок Ю. Сколько стоит выйти из тюрьмы и стоит ли это делать, или будни украинских заключённых [Электронный ресурс] / Ю. Абибок // Информационное агентство «ОстроВ». – 2012. – 27 июня. – Режим доступа : <http://www.ostro.org>
6. Карнаухов С. За условно-досрочное освобождение заключённого начальник одной из Львовских колоний требовал две тысячи долларов / С. Карнаухов // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2009. – 26 марта. – С. 15.
7. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : Третя щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] / Н.І. Карпачова. – Режим доступа : <http://www.ombudsman.gov.ua>
8. Василь М. Чтобы оплатить заказное убийство родственницы, 83-летняя пенсионерка несколько месяцев платила нанятому пьянчужке по две-три гривни с ... пенсии. На днях служба по вопросам помилования отказала ветерану великой отечественной войны / М. Василь // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2005. – 2 июля. – С. 13.
9. Цинклер Е. «На колени перед всеми становлюсь, благодарю за то, что помогли мне выйти на свободу» / Е. Цинклер // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. – 2005. – 7 сентября. – С. 15.

ПРОБЛЕМА ПРАВОВИХ ПІДСТАВ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Шиян Д.С., к.ю.н., доцент

*Інститут управління та права
Запорізького національного технічного університету*

У статті досліджуються проблемні питання визначення правових підстав призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за кримінальним правом України. Пропонується визначити у ст.55 КК правові підстави для призначення цього виду покарання не лише як додаткового, але й основного. В обох випадках підстави мають бути єдині: злочин вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю.

Ключові слова: правові підстави, призначення покарання, позбавлення права, обіймати посади, займатися діяльністю.

Шиян Д.С. ПРОБЛЕМА ПРАВОВЫХ ОСНОВАНИЙ НАЗНАЧЕНИЯ ЛИШЕНИЯ ПРАВА ЗАНИМАТЬ ОПРЕДЕЛЁННЫЕ ДОЛЖНОСТИ ИЛИ ЗАНИМАТЬСЯ ОПРЕДЕЛЁННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ / Институт управления и права Запорожского национального технического университета, Украина

В статье исследуются проблемные вопросы определения правовых оснований назначения наказания в виде лишения права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью по уголовному праву Украины. Предлагается определить в ст.55 УК правовые основания для назначения этого вида наказания не только в качестве дополнительного, но и основного. В обоих случаях основания должны быть едины: преступление совершено с использованием занимаемой должности или в связи с занятием определённой деятельностью.

Ключевые слова: правовые основания, назначение наказания, лишение права, занимать должности, заниматься деятельностью.

Shiyan D.S. THE PROBLEM OF DETERMINING THE LEGAL BASIS OF SENTENCING IN THE DEPRIVATION OF THE RIGHT TO OCCUPY CERTAIN POSITIONS OR ENGAGE IN CERTAIN ACTIVITIES / Institute of management and law Zaporizhzhya national technical university, Ukraine

The article deals with the problematic issues determining the legal basis of sentencing in the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities under the criminal law of Ukraine.

Its solution will facilitate maximum individualization deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, the correct installation procedure and limits its application to identify those features of the purpose of the punishment that should be considered by the court in its application.

Paying tribute to the work of scientists who are engaged in this issue, it should be recognized that the level of scientific research legal basis sentencing appears to be insufficient. In the theory of criminal law on some of them expressed conflicting points of view, not fully resolved the issue in law, in connection with this litigation experiencing serious difficulties. Therefore there is a need to explore and summarize the expressed opinions and offer their own position on this problem.

The objective of the paper is to solve the problem for determining the legal basis of sentencing in the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities.

A common reason for any of the penalties, including deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, the person is committing a socially dangerous act, which appear to constitute a crime under the Criminal Code of Ukraine, which contains all the elements of the offense and mandatory signs. Also, the legal basis for the appointment of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities as the main penalty is mandatory sanctions in anticipation of his article (sanction of the article) of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine or the appointment of a more lenient sentence than provided by law pursuant to Part 1 Article 69 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to define in Article 55 of the Criminal Code of Ukraine legal basis for punishment in the form of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities not only as an extra, but the main punishment. In both cases, the reason must be the same: the offense is committed with the use of his position, or in connection with a particular activity. Mandatory legal requirement for sentencing in the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, when it is not provided by the relevant article (sanctions of the article) of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, the Court is impossible for saving sentenced to hold certain positions or engage in certain activities. Deals with a form of punishment as a primary or supplemental may be appointed only in cases where the crime was linked to the position held by the offender, or the activity which he is engaged, and the perpetrator during the commission of a crime actually and lawfully occupied that position, which he used to commit a crime or engaged in that activity in connection with which the offense was committed.

Key words: legal basis, imposition of punishment, deprivation of the right, hold positions, engage in activities.

У статті досліджується проблема визначення правових підстав призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі для скорочення викладення – «позбавлення права...»).

Її вирішення сприятиме максимальній індивідуалізації «позбавлення права...», правильному встановленню порядку і меж його застосування, виявленню тих особливостей призначення цього виду покарання, які повинні враховуватися судом при його застосуванні.

У юридичній літературі певна увага приділяється правовим підставам призначення цього виду покарання. На монографічному рівні цю проблему досліджували В.П. Махоткін (Москва, 1971 р.) [1] та В.І. Тютюгін (Харків, 1982 р.) [2]. Однак ці роботи виконані на базі кримінального законодавства, що втратило чинність. Деякі аспекти цього питання розглядав у 2009 р. Ю.А. Пономаренко на рівні монографії «Види наказаний по уголовному праву Украины» [3]. Віддаючи належне роботам зазначених та інших учених, слід визнати, що рівень наукового дослідження правових підстав призначення покарань видається недостатнім. У теорії кримінального права про певні з них висловлені суперечливі точки зору, не повною мірою врегульоване це питання в законодавстві, у зв'язку з цим судова практика зазнає серйозних труднощів. А тому виникає необхідність дослідити та підсумувати висловлені точки зору та запропонувати власну позицію щодо зазначеної проблеми.

Метою статті є вирішення проблемних питань визначення правових підстав призначення покарання у виді «позбавлення права...».

Призначення покарання є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності і завершальною стадією застосування кримінально-правової норми щодо особи, визнаної судом винною у вчиненні злочину.

Воно полягає у визначенні певного виду та розміру покарання, необхідного та достатнього для досягнення мети покарання по конкретному кримінальному провадженню. Можливість призначення законного, обґрунтованого та справедливого покарання значною мірою залежить від законодавчого визначення положень, якими має керуватися суд при призначенні покарання.

Згідно з ч.1 ст.2 Кримінального кодексу України (далі для скорочення викладення, якщо не зазначено інше, – КК), підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК [4]. Правові ж підстави для призначення покарання КК не визначені. Оскільки застосування норм кримінального права з призначенням покарання, у тому числі покарання у виді «позбавлення права...», є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності [5, 4], то і підстава для призначення покарання повинна співпадати з підставою кримінальної відповідальності або співвідноситися з нею як часткове і загальне.

Отже, загальною підставою призначення будь-якого покарання, у тому числі й «позбавлення права...», є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, тобто, містить усі елементи складу злочину та їх обов'язкові ознаки. Відсутність хоча б однієї з обов'язкових ознак елементів складу злочину породжує відсутність цього елементу, до якого вона належить, а відсутність елементу складу злочину породжує відсутність усього складу злочину. Якщо немає складу злочину, то у цьому випадку не може йти мова про кримінальну відповідальність, а отже, і про покарання. Поряд із цією підставою існують ще й інші підстави та умови, які стосуються призначення лише виключно покарання у виді «позбавлення права...».

Хоча злочини, за вчинення яких можливе призначення «позбавлення права...» як основного або як додаткового покарання різні, посягають на різні суспільні відносини, вчиняються в різних сферах, різними діяннями, тягнуть настання різних суспільно небезпечних наслідків, але всі вони повинні відповідати певним підставам, які дадуть право суду призначити цей вид покарання за їх вчинення.

Згідно з ч.2 ст.55 КК, «позбавлення права...» може бути призначене у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, лише як додаткове. Зі змісту закону виходить, що як основний цей вид покарання може бути призначений лише у випадках, коли він передбачений у санкції кримінально-правової норми, крім призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Отже, підставою для призначення

покарання у виді «позбавлення права...» як основного є обов'язкове передбачення його в санкції статті Особливої частини КК, крім призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, відповідно до ст.69 КК.

Як вдало зазначає В.І. Тютюгін, додаткове покарання, передбачене у ст.55 КК, може бути призначене у випадках, якщо воно:

- 1) безпосередньо передбачене в санкції статті Особливої частини КК. Причому, у санкції воно може бути передбачене або як обов'язкове, або як факультативне додаткове покарання. У першому випадку відмова від його призначення припустима лише при застосуванні ч.2 ст.69 КК, а в другому – питання про доцільність його призначення вирішує суд;
- 2) непередбачене в санкції статті Особливої частини КК, але з урахуванням характеру злочину, вчиненого з використанням певної посади або діяльності, особи винного та інших обставин справи призначається судом на підставі ч.2 ст.55 КК з обов'язковим мотивуванням у вирокі прийнятого рішення і посиланням на цю норму закону;
- 3) передбачене в санкції статті, частини статті Особливої частини КК як одне з кількох, альтернативно зазначених у ній основних покарань, але не призначене судом у цій якості. Призначаючи в таких випадках інше, альтернативно передбачене в санкції основне покарання, суд вправі призначити «позбавлення права...» як додаткове покарання. Проте, призначення цього додаткового покарання здійснюється тут не відповідно до санкції норми Особливої частини КК, а також на підставі ч.2 ст.55 КК. Тому прийняте судом рішення повинно бути мотивоване у вирокі з обов'язковим посиланням на ч.2 ст.55 КК [6, 204].

«Позбавлення права...» має бути встановлене лише за злочини зі спеціально-конкретним суб'єктом, ознаками якого є використання певної посади або діяльності для вчинення злочину. Якщо «позбавлення права...» передбачене в санкції норми Особливої частини КК як одне з кількох, альтернативно зазначених у ній основних покарань, але за наявності підстав для його призначення не призначене судом у цій якості, суду пропонується призначити досліджуваний вид покарання як додатковий відповідно до ч.2 ст.55 КК.

У зв'язку з цим, пропонується в майбутній відповідній постанові Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі для скорочення викладення – ВССУ) закріпити таке положення: «Якщо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК як основне покарання, у випадку призначення за цей злочин іншого основного покарання, рекомендувати судам у вирокі обговорювати питання про призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання відповідно до ч.2 ст.55 КК. У разі непризначення цього виду покарання як додаткового у вирокі мають бути зазначені відповідні мотиви».

Досліджуваний вид покарання як додатковий передбачений у багатьох санкціях статей Особливої частини КК, але поряд із цим не можна забувати про те, що, згідно з ч.2 ст.55 КК, «позбавлення права...» як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого **за посадою** або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи, суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до п.17 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», «позбавлення права...» застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину **було пов'язане з посадою** підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю [7, 13]. Проте, на нашу думку, те, що злочин, вчинений за посадою, не означає, що він вчинений з використанням цієї посади. Формулювання «з урахуванням злочину, вчиненого **за посадою**» є незрозумілим, розмитим, широким і не досить вдалим, оскільки можна вчинити злочин за посадою, але без її використання. Наприклад, якщо бухгалтер, який завдяки своїй посаді має вільний доступ до приміщення, де зберігається майно, вчинить його викрадення, цей злочин буде вчинений за посадою, але без використання фактично виконуваних винним певних функцій та прав.

Використання займаної посади можливе і при вчиненні злочинів шляхом бездіяльності. М.І. Мельник вважає, що зловживання службовим становищем – це будь-яке умисне **використання** службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою [8, 960]. А цей злочин може бути вчинений і шляхом бездіяльності. Тобто зловживання службовим становищем шляхом бездіяльності – це також **використання** певних прав та можливостей... До того ж, М.І. Мельник вказує, що службова недбалість (яка, до речі, може бути вчинена шляхом бездіяльності) не може бути вчинена без використання службовою особою свого службового становища [8, 955].

Отже, «з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою» пропонується замінити на «з урахуванням характеру злочину, вчиненого з використанням займаної посади».

Згідно з ч.2 ст.55 КК, умовами призначення «позбавлення права...» як додаткового покарання й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК, є внутрішнє переконання суду в неможливості збереження за засудженим права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю з урахуванням: характеру злочину, вчиненого з використанням займаної посади або у зв'язку із заняттям певною діяльністю; особи засудженого; інших обставин справи. При цьому посилання на ч.2 ст.55 КК у вирокі суду є обов'язковим [9, 269].

У КК Російської Федерації (далі для скорочення викладення – РФ) [10] та Республіки Білорусь [11], як і в КК України, передбачена можливість призначення розглядуваного виду покарання як додаткового у випадках, коли він не передбачений у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК. Однак, на відміну від КК України, у КК РФ та Республіки Білорусь не визначена обов'язкова підстава – вчинення злочину лише з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, як це зроблено в ч.2 ст.55 КК. Хоча за кримінальним правом РФ, так як і за кримінальним правом України, ця підстава є завжди обов'язковою при призначенні цього виду покарання як основного або як додаткового. Тобто за теорією кримінального права України суд може призначити засудженому покарання у виді «позбавлення права...» лише в тому випадку, якщо він володів таким правом і, вчиняючи злочин, зловживав ним.

В.П. Махоткін вважає, що обов'язковою умовою для призначення покарання у виді «позбавлення права...» визнання судом за неможливе збереження за засудженим права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1, 8]. Тут ідеться про загальновідомі, так звані, судовий розсуд та внутрішнє переконання суду, законодавчого визначення яких не існує [12, 36-38]. Внутрішнє переконання – це внутрішня сила, що спонукає переконання, формується під час судового розгляду кримінальної справи, і в кінцевому результаті визначає переконливість кожного із розглянутих доказів судом, зокрема, і питання винуватості особи у вчиненні злочину загалом [13, 15]. Водночас, суддівське рішення про призначення покарання, що ґрунтується не тільки і не стільки на підставі букви закону, скільки на підставі свого власного переконання (чи не «соціалістичної правосвідомості?»), може призвести до численних помилок і навіть свідомих порушень та зловживань [14, 85].

У цьому аспекті одним з важливіших питань, пов'язаних з призначенням судами «позбавлення права...» як основного або додаткового покарання, є питання про те, чи є таке призначення правом чи обов'язком суду. Уявляється, що при встановленні у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК «позбавлення права...» як основного покарання за наявності відповідних підстав, його призначення – це право суду. Адже суду належить право з основних покарань, що передбачені у санкції альтернативно, відповідно до ст.65 КК, обрати те, що вважатиметься необхідним і достатнім для досягнення мети покарання, визначеної у ч.2 ст.50 КК. Призначення «позбавлення права...» як додаткового у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, є також правом суду, оскільки у ч.2 ст.55 КК зазначено, що у цьому випадку воно може бути призначене за умови, що з урахуванням характеру злочину, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

При встановленні у санкції норми Особливої частини КК «позбавлення права...» як додаткового обов'язкового або факультативного, за наявності відповідних підстав, його призначення – це обов'язок суду. У випадку встановлення в нормі досліджуваного виду покарання як додаткового обов'язкового його непризначення можливе лише на підставах, передбачених ч.2

ст.69 КК. У випадку наявності у статті розгляданого виду покарання як додаткового факультативного та наявності підстав його призначення суд має його застосувати; його непризначення можливе лише щодо осіб, дії яких кваліфікуються за цією ж кримінально-правовою нормою, але вчинення злочину якими не пов'язане з використанням певної посади або діяльності (співучасники злочину зі спеціальним суб'єктом та ін.). Безпідставне непризначення «позбавлення права...» як додаткового покарання засудженому, якщо він використав певну посаду або діяльність для вчинення злочину, за який воно встановлено у санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК, є істотним порушенням закону, що може потягнути за собою скасування вироку.

Вважаємо, що визнання судом за неможливе збереження за засудженим права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є обов'язковою умовою лише при призначенні «позбавлення права...» як додаткового покарання, коли воно не передбачено у санкції норми Особливої частини КК.

У літературі існує суперечлива думка про те, що «позбавлення права...» може бути призначене навіть тоді, коли, незалежно від безпосереднього зв'язку злочинної поведінки з виконанням професійних функцій, винний втратив моральне право на виконання трудової функції, що вимагає високого особистого престижу, авторитету [1, 7-8; 15, 90]. Наприклад, Ю.О. Красиков вважає, що призначити цей вид покарання доцільно й у тому випадку, коли винний вчинив злочин, що дискредитує його і свідчить про неможливість використовувати його на цій роботі (наприклад, педагог вчинив згвалтування) [16, 362]. Однак, навряд чи можна погодитися з цією позицією, оскільки, як правильно зазначає М.І. Бажанов, це може призвести до надто широкого застосування досліджуваного виду покарання, до зайвого позбавлення суб'єктивних прав особистості [17, 206-207].

У ст.55 КК відсутнє закріплення правових підстав призначення «позбавлення права...» як основного покарання та як додаткового, коли воно передбачено у санкції норми Особливої частини КК. На нашу думку, в обох випадках підстави мають бути єдині, однакові для призначення як основного, так і додаткового покарання: злочин вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю.

Ще відомий російський вчений М.С. Таганцев зазначав, що досліджуване покарання повинно призначатися за ті злочини, які за супровідними обставинами можуть зробити небезпечним збереження за засудженим цих прав, через установлені судом його нездатності або недбальства й навіть зловживання в користуванні цими правами [18, 1268]. Застосування такого покарання, як визначав М.Д. Сергієвський, повинно залежати від індивідуальних властивостей злочинного діяння, наскільки вони свідчать про необхідність обмеження прав винного [19, 180].

Визначаючи основні підстави застосування «позбавлення права...», М.І. Бажанов слушно зазначив, що це покарання може бути призначено не будь-якій особі, а лише тій, котра обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю, тобто лише спеціальному суб'єктові. Саме тому, на його думку, це покарання відносять до числа так званих спеціальних покарань, які можуть застосовуватися лише до певного кола осіб [17, 208-209].

Як правильно визначає В.І. Тютюгін, безпосередній зв'язок між посадою, яку обіймає особа, діяльністю, якою вона займається і злочинним діянням полягає в тому, що особа користується їх перевагами для вчинення злочину або не виконує чи виконує неналежним чином спеціальні обов'язки, які покладені на неї, внаслідок недобросовісного до них відношення, відсутністю необхідних навичок і т. п., що призводить до настання шкідливих наслідків [2, 28].

Використання службового (посадового) становища, службової, професійної або іншої діяльності, регламентованої відповідними правилами, виступає тут начебто засобом, способом посягання на об'єкт і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками, що настали [2, 29].

Виникає питання про сутність цієї підстави. Злочин вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю за таких умов. Злочин вчинив спеціально-конкретний суб'єкт, ознаками якого є обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю, і з об'єктивної сторони при вчиненні суспільно небезпечного діяння мало місце використання цієї посади для вчинення злочину або зв'язок цієї діяльності з вчиненням злочинном. Тобто, завдяки зв'язку ознак спеціально-конкретного суб'єкта злочину (обіймання

певної посади або зайняття певною діяльністю) з ознаками об'єктивної сторони злочину (вчинення злочину з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю) проявляється зв'язок складу злочину (диспозиції норми Особливої частини КК) з покаранням у виді «позбавлення права...» (санкцією цієї норми).

Вчинення злочину з використанням займаної посади полягає у використанні або неналежному використанні при вчиненні злочину посадового (службового) становища, посадових (службових) прав і повноважень.

Вчинення злочину у зв'язку із зайняттям певною діяльністю полягає у вчиненні злочину безпосередньо пов'язаного зі службовою, професійною діяльністю або іншою діяльністю, регламентованою відповідними правилами. Зловживання службовими або професійними обов'язками, порушення, недотримання чи неналежне виконання їх або інших відповідних правил, що встановлюють права та обов'язки, повинно безпосередньо пов'язуватися із вчиненням злочину. Тобто, тягнути вчинення злочину, виступати суспільно небезпечним діянням як ознакою об'єктивної сторони злочину або бути злочином.

Іншими словами, цей вид покарання може бути призначений як основний або як додатковий лише за умови вчинення винним злочину з використанням певної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. Вчинений злочин, за об'єктивними ознаками, повинен бути безпосередньо пов'язаний з виконанням ним своїх службових (посадових) повноважень, службовою, професійною або іншою діяльністю, регламентованою відповідними правилами. Відтак, і суд може позбавити засудженого права обіймати саме ту категорію посад або займатися тією діяльністю, із якими був безпосередньо пов'язаний вчинений ним злочин [20, 6; 21, 233-236].

Отже, використання займаної посади для вчинення злочину або зв'язок злочину із зайняттям певною діяльністю є обов'язковою підставою призначення «позбавлення права...» як основного або як додаткового; крім того, урахування характеру злочину, особи засудженого та інших обставин справи і визнання судом за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є умовою призначення «позбавлення права...» як додаткового у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК, або як основного.

Тому необхідно зазначити у ст.55 КК обов'язкову підставу призначення «позбавлення права...» як основного або як додаткового лише у випадку вчинення злочину з використанням певної посади або діяльності.

Суд може позбавити винного права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за наявності інших підстав, лише якщо він обіймав посади або займався діяльністю законно. Якщо винна особа обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю незаконно, суд не може позбавити винного робити це законно, оскільки у такому випадку засуджений може продовжувати обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю незаконно. Обіймання певної посади або здійснення певної діяльності обов'язково повинні мати юридичні підстави на момент вчинення злочину. Фактичне виконання певних обов'язків або здійснення певної діяльності не створює підстав для призначення цього виду покарання.

Однак, на практиці такі випадки мають місце. Так, Слов'янський міський суд Донецької області засудив А., Центрально-міський районний суд м. Горлівки Донецької області засудив М., К.А. та К.В. за зайняття ними забороненими видами господарської діяльності і призначив кожному додаткове покарання у виді позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю [22; 23]. Петровський районний суд м. Донецька засудив С.Л., С.А. та Б. за те, що вони, не маючи спеціального дозволу – ліцензії, займалися незаконним виробництвом шампанського, і призначив їм додаткове покарання у виді позбавлення права займатися законною підприємницькою діяльністю, пов'язаною з виробництвом алкогольних напоїв [24]. У цих випадках суд засудив винних за зайняття незаконною підприємницькою діяльністю і парадоксально заборонив їм займатися такою діяльністю законно.

Гірняцький районний суд м. Макіївки Донецької області засудив К. за ухилення від сплати податків і призначив йому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням обов'язків з обчислення та сплати податків до бюджету, подання податкових декларацій і розрахунків [25]. У цьому випадку суд за незаконну несплату податків

необґрунтовано заборонив обіймати посади, пов'язані із законною їх сплатою. Отже, підставою призначення «позбавлення права...» є те, що особа повинна не тільки дійсно, але й законно обіймати посади або займатися діяльністю, що вона використовувала для вчинення злочину. Обіймання певної посади або здійснення певної діяльності обов'язково повинні мати юридичні підстави на момент вчинення злочину. Фактичне виконання певних обов'язків або здійснення певної діяльності не створює підстав для призначення цього виду покарання. При встановленні зазначених обставин суд зобов'язаний призначати цей вид покарання.

Отже, досліджуваний вид покарання як основний або як додатковий може бути призначений лише у випадках, якщо злочин був пов'язаний з посадою, яку обіймає винний, або з діяльністю, якою він займається, а також винний під час вчинення злочину законно обіймав ту посаду або займався тією діяльністю, яку він використовував для вчинення злочину [2, 23; 3,79].

Окремо ні характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, ні особистість винного не можуть обґрунтувати необхідність призначення зазначеного покарання у відповідному випадку. Це здатна зробити тільки пов'язаність характеру злочину з посадою або діяльністю особи [26, 366-367].

Отже, загальною підставою призначення будь-якого покарання, у тому числі й «позбавлення права...», є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, тобто, містить усі елементи складу злочину та їх обов'язкові ознаки. Також правовою підставою для призначення «позбавлення права...» як основного покарання є обов'язкове передбачення його в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК або призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом відповідно до ч.1 ст.69 КК. Пропонується визначити у ст.55 КК правові підстави для призначення покарання у виді «позбавлення права...» не лише як додаткового, але й основного покарання. В обох випадках підстави мають бути єдині: злочин вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. Обов'язковою правовою умовою для призначення покарання у виді «позбавлення права...», коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, є визнання судом за неможливе збереження за засудженим права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Аналізований вид покарання як основний або як додатковий може бути призначений лише у випадках, якщо злочин був пов'язаний з посадою, яку обіймає винний, або з діяльністю, якою він займається, а також винний під час вчинення злочину дійсно і законно обіймав ту посаду, яку він використовував для вчинення злочину, або займався тією діяльністю, у зв'язку з якою було вчинено злочин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Махоткин В.П. Лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.П. Махоткин. – М.: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1971. – 18 с.
2. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания по советскому уголовному праву / В.И. Тютюгин. – Х.: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. – 145 с.
3. Пономаренко Ю.А. Виды наказаний по уголовному праву Украины: монография / Ю.А. Пономаренко. – Х.: Издательство „ФИНН”, 2009. – 344 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
5. Фріс П.Л. Застосування кримінального права як форми реалізації кримінально-правової політики в Україні / П.Л. Фріс // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С. 4-9.
6. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. – 1196 с.
7. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. (із змінами, внесеними згідно з

- Постановами Верховного Суду № 18 від 10 грудня 2004 р., № 8 від 12 червня 2009 р., № 11 від 06 листопада 2009 р.) // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1. – Ст. 13.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
  9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка]. – К. : „Форум”, 2001. – Ч. 1 : Загальна частина. – 2001. – 386 с.
  10. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (с последующими изменениями) // Собрание законодательства РФ. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.
  11. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З (с последующими изменениями) // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 1999. – № 76. – 2/50.
  12. Михаль О. Судейское усмотрение при назначении наказания / О. Михаль // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 36-38.
  13. Махінчук В.М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В.М. Махінчук. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 20 с.
  14. Антипов В.І. Щодо основних принципів визначення видів та розмірів покарань за Кримінальним кодексом України / В.І. Антипов // Новий Кримінальний кодекс України : питання застосування і вивчення : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Харків, 25-26 жовт. 2001 р.) / редкол. : Сташис В.В. (голова ред.) та ін. – К.-Х. : „Юрінком Інтер”, 2002. – С. 83-86.
  15. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций : аксиологический аспект / П.П. Осипов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 135 с.
  16. Игнатов А.Н. Курс российского уголовного права / А.Н. Игнатов, Ю.А. Красиков. – М. : Норма, 2002. – Т. 1 : Общая часть. – 2002. – 640 с.
  17. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.И. Бажанов. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1980. – 216 с.
  18. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции. Часть Общая / Н.С. Таганцев. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1902. – Т. II. – 1460 с.
  19. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право : пособие к лекциям. Часть общая / Н.Д. Сергеевский. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1900. – 364 с.
  20. Мельникова Ю. Лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью / Ю. Мельникова, Н. Алиев // Сов. юстиция. – 1980. – № 11. – С. 6-7.
  21. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и её реализация в борьбе с преступностью / Н.А. Стручков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 288 с.
  22. Архів Слов'янського міського суду Донецької області. Кримінальна справа № 1-1027/1999
  23. Архів Центрально-міського районного суду м. Горлівки Донецької області. Кримінальна справа № 1-169/2000.
  24. Архів Петровського районного суду м. Донецька. Кримінальна справа № 1-200/1999.
  25. Архів Гірняцького районного суду м. Макіївки Донецької області. Кримінальна справа № 1-41/1999.
  26. Благов Е.В. Применение уголовного права (теория и практика) / Е.В. Благов. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 505 с.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ВИХОВНИМИ КОЛОНІЯМИ

Воляннюк О.Д., старший інспектор

Національна академія внутрішніх справ

У статті проаналізовано кримінально-виконавчі заходи щодо запобігання злочинам виховними колоніями. Зазначено, що злочинність неповнолітніх має високий ступінь соціальної небезпеки, який визначається негативними тенденціями на сучасному етапі. Вказано про необхідність удосконалення виховних колоній у сфері кримінально-виконавчих заходів щодо запобігання злочинів, які вчиняються у виховних колоніях.

Ключові слова: виховні колонії, пенітенціарна система, соціально-виховна робота, соціально-психологічна робота, заходи виховного характеру, формування особистості підлітка, професійно-технічне навчання.

Воляннюк О.Д. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ВОСПИТАТЕЛЬНЫМИ КОЛОНИЯМИ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье проанализированы уголовно-исполнительные меры по предотвращению преступлений воспитательными колониями. Указано, что преступность несовершеннолетних имеет высокую степень социальной опасности, которая определяется негативными тенденциями на современном этапе. Указано на необходимость совершенствования воспитательных колоний в сфере уголовно-исполнительных мер по предотвращению преступлений, которые совершаются в воспитательных колониях.

Ключевые слова: воспитательные колонии, пенитенциарная система, социально-воспитательная работа, социально-психологическая работа, попечительские советы, мероприятия воспитательного характера, формирование личности подростка, профессионально-техническое обучение.

Volyanuyk O.D. PENAL MEASURES FOR CRIME PREVENTION EDUCATIONAL COLONIES / National academy of internal affairs, Ukraine

The article analyzes the penal measures to prevent crimes correctional facilities. Indicated that juvenile delinquency has a high degree of social danger, defined by negative trends today. Specified the need to improve correctional facilities in the penal measures to prevent the crimes that are committed in correctional facilities.

Stressed the importance of the subject so that is that the current Criminal Code of Ukraine at the legislative level in the near future ended the diverse views on the definition of priority between the correction and rehabilitation. Article 50 of the Criminal Code of Ukraine states that punishment is intended not only punishment, but correction and prevention of new crimes by prisoners and others. Article. 1 CEC of Ukraine, which defines the purpose and objectives of penal legislation provides that the penal legislation of Ukraine regulates the procedure and subject to criminal penalties and serving to protect the interests of individuals, society and the state by way of providing correct and resocialization, prevention of new criminal offenses as prisoners, and others. A problem of penal legislation of Ukraine is to define the principles of execution of criminal penalties, the legal status of prisoners, guarantees protection of rights and legitimate interests of their duties, order application of enforcement measures to correct and prevent antisocial behavior, identification of the bodies and institutions penal, their function and activity, supervision and control over the execution of criminal penalties for public participation in this process, regulation agenda and terms of reference and serving criminal sentences, exemption from punishment, assistance to persons exempt from punishment, control and supervision of .

Also carried out the analysis methods of socio-educational work with inmates in correctional facilities makes it possible to conclude that the modeling method of educational work with minors, we have outlined only way to overcome any need to move in the development of technologies of social and educational work in correctional facilities.

Key words: educational colonies, prisons, social-educational work, social and psychological work, activities of educational character, formation of the personality of the teenager, vocational training.

Чинний КК України на законодавчому рівні на найближчий час поклав кінець різноманітним поглядам щодо визначення пріоритету між *виправленням та перевихованням*. Стаття 50 КК України зазначає, що покарання має на меті не тільки кару, а й *виправлення* засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1].

Ст.1 КВК України, яка визначає мету та завдання кримінально-виконавчого законодавства, передбачає, що кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. А завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів

виконання кримінальних покарань, правового положення засуджених, гарантій захисту їхніх прав і законних інтересів, їхніх обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості у цьому процесі; регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Неповнолітні, що скоїли злочини, відбувають покарання у виховних колоніях кримінально-виконавчої системи України. У цих закладах забезпечується ізоляція засуджених та застосування до них виховного впливу, метою якого є їх виправлення і ресоціалізація. Основним засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, згідно ст.123 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, є соціально-виховна робота [2].

Соціально-виховна робота визначається як цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота із засудженими спрямована на виконання таких завдань:

- формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною працею;
- формування в засуджених сумлінного ставлення до праці;
- дотримання засудженими вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки;
- підвищення засудженими загальноосвітнього і культурного рівнів.

Соціально-виховна робота складається з таких компонентів:

- виховна робота – система педагогічно обґрунтованих заходів, спрямованих на корекцію поведінки засуджених з метою досягнення позитивних інтелектуальних, духовних і фізичних змін в їх особистості та усунення особистісних деформацій;
- соціальна робота – специфічний вид комплексної діяльності по наданню соціальної допомоги, спрямований на забезпечення всебічної життєдіяльності людини в умовах позбавлення волі, відтворення повноцінної людської особистості, формування та збереження корисних навичок та відновлення й розвиток соціальних зв'язків;
- психологічна робота – професійна діяльність психологів щодо надання засудженим психологічної допомоги у попередженні психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість, розробки і реалізації спільно з персоналом установ виконання покарань індивідуальних програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених.

Для безпосередньої організації соціально-виховної роботи її особами, позбавленими волі, в установах виконання покарань, функціонують соціально-психологічні служби. Основною структурною ланкою у системі соціально-психологічної служби є відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань, що існують у кожній установі виконання покарань.

Діяльність виховних колоній має специфічні властивості, що зумовлені особливостями контингенту, який перебуває в цих установах. Педагогічний процес у виховних колоніях складається з таких основних елементів:

- загальноосвітнє та професійно-технічне навчання;
- організація праці неповнолітніх;
- організація соціально-психологічної роботи;
- залучення неповнолітніх до культурно-масової та фізкультурно-спортивної роботи;
- формування колективу неповнолітніх засуджених [3].

Характерною особливістю організації педагогічного процесу є обов'язкова активна участь самих засуджених у цьому процесі. У виховних колоніях для неповнолітніх режим відбування покарання більш м'який, має менше обмежень, ніж в установах виконання покарань (УВП) для

повнолітніх засуджених. Він забезпечує надання вихователям більше можливостей для максимального використання педагогічних прийомів та методів впливу на неповнолітніх засуджених.

Навчання неповнолітніх у загальноосвітніх школах здійснюється за навчальним планом вечірніх шкіл, оскільки їм доводиться поєднувати навчання з працею. Слід відмітити, що крім психологів, які працюють у відділенні соціально-психологічної служби установи, у школі також є психолог.

Адміністрація установ виконання покарань всебічно сприяє загальноосвітньому та професійно-технічному навчанню засуджених, у разі потреби надає їм допомогу в отриманні консультацій, придбанні підручників та посібників.

Особливістю організації навчання вихованців є те, що більшість з них мають негативне ставлення до навчання, до школи, до вчителів, не мають навичок самостійної систематичної навчальної роботи, через те, що до засудження були відраховані зі школи, або відвідували її не регулярно, не виконували домашні завдання тощо. Тому одним із головних завдань загальноосвітньої школи є формування у вихованців інтересу до навчання, позитивного ставлення до школи та вчителів, навичок самостійної розумової діяльності, залучення до активної позакласної діяльності [4].

Це досягається:

- авторитетом вчителів та вихователів;
- впровадженням нових методів навчання, ділових ігор, використанням технічних засобів навчання та елементів проблемного навчання;
- організацією позашкільної роботи вихованців шляхом залучення їх до гуртків за інтересами, культурно-масових та фізкультурно-оздоровчих секцій;
- за допомогою наочної інформації;
- розумового, морального, естетичного виховання неповнолітніх засуджених, сприянням формуванню у них правильного світогляду, формуванню та корекції їх правослухняної поведінки.

До професійно-технічного навчання залучаються всі неповнолітні, які не мають необхідної професії для роботи на виробництві.

З цією метою у виховній колонії розроблена система професійної орієнтації неповнолітніх у виборі професії. Вона враховує:

- ✓ бажання вихованця займатись певною роботою;
- ✓ потреби виробництва колонії;
- ✓ здібності, нахили та загальноосвітній рівень вихованця;
- ✓ фізичний стан та здоров'я неповнолітнього тощо [5].

Останнім часом відбувається переорієнтація неповнолітніх на професії, які на сьогодні користуються попитом (будівельники, радіо механіки, оператори комп'ютерної техніки тощо).

Скорочена тривалість робочого часу передбачена для неповнолітніх працівників з метою охорони їхнього здоров'я. Так, для працівників віком від 16 до 18 років встановлений 36-годинний робочий тиждень, віком від 15 до 16 років – 24-годинний робочий тиждень (ст.51 КЗпП). Для учнів віком від 14 до 15 років, якщо учні працюють впродовж навчального року у вільний від занять час, то тривалість їх робочого часу не повинна перевищувати половини тієї норми, яка встановлена для осіб відповідного віку, тобто для учнів віком від 14 до 16 років – не більше 12 годин на тиждень, а віком від 16 до 18 років – 18 годин на тиждень (ст.51 КЗпП).

Нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку. Не допускається залучення до роботи в нічний час працівників у віці до 18 років.

Забороняється залучати до надурочних робіт:

- осіб, молодших 18 років;

- працівників, які навчаються в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні занять.

Для робіт у вихідні дні забороняється залучати працівників, яким не виповнилось 18 років (ст.192 КЗпП). Праця засуджених у виховних колоніях має не стільки економічне, як виховне значення. З метою трудового виховання використовується:

- продуктивна праця на промисловому підприємстві;
- навчально-продуктивна праця за програмою ПТУ;
- самообслуговування в житлових зонах, у школі, ПТУ;
- робота з благоустрою приміщень та території, поточний ремонт житлових та виробничих зон;
- робота в гуртках технічної творчості та декоративно-прикладного мистецтва [6].

Праця вихованців регулюється нормами трудового законодавства і оплачується згідно із встановленими тарифами. Неповнолітніх засуджених не залучають до понад урочної роботи, в нічну зміну, на роботу з шкідливими умовами праці та інше.

Таким чином, залучення вихованців до праці спрямовано, перш за все, на формування позитивного ставлення до неї, оскільки більшість неповнолітніх до засудження суспільно-корисною працею не займалися і мають стійке негативне відношення до неї [7].

Специфіка соціально-психологічної роботи полягає в тому, що нею займаються набагато більше співробітників (вихователі, вчителі, викладачі ПТУ, майстри, представники виробництва тощо). Крім того, вплив на неповнолітніх здійснюється, як правило, у вигляді порад, побажання, нагадування.

Уся виховна робота має бути спрямована на підготовку до звільнення та ресоціалізацію. Налагодження соціальних зв'язків починається з карантину. Окрім офіційних запитів до територіальних органів, листів рідним, повідомлень до центрів зайнятості, направляються листи-клопотання про надання допомоги в реабілітації вихованців-сиріт до центрів соціальних служб для молоді, до служб у справах дітей. Є позитивний досвід надання такої допомоги в Одеській, Львівській, Чернігівській, Донецькій областях. Необхідні знання та навички засуджені одержують на заняттях школи з підготовки до звільнення.

Колектив неповнолітніх має таку структуру: первинний (контактний) колектив – взвод (відділення) в складі 30-35 вихованців (керує вихователь); вторинний (проміжний) колектив – відділення у складі 3-4 взводів (керує старший вихователь); загальний (колонійський) колектив – колонія в складі всіх відділень (керує адміністрація колонії).

Первинні колективи створюються за побутово-шкільним принципом: взвод – клас. У багатьох колоніях застосовується наскрізний принцип: взвод – клас – бригада. Практично таке формування первинних колективів зручне тим, що взвод, який закріплений за одним вихователем формується із групи засуджених, які навчаються в одному класі, працюють на одному підприємстві, навчаються професії в складі однієї групи. Така організація первинного колективу дає можливість об'єднати зусилля вихователя, вчителя і майстра на певній групі засуджених.

Колектив неповнолітніх засуджених має свої органи самоуправління. Такими органами є ради та збори взводів, відділень і колонії. За різними галузями діяльності в колонії створюються суспільні комісії: шкільна, виробнича, клубна, підтримки суспільного порядку, фізкультурно-спортивна, культурно-масова, санітарна секції.

У початковий період перебування в карантині у більшості неповнолітніх засуджених відмічається підвищена тривожність, агресивність, навіюваність, що створює у них мигальний стан готовності до конфлікту, неадекватної реакції на вимоги співробітників установи, до виникнення стану фрустрації. Невизначеність стану, страх зустрічі з колишніми ворогами, можливість не зайняти престижне місце у неофіційному рейтингу поміж вихованців колонії, формують у неповнолітнього засудженого психологічний бар'єр, що перешкоджає налагодженню взаємостосунків із співробітниками закладу.

У цих умовах найбільш ефективною формою виховного впливу на психіку засуджених є сеанси релаксації в кабінеті психоемоційного розвантаження. Вони заспокоюють, знижують імпульсивність реакцій, урівноважують процеси збудження і гальмування. Так, наприклад, засуджені під час перебування в карантині, в більшості випадків змінюють бажання продовжувати відбування покарання після досягнення повноліття в УВП, і мають тверду установку заслужити умовно-дострокове звільнення в даній колонії. Близько 45% засуджених у період перебування в карантині радикально змінюють свої особистісні установки, переосмислюють свою життєву позицію, коректують рівень самооцінки [8].

Особливу увагу необхідно приділяти групам ризику в адаптаційний період. Наприклад, у Прилуцькій колонії (Чернігівська обл.) за такими вихованцями закріплюється психолог, який разом із вихователями проводить індивідуальні бесіди, консультації, психологічний тренінг. У цілому, така робота з особами, які схильні до порушень режиму, проявляють суїцидні тенденції, дозволила знизити в даній установі на 45% випадки делінквентної поведінки поміж неповнолітніх засуджених.

Проведення психологічною службою соціометрії колективів засуджених попереджає конфліктні ситуації на основі вияву об'єктивного групового статусу вихованців. Визначення неформальних лідерів, характеру стосунків вихованців поміж собою спрямоване на переорієнтацію груп із негативною спрямованістю, та вибір кандидатів до активу, а отже і усунення ситуацій, які б призводили засуджених до життєвої кризи.

Для успішної адаптації неповнолітнього, начальник відділення має проводити таку роботу вивчення особової справи:

- 1) проведення ознайомчої бесіди, під час якої заповнює анкету на засудженого: прізвище, ім'я, по батькові; чи має близьких та рідних; кого саме; які стосунки з ними; спеціальність, якщо працював; де вчився і як;
- 2) що може розповісти про своїх друзів: чи бажає з ними листуватися; яка провина у скоєному злочині; хто винний; сам, інші люди (співучасники, родичі); як буде себе поводити в колонії; чим цікавиться (музика, книжки, кіно, поезія, спорт тощо); чим займався та чим цікавився до арешту; чи є бажання раніше звільнитися;
- 3) прийняття засудженого до відділення та постановка йому конкретних завдань.

Якщо неповнолітній відноситься до категорії важковиховуваних, то:

- 1) проведення тестування, з метою складання психологічного портрету особистості та правильного планування подальшої роботи;
- 2) проведення індивідуальної співбесіди з окресленням перспектив, яких можна досягти в колонії;
- 3) закріплення за вихователем, з врахуванням: наявності психологічного контакту між ними; можливості їхньої психологічної сумісності та постійного спілкування; рівня розвитку та досвіду роботи вихователя і бажання працювати із засудженим;
- 4) складання плану роботи на основі ґрунтовного вивчення особистості неповнолітнього з використанням таких методів, як: бесіда, спостереження, природний експеримент, анкетування, аналіз продуктів діяльності;
- 5) робота з неповнолітнім (фіксація динаміки змін у програмі індивідуальної соціально-психологічної роботи із засудженим, звіти шефів, закріпленого співробітника, аналіз результатів).

Отже, здійснений аналіз методів соціально-виховної роботи з засудженими у виховних колоніях дає можливість зробити висновок про те, що моделюючи спосіб виховної роботи з неповнолітніми, ми окреслили тільки шлях, у подоланні якого необхідно рухатись у процесі створення технологій соціально-педагогічної роботи у виховних колоніях.

Головне завдання сучасної виховної колонії полягає в тому, щоб допомогти правопорушнику адаптуватися в суспільстві і тим самим убезпечити суспільство від протиправних дій такого правопорушника.

Використання праці засуджених неповнолітніх не має на меті отримання прибутку підприємствами виховної колонії, а спрямоване передусім, на здобуття вихованцями навичок праці та спеціальності. Оскільки переважна більшість неповнолітніх потрапляють до місць позбавлення волі, не маючи ніякої професії, вони отримують її у виховних колоніях.

Нова філософія виконання покарань стосовно неповнолітніх передбачає, що нині виховний процес – це органічне поєднання виховної, соціальної і психологічної роботи, яка впливає на духовний і фізичний розвиток засуджених, корегує їхню поведінку з метою досягнення позитивних змін особистості, зниження психотравмуючого впливу умов відбування покарання, допомагає у вирішенні соціальних проблем, сприяє поновленню і розвитку соціально корисних зв'язків, підготовці до життя після звільнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. №2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року №394 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>.
3. Кримінальний-виконавчий кодекс України: Закон України від 07 липня 2001 р. № 2453-XVII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>.
4. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
5. Про професійно-технічну освіту: Закон України від 18 травня 1998 р. №103/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103>
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 1 червня 1972 року № 2354-XVII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2354-17>.
7. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах: Наказ МОН України від 30 травня 2006 р. № 419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/419>.
8. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 грудня 2003 р. №275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/275>.

УДК 343.366

ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕПОВАЗІ ДО СУДУ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Шмарін І.О., аспірант

Інститут права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Статтю присвячено дослідженню досвіду кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї. Досліджені в сфері кримінально-правової протидії неповазі до суду законодавства Бельгії, Голландії (Нідерландів), Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Швеції як країн романо-германської правової сім'ї, а також країн-учасниць СНД у відповідній сфері правовідносин. Дослідження даної теми дозволило визначити правову природу неповаги до суду як негативного соціального явища та, використовуючи зарубіжний досвід, сформулювати пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства в сфері відправлення правосуддя.

Ключові слова: зарубіжний досвід, кримінальна відповідальність, модельне законодавство, неповага до суду.

Шмарин И.А. ОПЫТ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕУВАЖЕНИЮ К СУДУ В СТРАНАХ РОМАНО-GERMANСКОЙ ПРАВОВОЙ СЕМЬИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ / Институт права им. Владимира Сташиса Классического частного университета, Украина

Статья посвящена исследованию опыта уголовно-правового противодействия неуважению к суду в странах романо-германской правовой семьи. Исследованы в сфере уголовно-правового противодействия неуважению к суду законодательства Бельгии, Голландии (Нидерландов), Испании, Федеративной Республики Германии, Франции, Швеции как стран романо-германской правовой семьи, в том числе стран-участниц СНГ, в соответствующей сфере правоотношений. Исследование данной темы позволило определить правовую природу неуважения к суду как негативного социального явления и, используя зарубежный опыт, сформулировать предложения по совершенствованию отечественного уголовного законодательства в сфере отправления правосудия.

Ключевые слова: зарубежный опыт, уголовная ответственность, модельное законодательство, неуважение к суду.

Shmarin I.O. THE EXPERIENCE OF CRIMINAL LEGAL COUNTER TO CONTEMPT OF COURT IN COUNTRIES OF ROMANO-GERMANIC LEGAL FAMILY: COMPARATIVE ANALYSIS / Institute of Law after V. Stashisa of Classic Private University, Ukraine

This article analyzes the experience of criminal law combating contempt of court in the countries of Romano-Germanic legal family on the basis of comparative analysis.

The selected theme is actual, because of its research determine the legal nature of contempt of court as a negative social phenomenon in the countries of Romano-Germanic legal family and using foreign experience, to formulate proposals to improve domestic legislation on criminal justice.

The objects of research are public relations related to the liability for crimes that infringe on the established order of administration of justice in the countries of Romano-Germanic law family.

The subject of research is the experience of criminal law combating contempt of court in the countries of Romano-Germanic law family.

The purpose of the article is the research of features of the criminal law combating contempt of court in the countries of Romano-Germanic legal family and determine the prospects of improvement of domestic criminal law in the area of justice.

According to this purpose the following tasks have been formulated:

- to clarify the extent of scientific research of the subject;
- to examine the international experience of criminal law combating against contempt of court in the countries of Romano-Germanic legal family;
- to characterize responsibility for contempt of court as a crime against justice in the countries of Romano-Germanic legal family;
- taking into account the achievements of criminal jurisprudence in the countries of Romano-Germanic legal family to formulate theoretical principles and practical recommendations to further its development, to make proposals for the criminalization of Ukraine in contempt of court as a crime against justice.

A comparative research of international experience in the field of criminal law combating contempt of court in the countries of Romano-Germanic legal family led to the conclusion that in the majority of countries surveyed established criminal penalties for contempt of court in connection with what justified by the need to introduce criminal liability for a wrongful act referred.

Key words: foreign experience, criminal responsibility, model legislation, contempt to court.

Авторитет суду, честь та гідність осіб, які беруть участь у відправленні правосуддя, є важливою умовою реалізації судом своїх функцій. Неповага до суду як форма прояву правового нігілізму негативно позначається на ході процесуальної діяльності, виконання судом своїх завдань з охорони прав та свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, а також позбавляє судовий процес виховної функції. Це дає підстави стверджувати, що однією з нагальних потреб в Україні є створення дієвого механізму правового захисту суду від прояву неповаги до нього.

Дослідження позитивного зарубіжного досвіду нормативного врегулювання в сфері відправлення правосуддя є необхідною умовою поступового розвитку та удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Необхідно зазначити, що в останні десятиріччя простежується гармонізація кримінального законодавства держав континентальної Європи з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів на підставі положень загальноєвропейського кримінального законодавства. Одним із проявів такої гармонізації стало прийняття багатьма європейськими державами нових кодифікованих актів у сфері кримінального права. У ці ж роки розпочався процес входження України в європейський правовий простір, більш активними стали міжнародні зв'язки у межах Європи, у т.ч. в інституційній та науковій сферах.

Слід констатувати, що процес зазначеної гармонізації потребує ретельного аналізу стану і перспектив розвитку кримінального законодавства України в сфері захисту правосуддя.

Дослідженню певних аспектів кримінально-правової компаративістики в сфері злочинів проти правосуддя та кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї в різні часи присвятили свої праці Ю.В. Александров, В.Т. Дзюба, О.О. Дудоров, В.Ф. Опришко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, Ю.С. Шемчушенко, С.С. Яценко та інші. Однак до цього часу в Україні залишається недостатньо дослідженим досвід кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї, що зумовлює відсутність меж гармонізації законодавства країн континентальної Європи та України.

Предметом наукової статті є порівняльний аналіз досвіду кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї.

Мета наукової статті полягає в дослідженні позитивного досвіду кримінально-правової протидії неповазі до суду в цих країнах на основі порівняльного аналізу з метою подальшого формулювання конкретних пропозицій щодо реформування чинного кримінального законодавства України та, як результат, юридичної практики.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішити наступні завдання:

- з'ясувати ступінь наукової розробки даної теми;
- дослідити зарубіжний досвід кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї;
- охарактеризувати відповідальність за неповагу до суду як злочин проти правосуддя в країнах романо-германської правової сім'ї;
- з урахуванням досягнень кримінально-правової науки в країнах романо-германської правової сім'ї сформулювати теоретичні положення і практичні рекомендації, спрямовані на подальший розвиток вітчизняного законодавства, внести пропозиції щодо криміналізації в Україні неповаги до суду як злочину проти правосуддя.

Відмова вітчизняної юридичної науки від ідеологізованих схем при науковому усвідомленні правової дійсності супроводжується великим інтересом до правової глобалізації, визначення впливу на кримінальне право України принципів і норм міжнародного права, особливостей інтегративних процесів у цій сфері [1, 15].

У значній кількості зарубіжних країн, зокрема, і країн Європейського Союзу, адміністративно-деліктне законодавство фактично відсутнє, що, у свою чергу, зумовлює відсутність поділу протиправних діянь на правопорушення та злочини. У зв'язку із цим, в переважній більшості країн романо-германської правової сім'ї неповага до суду кваліфікується як злочин проти правосуддя, за який передбачена кримінальна відповідальність [2, 145].

У законодавствах майже всіх країн світу закріплені положення щодо забезпечення правосуддя від проявів неповаги або образи по відношенню до суду. Визначення форм такої неповаги у будь-якому випадку має своє значення і охоплює великий спектр дій та вчинків як учасників процесу, так і сторонніх осіб, які заважають відправленню правосуддя в цілому.

На думку К.Н. Харисова, неповагу до суду слід розцінювати комплексно, а не лише як завуальовану форму втручання в його діяльність по відправленню правосуддя [3, 24].

Наприклад, в Кримінальному кодексі Бельгії передбачена самостійна глава під назвою „Про образи та акти насилля по відношенню до міністрів, членів законодавчих палат, представників влади, збройних сил” [4]. Відповідно до статті 275 зазначеного нормативно-правового акту кримінальній відповідальності підлягає особа, яка своїми діями, словами, рухами або погрозами образить члена Законодавчих палат під час виконання останнім своїх повноважень, міністра, члена Арбітражного суду або посадовця адміністративних органів, або члена судової установи, або офіцера Збройних сил у зв'язку із виконанням посадових обов'язків.

При цьому зазначено, що якщо неповага виявлена під час засідання однієї з Законодавчих палат, суду або трибуналу, відповідальність посилюється.

Санкція статті передбачає тюремне ув'язнення від восьми днів до двох місяців, або штрафом, або лише одним із цих покарань. Тим же покаранням підлягають особи, які за певних умов образять вербально виконавця службових функцій, суб'єкта владних повноважень або представника збройних сил [4].

Варто зазначити, що в кримінальних законодавствах й інших країн континентальної системи права містяться правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за неповагу до суду.

Зокрема, Кримінальним кодексом Франції в §1 Розділу III «Про посягання на повагу, яку належить виказувати правосуддю» регламентована стаття, яка передбачає кримінальну відповідальність за неповагу до суду.

Так, згідно з частиною 1 статті 434-24 Кримінального кодексу Франції образа словами, жестами чи погрозами, не відданими гласності текстами або зображеннями будь-якого роду або шляхом відправлення будь-яких предметів, адресованих магістрату, присяжному засідателю або іншій особі, яка засідає в судовій установі та виконує посадові обов'язки, або у зв'язку з їх виконанням, і спрямована на заподіяння шкоди його гідності або повазі, карається одним роком тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 1 5244 євро.

За приписами частини 2 статті 434-24 Кримінального кодексу Франції, якщо образа здійснена під час судового засідання будь-якого суду, трибуналу або іншого судового органу, відповідальність посилюється до двох років тюремного ув'язнення, та, відповідно, карається штрафом у розмірі 30 489,74 євро [5].

Окреме зацікавлення викликають положення §90Б Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини. В ньому, зокрема, зазначено, що якщо будь-яка особа публічно або шляхом розповсюдження письмових матеріалів (§11, абз.3) ображає законодавчий орган країни, уряд або Конституційний Суд Федерації, або її землі, або одного із їх членів в їх якості таким чином, що це загрожує авторитету держави, і при цьому умисно виступає проти цілісності Федеративної Республіки Німеччини або проти її конституційних основ, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років.

Дана норма законодавства кореспондується із положеннями абзацу 3 §194 Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини, відповідно до якого образа посадової особи, особи, спеціально уповноваженої на виконання публічних обов'язків або військовослужбовця бундесверу під час виконання своєї служби або у зв'язку зі службою переслідується законом [6].

У Кримінальному кодексі Голландії (Нідерландів) міститься Розділ VIII, який регламентує відповідальність за злочини проти державної влади.

Так, статтею 184 Кримінального кодексу Голландії (Нідерландів) передбачено, що особа, яка умисно не виконує виданий наказ або законну вимогу публічного службовця, якому доручено здійснювати контроль, або публічного службовця, якому доручено розкриття або розслідування кримінальних злочинів, а також особа, яка умисно заважає, перешкоджає або розлаштовує дії, вжиті таким публічним службовцем, з метою забезпечення законної вимоги, підлягає тюремному ув'язненню на строк до трьох місяців або карається штрафом другої категорії [7].

Варто зазначити, що кримінальна відповідальність за неповагу до суду також передбачена кримінальним законодавством Іспанії. Зокрема, за приписами статті 504 Кримінального кодексу Іспанії відповідальності підлягає особа, яка вчинить наклеп, образить або буде загрозувати Уряду Нації, Генеральній Раді судової влади, Конституційному Суду, Раді Міністрів, вищому органу судової влади автономії. Санкція зазначеної статті передбачає штраф на суму від дванадцяти до вісімнадцяти місячних заробітних плат [8].

На наш погляд, також доцільно приділити увагу механізму захисту від протиправних діянь правосуддя, передбаченого кримінальним законодавством Швеції.

Варто зазначити, що в Кримінальному кодексі Швеції відсутні терміни „неповага”, „зневага”, що, в свою чергу, зумовлює і відсутність відповідного діяння як кримінально караного. Натомість, законодавцем закріплений термін „дифамація”.

Під дифамацією (лат. *diffamatio* – обмова, ганьблення) слід розуміти публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації, зганьблення у пресі з метою вплинути на виконання ними своїх обов'язків [9].

Відтак, згідно зі статтею 5 частини 2 глави 5 Кримінального кодексу Швеції державний обвинувач може переслідувати в кримінальному порядку:

- дифамацію та тяжку дифамацію;
- образливу поведінку по відношенню до особи, яка здійснює або у зв'язку із здійсненням нею посадових обов'язків;
- образливу поведінку по відношенню до особи з мотивів раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, релігійних переконань тощо;
- образлива поведінка по відношенню до особи з мотивів його гомосексуальних нахилів.

Санкція статті 1 частини 2 глави 5 Кримінального кодексу Швеції за вказані протиправні діяння передбачає штраф без зазначення його розміру [10].

На наш погляд, у контексті дослідження даної сфери правовідносин доцільно звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини щодо питань відповідальності за неповагу до суду.

Наприклад, у справі „Вайн продактс лтд.” проти Грін 1966 року суддя Баклі сформулював норму про неповагу до суду наступним чином: „...поява коментарів про поточну стадію судового процесу в будь-якій формі, здатних перешкодити справедливому розгляду справи, яке з'явиться з боку будь-якої газети, буде розцінюватись не інакше як неповага до суду....”.

З позиції Європейського суду з прав людини відбутися таке може по-різному. Може статися так, що коментар завдасть у той чи інший спосіб тиск на одну із сторін по даній справі, зокрема:

- перешкодить стороні вести судовий процес;
- спонукатиме її погодитися на мирову угоду на умовах, які в інших обставинах вона не стала б розглядати,
- вплине якимось іншим чином на ведення справи, де вона повинна бути вільна у виборі засобів обвинувачення і захисту, користуючись при цьому порадами, але не піддаючись тиску.

З огляду на викладене, беручи до уваги правову позицію Європейського суду з прав людини, висловлену у справі „Вайн продактс лтд.” проти Грін 1966 року, будь-яке коментування судового процесу до його завершення можна розцінювати як неповагу до суду [11].

У контексті дослідження позитивного зарубіжного досвіду нормативного врегулювання в сфері відправлення правосуддя серед країн романо-германської правової сім'ї, враховуючи географічне розташування України, вважаємо за доцільне розглянути ключові особливості регламентації кримінальної відповідальності за неповагу до суду як злочину проти правосуддя за кримінальними законодавствами країн Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД).

СНД була створена 8 грудня 1991 року як господарський, політичний та економічний союз Білорусі, Росії та України. 21 грудня на умовах Алма-Атинської угоди приєднались ще вісім колишніх республік СРСР (Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. Згодом Туркменістан та Грузія вийшли зі складу СНД. На сьогоднішній день до складу СНД входять дев'ять країн-учасниць, в яких за неповагу до суду передбачена, переважно, кримінальна відповідальність.

Одним із основоположних засобів нормативно-правової уніфікації правотворчості в країнах СНД є правове моделювання, центральне місце в якому посідає модельний правовий акт. Досліджуючи особливості уніфікації правових норм, Ю. Тихомиров визначає його як законодавчий акт рекомендаційного характеру, який містить типові норми і дає нормативну орієнтацію для законодавства [12, 97-98].

Розвиток модельного законодавства в рамках країн СНД безпосередньо пов'язаний з діяльністю Міжпарламентської асамблеї СНД. Найбільше значення в діяльності Міжпарламентської асамблеї СНД мають питання, пов'язані із зближенням та гармонізацією нормативно-правових актів країн СНД на підставі модельних законів і рекомендацій.

Найбільш значним для розвитку кримінального права нормативним актом є Модельний кримінальний кодекс для держав – учасниць СНД, прийнятий 17 лютого 1996 р. Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД. Даний Модельний кодекс статтею 333 визначає неповагу до суду як кримінально каране діяння.

Оцінюючи правову значущість Модельного кримінального кодексу для держав – учасниць СНД, варто зазначити, що хоча він і не має прямої дії, проте його положення широко і доволі активно використовувались законодавцем держав – учасниць СНД.

Так, за змістом частини 1 статті 289 Кримінального кодексу Азербайджану під неповагою до суду слід розуміти дії, що виразились в образі учасників судового процесу. Санкція зазначеної статті передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі до трьохсот манатів (272 євро) або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот годин, або позбавленням волі на строк до шести місяців.

Згідно з частиною 2 статті 289 Кримінального кодексу Республіки Азербайджан ті самі дії, вчинені по відношенню до судді або присяжних засідателів, караються штрафом в розмірі від трьохсот до п'ятисот манатів (від 272 до 453 євро), або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до шести місяців [13].

У свою чергу, Кримінальним кодексом Республіки Білорусь регламентована стаття 391 „Образ судді або народного засідателя”. Так, за образу судді або народного засідателя у зв'язку з відправленням ними правосуддя санкція зазначеної статті передбачає штраф, або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк від трьох до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років [14].

Кримінальний кодекс Республіки Вірменія в Главі 31 „Злочини проти правосуддя” одним із таких злочинів визначає неповагу до суду.

Відповідно до частини 1 статті 343 зазначеного нормативно-правового акту неповага до суду, яка виразилась в образі учасників судового процесу, карається штрафом у розмірі від стократного до трьохсоткратного розміру мінімальної заробітної плати або арештом на строк від одного до двох місяців.

Згідно з частиною 2 статті 343 Кримінального кодексу Республіки Вірменія ті самі дії, що виразились в образі судді у зв'язку із здійсненням ним посадових повноважень, караються штрафом у розмірі від двохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати, або виправними роботами на строк від одного до двох років, або арештом на строк від двох до трьох місяців [15].

Необхідно зазначити, що питанню забезпечення незалежності суду в Республіці Казахстан також приділяється належна увага. Законодавець надав суддям Республіки Казахстан повноваження і гарантії по забезпеченню їх незалежності, зокрема, поняття „втручання в судову діяльність” та „неповага до суду” визначив як кримінально карані діяння.

За приписами частини 1 статті 342 Кримінального кодексу Республіки Казахстан під неповагою до суду слід розуміти дії, що виразились в образі учасників судового процесу. Санкція зазначеної статті передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі від ста до двохсот місячних розрахункових показників, або притягнення до громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або обмеження волі на строк до одного року.

Відповідно до частини 2 статті 342 Кримінального кодексу Республіки Казахстан ті самі дії, що виразились в образі судді та/або присяжного засідателя, караються штрафом у розмірі від двохсот до п'ятисот місячних розрахункових показників або виправними роботами на строк від одного року до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років [16].

Кримінальний кодекс Республіки Киргизстан, як і кримінальні кодекси попередньо досліджуваних країн, визначає неповагу до суду як злочин проти правосуддя.

Згідно частини 1 статті 321 Кримінального кодексу Республіки Киргизстан неповага до суду, що виразилась в образі учасників судового процесу, карається штрафом у розмірі від ста до двохсот розрахункових показників або виправними роботами на строк до одного року.

Ті самі дії, що виразились в образі судді або засідателя, який бере участь у відправленні правосуддя, караються штрафом у розмірі від двохсот до п'ятисот розрахункових показників або виправними роботами на строк до двох років [17].

Неповага до суду як злочин проти правосуддя регламентований також кримінальним законодавством Таджикистану. Так, згідно зі статтею 355 Кримінального кодексу Таджикистану неповага до суду, що виразилась в образі учасників судового процесу, карається обов'язковими роботами на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока або штрафом у розмірі до п'ятисот показників для розрахунків.

За приписами частини 2 статті 355 зазначеного нормативно-правового акту образа судді, засідателя або іншої особи, яка бере участь у відправленні правосуддя, карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк [18].

Достатньо суворою є юридична відповідальність за неповагу до суду в Російській Федерації. За змістом статті 297 Кримінального кодексу Російської Федерації під неповагою до суду слід розуміти дії, які проявляються в образі учасників судового розгляду, тобто осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

До таких осіб відносяться учасники як з боку обвинувачення (прокурор, слідчий, керівник слідчого органу, співробітник органів дізнання, потерпілий, приватний обвинувач, цивільний позивач, представник потерпілого, цивільного позивача та приватного обвинувача), так і з боку захисту (підсудний, захисник, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача) або іншої особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя.

Санкція частини 2 статті 297 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі до двохсот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до вісімнадцяти місяців, або виправні роботи на строк від одного року до двох років, або арештом на строк від чотирьох до шести місяців [19].

Таким чином, серед країн-учасниць СНД лише в Молдові, Узбекистані та Україні законодавець визначає неповагу до суду не як злочин, а як адміністративне правопорушення.

Проаналізувавши законодавства Бельгії, Голландії (Нідерландів), Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Швеції, а також країн-учасниць СНД в сфері кримінально-правової протидії неповазі до суду, можна зробити висновок, що ефективного захисту честі, гідності та ділової репутації суду, учасників процесу перелічені держави досягли, зокрема, шляхом кримінально-правової регламентації зазначеного діяння.

Виходячи із системного аналізу положень кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї в сфері кримінально-правової протидії неповазі до суду, можна дійти висновку, що зарубіжний досвід юридичної відповідальності за зазначене протиправне діяння постійно оновлюється та збагачується, що зумовлює актуальність та перспективність дослідження даної тематики, враховуючи намагання України гармонізувати національне законодавство із світовими та європейськими стандартами у сфері дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Порівняльне дослідження зарубіжного досвіду у сфері юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду в країнах романо-германської правової сім'ї, в тому числі і країнах-учасницях СНД, дозволило зробити висновок про те, що у переважній більшості досліджуваних країн встановлена кримінальна відповідальність за неповагу до суду.

Натомість, авторитет суду в сучасному українському суспільстві нагально потребує цілеспрямованого зміцнення. На наш погляд, більш дієвим буде запровадження окремої статті в Кримінальному кодексі України, яка б передбачала відповідальність за прояв неповаги до суду, оскільки кримінальне законодавство України не приділяє охороні честі та гідності суду того належного значення, яке витікає із його конституційного статусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спиридонов А.П. Уголовное право Российской Федерации и правовая глобализация : влияние и соотношение : дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.П. Спиридонов. – СПб., 2006. – 419 с.
2. Адміністративне деліктне законодавство : Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О.А. Банчук. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
3. Харисов К.Н. Ответственность за преступное вмешательство в деятельность лиц, осуществляющих правосудие и уголовное преследование : проблемы теории и законотворчества : автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.08 – „Уголовное право и криминология” / К. Н. Харисов ; Казанский гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2004. – 26 с.
4. Кримінальний кодекс Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ugolovnykodeks.ru>.
5. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives/585>.
6. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitutions.ru/archives>.
7. Кримінальний кодекс Голландії (Нідерландів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com>.
8. Кримінальний кодекс Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.artlibrary2007.narod.ru>.
9. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : „Укр. Енцикл”, 1998. – Т. 1 : А-Г. – 672 с.
10. Кримінальний кодекс Швеції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives/5705>.
11. Европейский суд по правам человека : Избранные решения : в 2 т. – М. : НОРМА, 2000. – Т. 1. – 502 с.
12. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения / Ю.А. Тихомиров. – М. : НОРМА, 1996. – 432 с.
13. Кримінальний кодекс Республіки Азербайджан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vn.taxes.gov.az>.
14. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvd.gov.by>.
15. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parliament.am>.
16. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.kz>.
17. Кримінальний кодекс Республіки Киргизстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.online.adviser.kg>.
18. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.crime.vl.ru>.
19. Кримінальний кодекс Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ug-kodeks.ru>.

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 322.1

ВИКЛИК ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ

Карпов Н.С., д.ю.н. професор

Щерба В.М., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

У статті проведено аналіз юридичної літератури та положень нормативно-правових актів, розглядається питання про те, що одним з важливих інструментаріїв у виконанні поставлених завдань є залучення пересічних громадян до розгляду разом з професійними суддями окремих категорій судових справ. Також розроблені відповідні висновки та пропозиції щодо виклику присяжних засідателів.

Ключові слова: присяжний, суд, суддя, судово-правова реформа, громадяни.

Карпов Н.С., Щерба В.М. ВЫЗОВ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье проведен анализ юридической литературы и положений нормативно-правовых актов, рассматривается вопрос о том, что одним из важных инструментариев в выполнении поставленных задач является привлечение рядовых граждан к рассмотрению вместе с профессиональными судьями отдельных категорий судебных дел. Также разработаны соответствующие выводы и предложения по вызову присяжных заседателей.

Ключевые слова: присяжный, суд, судья, судебная реформа, граждане.

Karpov N.S., Scherba V.M. CALL JURORS / National academy of internal affairs, Ukraine

This article analyzes the legal literature and provisions of legal acts, and discusses what an important tool in carrying out their tasks is to involve ordinary citizens into consideration together with professional judges certain categories of cases. Also developed appropriate conclusions and suggestions on call jurors. The current Criminal Procedure Code establishes the procedure for criminal proceedings by a jury, and determines that the judge-a chairman, vice-chairman, Judge of the Supreme Court of Ukraine, the High Specialized Court for Civil and Criminal Cases, the Court of Appeal of ARC, the appellate courts of oblasts, cities Kyiv and Sevastopol, district, borough, city and city district courts, which under the Constitution of Ukraine on a professional basis authorized to administer justice, and jurors (article 3. Definitions of key terms of the Code). Also the jury as representatives of the people involved to the administration of justice, are carriers of the judiciary in Ukraine and administer justice independently of the legislative and executive branches. Jurors, like the judges, in the exercise of justice independent and subject only to the Constitution of Ukraine and the law. Ukraine needs to consciously approach the question exactly how it implement the constitutional guarantee of a jury trial. If Ukraine inkvizytornu system combines with the jury system similar to that which exists in the United States, there is a great risk that the active role of the judge jeopardize the impartiality of the jury. This is contrary to the rights of the accused and accurate investigation of the case. If Ukraine will follow the adversarial system it is necessary to understand the judicial system of procedural and evidentiary rules to ensure the equitable rights of the accused, the trial justice, impartiality of the jury. Thus, it is difficult to overestimate the importance of future legislation for implementation of constitutional guarantees. Be the jury-it's hard work and high responsibility as a juror duties associated with the solution of human destiny, often for many years.

Key words: jury, court, judge, judicial reform, citizens.

В Україні триває процес проведення ряду демократичних реформ, серед яких значна увага приділена судово-правовій реформі з метою реального забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Головною метою реформи є:

- реальне забезпечення самостійності та незалежності судових органів;
- реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою наукою і практикою;
- гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом у змагальному процесі.

Одним з важливих інструментаріїв у виконанні поставлених завдань є залучення пересічних громадян до розгляду разом з професійними суддями окремих категорій судових справ. Конституція України гарантує, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [1].

Суд присяжних – ще одне нововведення Кримінального процесуального кодексу України. Саме цей інститут став предметом і головним питанням обговорення серед фахівців у галузі права й серед простих громадян, яким від тепер надана роль вирішення правосуддя.

Законодавчі основи діяльності суду присяжних містяться в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК).

Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів», народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [2]. Цим законом також визначено статус присяжних.

КПК встановлює порядок кримінального провадження судом присяжних, та визначає, що суддя – це голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які, відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний (стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу) [3].

Присяжні як представники народу, залучені для здійснення правосуддя, є носіями судової влади в Україні і здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади. Присяжні, як і професійні судді, під час здійснення правосуддя незалежні і підкоряються лише Конституції України і закону.

Статус присяжних та гарантії їх діяльності визначено Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до ст.58-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує в кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам статті 59 цього Закону і дали згоду бути присяжними.

Поняття «громадянин України» визначено в абз.3 ч.1 ст.1 Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. № 2235-ІН [4], згідно з яким громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Громадянство України підтверджується паспортом громадянина України. Цим же документом особа підтверджує свій вік. Вимога тридцятирічного вікового цензу видається виправданою, оскільки присяжним має бути зріла, морально сформована особа, з достатнім життєвим досвідом, аби мати можливість об'єктивно та всебічно розглянути обставини злочину і ухвалити справедливе рішення.

Поняття «місце постійного проживання» в чинному законодавстві не визначено. Тому необхідно керуватися Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV, у якому визначено лише поняття «місця проживання».

Так, згідно зі ст.3 згаданого Закону, місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік, та яке підлягає обов'язковій реєстрації, тобто внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації [5].

Відтак, особа може бути включена до списку присяжних за умови, що на день подання заяви про згоду бути присяжним така особа проживає не менше шести місяців з дня реєстрації її місця проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Місце

проживання особи також підтверджується паспортом з відміткою про реєстрацію місця проживання.

Не можуть бути включені до списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають не зняту чи не погашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени КМУ, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;
- 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- б) особи, які не володіють державною мовою.

Оскільки список присяжних пропонується формувати на підставі єдиного Державного реєстру виборців, який ведеться з метою державного обліку громадян України, що мають право голосу, відповідно до ст.70 Конституції України, то необхідності додатково перевіряти особу на предмет її недієздатності немає. За Конституцією України, недієздатні права голосу не мають, тому вони не можуть бути включені до реєстру виборців. З метою виявлення і виключення таких осіб із реєстру виборців, органи ведення Державного реєстру виборців щомісячно поновлюють інформацію на підставі даних відповідного районного (районного у місті, міського, міськрайонного) суду про виборців, які протягом попереднього місяця були визнані недієздатними (п.1 ч.6 ст.22 Закону України "Про Державний реєстр виборців" від 22.02.2007 р. № 698-V) [6].

Для кожного місцевого суду загальної юрисдикції відповідною місцевою радою формується список присяжних. Кількість присяжних у цьому списку залежить від завантаженості суду та статистичної кількості судових розглядів злочинів, за які передбачене покарання у вигляді довічного утримання, і визначається в кожному конкретному випадку територіальним управлінням Державної судової адміністрації України. Особи з цього списку заносяться до автоматизованої системи документообігу суду, за допомогою якої обираються сім громадян для участі в конкретному судовому провадженні.

Формування лави присяжних засідателів – складна процедура, що включає в себе як організаційні (складання списків присяжних засідателів, запрошення їх в судові засідання), так і процесуальні заходи (виявлення суддею об'єктивності і неупередженості при розгляді справи у запрошених до суду присяжних засідателів, заяву присяжними самовідводів, використання сторонами права на мотивований і безмотивний відвід присяжних засідателів).

Для з'ясування питання, чи є особа обмежено дієздатною, відповідна рада, яка формує списки присяжних, може звернутися із запитом до органу опіки і піклування за місцем проживання особи.

Відсутність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, підтверджується медичними довідками та сертифікатами, виданими у відповідному порядку.

Відсутність не знятої чи не погашеної судимості підтверджується довідкою про результати спеціальної перевірки відомостей щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративного стягнення за корупційні правопорушення, яка видається уповноваженими органами МВС [7].

Народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси не можуть бути включені до списку присяжних, оскільки присяжними мають бути люди, які професійно не займаються юриспруденцією і оцінюють обставини у судовому розгляді з позицій життєвого досвіду, емоцій та здорового глузду. Щодо державних службовців, то їхня участь як присяжних може

перешкодити виконанню ними їхніх владно-розпорядчих обов'язків і створити труднощі в роботі відповідних державних органів. Саме тому до числа осіб, яким у зв'язку з професією заборонено бути присяжним, необхідно включити і посадових осіб місцевого самоврядування. їхні права та обов'язки багато в чому перекликаються з повноваженнями державних службовців, окремі пільги та гарантії державних службовців поширюються й на посадових осіб місцевого самоврядування [8].

Заборона на участь у суді присяжних не поширюється на тих осіб, які припинили свою професійну діяльність, що унеможливила їх участь у здійсненні правосуддя народом. Навіть якщо такі особи працювали суддями чи прокурорами, КПК не встановлює обмежень для включення їх до списку присяжних за умови, що на момент формування списку особи припинили свою професійну діяльність.

Досягнення громадянином шістдесяти п'яти років підтверджується паспортом або свідоцтвом про народження.

Справедливим є обмеження у праві бути присяжним для особи, яка не володіє державною мовою. Не може виконувати обов'язків присяжного особа, яка не володіє мовою судочинства. Згідно з принципом безпосередності (ст.257 КПК), внутрішнє переконання особи має формуватися в результаті безпосереднього сприйняття всього, що відбувається під час судового розгляду.

Факт володіння державною мовою підтверджується особистою заявою про згоду бути присяжним.

Порядок автоматичного визначення присяжних передбачений Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженим рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 [9].

У визначених Кримінальним процесуальним кодексом України випадках автоматизованою системою здійснюється автоматичне визначення присяжних з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Присяжні визначаються шляхом випадкового відбору зі списку присяжних із додержанням принципу рівної ймовірності відбору.

Присяжні визначаються автоматизованою системою в кількості семи осіб.

Якщо після виконання вимог, передбачених частинами першою-п'ятою статті 387 Кримінального процесуального кодексу України, присяжних залишилася більша кількість від необхідної для участі в судовому провадженні, присяжні визначаються автоматизованою системою, із додержанням принципу рівної ймовірності відбору, з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в судовому провадженні.

Після визначення основних присяжних, автоматизованою системою визначаються й двоє запасних присяжних за аналогічною процедурою.

Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

У разі неможливості виконання присяжним своїх обов'язків або у разі його відводу (самовідводу), до участі в судовому провадженні залучаються запасні присяжні.

Якщо кількість запасних присяжних не є достатньою для судового провадження, то автоматизованою системою визначаються додаткові особи зі списку присяжних, без урахування присяжних, визначених частиною першою цього підпункту.

Виклик особі, яка була визначена автоматизованою системою документообігу зі списку присяжних, скеровується письмово поштою, рекомендованим листом із повідомленням про вручення. Вручається він присяжному або іншій особі, яка його отримала, для передачі присяжному під розписку, але не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання. Такий строк

встановлюється для того, щоб присяжний мав можливість закінчити свої справи і вчасно приступити до виконання обов'язків присяжного.

У виклику обов'язково зазначаються: день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку та попередження про те, що неявка особи в суд без поважних причин буде розглядатися як прояв неповаги до суду. Обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.

Отримання виклику присяжним менше, ніж за п'ять днів до судового засідання і неприбуття у зв'язку з цим до суду не розглядається як неповага до суду, за яку передбачено покарання ст.185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [10].

Повідомлення про причини неявки в суд може бути здійснено будь-яким доступним для присяжного способом, бажано до початку судового засідання. Якщо в особи є підстави для звільнення її від участі в судовому розгляді як присяжного, передбачені ст. 60 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", вона має подати письмову заяву з викладенням усіх обставин, що дають право на звільнення, голові відповідного суду. Голова суду вправі звільнити таких осіб від участі в кримінальному провадженні як присяжних до початку судового провадження.

Виклик особи як присяжного до суду є підставою для звільнення її роботодавцем від роботи на час виконання нею обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду, за яку передбачено покарання у вигляді штрафу (ст.1853 КУпАП).

Підсумовуючи сказане, наголосимо на тому, що, незважаючи на не існування чітко виписаних обов'язків суду присяжних в Україні, сама згадка про запровадження цього інституту без подальшої деталізації викликає ряд інших питань. Наприклад, Конституція не деталізує, чи має особа право на суд присяжних у цивільних та кримінальних справах, чи лише у кримінальних справах. У Сполучених Штатах Америки ця проблема вирішується Шостою Поправкою до Конституції, яка гарантує право на суд присяжних у всіх кримінальних справах. Сьома Поправка зберігає право на суд присяжних у позовах, що стосуються загального (цивільного) права, коли «сума позову перевищує двадцять доларів». Собівартість двадцяти доларів була набагато вищою у 1791 році, коли ця поправка була ратифікована; проте ця сума ніколи не була збільшена.

Варто також зазначити, що професійний суддя має бути громадянином України (стаття 127), тоді, як Конституція України дозволяє «народу» формувати суд присяжних (стаття 124). Тим не менше, присяжні обираються з числа зареєстрованих виборців, які повинні бути громадянами України. Ця система подібна до системи Сполучених Штатів Америки, оскільки, відповідно до 28 U.S.C. §1865, громадянство є необхідною умовою для виконання обов'язків присяжного засідателя у федеральному судочинстві.

Конституція України нічого не каже щодо загальної кількості присяжних та кількості голосів, необхідних для прийняття рішення. Конституція Сполучених Штатів Америки також не зазначає точної кількості присяжних, але процедурні правила та Верховний Суд виходять з практики системи загального права, де в розгляді федеральних кримінальних справ прийнято призначати дванадцятиособовий склад суду присяжних. Як у цивільних, так і в кримінальних справах у системі федерального судочинства рішення приймається одногосно. Таку практику суду присяжних Україна запозичила з системи звичаєвого права, проте Україна немає добре розвинутої концепції системи суду присяжних. Це може викликати додаткову невизначеність конституційних гарантій.

Конституція України, даючи гарантію існування суду присяжних, підняла ряд питань, які мають бути вирішені наступним законодавством. Одне з цих питань – це характер судочинства, і яку форму суду присяжних обере для себе Україна – континентального чи звичаєвого права. Судочинство в континентальній Європі, наприклад, наслідує інквізиторний (опитувальний) підхід до розгляду справи, коли суддя бере активну участь у процесі судочинства. У кримінальних справах суддя розпочинає процес, зачитуючи обвинувачення, чи навіть узагальнюючи докази; також суддя може викликати та ставити запитання свідкам у справі.

Судочинство у Сполучених Штатах відбувається за змагальною системою, коли сторони беруть активну участь у поданні своїх доказів. Суддя є набагато пасивнішим у цій системі: він переважно реагує на заперечення сторін та відповідає на письмові чи усні запити. Суддям штатів у кримінальних справах заборонено коментувати докази; утримуються від цього, як правило, і судді федеральних судів. Сторони відповідальні за виклик свідків, і судді здебільшого уникають постановки їм своїх власних запитань. Причина, чому судді в Сполучених Штатах відіграють таку пасивну роль, полягає в намаганні уникнути неналежного впливу на присяжних, адже безсторонній суд присяжних є найважливішим чинником забезпечення прав особи та обмеження державної влади шляхом залучення таких же, як і відповідач, громадян до вирішення його долі.

Отже, Україна повинна усвідомлено підходити до питання, яким саме чином їй втілювати конституційну гарантію суду присяжних. Якщо Україна поєднує інквізиторну систему з системою суду присяжних, схожою до тієї, що існує в Сполучених Штатах Америки, то виникає великий ризик, що активна роль судді поставить під загрозу безсторонність присяжних. Це суперечитиме правам обвинуваченого і достовірному розслідуванню обставин справи. Якщо Україна наслідуватиме змагальну систему, то судові буде необхідна зрозуміла система процедурних і доказових правил для справедливого забезпечення прав обвинуваченого, справедливості судового процесу, безсторонності присяжних. Отже, важко переоцінити важливість майбутнього законодавства для виконання конституційних гарантій.

Бути присяжним – це нелегка праця і висока відповідальність, оскільки виконання обов'язків присяжного пов'язане з вирішенням людської долі, нерідко на довгі роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 07 лип. 2010 р. № 2453-ХVII. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с.
4. Про громадянство України [Електронний ресурс] : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-ІІ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14>
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-ІV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1382-15>
6. Про Державний реєстр виборців [Електронний ресурс] : Закон України від 22 лют. 2007 р. № 698-V. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/698-16>
7. Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25 січ. 2012 р. № 33/2012. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/33/2012>
8. Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : Закон України від 07 черв. 2001 р. № 2493-ІІІ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2493-14>
9. Про визначення засад формування колегії суддів та особливостей розподілу справ відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду [Електронний ресурс] : затв. рішенням Ради суддів України від 26 листоп. 2010 р. № 30. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/vr010740-10>
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : зі змінами станом на 16 січ. 2014 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>

УДК 343.13: 343.982.4: 001.8

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Калюга К.В., к.ю.н., доцент

Класичний приватний університет

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей почеркознавчих досліджень в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України. Приділяється увага окремим групам труднощів, які зумовлені недостатньою підготовкою матеріалів для проведення досліджень, що виникають у експертів. Аналізуються визначення понять висновок експерта та його зміст з огляду нових положень процесуального законодавства. Звертається увага на нововведення в листі переговорів експертів, що додається до екземплярів дослідження.

Ключові слова: висновок, експерт, експертиза, докази, дослідження, лист переговорів, кримінальне правопорушення, кримінальне процесуальне законодавство, почеркознавче дослідження.

Узунова О.В., Калюга К.В. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ НОВОГО ПРОЦЕДУРАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Классический приватный университет, Украина

Статья посвящена комплексному исследованию особенностей почерковедческих исследований в условиях действия нового уголовного процессуального законодательства Украины. Уделяется внимание отдельным группам трудностей, обусловленных недостаточной подготовкой материалов для проведения исследований, возникающих у экспертов. Анализируются определения понятий заключение эксперта и его содержание с учетом новых положений процессуального законодательства. Обращается внимание на нововведения в бланке переговоров экспертов, прилагаемого к экземплярам исследования.

Ключевые слова: вывод, эксперт, экспертиза, доказательства, исследование, бланк переговоров, уголовное правонарушение, уголовное процессуальное законодательство, почерковедческое исследование.

Uzunova O.V., Kaliuga K.V. SEVERAL PROBLEMATIC ISSUES OF GRAPHOLOGICAL STUDIES UNDER MODERN CONDITIONS OF NEW PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Classical Private University, Ukraine

The article is devoted to integrated investigation of special features of graphological studies under the conditions of new criminal procedural legislation of Ukraine. The author pays attention to certain groups of difficulties that experts have to face. These difficulties are caused by insufficient preparation of materials for carrying out the studies. The article analyzes the notion of expert's conclusion and its contents taking into account new provisions of procedural legislation. This paper dwells on the innovations in the letter of negotiations between experts which is enclosed to the copies of investigation.

The authors point out that under modern conditions of the development of independent state of Ukraine we witness a considerable growth of importance of criminal examination in legal proceedings in the process of clearing-up the way of crime commission and getting scientifically grounded evidence. The conclusion of an expert directly influences the process of proving a suspect's guilt. Modern methodology of carrying out graphological studies in Ukraine is still being formed, the processes of its improvement and further development are still in progress. Methodological guidelines and legislative base that reflect these processes are rather young and leave much to be desired. The improvement of legal settlement of fighting against crime gains much importance in this process. A special role in counteracting crime is played by forensic examination as a special form of introducing the achievements of scientific and technological progress into legal proceedings.

Thus, the objective of the article is, firstly, to throw open the information about the realization of judicial reform in Ukraine in the sphere of place and role of graphological studies/examination in legal proceedings (civil, criminal, etc); secondly, to discuss practical issues of the problem; thirdly, to contribute to formation of students' scientific and practical conception of their 'senior colleagues' who study the legal sphere mentioned above; fourthly to investigate the ways of fulfilling the tasks of establishing the actual performer of handwritten notes/signatures; fifthly, the role of a graphologist under new conditions of criminal code of practice of Ukraine. The aim is also to attract the students' attention to modern state of rules of appointing and carrying out graphological investigations under conditions of 'settlement' of this procedure. Because it is at this stage of education a lawyer, or more precisely a legal procedure specialist and criminalist, can be directed towards a correct understanding and skilful use of the resources of graphology, its methodology and methodological guidelines and the processes of appointing, carrying out and implementing results in legal proceedings.

We should stress that the activity of an expert in the process of problem solving is consistent, effectuated according to a certain hierarchy of levels, phases, stages which make up the contents of the methods of

investigation. The information about the possibility of carrying out such investigations will help future lawyers (who want to get another advantage as an experienced specialist) to master the 'art' of clearing up the truth to the full extent. To identify an actual performer of a handwritten note/signature one should address an appropriate specialist. And when it is not just interest or counseling but a necessity to establish a certain jurial fact, one should turn to an accredited graphologist, a forensic expert, in a procedural form and with adherence to all the requirements.

Special attention is drawn to the fact that in the process of crime investigation there often arises the necessity of forensic examination of documents which are material evidence, which were used as a means of crime commission or as a means of concealing traces of a crime or other documents which contribute to clearing-up other circumstances of legal proceedings.

Key words: conclusion, expert, examination, evidence, investigation, letter of negotiations, criminal offence, criminal procedural legislation, graphological investigation.

У сучасних умовах розвитку незалежної держави України суттєво зростає роль криміналістичної експертизи в судочинстві при пізнанні механізму вчинення злочину й отриманні науково обґрунтованих доказів. Висновок експерта безпосередньо впливає на доведення вини підозрюваного. Дотепер іде формування сучасної методики проведення досліджень почерку в Україні, процес її вдосконалення та подальшого розвитку. Методичні рекомендації та законодавча база, які є відображенням цього процесу, ще досить молоді та далекі від досконалості. Значної уваги в цьому процесі набуває вдосконалення правового регулювання боротьби зі злочинністю. Особливу роль у протидії злочинності відіграє судова експертиза як своєрідна форма залучення досягнень науково-технічного прогресу в судочинство.

У розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинам важливе значення має проведення почеркознавчих досліджень. Відомо, що ефективність проведення будь-яких досліджень об'єктивно залежить від стану законодавства, який регулює цей процес.

Слід зауважити, що фактично на законодавчому рівні дотепер не повністю врегульовано питання наявності офіційних методик стосовно усіх напрямів проведення досліджень, що є однією з причин різного тлумачення методичних рекомендацій загальної теорії судової експертизи.

Проблемні питання та надбання нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дуже жваво обговорюються на численних нарадах, семінарах, конференціях і круглих столах.

Отже, метою цієї статті є, по-перше, зробити доступною інформацію про реалізацію правової реформи в Україні в частині місця та ролі почеркознавчого дослідження/експертизи в провадженнях (цивільному, кримінальному тощо); по-друге, обговорити практичні проблеми процесу з тематики; по-третє, сприяти становленню наукових та практичних уявлень студентів про їх «старших колег», що досліджують вказану правову проблематику; по-четверте, дослідити шляхи реалізації завдань встановлення виконавців рукописних записів/підписів; по-п'яте, роль експерта/спеціаліста почеркознавця в нових реаліях дії КПК України. Звернути увагу студентів на сучасний стан технології призначення та проведення почеркознавчих досліджень в умовах «врегулювання» цієї процедури. Бо саме на цьому етапі формування юриста, а точніше процесуаліста та криміналіста, можна зорієнтувати на вірне розуміння та вмиле використання можливостей почеркознавства, його методик і методичних рекомендацій та процесів призначення, проведення, застосування результатів у провадженнях.

Під час розслідування злочинів часто виникає необхідність у криміналістичному дослідженні документів, що є речовими доказами – використаних або як засобу вчинення злочину, або як засобу приховування його слідів, а також документів, що сприяють з'ясуванню інших обставин кримінального провадження.

Такі дослідження проводяться з метою з'ясування: чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?; чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?; чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?; чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під

впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?; чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?; чи перебувала особа, яка виконала рукописний текст документа (назва документа та його реквізити, графа, рядок), у незвичному стані?; чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) навмисно зміненим почерком?; особою якої статі виконано рукописний текст?; до якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту [1]?

Діяльність експерта при вирішенні цих завдань є послідовною, підпорядкованою певній ієрархії рівнів, етапів, стадій, що складають зміст методик дослідження.

Інформація про можливості проведення такого дослідження допоможе в повному обсязі оволодіти «мистецтвом» з'ясування істини усім майбутнім правознавцям, хто хоче отримати ще одну перевагу, як досвідченому юристу.

З метою ідентифікувати виконавця рукописного запису/підпису, потрібно звертатися до відповідного фахівця. А коли це не просто інтерес чи консультація, а необхідність встановити відповідний юридичний факт – до акредитованого фахівця-почеркознавця судового експерта і в процесуальній формі з дотриманням вимог.

Як свідчить практика, під час проведення судово-почеркознавчих досліджень, у експертів виникають певні труднощі, які зумовлені недостатньою підготовкою матеріалів для проведення досліджень, що надходять від слідчих і суддів та недостатньою обізнаністю сторін у питаннях методик и проведення цього виду експертизи, що впливає на якість та терміни виконання досліджень. Разом з тим, термін розгляду справ має суттєве значення для суб'єктів процесів.

У КПК України, прийнятому Верховною Радою України в квітні 2012 року, питання судової експертизи майже не регламентовані.

Так, зокрема, відсутні визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертиз. Разом з тим, визначення цих понять мають значення для реалізації принципів судово-експертної діяльності, а саме: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Крім того, нормами КПК України передбачена можливість призначення експертизи не тільки одному експерту а й експертам, що за своїм змістом носить комісійний характер. При цьому, законом не врегульовано статус кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядок організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак, у чинному КПК України взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Разом з цим, діючим КПК України експертиза може доручатися не тільки одному експерту, експертам, а й експертній установі, проте не визначено порядок організації проведення експертизи саме в експертній установі, безпосередньо експертом, який працює в установі чи її керівником.

На підставі нових положень КПК України, коротко охарактеризуємо ті зміни, яких зазнала процедура проведення експертизи.

По-перше, за ст.242 КПК України, експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, які мають значення для кримінальної справи, необхідні спеціальні знання. Отже, під час судового розгляду як доказ може бути надано одночасно два висновки, виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення так і сторони захисту. Поряд з тим, у разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею, слід мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути поставлені й інші питання, які мають значення для кримінального провадження та судового розгляду і стосуються об'єкту дослідження та не вирішувалися під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи;

По-друге, судова експертиза може бути призначена відразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це є позитивним нововведенням у новому КПК України. Якщо раніше підставою проведення експертизи була постанова органу дізнання та слідчого, яка виносилася після порушення кримінальної справи, то в новому процесі судова експертиза може бути призначена одразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань.

По-третє, у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (при задоволенні клопотання – експертиза проводиться безкоштовно для особи, яка звернулася з клопотанням і довела, що вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин).

По-четверте, новим КПК України суттєво змінено визначення поняття висновку експерта та його змісту. Зокрема, ст.101 встановлено, що висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. У свою чергу, ст.102 містить перелік основних складових змісту висновку експерта, серед яких пунктом 6 зазначено, що висновок повинен містити докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертну оцінку. Тобто, можна дійти висновку, що під час оцінки судом двох висновків з аналогічних питань, складених різними експертами, які можуть бути подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, та у разі їх розходження, питання застосованих експертом методів матиме вирішальне значення для врахування та покладення результатів експертизи в основу рішення;

По-п'яте, здійснення експертизи покладається на експерта, яким є чітко визначена особа. Слід зазначити, що в Законі України «Про судову експертизу» встановлено чіткі вимоги до осіб, які мають право здійснювати судово-експертну діяльність. Позитивним зрушенням у новому КПК України є конкретизація обсягу прав та обов'язків експерта.

Треба приділити увагу новій, а точніше оновленій процедурі переговорів експертів, у провадженні яких знаходяться матеріали почеркознавчого дослідження з особами – «замовниками» (слідчий, суддя, слідчий суддя, сторони та інші учасники провадження) [2, 5].

У практиці вони майже кожного разу звертаються з проханнями проконсультувати стосовно: експертизи, яку вони призначають, а якщо вони цього не роблять, то роблять таку кількість процесуальних і з судової експертизи помилок, що навіть досвідчені експерти не завжди можуть «розшифрувати» цю «абракадабру».

Зараз переговори оформлюються в письмовій формі листом переговорів (іл. № 1.), який додається до екземплярів дослідження (експерта/спеціаліста).

Ілюстрація № 1. Лист переговорів.

Дата	П.І.Б., посади осіб, які вели переговори	Короткий зміст переговорів, які рішення прийняті

Висновок експерта (протокол) № ___ від «___» _____ 20__ року

При підготовці матеріалів для експертизи, формулюванні питань експерту допустимі попередні консультації особи, що призначає експертизу, зі співробітниками та керівником установи, куди буде направлено ці матеріали разом з постановою про призначення. Обговорення ж особою, що призначила експертизу, та експертом перебігу дослідження не рекомендується з метою забезпечення об'єктивної оцінки експертизи. Винятки становлять випадки, коли в експерта виникає під час перебігу дослідження необхідність в отриманні додаткових матеріалів для порівняльного дослідження. Ці матеріали на прохання експерта збирає особа, котра призначила експертизу, проте, потрібні для цілей дослідження умови їхнього отримання пояснює експерт.

Такого ж самого криміналістичного і процесуального аналізу потребують й інші види досліджень.

Авторами для написання цієї статі досліджувалися роботи (а також, застосовано окремі положення робіт) таких видатних вчених, як В.П. Бахін, В.П. Бож'єв, Т.М. Добровольська, В.І. Комісаров, В.О. Коновалова, А.І. Манцвєтова, З.С. Мелєневська, В.В. Ліповський, В.Г. Лукашевич, В.Ф. Орлова, М.О. Селіванова, А.Б. Соловйов, С.А. Ципенюк, М.І. Хавронюк, О.О. Чувняєв, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, О.В. Юнацький та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України [Текст]. – Х. : Одиссей, 2012. – 369 с.

УДК 343.72: 343.346

ПОНЯТТЯ «ІНШІ ОБСТАВИНИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ» ТА ЇХ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ШАХРАЙСТВА НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Босак О.О., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

У статті встановлено та досліджено обставини предмету доказування, вказані у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». Охарактеризовано особливості та важливість доказування цих обставин при розслідуванні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Ключові слова: обставини учинення шахрайства, потерпілий, обстановка учинення шахрайства, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок учинення шахрайства.

Босак О.А. ПОНЯТИЕ «ДРУГИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА СОВЕРШЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ» И ИХ ДОКАЗЫВАНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНИИ МОШЕННИЧЕСТВА НА ОБЪЕКТАХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье установлено и исследовано обстоятельства предмета доказывания, указанные в пункте 1 части 1 статьи 91 УПК Украины как «иные обстоятельства совершения уголовного правонарушения». Охарактеризованы особенности и важность доказывания этих обстоятельств при расследовании мошенничества на объектах железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: обстоятельства совершения мошенничества, потерпевший, обстановка совершения мошенничества, общественно опасные последствия и причинная связь совершения мошенничества.

Bosak O.A. CONCEPT «OTHER CIRCUMSTANCES A CRIMINAL OFFENSE» AND WHEN MAKING DOKAZIVANIYA FRAUD AT THE RAILWAY / National academy of internal affairs, Ukraine

The paper identified and investigated the circumstances of the subject of proof referred to in paragraph 1 of Part 1 of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as "other circumstances of a criminal offense." The features and the importance of proof of these circumstances in the investigation of fraud in railway transport.

Crime is understood as an element of the objective side of the crime, which occurred in a particular time and place in a certain sense. Proceeding from the above, that scientists are not fully taken into account the other circumstances of the criminal case. In particular, in the proof in the criminal process, especially must be installed in the circumstances pertaining to the crime. This refers to the object and purpose of the following signs of crime, which determine is the action or inaction in accordance with the criminal law, and if you have time, place, method and conditions, conditions under which they occur.

In terms of studying віктимологічних aspects of fraud in railway transport are of significant interest for socio-moral and moral-psychological characteristics of not only the behaviour of the victims, but also their personality. This characteristic is relative in connection with a limited amount of information contained in the criminal proceedings against the victim. During the study the inner world suffered from fraud attention should be emphasized typology of victims. In some cases, the victim for a long time was familiar with the accused and, handing him his property, did not suspect about his criminal intentions. In other cases, on the contrary, the victim recently met with the accused and could predict the intent of the crime of fraud, however, a few hours of communication trustingly transfers its property.

Furnished commit fraud on objects of railway transport is closely connected with the method of fraud. Committing fraud, Scam creates the necessary environment that's conducive to achieving the goal of taking possession of property or right of that property by deception or abuse of confidence. This seeming familiarity with influential people (presentation of business cards, photographs, autographs), demonstration of awareness in certain matters, the offer of friendship, a story about yourself. Deception can be conclusive actions, which include: the use of uniforms by a person not entitled to wear the change in appearance, shape or properties of different objects when they are issued for other items to take possession of the property.

Key words: sovershenyya moshennychestva circumstances, the victim, the situation sovershenyya moshennychestva, socially opasnye consequences and prychynnaya Communications sovershenyya moshennychestva.

Предметом доказування є сукупність обставин, установлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, досудового або судового провадження, у тому числі на стадії виконання судового рішення, на якій вживаються заходи для відшкодування завданих збитків. Сукупність цих обставин передбачена статтею 91 КПК України. Зокрема, у пункті 1 статті 1 цієї норми зазначено про необхідність доказування події кримінального правопорушення, що включає у себе час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення. Водночас сутність і зміст вказаних у законі «інших обставин» визначається досить поверхнево і потребує подальшого дослідження.

Вивченню питання доказування події кримінального правопорушення, зокрема обставин його вчинення, приділено чимало уваги в навчальній літературі та науково-практичних коментарях до КПК України. Значний внесок у дослідження цього питання зробили А.Я. Дубинський, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник, В.Т. Томін, О.П. Рижаків, В.П. Шибіко та інші науковці. У роботах цих правознавців установлення інших обставин учинення кримінального правопорушення, що і раніше включалися до предмету доказування, а наразі вказаних у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України, розглядається в загальному порядку. Проте установлення інших обставин учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту не розкриті на достатньому науковому рівні та потребують додаткового вивчення.

Мета статті: установити та дослідити інші обставини учинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. Охарактеризувати особливості та вагомість доказування цих обставин під час вивчення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Визначаючи зміст поняття «подія злочину», С.М. Стахівський до інших обставин, які необхідно встановлювати під час доказування, відносить дані про потерпілого, за необхідності про характер його дій, ужиті обвинуваченим заходи щодо приховування злочину [1, 24]. Цю думку ми поділяємо, оскільки для повноти, усебічності й об'єктивності доказування необхідно встановити усі обставини учинення кримінального правопорушення.

У навчальній літературі зазначено, що інші обставини вчинення злочину теж можуть мати суттєве значення, наприклад, певна поведінка потерпілого, яка передувала вчиненню злочину, може стати підставою для того, щоб розглядати дії винного як такі, що вчинені під час перевищення меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання; поведінка обвинуваченого після вчинення злочину може свідчити про дійове каяття тощо [2, 71].

Зміст поняття «інші обставини вчинення злочину» для різних злочинів указує, що може їх вирізняти з-поміж інших. До цих фактів прийнято відносити суспільну небезпеку діяння, протиправність, засоби та знаряддя злочину, дані про потерпілого від злочину, а іноді й характер його дій, здійснені обвинуваченим дії для приховування злочину [3, 67].

Отже, не претендуючи на остаточність, вважаємо, що під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту до інших обставин, які необхідно встановити, слід віднести відомості про потерпілого, обстановку вчинення шахрайства, його суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними та безпосереднім учиненням злочину.

Згідно з частиною 1 статті 55 КПК України, *потерпілим* у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Але особа потерпілого важлива не лише з процесуальної точки зору, вона є суттєвим елементом криміналістичної характеристики досліджуваної категорії злочинів. Відомості про особу жертви безпосередньо допомагають установити обставини події злочину [4, 47]. Поведінка потерпілого може мати різні вияви: від повної віктимності, вразливості до впливу шахрая, нейтрального ставлення до останнього чи активної протидії йому. Оскільки часто потерпілі самі провокують учинення щодо них обманних дій, тому й відбувається подія проступку. У зв'язку із цим, А.Ф. Облаков визначає два криміналістичні типи потерпілих:

- нейтральний (коли спосіб життя потерпілого не впливає на зародження та реалізацію злочинних намірів);
- з провокаційною поведінкою (коли особа опиняється в ролі жертви внаслідок «поштовхової» поведінки). Ця поведінка може мати дві форми: активну (жертва сама створює криміногенну обстановку, її поведінку можна розглядати як пряму чи побічну провокацію) і пасивну [5, 66].

У контексті дослідження особи потерпілого від шахрайства доцільно встановити ставлення потерпілого до факту обману щодо нього чи його ставлення до того, що внаслідок виявлення власної довіри до певної особи (осіб) його було ошукано. Актуальність питання про ставлення до обману з боку потерпілих зумовлена низкою обставин. По-перше, моральні цінності та стереотипи людини відіграють важливу роль у розробленні та регулюванні стратегії поведінки. Із цієї позиції вивчення індивідуально-психологічних й особистісних особливостей потерпілих, що впливають на їх ставлення до обману, надає можливість виявити важливі детермінанти та регулятори формування стереотипів поведінки. По-друге, вивчення особливостей оцінювання потерпілими вчинків злочинця-шахрая як актів поведінки, що мають певну мотивацію та наслідки для потерпілого, дає можливість глибоко вивчити сферу моральних уявлень і рівня віктимності жертви та розширити криміналістичні знання про психологічні особливості особи шахрая.

У плані вивчення віктимологічних аспектів шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, значний інтерес становлять соціально-моральна та морально-психологічна характеристики не лише поведінки потерпілих, а й їх особистості. Ця характеристика є відносною у зв'язку з обмеженим обсягом відомостей, що містяться у кримінальних провадженнях щодо потерпілих. Під час дослідження внутрішнього світу потерпілих від шахрайства, увагу слід акцентувати типології потерпілих. В одних випадках потерпілий упродовж тривалого часу був знайомий з обвинуваченим і, передаючи йому своє майно, не підозрював про його злочинні наміри. В інших випадках, навпаки, потерпілий нещодавно познайомився з обвинуваченим і міг би передбачити злочинні наміри шахрая, однак за декілька годин спілкування довірливо передає своє майно.

Ця тенденція спостерігається і під час шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. На підставі аналізу кримінальних справ, доходимо висновку, що частіше потерпілими від шахрайства на об'єктах залізничного транспорту стають особи чоловічої статі (61%), рідше – особи жіночої статі (39%). За критерієм віку потерпілих від цього злочину найдовірливішими є особи віком від 18 до 40 років (45%), не менш довірливі особи від 40 до 65 років (39%), а найменш довірливими є особи до 18 років (12%) та від 65 років (4%).

Аналіз особи потерпілого від шахрайства в залізничних потягах можна здійснювати шляхом вивчення її соціально-демографічної характеристики, що охоплює такі ознаки, як стать, вік потерпілих, рівень освіти, ставлення до різних сфер життя. Демографічні та соціальні ознаки мають важливе значення для вивчення особи потерпілого, оскільки саме вони надають підстави для розуміння особистості, відображають місце людини в суспільстві, її взаємини з навколишніми, надають можливість глибше вивчити причини вчиненого щодо них злочину, ступінь віктимності, знайти шляхи та способи їх усунення. Крім цього, соціально-демографічні ознаки дають можливість визначити нові джерела інформації про потерпілого та врахувати їх під час розслідування шахрайств.

Поряд з вивченням особи потерпілого, необхідно здійснити також ретельний аналіз тих обставин, у яких він перебував, діяв. Поняття обстановки охоплює ширше коло явищ, ніж безпосередні фізичні умови, у яких здійснювали злочин. Тому, аналізуючи діяльність потерпілого, не слід обмежуватися лише вивченням його психологічних чи біологічних характеристик [6, 281].

До інших обставин, які необхідно встановити під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту, належить *обстановка* вчинення кримінального правопорушення.

Обстановка вчинення злочину є елементом системи об'єктів, явищ і процесів, що взаємодіють між собою, характеризують виробничі чинники й інші умови об'єктивної реальності, що склалися на момент події злочину та в сукупності впливають на спосіб його вчинення (механізм), який виявляється в слідах, що визначають особливості цієї системи [7, 39].

Слушним є твердження В.Д. Берназа, який до структури обстановки вчинення злочину відносить певні елементи: а) матеріальне середовище, тобто час, місце, об'єкт, макро- і мікропогодні умови; б) організаційно-управлінське середовище, тобто виробничо-функціональні об'єкти, правоохоронні елементи; в) соціально-психологічне середовище: мікроклімат у колективі за місцем роботи, ціннісну орієнтацію, психологічну обстановку за місцем проживання [8, 45].

Наприклад, особа ніколи не піде вчинити шахрайство на залізничний вокзал чи будь-який інший об'єкт залізничного транспорту, якщо їй буде відомо, що на цьому об'єкті проводять оперативне відпрацювання виявлення фактів учинення злочинів. Або не буде вчинити правопорушення в умовах масового скупчення пасажирів, оскільки в цьому разі складніше встановити необхідний психологічний контакт і надто велика кількість свідків.

У свою чергу, Н.Ф. Кузнецова розглядає обстановку як сукупність чинників, що взаємодіють (людей, матеріальних предметів, природних і соціальних процесів), в умовах яких відбувається суспільно небезпечне діяння [9, 45].

Ширше поняття обстановки пропонує В.С. Корноухов. Він розглядає злочинну діяльність як систему, що поєднує суб'єкт, процес (спосіб, засоби), відображаючи обстановку вчинення злочину, яка охоплює систему об'єктів, природні умови, об'єкт посягання, сферу діяльності чи побуту, а також певні комплекси. Процес взаємодії двох систем відбувається за певних природно-кліматичних, соціальних умов, які визначають, по-перше, варіативність виникнення слідів злочину, по-друге, закономірності зміни слідів злочину в часі [10, 45].

Об'єктивна обстановка, що охоплює об'єкти, явища та процеси, що взаємодіють у певних обставинах місця й часу, є причиною, що впливає на злочинну поведінку шахрая. В одних випадках сукупність цих чинників сприяє або навіть істотно полегшує застосування певних способів і прийомів шахрайства. Іноді шахраям доводиться спеціально видозмінювати або створювати зручніші для себе умови для вчинення злочинів. Наявність типової обстановки може вказувати на застосування типових способів злочинів, що дає можливість прогнозувати дії шахрая як на етапі вчинення, так і приховування злочинного посягання, оптимально планувати на цій основі першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи [11, 190].

Тому, оцінюючи обстановку, потрібно співвідносити дії шахрая та залишені сліди з типовими ситуаціями. Як зазначає М.І. Єнікеєв, слідоутворення злочину має напрям від способу поведінки злочинця до фіксації її ознак у матеріальному середовищі. Відбиття злочину в криміналістичному пізнанні – від слідів у матеріальному середовищі до поведінкової системи злочинця. Слідчий виконує складні пізнавальні завдання з моделювання певних дій злочинця й усього злочину загалом за окремими ознаками способу його поведінки в зовнішньому середовищі. До окремих ознак способу поведінки злочинця в зовнішньому середовищі належать: ціннісні орієнтації, динаміка цілеутворення (попередня обдуманість або спонтанність, імпульсивність), ознаки ситуативної обумовленості поведінки, вибіркова спрямованість його свідомості на певні групи об'єктів; індивідуальний стиль діяльності, послідовність дій і проміжних операцій, їх системність й асистемність; що із зовнішніх обставин ретельно враховано, чим нехтує злочинець, ознаки поправочних дій та їх особливості; рівень загального життєвого та кримінального досвіду, володіння професійними прийомами й навичками, знаряддя дії, яким надано перевагу, динамічні особливості дій; здатність до

вольового напруження, стабільності ціледосягнення, емоційної стабільності – нестійкості, пластичності або ригідності (схильності до реалізації намічених планів, нездатності змінювати їх у нових обставинах), адекватності відбиття об'єктивної обстановки; ставлення злочинця до головного досягнутого результату, побічних результатів, особливості використання результатів у подальшому цілеутворенні [12, 385].

Обстановка вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту тісно пов'язана зі способом шахрайства. Учиняючи шахрайство, шахрай створює необхідну обстановку, що сприяє досягненню мети заволодіння майном чи правом на це майно шляхом обману або зловживання довірою. Це і вдаване знайомство з впливовими людьми (пред'явлення візитоків, фотографій, автографів), демонстрування поінформованості в певних питаннях, пропонування дружби, розповідь про себе. Обман також може полягати в конклюдентних діях, до яких належать: використання форменого одягу особою, що не має права його носити, зміна зовнішнього вигляду, форми чи властивостей різних предметів, коли їх видають за інші предмети з метою заволодіти майном.

Шахраї використовують лише сприятливу обстановку для вчинення своїх протиправних діянь. Із цього питання О.В. Волохова зазначає, що в загальному значенні обстановка вчинення злочину – це й час, і місце. Проте розглянутий вид злочину, переважно, реалізують у місцях великого скупчення людей, у тих місцях, де люди найчастіше бувають зі значними сумами грошей. З іншого боку, велике скупчення людей полегшує шахраєві вибір жертви й подальше швидке зникнення [13, 16].

Шахрайство на об'єктах залізничного транспорту *супроводжується настанням суспільно-небезпечних наслідків*. Конкретні злочинні наслідки вчинення шахрайства на об'єктах залізничного транспорту можуть полягати в завданні відповідної майнової шкоди, зокрема, у переході майна із законного володіння чи розпорядження потерпілим або іншої особи до незаконного володіння чи розпорядження цим майном винним чи іншими особами.

Соціальні властивості наслідків злочину зумовлені важливістю охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносин, їх значущістю для розвитку суспільства та держави. У злочинних наслідках важливо розрізняти їх фізичну сутність і суспільну. Фізична сутність злочинних наслідків полягає в конкретних змінах, які настають у зовнішньому світі: вилучено у власника майно, завдано потерпілому тілесних ушкоджень. Суспільна сутність злочинних наслідків полягає в завданні шкоди суспільним відносинам, пошкодженні чи знищенні певних суспільних відносин: позбавлення власника можливості користуватися майном, погіршення здоров'я потерпілого від завданих йому тілесних ушкоджень тощо.

У кримінальному праві причинний зв'язок – зв'язок між суспільними явищами, при якому одне явище (суспільно небезпечне діяння) закономірно, з внутрішньою необхідністю утворює інше явище – злочинні наслідки. При цьому, перше з них є причиною, інше – наслідком [14, 44].

Причинний зв'язок установлюється між суспільно небезпечним діянням і певними змінами, які воно створило в реальному світі. Тому для виконання цього завдання потрібно встановити:

- 1) усі ознаки певного діяння, визначити його можливості спричинити певні наслідки, переконатися, що діяння справді було вчинено і саме цією особою;
- 2) особливості й ознаки спричинених наслідків, що мають характер суспільно небезпечної шкоди, їх розмір, тяжкість, кількість і час настання;
- 3) причинний зв'язок між ними чи доведення того, що його немає.

Особливість причинного зв'язку під час шахрайства на об'єктах залізничного транспорту полягає в тому, що винний, повідомляючи неправдиві відомості, уводить в оману особу, унаслідок чого остання передає майно винному. Тому обман або зловживання довірою завжди передують заволодінню майном і знаходяться з ним у причинному зв'язку. За браком цієї послідовності виключається склад шахрайства, а самі дії, за наявності необхідних для цього ознак, можуть утворювати інший склад злочину або належали до відносин цивільно-правового чи адміністративного характеру.

Для притягнення винного до кримінальної відповідальності за суспільно небезпечний результат, потрібно встановити причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і цим результатом.

Основу злочинної дії (бездіяльності) в шахрайстві становить обман або зловживання довірою. Тому необхідно говорити про причинний зв'язок між обманом (зловживанням довірою) та заволодінням майном (придбанні права на майно). Обман, будучи спотворенням істини або замовчуванням про істину, може не призвести до помилки потерпілого. Це залежить не тільки від майстерності обману, а й від особистих якостей потерпілого, його загального інтелектуального розвитку, знання або тих обставин, щодо яких учиняють обман, ставлення до шахрая тощо. Якщо потерпілий передає майно шахраю не тому, що повірив його обману, а з якої-небудь іншої причини, наприклад, зі співчуття, то складу шахрайства немає, тому що між обманом і переданням майна немає причинного зв'язку [15, 321].

Істинно добровільний характер має передання майна під час шахрайства, досконалим шляхом зловживання довірою. Факт довіри, що передуює заволодінню, виражається в добровільному переданні майна чи права розпоряджатися майном, якщо цьому факту передують обманні дії підозрюваного, спрямовані на те, щоб викликати до себе довіру, а потім цим скористатися з метою вчинення злочину.

Зазначене стосується і випадків, коли обманними діями було досягнуто лише безпосереднього результату – оману потерпілого, проте заволодіння майном не відбулося з причин, не залежних ні від підозрюваного, ні від потерпілого. По-іншому оцінюють обман, який не спричинив оману, унаслідок чого шахраю не вдалося заволодіти чужою власністю. Оскільки протиправний результат не настав, відповідно, не було і причинного зв'язку.

На переконання О.В. Смаглока, особливість причинного зв'язку під час шахрайства полягає в тому, що винний, повідомляючи неправдиві відомості, уводить в оману особу, внаслідок чого остання передає йому майно (отже, під час шахрайства обман або зловживання довірою завжди передують заволодінню майном і перебувають з останнім у причинному зв'язку) [16, 77-78].

Отже, при шахрайстві причинний зв'язок існує між такими обставинами: з одного боку, повідомленням неправдивих відомостей або замовчуванням (прихованням) відомостей, повідомлення яких було необхідним, що спричинило помилку потерпілого, з іншого боку, переданням останнім майна винному. За умови сукупності цих обставин, наявний закінчений склад шахрайства: адже якщо неправдиві відомості не призвели до заволодіння майном, матиме місце лише замах на шахрайство. Усе це дає підстави вважати, що шахрайство має певні ознаки, які дають можливість відокремити цей злочин від інших форм викрадення: 1) особа, яка добровільно передає винному майно (право на майно), помилково вважає, що одержання – передання майна є правомірним; 2) особа, яка передає винному майно, не усвідомлює факт злочину; 3) разом з переданням майна (права на майно) винному передають їй усі повноваження власника (або їх частину) [17, 113-114].

Враховуючи викладене, пропонуємо серед інших обставин учинення кримінального правопорушення, визначених у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України, розглядати:

- 1) відомості про потерпілого;
- 2) обстановку вчинення кримінального правопорушення;
- 3) настання наслідків і наявність причинного зв'язку між ними та діями.

Наразі чинний КПК України ні в зазначеній, ні в окремій процесуальній нормі не визначає необхідність установлення причин й умов, що сприяли вчиненню злочинів серед обставин, що підлягають доказуванню. Уважаємо цей підхід не досить удалим. Зазначені обставини необхідно встановлювати в кожному кримінальному провадженні задля усунення причин учинення шахрайств і недопущення їх надалі. Нашу позицію щодо цього питання обґрунтовано у спеціальній літературі.

Цей перелік обставин, що можуть належати до «інших» відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України, не є вичерпним і може змінюватися залежно від тяжкості вчиненого злочину, особи, яка його вчинила, й інших умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: [монографія] / С.М. Стахівський. – К.: НАВСУ, 2005 – 272 с.
2. Кримінальний процес України: [навч. посіб. для підгот. до іспиту] / за заг. ред.

- Ю.П. Аленіна. – Х. : Одіссей, 2010. – 328 с.
3. Рыжаков А.П. Постатейный комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу / А.П. Рыжаков. – М. : КОНТАКТ ; ИНФРА-М, 2001. – 814 с.
  4. Лушечкина М.А. О направлениях, задачах и о понятии криминалистического изучения личности / М.А. Лушечкина // Вестник МГУ. Серия 11 : Право. – 1999. – № 3. – С. 41-49.
  5. Облаков А.Ф. Некоторые вопросы теории и практики задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления / А.Ф. Облаков // Проблемы предварительного следствия и расследования преступления в деятельности ОВД : сб. науч. тр. / Хабар. ВШ МВД СССР. – Хабаровск, 1989. – С. 65-72.
  6. Босак О.О. Види шахрайств у пасажирських потягах та обставини, що сприяють їх вчиненню / О.О. Босак // Митна справа. – Львів, 2012. – № 3 (81). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 278-285.
  7. Яблоков Н.П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н.П. Яблоков. – М. : МГУ, 1980. – 144 с.
  8. Берназ В.Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте / В.Д. Берназ // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1985. – Вып. 3. – С. 45-47.
  9. Уголовное право. Особенная часть : [учеб. для вузов] / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – 516 с.
  10. Криминалистика : [учеб.] / под ред. Р.С. Белкина. – М. : Норма-Инфра, 2001. – 970 с.
  11. Тищенко В.В. О криминалистической характеристике мошенничества / В.В. Тищенко, Н.Ю. Аленіна // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 2003. – № 22. – С. 190-191.
  12. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии / М.И. Еникеев. – М. : Юристъ, 1996. – 631 с.
  13. Волохова О.В. Современные способы совершения мошенничества: особенности выявления и расследования / О.В. Волохова ; под ред. Е.П. Ищенко. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 128 с.
  14. Кузнецов В.В. Кримінальне право України : [посіб. для підгот. до держ. екзаменів] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко. – К. : О.С. Ліпкан, 2011. – 184 с.
  15. Кримінальне право України. Особлива частина : [підруч.] / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. – Х. : Одіссей, 2009. – 496 с.
  16. Смаглюк О.В. Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Смаглюк Олександр Володимирович. – К., 2003. – 179 с.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Абрикосов Дмитро Сергійович – здобувач кафедри цивільного права Запорізького національного університету

Бардакова Лілія В'ячеславівна – аспірант кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Божинова Ірина Максимівна – аспірант кафедри теорії та історії держави і права Запорізького національного університету

Бондаренко Дмитро Сергійович – старший викладач кафедри адміністративного, господарського та фінансового права Бердянського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету

Босак Ольга Олексіївна – ад'юнкт кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Воляннюк Олександр Дмитрович – старший інспектор відділення впровадження інноваційних методик навчання навчально-методичного центру Національної академії внутрішніх справ

Ганзенко Олександр Олександрович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Запорізького національного університету

Гулак Олена Василівна – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

Журавльова Ганна Семенівна – к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного та трудового права Запорізького національного університету

Заброда Дмитро Григорович – к.ю.н., доцент Кримського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Калюга Каріна Вікторівна – к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету, старший експерт сектору № 1 ВТКЗ ОВС НДЕКЦ при ГУМВС України в Запорізькій області, майор міліції, журналіст газети "Суспільство та зброя"

Карпов Нікіфор Семенович – д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Кашкаров Олексій Олександрович – к.ю.н., старший науковий співробітник Кримського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Коломоєць Тетяна Олександрівна – д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Лаврик Галина Володимирівна – д.ю.н., доцент, завідувач кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі

Лошицький Михайло Васильович – к.ю.н., доцент, професор кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Лютіков Павло Сергійович – д.ю.н., доцент кафедри адміністративного та господарського права, заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету

Мартинов Микола Петрович – к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та трудового права Запорізького національного університету

Мосьондз Сергій Олександрович – д.ю.н., доцент, проректор з навчальної та наукової роботи Університету сучасних знань

Нетеса Катерина Григорівна – аспірант кафедри цивільного права Запорізького національного університету

Омельянчик Сергій Володимирович – к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та трудового права Запорізького національного університету

Павленко Наталія Григорівна – к.ю.н., старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Половинкіна Руслана Юрійвна – асистент кафедри теорії та історії держави і права Запорізького національного університету

Прасов Олександр Олександрович – к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу, суддя Запорізького окружного адміністративного суду

Роженюк Олена Олександрівна – здобувач Національного університету державної податкової служби України

Салманова Олена Юрійвна – к.ю.н., доцент, професор кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

Самойленко Георгій Валерійович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Запорізького національного університету

Сквірський Ілля Олегович – д.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного та трудового права Запорізького національного університету

Сумкін Станіслав Олександрович – здобувач кафедри цивільного права Запорізького національного університету

Сьомич Микола Іванович – к.н. з держ. управління, доцент кафедри бізнес-адміністрування та права Полтавської державної аграрної академії

Тищенко Юлія Вікторівна – к.ю.н., доцент кафедри господарсько-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Узунова Оксана Василівна – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету

Федорчак Ігор Вікторович – в.о. начальника відділу розслідування злочинів у сфері господарської діяльності УМВС України в Кіровоградській області

Філіпова Тетяна Леонідівна – суддя Рівненського апеляційного господарського суду

Черней Володимир Васильович – к.ю.н., доцент, Перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи Національної академії внутрішніх справ

Шевчук Олександр Михайлович – асистент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шиян Дмитро Сергійович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету

Шмарін Ігор Олександрович – аспірант Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Щерба Вікторія Миколаївна – здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім вказують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*. Далі розташовуються анотації українською, російською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [без літери с.]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською, російською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції. Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – Лютиков Павло Сергійович – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – Шиванова Марина Григорівна – (061) 289-12-98

Електронна пошта: law_faculty_znu@rambler.ru

Місцезнаходження

редакційної ради юридичного факультету: пр. Леніна, 74, V корпус, к. 101

Для нотаток

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2014

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 20.03.2014. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Тайме”.

Умовн.-друк. арк. 28,3

Замовлення № 66 Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.